

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

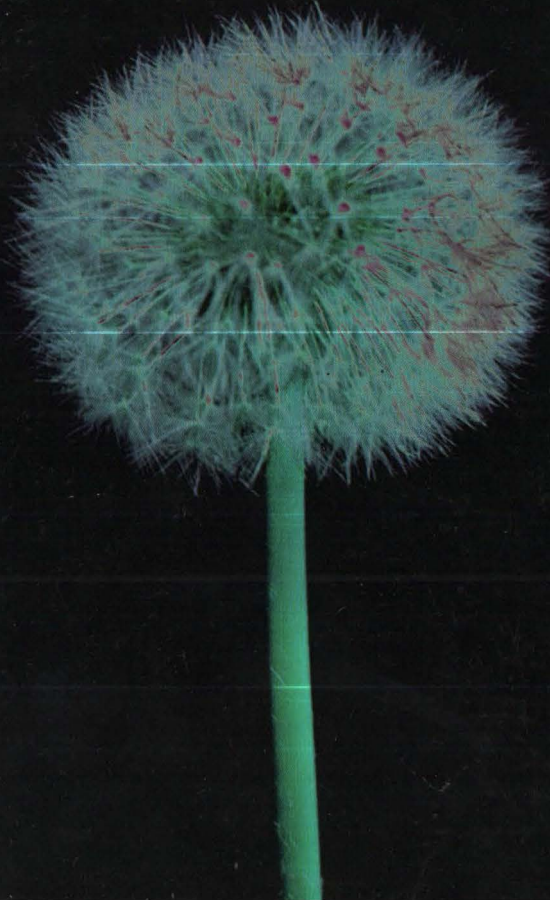
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

stresi atma yolları

Tim Newton - Jocelyn Handy - Stephen Fineman

STRESİ ATMA YOLLARI

Tim Newton - Jocelyn Handy
Stephen Fineman

DORUK

DORUK

STRESİ ATMA YOLLARI

Tim Newton
Jocelyn Handy
Stephen Fineman

ISBN 975-553-201-3
© DORUK YAYIMCILIK, 1997 - ANKARA
Tüm hakları saklıdır

Kitabın Adı : Stresi Atma Yolları
Orijinal Adı : Managing Stress
Emition and Power at Work
Yazarları : Tim Newton,Jocelyn Handy, Stephen Fineman
Çeviren : Ahmet Timur
Basım Yılı : Mayıs 1997

Grafik Dizayn & Dizgi : GOŞA (0.312) 418 05 52
Düzeltili : Hüseyin Yıldırım
Kapak Tasarım : Namık Kemal Sankavak
Basım : Emel Matbaacılık - 0.312.418 34 96
Yayınevi Adresi : Sakarya Cad. 36/11 06420 Yenışehir/Ankara
Tel-Fax : (0.312) 435 24 97

**Tim Newton
Jocelyn Handy
Stephen Fineman**

Stresi Atma Yolları

**Çeviren
Ahmet Timur**

İçindekiler

Önsöz/VII

Yazarlarla İlgili Notlar/VIII

Bölüm 1- Giriş :

Faaliyet, Öznellik ve Stres Söylemi / 1

Bölüm 2- Stresi Tanımak :

Eugenik'ten Çalışma Reformuna / 21

Bölüm 3- Stresi ve Duyguyu Yeniden Kuramlaştırmak :

Emek Süreci Kavramı; Foucault ve Elias / 68

Bölüm 4- Stresi Yeniden Düşünmek :

Kollektif Olanı Görmek, Jocelyn Handy / 100

Bölüm 5- Strese Dayanıklı Hale Gelmek / 113

Bölüm 6- Stres, Duygu ve Müdahale :

Stephen Fineman / 138

Bölüm 7- Sonuç :

Stresli Özneyi Yeniden Yazmak / 158

Önsöz

Bu kitabın iki amacı vardır. İlk olarak, iş alanındaki stres ve sıkıntı deneyimlerinin eleştirel bir bilgisini sunacaktır. İkinci olarak, bu eleştirel analizi söylem, faaliyet ve öznellik ile ilgili daha geniş tartışmalara varmak için kullanacaktır.

Ümit ederiz ki bu kitap çeşitli okuyucuların ilgisini çekecektir. İdareciler, sosyal işçiler, psikologlar ve hemşireler gibi pratisyenler ile öğrenciler için, stresin çok dar olarak gördüğümüz mevcut kavramlaşmasına bir alternatif sunmayı hedefliyoruz. Aynı zamanda kitap, bağlam, faaliyet ve öznellik bağlantılı karmaşık konulan çözmeye çalışmakta olan sosyologlar ve sosyal psikologların da ilgisini çekecek konulara sahiptir. Sonuç olarak, temel psikolojiye ve özellikle örgütsel psikolojiye oldukça eleştirel tarzda yaklaşmamıza rağmen, bu alanlarda çalışan araştırmacıların bu kitabı ilginç bulacaklarını umuyoruz.

Yazarlarla İlgili Notlar

Tim Newton, Edinburgh Üniversitesi Meslek Çalışmaları Bölümünde kurum çalışmaları ile ilgili okutmanlık yapmaktadır.

Jocelyn Handy, Yeni Zelanda Palmerston North Mossey Üniversitesi Psikoloji Bölümünde okutmandır.

Stephen Fineman, Bath Üniversitesi'nde İdare Okulu'nda kurumsal davranış alanında okutman olarak görev yapmaktadır.

Bölüm 1

Giriş: Faaliyet, Öznellik ve Stres Söylemi

Stres uzak durulması güç olan bir konudur. Nereye dönerseniz dönün stresin doğası ile ilgili, psikologlar, epidemologlar, terapistler, müşavirler, gazetecilerden vb. oluşan bir rehberler çokluğu vardır. Akademik metinlerde veya popüler medya makalelerinde stresin bizim hareketli modern yaşamlarımızın nasıl bir gerçeği olduğunu ve stresin tehlikeli işaretlerini nasıl izlememiz gerektiğini öğreniyoruz. Stres decelerimizi izlemeli, mücadele etme stratejilerimizi analiz etmeli ve stresle başetme teknikleri dizisi sayesinde strese dayanıklı hale nasıl geleceğimizi öğrenmeliyiz. Bir sosyal bilim söylemi olarak stres söylemi, hem araştırmacı/pratisyen hem de iş halkını ilgilendirecek çok az bir kabiliyet ortaya koymaktadır. Hem mesleki hem de akademik yayınların özneyi kuramlaştırdıkları akademik ve mesleki kaygılar arasında çok kolayca gidip gelebilen çok az başka konu vardır.

Bu kitapta stresin bu farklı konularını, bize 'bizimle' ilgili ne anlattıklarını ve nasıl olmamız gerektiğini inceleyeceğiz. Bizim temel odağımız; iş sahasındaki stres ve çalışanlara stresi hissetme ve onunla mücadele etme yollarının anlatıldığı yollar üzerindedir. Yine de bu kitap, basitçe, kurumsal stres yaratıcıların bireysel izlerle ilişkisini veya mücadele etme stratejilerinin ve stresle başetmenin etkililiğini incelemekle ilgilenen, iş stresi ile ilgili geleneksel bir kitap değildir. Daha doğrusu bizim stres ve iş stresi ile özel ilgimiz, onun görünüşte bütün günlük yaşantılarımızın içinde ve üzerinde yapılmış olan çok popüler bir sosyal bilim söylemini temsil etmesindendir. Stres her yerde ortaya çıkmaktadır. Bir asır önce açıkça gönderme yapılmış bir konu olmasından beri, Batı'daki insanların çoğu için, modern koşulların inkar

edilemez, sakınılamaz gerçeği olduğu çok yaygın hale gelmiştir. Bizim kaygımız; bunun nasıl meydana geldiği ve stresin bize kendini belirttiği yol, stres söylemi içinde yaratılan konu türü ile ilgilidir. Stresi incelemek bu yüzden, kendi hislerimizin özellikle modern ve geniş bir söylemle, nasıl bağlantılı olduğunu ortaya çıkarmaya yarayan bir araç sağlar.

Bu proje sayesinde şu anda içinde stresi düşündüğümüz yöntemle meydan okumayı da umuyoruz. Bize göre bu tür düşünmenin şartları şimdilik çok dardır, ve umuyoruz ki bu kitap, güç, duygu ve öznellik ile ilgili daha geniş tartışmalar içerisinde stres hakkında ne düşündüğümüzü bir yere koymaya yardım edecektir. Stres söyleminin cazibeli kısmı, hergünkü yaşantılarımızda hissettiğimiz sıkıntıların temelde bizzat kendimizin bir fonksiyonu olduğu ifadesinde yatabilir. Bu boyuta kadar stresle ilgili şu anki düşünme biçimi bize, yaşamlarımızı değiştirebilmenin kendimize bağlı olduğunu anlatmada olanak sağlıyor gibi görünebilir: Stresle ilgilenmenin anahtarı, ona yaklaştığımız ve baş etmeye çalıştığımız yolda yatmaktadır. Bu, olumlu ve çekici bir ileti olmasına rağmen, bu kitapta onu sürekli soruşturmaya çalışacağız. Stresle ilgili bir kaygının bireyin refahı ya da yetkinliği ile ilgili bir kaygıyı nasıl temsil etmediğini; stresin, nasıl sadece birey ve onun mücadele etme modelleriyle ilgili olmadığını, ama erkekler ve kadınlar, işveren ve işçi, üst-üst arasındaki güç ilişkilerini yansıtabildiğini; stresin hem değerinin hem de onunla mücadele etmenin nasıl sadece bir bireyin kaygısı olmaktan çok bir takım insanlara bağlı kolektif bir süreç olabildiğini; stresin tanımının nasıl duygu üzerine oldukça dar bir perspektifi temsil ettiğini ve stresin, özel, genel ve kurumsal ortamlar içerisindeki duygusal sıkıntıların sözsüz kodlarıyla nasıl ilişki içinde görülmesi gerektiğini; stres dilinin göreceli olarak yakın tarihsel bir kökenin ürünü olmasına rağmen, nasıl bizim daha eski hislerimizi ifade eden bir unsur olarak görülebildiğini, izah etmeye çalışacağız.

Strese giriş yaptıktan sonra onun popüler medya içinde sunulduğu yola döneceğim. Popüler medyanın stresi ele alış tarzının analizinin bir çok avantajları vardır. İlk olarak, stres söylemine aşina olmayanlar için onun merkezi düşüncelerinin bir taslağını ortaya koymaktadır. (Ve ayrıca tartışacağım gibi popüler medyanın stresi sunması, onun akademisyenler veya stres pratisyenleri ve müşavirlerce ele alınış tarzından çok farklı değildir.) İkinci olarak, gazeteciliğin basitleştirilmiş

dili, söylemi daha şeffaf yapmakta ve ayrıca kavramlardan yaygın bir şekilde nasıl istifade edildiğini bize hatırlatmaktadır. (Çoğu okuyucular medya söyleminin en azından bazı kısımlarını tanıyacaklardır.) Üçüncü olarak, bu analiz, öznelliğimizi hem açıklamayı hem de tanımlamayı istiyor görünerek, sosyal bilim söylemlerinin streste olduğu gibi nasıl bizim belirli bir imajımızı temsil ettiklerini izah etmede yardımcı olacaktır.

Popüler Medyada Stres

Stres, televizyon dizilerinden nitelikli yayınlara, idari gazetelerden, ufak gazetelere ve hatta yerel yayınlara kadar neredeyse medyanın her köşesini kaplamıştır. Batı'da stres sermayesi, özellikle insan ilişkileri üzerine yoğunlaşan kadınların oyuncağı olmaya yönelmektedir. (Evlerden ve bahçelerden bağımsız olarak.) Stres söylemini tanıtabilmek için bu literatürün içeriği aşağıda incelenecektir. Medya içinde popüler sunumların yapılanmadan mahrum bırakılması tabii ki tamamen yeni bir konu değildir ve feminist yazarlardan, hem medyanın kadını 'tanımlaması' hem de onların medya içindeki istihdamları ile bağlantılı olarak açık bir ilgi elde etmiştir. (Örnek: Tuchman et al., 1978, Credan, 1989).¹ Buna rağmen günümüz için geçerli olan kaygı, daha dar bir şekilde stres söyleminin kendisi üzerinde odaklanmaktadır.

Stres ile ilgili kopyaların hemen hemen her editörün dosyalama odasında yerleştirilmiş olduğu görünecektir. Eserin ortaya konması kolaydır; bir stres kontrol formu bulunduran 'strese dayanıklılık' derecesine ulaşabilmeleri için okuyuculara on puanlık bir plan sunun, ve dosya üzerindeki bazı akademik aydınlar ile telefon konuşmaları yapın. Bu makalelerin tipik bir özelliği, stresin özlüce sermaye şefleri ya da hükümet liderleri gibi yönetimde ve kıdemli pozisyonlarda bulunanlarca taşınması gereken bir problem olduğu hususudur. Cal Mc Crystal tarafından The Independent on Sunday'de 'Başbakanlık Stresi' ile ilgili yazılmış olan makale (25 Ekim 1992:23) bu imajı özetlemektedir. Makale daha önce The Times'da yayınlanan bir raporda görülen temaların bir özetini sundu. Bu makale, şimdiki İngiliz Başbakanı John Major'ın kilo kaybına, ayrıca saçlarının renklenmesi gibi diğer belirtilere yol açan alışkanlıklarını bozması nedeniyle biriken acılar silsilesini göstermiş olduğunu ileri sürdü. Mc Crystal bu tür başbakanlık stresinin yeni bir şey olmadığını ileri sürmektedir; daha

doğrusu onu, bu isteğe bağlı görevin neredeyse kaçınılmaz bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Nitekim Disraeli, gösterişli performanslarıyla hatırlanmasına rağmen stres yüzünü gösterdi. Açık olarak stresin 'cansızca açığa vurulması', onun iki veya üç kez bacaklarını hareket ettirmesi, daha sonra yukarı doğru ayağını bükmesinden anlaşıldığı üzere stres altında bir davranışsal seçirmeydi. McCrystal'a göre, stresin apaçık ama tuhaf işaretleri diğer İngiliz başbakanlarını da etkiledi: Belirtisi genelevleri ziyaret etmek olan Gladstone, aşk mektupları yazmasıyla stresi açığa çıkan Asquith, hergün alkol içinde yüzen Churchill, safra kesesi tarafından ele verilen Eden, söylev öncesi sinirlilik korkularını yenebilmek için metresinde cinsel rahatlık arayan Lloyd George, önemli söylevlerden önce tuvalette kusan Macmillan ve hatta stres işaretlerini bir zirvede, İrlanda delegasyonundan viski ödünç aldığı anda göstermiş olan Demir Leydi'nin kendisi, Margaret Thatcher.

Stres, 1980'lerde büyümesine rağmen, popüleritesini kaybetmiş görünmemektedir. Örneğin Good Housekeeping (bundan sonra GH) 1992'nin Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında stres üzerine makaleler yayınladı (ve ayrıca onun 'dertlere derman teyze'si olarak yerleşmiş bir stres araştırmacısına, Jenny Firth-Cozens, sahiptir). Stresin çalışma ile yayılan bir epidemik olduğunu ve para kaygılarının onun temel nedenini oluşturduğunu anlatmaktadırlar. Açık olarak hepimizi etkilemektedir ve belki de bu yüzden işinden uzak bir yerde yaşamının sebebini % 50'nin üzerinde bir oranla açıklayabilir (GH, Ağustos 1992:80-1). Ağustostan ekime GH'nin stres makaleleri daha ayrıntılı tarzda incelenmeye değer makalelerdir. Hiçbir bakımdan temsil örneği değillerken, popüler medya içindeki tanınabilir temaları ve stresin akademik ele alınış tarzını kolaylıkla izah etmektedirler². Bunun içindir ki, stres söyleminin hakim faraziyelerine hızlı ve güvenilir bir giriş sağlamaktadırlar.

Baştan başa bu makalelerde vurgu 'dayanıklılık' yani, bu modern tehdit ile birlikte yaşama ve onu kontrol etme kabiliyeti üzerindedir. Örneğin, Ağustos makalesi, okuyuculara stres belirtilerini tanımada, stres kaynaklarını teşhis etmede ve mücadele etme stratejilerini uygulamada yardımcı olması için tasarlanan 'stresten arınma rehberi' sundu. İlk olarak stres belirtilerine karşı uyanık kalmak yöntemleri anlatılmaktadırlar. Diğer tehlike işaretleri depresyon, panik nöbetleri, çok fazla içmek veya yemek, sakinleştiricilerin aşırı kullanımı, uykusuzluk veya öbür uyku problemleri, başağrılarıdır. Daimi yorgunluk

stresin açık bir belirtisidir. (GH, Ağustos 1992:81). Eğer kendi kendini gözlemlenme tehlike işaretleri gösterirse, o zaman gerçek problemin ruhunuzda mı yoksa yaşam tarzınızda mı yattığını ortaya koymanız gerekir. O halde gereken şey; stres kaynaklarının nerede yattığını buluncaya kadar kendi kendinizi incelemenizdir. Örneğin, diyelim ki çok fazla yüklüsünüz? Sanayiden bazı bahşişler alın ve zaman idaresine, delegasyona ve öncelemeye bakın (GH, Ağustos 1992:81). Bu makalede, fazla iş yükünü mantıklı bir keder verici kaynak olarak görmemiz gerektiği veya üstlerinize iş yükünüzün imkansız olduğunu söylemeniz gerektiği ile ilgili herhangi bir öneri yoktur. Hayır, işe ciddiyle girişmek ve kendi görevinize sahip çıkmak durumundasınız, ama modern dünyamızda buna zaman idaresi, önceleme veya delegasyon gibi stresle baş etme teknikleri sayesinde çare bulunabilir. Zaman idaresi ve öncelenenin konu dışı olduğu, sizin çok yüklü olabileceğiniz olasılığı ciddi bir şekilde göz önüne alınmamaktadır. (Delegasyonun uygun veya pratik olarak mümkün olamayacağı olasılığı da düşünülmemektedir.)

Stres rehberleri tavsiyelerini, uzmanların devamlı aramaları vasıtasıyla meşrulaştırmaktadırlar. 'GH'nin stresle bağlantılı, eylül ayı makalesi, İngiltere'nin en iyi bilinen dertlere درمان teyzesine, Marjorie Proops, söylenerek başlamakta, daha sonra makaleyi 'sön bir şahit' ile, derginin modern 'dertlere درمان teyze'si yani 'GH Müşavir Psikoloğu, Dr Jenny Cozens' ile bitirmeden önce bir tıp doktorunun, bir eğitimcinin, bir yaşlılık hastalıkları mütehasssının ve bir psikoloğun tavsiyelerini aktarmaktadır. Ayrıca stresle karşılaştığımızda şaşırma-mamız gerektiği üzerine bir vurgu vardır. Çünkü bununla beraber stres bir epidemiktir ve yaşam şimdi çok streslidir. (Dr Rush Leuer GH Eylül basımı içinde aktardı) Stresli olmanın normal olduğu çok yaygın bir noktadır. Bu bakımdan medya söylemi, stresi problem haline getirmekte ama aynı zamanda onu normalleştirmektedir ve adapte olmayış veya anormallik derecelerine ulaşmadıkça, stresle karşılaşınca kendinizi tuhaf hissetmemeniz gerektiğini ifade etmektedir.

İkinci tehlikeyi önlemek için birçok teknikler veya mücadele etme stratejileri sunulmaktadır. Örneğin; yukarıda bildirilen zaman idaresi ve delegasyon tavsiyesi dışında GH, okuyucularına Dr. Cosens'in gestalt terapisi denemelerini tavsiye eden 'dertlere درمان' köşesi vasıtasıyla düzenli bir şekilde tavsiyeler sunmaktadır (GH Ekim basımı).

Başka yerde stresle ilgili makaleler Alexander tekniğini, arama terapisini, renk terapisini, meditasyonu ve sağlık çiftliklerini önermektedirler. Ekim basımı da geniş oranda terapi ve nasihata adanmış: 'Bir problemi çözebilmenin modern yolu; onu bir meydan okuma olarak ele almaktır, böylece daha fazla insan danışmaya dönüyor', diye işaret eden bir makale vardır. Makale, bireylerin danışmadan nasıl yararlanmış olduğunu açıklayan bir takım eklemeler ortaya koymaktadır: 'Hakkında çok şey öğrenen' 38 yaşındaki, boşanmış bir kadın olan Po- uline gibi. Bazı terapistler parlak, neredeyse sihirli terimlerle tanıtılmak- talar: 'Olağanüstü bilgili, tamamen sağduyuluydu ve bizleri dinledi'.³

Buradaki dil, bilimsel psikolojiden çok gazetecilik dili olmasına rağmen bu GH makaleleri akademik stres söylemini iletmeyi amaç- lamaktadırlar. Örneğin, hem popüler medya hem de akademik streste bulunan ortak tema, stres ile hem psikolojik hem de fiziksel sağlık arasında kabul edilen yakın karşılıklı ilişkidir. Nitekim GH Ekim ba- sımı işaret etmektedir:

'Gördüğümüz bir çok hastalıklar stres bağlantılıdır', diyor GP Anne Dyson. Kendişinin de ortağı olduğu Essex grubunun uygulama yaptığı yer, bir GP 10 dakika harcıyor iken, hastaya bir anda 45 dakika harcayabilen bir psikoloğa sahiptir. 'Eğer insanları sıkı bir şekilde cezalandırmaktan çok, onlara stresle baş etme teknikleri öğretebilirsek bundan herkes fay- dalanacaktır.' (GH, ekim 1992:76)

Bu tür faraziyeler sadece temel kadın dergileriyle sınırlanmamış- lardır ama aynı zamanda daha feminist merkezli dergilerde de -Every woman gibi- bulunmaktadır. Kasım 1992 basımı 'korku, asabiyet ve bitkinliğin stresle buluşmak için vücut kapasitesini bunalttığı stres yı- kımı'nın problemlerini açıklamaktadır. Benzer kaygılar, epidemolojiye dikkat çekme (Fletcher, 1988) vasıtasıyla, muhtemel 'A türü' ça- lışmaları ve stres-sağlık bağlantısını ileri süren diğer yaklaşımlar (Örn: Karasek et al. 1987) vasıtasıyla ve stresle baş etme tekniklerinin ve- rimliliğinin değerlendirilmesi (Murphy, 1988) vasıtasıyla, akademik 'li- teratür içinde bulunmaktadır. Stres-sağlık bağlantısının doğasıyla ilgili hala tartışma olmasına rağmen, stresin temel bir sağlık riski ol- duğu araştırmalarca farzedilecektir. Stresin genel olarak farzolunan hakimiyeti ile birlikte, stresin bireylere ve kurumlara verdiği korkunç sonuçlardan dolayı sağlık bağlantısı, söylemi meşrulaştırmaya yardım etmektedir (Örn: sağlık hizmetleri, işverenler)

Yine de popüler ve akademik stres söylemi tarafından paylaşılan diğer tema, stresin kaçınılmazlığının ve hakimiyetinin, onun doğa parçası ve yaşayan dünyanın bir kavramı olduğu gerçeğini yansıtmamasıyla, stresin naturalizmidir:

Stresin belirli bir derecesinin doğal olduğunu kavramak için vahşi bir yaşam programı izlemek durumundasınız. Hayvanların çoğu, yemeden veya içmeden önce yırtıcılar için etraflarını dikkatlice kontrol etmek zorundalar. Çoğumuz bunu hoşgörülemez kadar stresli buluruz (GH, Ağustos 1992:80).

Aynı imaj stresin, tehditlerle veya tehlikelerle karşılaşınca gösterdiğimiz dövüşme ya da uçuş gibi hayvani tepkimizin sonucu olduğu tartışmasını delil gösteren akademik literatürde görünmektedir. 2. Bölümde göreceğimiz üzere; bu tür tepkiler filogenetik* olarak modası geçmiş, modern çağa uygun olmayan tepkilerdir. Böylece günümüz stresine sebep olarak gösterilen korku ve endişeye gösterdiğimiz tepkilerin anakronistik** doğasıdır.

Özet olarak stres rahatsız eden bir yenilik epidemiğidir (Salgın). Sağlık, zihin ve bedenle yakın bağlantılı gösterilmekte ve bu bağlar ve onun hakimiyetinden dolayı, stresin anormal derecelerini normal derecelerinden ayırmak hayati olarak önemli hale gelmektedir. Stres uzmanlarının, bireye stresle mücadele etmede yardım amacıyla hem kabul edilemez/anormal stres derecelerini tanımlamada hem de stresle baş etme tekniklerini tasarlama ve değerlendirmede temel bir rol elde ettikleri söylenmektedir. Stres, doğal dünyanın kaçınılmaz bir parçası olarak tanımlanmakta ve popüler medya içerisinde, yüksek yerlerde bulunanların şahsi keyifsizlikleri olarak görülmektedir.

Değişmeyen soru; neden popüler medya tarafından stres söylemine bu tür bir özenin verildiğidir. Editörlerin, dergilerin ve gazetelerin satışlarının arttığı şeklindeki görüşlerinde haklı oldukları kabul edilse bile, stres söylemi neden bu kadar fazla satılabilir bir söylevdir? Neden bu kadar başarılı görülmektedir? Onunla neden ilgileniyoruz ve bize ne ifade etmektedir? Ona inanıyor muyuz? Gergen'in işaret ettiği gibi, 'gazeteler, dergiler ve televizyon kendi kendini değerlendirmenin yeni bir kriterini sağlamaktadır' (1991:76). Fakat gerçekten kendimizi bize,

*Filogenetik : (Phylogeny) Bitki veya hayvan tipinin gelişim tarihi.

**Anakronizm : (Anachronism) Bir şahıs veya olayı gerçek zamanından başka bir tarihte gösterme.

medya retoriğinin terimleriyle veya tutarsız bombardımanın başka şekilleri aracılığıyla anlatabiliyor muyuz? Kendi kendini değerlendirmenin bu yeni kriterlerini kullanıyor ve uyguluyor muyuz? İşçi da-nışması, stresle baş etme uygulamaları, rahatlama, meditasyon ve hayat-geri itilim gibi yeni tutarsız uygulamalar aracılığıyla kolaylıkla yerleştirebiliyor muyuz?

Bu bölümün geri kalanı, bu tür sorularla bağlantılı tartışmaları inceleyecektir, yani öznelliğimiz stres gibi söylemlerle nasıl bağlantılıdır. Fakat bu sorulara yönelmeye başlamadan önce, ilk olarak söylem ve öznellik ile ne demek istediğimizi açıklamamız gerekmektedir.

Söylem ve Öznellik

Söylem kelimesi bu kitapta, doğruluk sonuçlarını yaratan bilgi kalabalıklarına veya doğruluk sonuçlarının nasıl kendi içlerinde doğru veya yanlış olan söylemler içerisinde üretildiğine gönderme yapmak amacıyla genellikle Foucauldian anlamda kullanılmaktadır. (Foucault, 1980:198). Bu tür bilgi bölümlerinin örnekleri, tıp, psikiyatri, fizyoloji, psikoloji, sosyoloji vb'den çıkarılanlardır. Onların güçleri bize gerçek doğruluğu verme kabiliyetlerinden gelmemekte, fakat onların doğruluk iddialarından, dünyayı tanıma iddialarından gelmektedir. Stres söylemi içerisinde bu doğruluk sonuçları, stresin önemli bir problem (bir epidemik) olarak ilan edilmesi yoluyla ve streslenmiş özne ile ilgili tanımları aracılığıyla üretilmektedirler. Diğer söylemler gibi; onun stresin doğruluğu ile ilgili bildirisi, stresi çözümlemek ve onunla baş etmek, 20.yy'ın önemli bir problemi olarak onun varlığını tanımak ve göstermek ve onun değerlendirilip, yönetilebilmesi için teknikler önermek amacıyla, araştırmacılar, pratisyenler ve iş halkına izin veren bir tutarsız uygulamalar düzeni tarafından desteklenmektedir.

Foucault'yu takip ederek, stresin doğruluğu bu kitap içerisinde bir sonuç olarak, nesnel gerçeklikten çok onu tanıma iddiası vasıtasıyla dünyanın bir sunumu olarak görülmektedir. Diğer Foucauldian çalışmasında olduğu gibi; kabaca Derridean anlam içinde stres metnini yapılandırmakla ilgileniyorum. Öznenin yapılandırılması, diğer şeyler arasında, özne kavramının inşa edilmiş, kullanılmış ve meşru kılınmış olduğu yörüngenin soysal (şecereli) analizidir (Derrida, 1992:7). Streslenmiş öznenin, nasıl yaratıldığı, tarihsel olarak nasıl geliştiği ve stres söylemi içerisinde nasıl onaylandığı ve streslenmiş kimsenin

üzerinde ne tür bir imaj yarattığını ortaya koymayı umuyorum: Örneğin, bu stresler; geniş oranda sosyal ve güç ilişkileri ile bağlantılı olmayan, temel olarak kendilerinin bir işlevi olarak gözükmektedir. (Onların kişiliği, davranış biçimi, değerlendirme süreci, mücadele etme modeli v.b.) Stres, bireyin bir ürünü olduğu için stres probleminin çözümü de, sosyal/kollektif müdahaleden çok, bireye bağlı streslenmiş öznenin kendi otonomisi ve girişimiyle stresi zapt etmesiyle mümkündür.

Bu boyuta kadar bu kitap, Hollway (1991) ve Rose(1990) gibi Foucault'yu kaynak olarak kullanan çalışmalarla ve onların sosyal Darwinizm, insan ilişkileri, baş etme çalışmaları ve psikoterapi gibi söylemler arasındaki ilişkileri incelemeleriyle ve hayvani, kendi kendini gerçekleştiren ve otonom öznelere kendimiz ile ilgili duygumuzla benzerlikler sunmuştur. Şimdiye kadar Foucauldian söylemi kaynak olarak kullanmama rağmen bu kitap bir Foucauldian metin değildir; Kuramsal olarak emek süreci kavramını, radikal yapısalcı tanımları ve Elias ve Hochschild gibi duygu sosyolojisiyle ilgilenenlerin çalışmalarını kullanmaktadır (bu kitapta 3. Bölüme bakınız).

Bu kitap içerisinde 'öznellik' terimini, kendimizi nasıl tanıdığımızla ilgili kollektif olarak üç anlama gönderme yapmak için kullanıyorum. İlk olarak, sık sık Foucauldian tanımlarda uygulandığı gibi, yani öznenin akademik ve mesleki söylem içerisinde nasıl meydana getirildiğini ve bunun tutarsız uygulamaların ve bireyler tarafından hergünkü konuşmalarda kullanılan retoriksel araçların içine nasıl yansıtıldığını anlamak gibi kullanıyorum (Örn: Rose, 1990; Hollway, 1991; Knights ve Morgan, 1991; Wetherell ve Potter, 1992). Özellikle hissetme kurallarının sosyal yapılandırıcı analizine, iletilen stres ile bağlantılı olarak üzerimize aldığımız özneliliğin daha geleneksel görüşlerine hissetmeyi, duyguları vb. ifade ettiği için ayrıca gönderme yapacağım (Hochschild, 1983; özellikle 3, 6 ve 7. Bölümlere bakınız). Buna ek olarak, geleneksellik içinde yanlış bilinç problemi tarafından sunulan Marksizmin öznellik ile ilgili kaygılarına ilgi gösterilmektedir. Yakın Marksist analizlerde insanların kapitalist hakimiyeti desteklemek için baskıcı ideolojilere nasıl ortak olduklarını açıklarken gösterilen kaygı gibi, burada da öznellik, aslında sermaye ve emek arasındaki çatışma içerisinde düşünülmektedir (aşağı bakınız). Hall'un ileri sürdüğü gibi, 'Yeni Sağın söylemlerinin yeni hedef pozisyonların üretimi ve öznelliklerin dönüşümü ile meşgul oldukları açıktır' (Hall, 1988:49).

Söylem ve öznellik ile ilgili yaklaşımımızın taslağını çizmişdikten sonra artık daha önceki sorularıma geri dönebilirim, yani: Strese inanıyor muyuz? Onu kullanıyor ve ona göre davranıyor muyuz? Ve kendimiz hakkındaki düşüncemiz onunla nasıl bağlantılı olabilir?

Stres Söylemi ve Öznellik

Halen insanların stres kavramını, kendilerini anlamak için kullandıkları yolu incelemeye çalışan bir çalışma mevcuttur. Bu, Pollock'un antropolojik analizidir (1988). Çalışmasının hedefi, çok yönlü skleroz, şizofreni ve sinirsel yıkıma özel ilgi ile beraber, insanların sağlık ve hastalık ile ilgili fikirlerini incelemektir. 48'i çok yönlü skleroz tarafından etkilenmiş ailelerden, 33'ü şizofreni tarafından etkilenmiş ailelerden ve 33'ü normal ailelerden gelenler olmak üzere Nottingham'da yaşayan 114 beyaz yetişkin ile mülakat yaptı (1988:382). Çalışmasının sınırlanmış olmasının nedeni, çalışmanın özel tepki gruplarıyla ilişkili olan belirli hastalık türlerine doğru saptırılmasıydı. Ama ilginç olan şey; stresin sinirsel yıkımları, kalp krizlerini ve baş ağrıları ile mide ağrıları gibi ufak şikayetleri açıklamada en yaygın şekilde kullanılarak hastalığı tanımlamada hakim tema olarak gözükmeydi. Özel ilgi ile ilgili söylenebilecek olan, deneklerinin medyada gözlemlenen temaların çoğunu zikrettiği yol idi. İlk olarak, stresin bir hastalık sebebi olduğu ve şiddetli baş ağrısı veya tekrarlayan mide ağrılarına stresin veya endişenin sebep olduğu genel kanısı vardı (1988:382). İkinci olarak, stresin son birkaç on yıldan başlayarak modern yaşamın kaçınılmaz ve her zaman bulunabilen bir koşulu olan bir boyuta ulaşmış olmasıyla ilgili bir anlayış vardı (1988:982). Popüler medyada olduğu gibi, 'örnek kalp krizi vakası'nın baskı altındaki idareci veya işadımı ile eşdeğer görülmesiyle beraber, stresin pençesine en kolay düşenler olarak görülenler, liderler ve yöneticilerdi (1988:382). Pollock'un denekleri, bazıları 'bilimsel adrenalin kurasına' gönderme yaparken, stresin vücut savunmasının aşamalı olarak tükenmesiyle sonuçlandığı uzaklaşımından yola çıkarak hastalık ile olan bağı açıkladılar (1988-382).

Stres her zaman bulunurken, bireyin yaklaşımı, acaba doğuştan gelen farklılıklara bağlı olarak strese yenik düşen var mıydı, aynı şekilde acaba düşüncede doğru tutum ve kendini kontrol etme öğrenilmiş miydi, şeklinde belirdi. Pollock'un çalışması gibi medyanın

stresi sunumunun analizi, söylem ve öznellik arasında deterministik (gerekirci) bir ilişki olup olmadığı sorusunu gündeme getiriyor. Böylece hepimiz bir boyuta kadar yeni söylemler içinde oluşturulmuş hale geliriz. Bu, Pollock'un gözlemlerinin, araştırma için özneyi de ele alan birçok davranışsal ve sosyal bilimadami tarafından ortâya konan stresle ilgili çeşitli kavramların son birkaç on yıldaki değişimce yayılma ve popülaritesinin oldukça hayret verici başarısının bir sonucu olduğunu ileri sürerek, kendisinin oldukça hayret verici oluşturduğu sonuçtur. (1988:383). Pollock'a göre stres doğal olarak oluşan bir şey değildir ama davranışsal ve sosyal bilim araştırmasının bir ürününü temsil etmektedir (1988:390). Onun yürürlükteki fikri şudur: 'Yaşam gerçekten stresli olduğu için stresli hale gelmedik ama sosyal bilim, stresin bir bilimsel ve nesnel gerçek olduğuna bizi ikna etmede hayret verici bir başarı sağladığı için stresli hale geldik'. Fakat söyleme o denli açık mıyız? Sosyal bilimin usullerini kolayca takip ediyor muyuz? Akademik/medya evangelizmi ve stresle baş etme uygulamalarının bir kanşımı aracılığıyla strese inananlar haline gelecek miyiz? (danışma ve rahatlatma gibi). Kendimiz hakkındaki fikirlerimiz, streste olduğu gibi güçlü söylemlerin doğruluk iddiaları vasıtasıyla çok kolay bir şekilde yeniden oluşturulabilir mi? Kısaca, strese neden inanıyoruz?

Bu son soruya verilen geleneksel yanıt, 20.yy boyunca gerçekte, daha fazla stresli hale geldiğimiz için strese inandığımız şeklindedir. Ama bu fikirle beraber, dikkate değer iki problem vardır. Birisi, stres incelemeleri, artan stresi ileri sürseler bile hepimizin stresli hale geldiğini bilmenin yolunun olmadığıdır. Bir başka deyişle, stres incelemeleri, stresin gerçek deneyiminden çok, stres söyleminin gücünü ölçebilir. Stresin kendisinin gerçekten varolup olmadığını tayin edemeyiz. Çünkü bir birey stres söylemine katılımından dolayı evvela stresi anlatabilir. Örneğin, 1904'te iş yapan bir kişinin iş deneyimini ve aynı işi 1994'te yapan bir kişinin iş deneyimini araştırabileceğimizi hayal edin (itiraf edildiği gibi hayal mahsulü bir örnektir). 1904'te işi yapan kimse muhtemelen stresi anlatamazdı; 1994'te yapan kişi ise yapabildi. Bu, 1904'teki işin stresli olmadığı anlamına mı gelir? Açık olarak stresi ifade etme kabiliyeti, stres dilini öğrenme kabiliyetine ve stres söyleminin parametrelerine bağlıdır. Bu dilin sosyal bilim formülasyonu 1904'te cesurca ifade edildiği için, bir stres incelemesinin onu ölçebilmesi olası değildir. Aynı sebeple, 1944 ve 1994 arasında yürütülen stres incelemelerindeki açık artışlar, söylemin savaş sonrası

artan yayılmasını basit olarak yansıtabilir. Bu, insanlar artık streslenmez anlamına gelmemektedir.

Daha stresli hale gelmiş olmamızdan dolayı geçerli stres söylemine inanmamamızla ilgili diğer problem, onun stresle ilgili mevcut açıklamalar da önemli problemlerin olmadığını farzetmesidir. İnsanlar, hem stresle karşılaştıkları için, hem de stres söyleminin açıklamaları 'doğru' olduğu için stres söylemini benimsemektedirler. Ama bu kitabın 2. Bölümünde tartışılacağı üzere, stresin mevcut tanımları, politikayla, tarihle ilgilenmeyen, bireyselleşmiş, bağlam dışına itilmiş kişiler olarak stresli özne hakkında çok dar bir görüş açısı vermektedirler. Bu, stresin gerçekten 20.yy'da arttığını kabul ettiğimizi farzetsek bile, stresin belirli bir tanımlama türünü niçin benimsediğimizi açıklamadığını belirtmektedir (3. Bölüme bakınız). Başka bir deyişle, stresin gerçekliğine neden inandığımız sorusu, stresin geçerli sunumlarına neden inandığımız sorusu kadar ilgi çekmemektedir (Newton, 1994 E). Gerçekten de bizim kendi deneyimlerimize uygunlar mı? Stres akademisyenlerinin, pratisyenlerin ve gazetecilerin duyurularını eleştirmeden hemen inanmak konusunda çok mu pasif davranıyoruz? Ya da stres söylemiyle ilişkili olarak çok daha aktif bir rol mu oynuyoruz? Bu sorulara yanıt vermeye başlamanın bir yolu, insan faaliyetinin söylemle nasıl ilişkili olduğu gibi belalı konuların içine cansiperane bir tarzda girmektir.

Faaliyet ve Söylem

Bu konuya yaklaşmanın geleneksel bir yolu, insan faaliyeti tanımını geleneksel Marksist açıklamalar içinde ele almaktır. Eğer bu tür yorumları takip edersek, insanlar oldukça pasif ve yanlış bilincin kurbanları olarak gözükmeye eğilimine girebilirler. Bu vesileyle, hakim sınıfın çıkarına uygun olan fikirlere inanır hale geliriz. Söylem, hakim sınıfın kendi çıkarlarını sanki herkesin çıkarlarıyla tamamen aynıymış gibi sunarak, kendi hakimiyetini sürdürdüğü ideoloji ile büyük oranda eş anlamlıdır. Örneğin, fırsat eşitliği olan, ama kaçınılmaz olarak kazananları ve kaybedenleri olması gereken, birileri tepenin en üstünde yer alırken birilerinin de tepenin en altında bulunması gereken bir toplum fikrini teşvik etmede, siyasal ve sosyal eşitlik gibi fikirler ideolojik olarak rastlantısal olabilirler. Kaybeden veya kazanan kişi olmanın aslında size bağlı olduğunu, bisikletinizle daha iyi gitmek is-

teyen hırslı biri mi, yoksa güvenliğin bilinciyle sabırlı biri mi olduğu-nuzu, yani bireyciliğin gelişimini açıklamaktadır (veya en kötüsünden tembel bir iş mahcubu otlakcısı).

Bu bağlamda, bireycilik, politika ve tarih dışılık vb. üzerindeki vurgusuyla beraber stres dili, yayılmış bir ideolojinin daha ileri bir yansıması olarak görülebilir. Bu ideoloji, var olan sosyal yapılar içinde yaşayan güç eşitsizliklerini gizlemekte ve kusuru, bireylerin sınıf, ırk veya cinsiyet ile bağlantılı pozisyonlarından çok, evvela onların üzerine yüklemektedir. İnsanlar aslında kapitalist ideolojiyi yutmuş olduklarından ve geçerli stres söylemi bu ideolojiyi oldukça iyi ifade ettiğinden dolayı stres diline inanmaktadırlar (2-5. Bölümlere bakınız). Stres söylemi bunun içindir ki; kendi doğru özlerimizi keşfetmemizi önleyen yanlış bilincin fazla gelişimini temsil etmektedir (Hochschild, 1983).

Birçok yazarın işaret ettiği gibi, Marksist kritiğin yukarıdaki geleneksel türü ile ilgili problem, onun kitleler tarafından yapılan yanlış bilince karşı, esas temeli oluşturan gizli gerçekliğin doğruluk bilgisini tespit etmesidir. Sosyal ve siyasal eşitlik gibi ideolojik sunum, kapitalizm altında egemen olan ekonomik çıkarların doğruluğunu saklamak için bir cila görevi görmektedir. Böyle bir doğruluk bilgisinin en hareketli veya en azından en iyi anlatılmış kritiği muhtemelen Michel Foucault'ya aittir. Foucault'ya göre her şey söylemden ibaret olduğu ve olgunlaşmamış doğruluk bilgileri söylemin daha ileri düzeydeki şekilleri olduğu için, biz haklıyız, demenin, imtiyazlı herhangi bir pozisyonu olamaz ve bu tür çalışmalar, kendi kendilerini temsil etmektedirler. Ancak kabul edilen herhangi bir doğruluğun keşfinin güç ile nasıl yakından bağlantılı olduğu ile ilgili olarak güç ve bilgi arasındaki ilişkinin daha ileri düzeydeki örnekleridir. Güç, yönetimin emek üzerindeki hakimiyeti anlamında basitçe baskıcı değildir, ancak verimlidir. Çünkü şeyleri dikkatli inceler ve üretir, mutluluğa sebep olur, bilgiyi şekillendirir, söylem üretir (Foucault, 1980:119). Foucault'nun eseri, bizim yanlış ideolojilerin, sermayenin ve hakim sınıfın ekonomik çıkarlarının posif kurbanları olduğumuz biçiminde değildir. Daha doğrusu güç, bizzat kendi gizimizi açığa çıkaran psikiyatri, psikoloji, biyoloji, tıp, ekonomi söylemlerini, yani kendimizi ve dünyamızı bize anlatma yoluyla işlemektedir. Örneğin, normal olduğumuzu, zeka katsayımızın ne olduğunu, nasıl sağlıklı olabildiğimizi, serbest pazarın

yararlarını vb. öğreniyoruz. Stres anketleri, bireylerin, mesleklerin veya kurumların stres dereceleri ile ilgili fikir verirken, stres söylemi sayesinde öznelliğimizin bazı sınırlarını öğrenebiliyoruz. Bütün bu verimlilik için bile Foucault, onun nihai doğruluğu açığa çıkardığını veya kurtuluşumuzun dengede olduğunu (Foucault, 1971:159), böylece stres sırlarının keyfinin, bizi güçlendirebileceğini, bizi modern çağın saldırılarından kurtulmuş strese dayanıklı süper varlıklar yapacağını düşünmemizi istemezdi.

Stres söylemi, stresli özneyi tanımamızı kolaylaştıran ve prosedürler kanalıyla, özneyi normal stres derecelerine alıştırabilen bir uygulamalar repertuarı arasından, sadece bir tane bakış yöntemi sağlar. Hiçbir nihai sır, hiçbir doğru gerçeklik yoktur ve herhangi bir kurtuluş veya kendini gerçekleştirme düşüncesi söylem koşulları dışında kalarak hiçbir anlam taşıyamaz.

Öznelliğimizin Marksist ve Foucauldian açıklamalardaki tezat imajları, Frankfurt Okulu yazarlarının çalışmasındaki ağzı sıkılık imajları ve daha yakın Foucauldian çalışmada örneklendirilmiş imajların karşılaştırılması esnasında daha ileri düzeyde anlatılabilir. Erich Fromm, kişinin önemine yönelik Neo-Marksist açıklama ile ilgili uygulamasında Frankfurt Okulu örneğini ortaya koymaktadır. Fromm'a göre, bizim kendimizi anlamamız, doğrudan doğruya ve ortaçağ feodalizminin kesinliklerinden bizleri uzaklaştıran lokomotif gibi gözüken kapitalizmin gelişmesine bağlıydı:

Ortaçağ toplumunda rekabet tamamen eksik değilken, feodal ekonomik sistem, işbirliği ilkesine dayanıyor ve rekabeti engelleyen kurallarca düzenleniyordu veya sistematik hale konuluyordu. Kapitalizmin yükselişiyle beraber bu ortaçağ ilkeleri yerlerini bireysel teşebbüs ilkesine bıraktılar. Her bir birey ileriye doğru gitmeli ve şansını denemelidir. Birey ya yüzmeli ya da batmalıydı (1942-51).

Feodal kölelikten özgürlüğümüzü kazanırken, bu arada "yaşam güvencemizi ve garantimizi kaybettik":

Birey, ekonomik ve siyasi bağların esaretinden kurtulur. Ayrıca yeni sistemde oynaması gereken aktif ve bağımsız rol sayesinde pozitif özgürlük kazanır. Ama aynı zamanda, ona daha önceleri güvence ve alt olma hissi veren bu bağlardan kurtulup, kapalı bir dünyada sabit yerini kaybetmekle insan, kendi yaşam anlamına olan yanıtı kaybeder; sonuç, kendisini ve yaşamının amacını ilgilendiren şüphenin onun içine girmiş olmasıdır. O,

kişiler üstü kuvvetler, sermaye ve pazar tarafından tehdit edilmektedir (1942:52).

Bu tür bir analiz içerisinde stres, bireylerin yaşam içindeki anlamın baskısı aracılığıyla hissettikleri ait olma eksikliğinin, bireyi sabit bir yerden mahrum eden ve aynı zamanda işbirliği ve dayanışmadan çok, bireysel teşebbüsü vurgulayan kapitalist sistemin doğrudan doğruya bir sonucu olarak görölürdü.⁴ Stres, kapitalizmin mantıksal çıkışı ve bireyin yaşamak ve batmaktan çok yüzmek amacıyla mücadele etme ihtiyaçı olarak gözükürdü. Bazı Foucauldianlar ile Frankfurt Okulu tarafından gösterilenlere bir dereceye kadar benzeyen öznelleştirme imajları vardır. Örneğin Parter, kişi, söyleme mahkum olduğunda (1989:64) ve birey, hakimiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesi içinde yeraldığında (1989:57), söylem içinde bir öznelliğin ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte Foucault'nun sadık hizmetçileri, daha verimli, daha pozitif bir güç tanımı yapmak yerine ve söylem vasıtasıyla bireyin özgür oluşumunu tartışmak yerine, hakimiyet fikri içinde belirmiş olan baskıcı imaları önlediler. Örneğin, Rose ve Miller, Çağdaş Batı hükümetlerinin uyruklarını baskıcı bir tarzda yönetmediklerini; daha doğrusu, modern söylemlerin bireylerin öznelliğini hükümetin siyasi temelleriyle aynı sıraya koyduğunu ileri sürmektedirler (Örn: Rose, 1990; Miller ve Rose, 1990; Rose ve Miller, 1992). Yine de Fromm, Reich veya Sennett gibi yazarlarda olduğu gibi halen özgürlüğün, eğer aldatıcı değilse, sadece söyleme bağlılık koşullarında anlam taşıdığı, sadece bir doğruluk sonucu olduğu, kişinin sadece görünüşte kurtulmuş olduğu bir birey imajı vardır. Örneğin, Rose, Rogers'ın müşteri merkezli terapisi, insanlararası ilişkiler analizi, Gestalt terapisi, Lovise Eichenbaum ve Susie Orbach'ın (1984) Kadınlar Ne İstiyor? (yaşamları değiştirmeyi taahhüt eden bir kitap) gibi feminist büyüme kitaplarına dikkat çekme vasıtasıyla kendi kendine büyüme ve psikoterapi söylemlerinin ilginç bir analizini ortaya koymaktadır. Bu büyüme ve dayanıklılık söylemini analiz ettikten sonra Rose şunları işaret etmektedir:

Biyografimizin bir planını yapmamızı, yaşantımız için bir biçim yaratmamızı, her anki varlığımızı bir otonomi etiğinin koşulları içinde şekillendirmemizi olanaklı hale getirmeyi taahhüt etmektedir. Yine de, otonomi normu, kendisinin kaçınılmaz refakati gibi, sürekli ve yoğun bir kendi kendini incelemeyi, kendi kişisel deneyimlerimizi, duygularımızı

devamlı değerlendirmeyi ve hoşnutluk imajlarıyla bağlantılı olarak bir maneviyat sözlüğü içerisinde kendi yaşamlarımızı hikayeleştirme gereksinimini hissetmemizi saklı tutar. Kurtulan kişi kendi yaşamını, kendi kimlik projesine bağlı kalarak yaşamak zorundadır (1990:254).

Ama özgürlük ilüzyonu kapitalizmin baskısından kaynaklanmaktadır. Daha doğrusu, kendi öznelleşmemizi özgürce biz seçtik:

Eğer şahsın korunmasına yönelik yeni teknikler öznelleştiriyorsa, bu, uzmanların, yaşamın kendi bürokratik idaresi vasıtasıyla kişinin otonomisini boyunduruk altına almaya ve ona üstünlük kurmaya çabalayarak, siyasi gücün küreselleşmesi içinde dolaplar çevirmelerinden kaynaklanmamaktadır. Daha doğrusu, bu, modern şahısların özgürlük projesine bağlı hale gelmiş oldukları, kimliğe dayanarak yaşadıkları ve uzmanlığın uygulanması aracılığıyla bu otonomiye çoğaltmaya çabaladıklarını gösterir (1990:258).

Nitekim stres söyleminde olduğu gibi, söylem için de kendi kimliğimizin sırlarını araştırabiliriz, ama bu araştırma kapitalizmin sonucu değildir. Daha doğrusu, terapi, insanlar arası ilişkiler analizi, stres söylemini okuma, ve stresle başetme aracılığıyla özgürlüğü, otonomi elde etme ile bir tutuyoruz.⁵ Foucauldian açıklamalar içinde, söylemin görünüşteki doğruluğuna olan bağlılığımız sayesinde ve onun tutarsız uygulaması içine kaydoluşumuz aracılığıyla, stres söylemine aktif olarak katılıyor görünüyoruz. Rose ve Miller bunu şu şekilde açıklamaktadırlar: Kişisel otonomi, siyasi gücün antitezi değildir ama onun uygulanmasında anahtar bir terimdir. Çünkü bireylerin çoğu sadece gücün hedefleri değildir, aynı zamanda onun operasyonlarında anahtar bir rol oynarlar (1992:174).

Özetlersek, eğer geleneksel Marksizmi takip edersek yanlış bilincin oldukça pasif kurbanları olarak görünebiliriz ve stres söyleminin bu tür yanlış bilincin yansıması olduğu boyutuna kadar onu toptan yuttuğumuz düşünülebilir. Bunun aksine Foucault'yu takip edersek, onun bizde nasıl işlediği ve öznenin yeni biçimlerine şekil verdiği ile ilgili olarak, stres söylemiyle bağlantı içinde, kendi faaliyetimizin anlamına daha çok sahip oluruz. Neo-Marksist ve Foucauldian açıklamalar içinde sunulan öznenin çeşitli imajları, daha ayrıntılı olarak 3. Bölümde incelenecektir (Geçerli emek süreci kuramı içerisinde üretilen oldukça arı Neo-Marksist analiz tarafından daha önce tanımlananlar ile beraber). Neo-Marksist ve Foucauldian ele alış tarzı ile ortaya çıktığı görülebilen

insan faaliyeti ile ilgilenmenin doğurduğu bazı problemlere yönelmeye başlamanın bir yolu olarak Elias'ın çalışması ayrıca incelenecektir.⁶ Aynı zamanda 3. Bölüm, işyerindeki stres ve sıkıntıyı düşünmede uygulanan daha geniş bir kuramsal zemin üretmeye çalışacaktır.

Kitap planının geri kalanı aşağıda açıklanmaktadır.

Kitap Planı

Bu bölümün başında, stres gibi söylemlerin öznelliğimizle ve bizim kendi kendimizle ilgili düşüncemizle nasıl bağlantılı olduğunu incelemek ve ayrıca stresi düşündüğümüz yolu eleştirmek ve ona meydan okumak ile ilgilendiğimi söyledim. Takip eden bölümler, projemizin bu yüzlerinden biri veya diğeri ya da her ikisi üzerinde odaklanmaktadır. 2. Bölüm, stresli öznenin gelişmesinin detaylı bir analizi vasıtasıyla stres söyleminin tarihsel bir analizini sunmaktadır. Böyle yapmakla, stresli öznenin geniş oranda tarihsel olmayan ve bağlam dışına itilmiş olarak gözüktüğü, bu bölümde ileri sürülen düşüncayı kanıtlamaya çalışacaktır. Aynı zamanda 2. Bölüm, stres söyleminin geleneksel olarak sunulmuş tarihinin oldukça farklı bir versiyonunu ele almak için, ona aşına olanlara sormakla birlikte, akademik stres söylemine aşına olanlara detaylı bir giriş sağlayacaktır.

3. Bölüm, Foucault ve Elias'ın emek süreci kuramı perspektifinden bakılarak stres söylemini göz önünde tutabileceğimiz kuramsal bir alan geliştirmeye çalışacaktır. Bu bölüm aynı zamanda, söylem, faaliyet ve öznellik konularıyla ilgilenenlerin özel ilgisini çekmelidir. Bununla birlikte her şeyi kapsayan bir meta-kuram üretmeye çalışmayacaktır (bu kitabın, üstün körü yapıcı tonuna mutlak karşılık olarak bir proje: Newton, 1994). Daha doğrusu kuramsal analiz kitap içindeki tartışmalara bir arka perde oluşturmaktadır.

4. Bölümde, stresli öznenin geleneksel imajına keskin bir karşıtlık sunuyoruz. Bu bölümde, Jocelyn Handy, stres söylemi ritminin eğer bireysel ve sonuçta apolitik perspektiften yazılmazsa, nasıl farklı görüleceğini göstermek amacıyla radikal yapısal kritiği kullanmaktadır. Bu bölüm, biz bir zamanlar öznenin kollektif görüşünü benimserken doğan stresin alternatif imajıyla ilgilenmektedir. 5. Bölüm, işçi danışması, meditasyon, rahatlama ve yaşam geri-itolimi gibi söylemle ilişkili olan stresle baş etme uygulamalarını analiz etmektedir. Ayrıca, bu tür

uygulamalarla bağlantılı olarak manevra yapan işçinin kabiliyeti üzerindeki tehditleri göstermekte ve nitekim söylem, uygulama, güç ve faaliyet arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı bir incelemesini ortaya koymaktadır. İş ortamlarında, işçi danışmasının gelişmesine eşlik edecek olan bireylerin ve kolektiflerin manipülasyonu ve zorlaması üzerine odaklanmaktadır. 4. ve 5. Bölümler, hem stres söyleminin hem de uygulamanın eleştirel açıklamalarını sunmaktadır.

6. Bölüm, 3. Bölümde ortaya konulan duygu bağlarının tartışmasını geliştirmektedir (Elias'a gönderme yaparak). Bu bölümde Stephen Fineman, işteki stres ve sıkıntı ifadesini çevreleyen duygu kodlarına nasıl yetersiz bir dikkat çektiğini göstererek, stres söylemiyle ilgili sosyal bir yapıcı kritik sunmaktadır. Sağlık hizmeti, sosyal çalışma ve eğlence ile havayolu endüstrisinden alınan örneklerle gönderme yaparak, değişik istihdam bağlamlarında uygulanan, hem açık hem de ima yollu hissetme kurallarını değiştirmeye ve tasviye etmeye kalkışmanın zorluklarını açıklamaktadır.

7. Bölüm, stresli öznenin değişik bir imajını nasıl yazabileceğimizi göz önünde bulundurmak amacıyla, önceki bölümleri kaynak olarak kullanmaktadır. Bu bölümün amacı, öznenin nasıl tarihleştirilebileceğini, siyasileştirilebileceğini, duygusallaştırılabileceğini, cinsiyetleştirilebileceğini vb. göstermektir. Aynı zamanda, değiştirmenin ve müdahale etmenin, iş stresi, sıkıntı ve duygu ile bağlantılı olarak nasıl yüklü ve zor işler olduğunu göstermek amacıyla sunulan fikirleri geliştirecektir. 7. Bölüm, ayrıca stres söyleminin nasıl ilgili çağdaş söylemin (Örn: insanın gelişmesiyle ilgili olan) bağlamı içinde görülmesi gerektiğini vurgulayacak ve daha ileride stres söyleminin neden bu kadar başarılı olduğu sorusunu incelemeye çalışacaktır.

Dipnotlar

1. Cinsiyet konularının incelenmesi, içinde söylemin kurulduğu sosyopolitik bağlam türü ile ilgili soruyu doğurur, 4. Bölümde geri döneceğimiz bir konu. Tabii ki kadın dergilerinin eski feminist kritiklerinde bir şeyler var gözükmemektedir. Örnek olarak, geleneksel kadın dergileri ve Cosmopolitan gibi daha modern kadınları hedef olan dergiler arasındaki farkı, ikincilerin; sadece adamını elde etmek ve elde tutmak amacını taşıyan yenik kadının,

daha pahalı ve daha seksi bir versiyonu olduğu şeklinde tartışan Faulder gibi (1977:186). Bu, bütün makaleler için doğru olmamasına rağmen tamamen ortadan kaybolmuş bir temadır.

2. Kuram terimlerini örneklendirirken takip ettiğim metodoloji (yöntem-bilim) tamamen kusursuz değildi. Örneklendirmem, üniversite bölüm ofisinde bulunan birkaç dergiye ve arkadaşlarına ait diğer birkaç taneye ve benim özel arşivimdeki dergi kalıntılarını gözden geçirmeme dayanmaktaydı. Bununla birlikte, sunulan temaların çoğunun, belirli makaleleri münhasıran almaktan uzak olduğunu tartıştım.
3. Popüler medyanın stresi ele alış tarzı ve seks ile ilgili makalelerin sunulduğu yol arasında bir çok benzerlikler vardır. Gerçekte, çoğu kadın dergilerinin temel özelliği, seks makaleleri, içinde stres, perhiz gibi ikincisıra konuların yer aldığı parametreleri açıklamaktır. Parlak dergilerde, cinsel normallik hem (hetero) seksüel istek hem de başarılı olma kapasitemiz, hem tutku alevlerine sahip olma hem de onların tatminiyle kendisinden geçme kapasitemiz tarafından açıklanmaktadır. Parlak dergilerin makaleleri, seks için elverişli misiniz? (She, Ekim 1992) veya kendinizi seksin içine sürükleyebilir misiniz? (Company, Mart 1992) gibi sc-rular sormaktadırlar. Sekse uygun olamama gibi anormal ve istenmeyen durumu önlemek amacıyla şu öğüdü ortaya koymaktadırlar: "Hemen hemen bir aerobik alıştırması yatak odası içinde yararlar sağlayabilir" (She, Ekim 1992:17). Burdaki öneri, böyle bir alıştırmanın gerçekten yatak odasında kullanılması değildir, daha doğrusu harfi harfine ve mecazi bir ısınma olarak kullanılmasıdır. Çünkü fiziksel alıştırma ve idmanlar, giderek daha fazla insan için oyun öncesi tercih edilen bir yöntem haline geliyorlar. Açık olarak, sizin bu sayısı gittikçe artan insanlara katılmanız zaruridir, böylece siz de normal, sağlıklı, mutlu ve özgür bir cinsel yaşama sahip olabilirsiniz. Ve size yardımcı olmak amacıyla, nerdeyse bütün bu aylık seks rehberleri, cinsellik alanı içinde, 'cinsel isteğimizi neyin kontrol ettiği' üzerine öğüt vermeye hazır bir uzmanlar kalabalığına sahiptirler (Company, Mart: 1992:50). Makalelerin, cinselliğimiz üzerine açıklamalar yapmak için seks terapistleriyle seks psikologlarını, endokrinologları ve fizyologları aramasıyla birlikte, 'uzmanlara göre' deyimi tekrar tekrar gö-zükür. Eğer onların tavsiyelerini takip edersek sağlıklı, mutlu, heteroseksüel çiftlerin diyarına ulaşacağız, elbette hepimizin arzuladığı bir ideal; erkek, kadının kalçasına elini koyar ve kadın ona göz kırpar. Partilerde birbirleriyle flört etmek isterler. 33 yaşındaki Tom ile 30 yaşındaki Sue'nin 7 yıl birlikte yaşadıklarını asla tahmin edemezsiniz. Kollar kenetlendi,

vücutlarının dili çocuk için evliliği değil tutku halini ifade etmektedir (She Ekim 1992:14). Uygulamanın normallığı, genellikle bu parlak ideallerin kaybolması olarak tanımlanmasına rağmen, parlak dergiler 'Seks için el-verişli misiniz?', gibi deyimlerle kuşatılmış cinsel tembelliğin ve zayıf arzuların olabilirliğine karşı daima ihtiyatlı olma ihtiyacından yola çıkarak açlığın normallliğini tanımlamaktadırlar. Tamamen normal olan şeyi tanımlamayla sürekli ilgilenmektedirler. Örneğin, seksin stresle nasıl bağlantılı olduğunu işaret ederler: 'Bazen yaşamın saf stresi, seksin daha az ilginç görünmesine yol açmaya yeterlidir. Uzmanlar, arzulardaki böyle dalgalanmaların tamamen normal olduğunu işaret etmekte' (Company, Mart 1992:52). Bu makaleler aracılığıyla, normallik, uygunluk ve uzmanlardan oluşan kutsal bir üçgen gözükmetedir. Sonuncusu, hem cinsel davranışı düzene koyma, hem de bizim performansımızın üzerindeki endişeleri, cinsel olarak uygun olduğumuzda gelecek olan mutluluk, başan ve sağlıkla ilgili dalgalanmaları hafifletme rolünü oynamaktadır. Bu kesinlikle stresin medya tarafından sunumunda gözükken aynı rastlantı türüdür.

4. Açıklamalarının, Marksist yabancılaşma kuramlarının bir uzantısına dayanması dışında, moderne ait olma eksikliği ile ilgili benzer fikirlerin, Likert ve McGregor gibi yeni insan ilişkileri yazarlarının çalışmalarında gözüktüğünü işaret etmek ilginçtir.
5. Bununla beraber, kendi kendini inceleme ve kontrol, tamamen modern bir mesele değildir ve sadece eğitilmiş sınıfların gelişme ve kurtuluş ümi-diyle üstlendiği kendine eğilmenin laikleştirilmesinin bir süreci olarak görülebilir (belki manastıra ait birim tarafından sembolize edilmiş). Protestan çalışma etiğinin özünde modern çağ, yeryüzü üzerinde cenneti yaratmak veya insanın gelişme koşulları içinde sizin kendiniz üzerine çalışmanız böylece de; tamamen kendiniz olabilecek, kendinizi gerçekleştirebilecek hale gelmeniz ile ilgili olabilir.
6. Her ne kadar analizleri, güç ilişkilerini alaşağı etmeye yönelse de, Callan ve Latour'ın aktör ağ kuramı, bu doğrultu içinde bir adım olarak görülebilir (Newton, 1994d).

Bölüm 2

Stresi Tanımak:

Eugenik'ten* Çalışma Reformuna

Bu bölüm 20.yy stres söylemi içerisinde yaratılmış olan özneyi ve bu öznenin, stresi tanıdığının nasıl tahmin edildiğini analiz edecektir. Bu analiz, herhangi bir çizgisel gelişme olduğunu farzetmeyeceği bir soybilime doğru yönelecektir (diğeri üzerine kapanan bir tarihsel bina); ayrıca kazaların her başlangıca eşlik ettiğini de farz etmeyeceği daha geleneksel bir tarihe doğru yönelecektir (Foucault, 1984:80). Özet olarak, stres söylemi, bir dereceye kadar gelişigüzel şekilde gelişiyor görülmektedir, ama her yeni değişiklik kazara olmuş gibi görülmektedir. Daha doğrusu mevcut söylem ve sosyal ilişkiler içinde tespit edilmiş ve uygun duruma getirilmiş olarak görülmektedir.

Stres söylemi içinde yaratılan özne, stresleri kendi kendilerinin bir işlevi olan kişiler şeklinde gözükmektedir. Bu, onların içgüdülerinden, strese dair değer biçmelerinden, onların demode fizyolojilerinden ya da onların psikolojik çevreleriyle ilgili düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir yaratık bir çok alternatifin varlığını inkar eder ve özelde bağlam, siyaset, tarih ve kollektivite dışıdır. Stres söyleminin doğasında yer alan oldukça ağır bireyleştirmeyi göstererek, bu Bölüm çoğu 'psi' ilişkili tutarsızlık temalarının uzmanlaşmış bir örneği olarak da görülebilir (Örn: psikoloji, psikoterapi, psikiyatri: Rose, 1985; 1990).

Stresin ilan edilen tarihleri içinde (Örn: Selye, 1950, 1956,1976) ve psikoloji tarihçileri (Örn: Hearnshaw, 1987) tarafından yaratılmış olan izlenimin aksine, söylemin burda II. Dünya Savaşı'ndan bu yana gelişmeyi çok geniş biçiminde sunduğu görülmektedir.

* Eugenik : İnsan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahını araştıran bilim dalı.

Kaynak analizlerinin Oxford İngilizce Sözlüğü içinde ileri sürdüğü gibi, 'stres'¹ sözcüğünün bazı eski zamanlar içinde de kullanılmış olduğu doğrudur. Bununla beraber, akademik stres kuramlarının gelişimi büyük oranda savaş sonrası bir dönemle sınırlı kalmaktadır. Bu bölüm, stresin büyük ölçüde savaş sonrası yapı (özellikle psikolojik bakımdan) olduğunu göstermeye çalışırken, geçerli stres, tarih kitaplarında bahsedilen daha önceki kaynakları da inceleyecektir. Bu tür açıklamalar, temel stres söylemi temalarının uzun bir geçmişe sahip oldukları sanısını yaratmaktadır ve stresin geçerli kavramlarının, onu görmenin doğal yolunu temsil ettiği izlenimini beslemeye yardım etmektedirler. Bu temaların ikisi üzerinde, yani stres söyleminin doğallaştırması ve bireyleştirmesi, odaklaşarak başlayacağım ve bu temaların, stres söylemi içerisindeki ünlü yazarlara bağlı gösterceğim.

Eugenik, Sosyal Darwinizm ve Stres

Stres tarihi ile ilgili kitaplar içinde, akademik çalışma için uygun bir özne olarak stres kurumuyla birleşmiş olan en eski örnek, stres terimini, organizmaların duygusal uyarıcılara gösterdiği fizyolojik tepki modellerine gönderme yapmak amacıyla kullanan Walter Cannon'undur (Öm: Beehr ve Franz, 1987). Stresle ilgili bazı tarih kitaplarında, Cannon, hemen hemen kurucu baba olarak gözükmektedir. Fakat bu, birçok açıdan garip bir seçim gibi görünmektedir. Cannon'u bu tarzda kullanmanın ortaya çıkardığı sorun, onun hemen hemen strese hiç gönderme yapmamasıdır. 1914'teki yazısında Cannon'un, büyük duygusal stresin problemlerine gönderme yaptığı doğrudur, fakat onun temel kaygısı, duyguların ve içgüdülerin fizyolojik bir kuramını geliştirme ile ilgiliydi. Daha öncekiyle bağlantılı olarak strese bazı göndermeler bulunmaktadır, ama onun kuramlaştırmasının merkezinde değildi. Örneğin, 1935 yılına ait 'Stresler ve Homoztazi Usulleri' başlıklı bir yazıda; stres, soğuk, oksijen eksikliği, düşük kan şekeri, kan kaybı gibi yıkıcı uyarılara gönderme yapmaktadır (1935:6). Böyle bir çalışmanın stresin fizyolojisini temsil ettiği ileri sürülebilir (Mason,1975). Fakat bu bile yanıltıcı görünebilir, çünkü temel kaygı fizyolojik stres ile ilgili değil, homoztazid fizyolojisiyle ilgilidir. Mutlaka, ya onun ya da stres fizyolojisi içinde bir ilgiyi meşrulaştırmak için, stresin psikososyal açıklamasının herhangi bir türünü formüle etmekle ilgili az bir kaygı vardır.

Cannon'un bir kurucu baba olarak işaret edilmesi, kısmen, stresin psikolojik bir tasarımı popülerize etme yoluna giden bir sima, yani Hans Selye tarafından kendisinden sık sık bahsedilmesinin bir yansımasıdır (Hans Selye'nin çalışması aşağıda tartışılmaktadır). Stresin daha sonraki bir açıklamasının gölgesinde kalmasına rağmen, Cannon'un çalışması, sosyal problemlerin temel olarak biyolojisinin üzerindeki sınırlamalarla ilgili olduğu fikrini kaynak olarak kullanarak, onun, stresi, bizim demode olmuş biyolojik doğamız ile hızla değişen ve modern bir toplumun karmaşıklığı arasındaki mücadele olarak tanımlamak amacıyla kullanıldığı yöntemden dolayı halen incelenmeye değerdir. Stresin bu imajı, halen, günümüz stres kavramcılığı içindeki merkezi bir temayı temsil etmektedir, ve bu yüzden onun mazisine ayrıntılı bir şekilde dikkat çekmeye değerdir. Bu, Cannon'un ve sözü geçen çağdaş sosyal psikolog Graham Wallas'ın çalışmasının taslağını çizerken yapılacaktır.

Harvard Tıp Okulu Profesörü olan Cannon, içgüdü fizyolojisine ilgi duyar hale geldi, Sosyal Darwinizm, insan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına çalışan bilim dalı ve ortaya çıkan sosyal psikoloji içindeki fikirler aracılığıyla uygun duruma getirilen bir ilgi (özellikle William McDougall'ın İçgüdü kavramı).² Cannon, Darwin'e gönderme yaparak ırksal deneyimin uzun gidişatı esnasında yaşam savaşında hızlı hizmet vermek için gelişmiş olmalarından dolayı korku ve öfke gibi içgüdülerin ortaya çıktığını ileri sürdü (1939:195).

İnsan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına çalışan bilim adamları gibi, nüfusun dejenerasyonunu önlemekle ilgilendi ve belirli içgüdüleri, özellikle 'mücadele etme içgüdüğü' kullanmanın, sağlıklı bir ırk sürdürmek açısından hayati önem taşıdığına inandı: 'Mücadele etme içgüdüğü sorunuyla ve bu yüzden, ırkın fiziksel refahını temin etmeyle ilgileniyoruz' (1939:391). Angell (1933) gibi yazarlardan etkilenen Cannon, savaşa karşı yardım istemeyen mücadele etme içgüdülerini tatmin etme güçlüğünden kaynaklanan sosyal problemleri gördü. Böyle bir görüş, büyük ölçüde, hem biyoloji ve doğaya dayandırılmış hem de onlarla sürekli bir mücadele içinde olarak, sosyal yaşam kavramının mantıklı bir sonucu olarak gözükmektedir. Bu yüzden, aşağıdaki görüşü ileri süren Angell gibi yazarlardan bahsetmektedir: İnsanır nihai mücadelesi, insanla değil, insan doğasını da kapsayan doğa iledir. Daha genel anlamda, insan insanla mücadele ettiği sürece,

insan doğanın bir kurbanı haline gelir (1933:160). Mücadele etme ve savaşlar bu yüzden, sosyal ilişkilerden değil, doğadan ve biyolojiden kaynaklanmaktadır ve mücadele burada yer almak durumundadır. Bu tür bir fikrin daha ayrıntılı dayanakları içinde Cannon, asabi mizaç ve hareketsiz kalamamanın, engellenmiş düzenin sonuçları olduğu ilginç savından bahsetmektedir (1939:380). Burada Cannon, doğrudan doğruya ünlü sosyal psikolog Wallas'ın çalışmasından yola çıkarak, 20.yy'ın stresle ilgili daha az tanınmış başka bir referansına gönderme yapmaktadır. Psikoloji tarihçisi Hearnshaw, Mcdougall'dan çok, Graham Wallas'ın dikkate değer ilk İngiliz sosyal psikoloğu olarak görülmeyi hak ettiğini ileri sürmektedir (1964:116), ve Wallas'ın fikirleri gerçekten de dikkat çekecek niteliktedir.

Büyük Toplum adlı kitabında Wallas, 'merak, mülkiyet, çeşitli yolları deneme, (ve) seks' gibi içgüdüsel durumların teşvik edilmesi gerektiğini, aksi takdirde asabi mizaç halinin ortaya çıkacağını ileri sürdü. Stresin teşvik edilmemiş veya engellenmiş durumlarla bağlantısını açıklarken Wallas, sıkı bir şekilde insan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına çalışan bilim adamlarının fikirlerini ve Darwinci görüşleri kaynak olarak kullandı. Örneğin, çağdaş medeniyetin feci bir şekilde başarısız olduğu Londra'daki ilgisiz emek karargahlarının sosyal problemleri olarak neleri gördüğünü açıkladı (1914:62). Medeniyetin bu başarısızlığı, açlık, sevgi ve kahramanlık gibi içgüdülerin zayıf ve kaptisli uyarımlarından doğdu. Londra'nın uygarlaşmamış kısımlarında:

Bebekler, pis lastik emzikleri kullanıyorlar. Tatlı dükkanları, çocukların bedenlerini beslemekten yoksun olarak onların iştahını kabartan yüzlerce kilo parlak renkli maddeler satıyorlar. Solgun yüzlü çocuk aşkı, daha sonra evlenebileceği bir kıza, ilk baktığında öğrenmedi, ama gözü resimli pis bir karta iliştiğinde veya müstehcen bir film seyrettiğinde tanıdı. Onun kahramanlık hayalleri, yarısı terimsel yarısı anlamsız, beş kuruş etmeyen, romantik aşk filmleriyle doyuruldu (1914:62-3).

İçgüdülerin uygun uyarımı bu yüzden sadece bir akademik ilgi sonucu değildir. Aynı zamanda, özellikle alt sınıflar arasında, nüfusun daha ileri düzeyde bir dejenerasyonunu önlemede hayati önem taşımaktadır. Potansiyel evrimsel felaketle ilgili benzer kaygılar, militaristlerin 'savaşlar olmazsa uluslar verimsiz hale gelirler, idealleri lekelenir, insanlar kendi kendilerine düşkünlük içinde bakarlar, lüks

hayat içinde arzuları zayıflar ve gevşer' şeklindeki görüşlerini aktaran Cannon tarafından dile getirildi (1939:379). Cannon, her ne kadar savaşın böyle bir kaçınılmazlığına itiraz ettiyse de; insanların, iç-güdülerini uyarma ve tatmin etme aracılığıyla, aksi taktirde nüfus dejenerasyonu yaşanacağından yola çıkarak, varlıkları için mücadele etmesi gerektiği fikrini benimsedi.

Hem Wallas hem de Cannon, sosyal mühendisliğin, nüfus dejenerasyonunu önlemede hayati önem taşıdığını ileri sürdüler. Sosyal kontrol, ırkın sağlığını sürdürmek için gereklidir; ve Cannon'a göre sosyal kontrolün kendisi biyolojik kontrole dayandırıldığı için, biyoloji ve fizyoloji yöntemleri, 'sosyal homoztazi' hizmetinde verimli bir şekilde uygulanabilirdi.³

Özet olarak; Cannon ve Wallas'ın temel kaygısı içgüdülerle ve iç-güdülerin uygun bir şekilde doyurulup doyurulmadığı sorusuyla ilgilidir, nüfus dejenarasyonu ve savaşın tehlikeleriyle ilgili önemli bir soru, içinde sosyal kontrolün geniş oranda biyolojik olana bağlı olduğu insan davranışının natüralizminin bir imajını sunmaktadırlar. Sonraki stres söylemiyle ilgili çarpıcı olan şey, onun nasıl sürdüğü ve bu natüralizmi nasıl güçlendirdiğidir. Bu bölümün başka yerlerinde bunu inceleyeceğim, fakat şimdilik Cannon'un 'stres söylemi ve uygulaması' içinde halen uygulandığı yolun analiz edilmesi aracılığıyla grafiksel olarak açıklanabilir. Şu anda Cannon en yaygın şekilde, korku duygusunun kaçma içgüdüğü ile bağlantılı olduğu ve öfke veya şiddet duygusunun kavga veya saldırı ile bağlantılı olduğu kavga etme/kaçma içgüdüğü ile ilişkili olarak aktarılmaktadır (Cannon, 1914:264)⁴. Strese dayanıklılık programlarına günümüz girişlerinin yaygın bir parçası, kavga etme/kaçma içgüdüğüne bazı göndermelerle ilgilidir. Bu içgüdü Taş Devri insanları için uygun olmuş olabilir, ama modern çağ için oldukça uygunsuzdur. Arroba ve James'in stresle baş etme rehberi bir açıklamayı ortaya koymaktadır: Modern işyerleri ve fabrikalar, atalarımızın yaşamış oldukları ortamlardan çok farklı olabilirler, ama bedenlerimiz halen ilkel ve tehlikeli yerlerle mücadele etmeye programlıdır (1987:6). Benson bize bir başkasını vermektedir:

Kavga etme veya kaçma tepkisi, yaşam için halen gerekli ve faydalı bir fizyolojik özellik olmasına rağmen, bugünün toplumunun stresleri onun tamamen aydınlığa çıkmasına yol göstermiştir; aynı zamanda, onun kaçmak veya kavga etmek gibi davranışsal özellikleri, genellikle sosyal olarak

uygunsuz veya kabul edilemezdir. Stresi daha geniş çevrede yaşayanlar ve bunun içindir ki; kavga etme ve kaçma tepkisinin bilgisine daha çok sahip olanlar, kronik hipertansiyonun gelişmesi riskine daha fazla sahiptirler (yani, kronik yüksek kan basıncı). (1979: 143).

Günümüz işyerlerine uymayan bu Taş Devri insanı fikri, sezgisel bir çekicilik ve saflık avantajı ile beraber çok popülerdir. Bununla birlikte, onun doğanın yüceltilmesinden ve doğal içgüdülerden çıkarılması ile ilgili bir çok sınırlamalar vardır. İlk olarak, ilkel toplumlar ile ilgili temsil ettiği imaj, sosyal dünyanın yok olmaya yüz tutmasıyla ilgilidir. Tanımlanan şey, yaşamın çok basit olduğu ve stres yaratıcıların sadece tehlikeli bir hayvanla karşılaşmaktan kaynaklandığı bir toplumdur. Bu toplumda az miktarda sosyal stres yaratıcı vardır, veya insanların birbirleriyle konuşmadığı ya da barışçıl uyum içinde yaşadıkları. Çünkü her nasılsa başka bir 'yaşamın sosyal olarak tamamen basit olduğu düşünülebilir. Bunun aksine, modern toplum o kadar karmaşıktır ki, bugünün bireyleri için' iyi bir gece uykusunun faydaları, beynin problemlerle ilgilenmeye çalışırken gösterdiği, şiddetli etkinlik sebebiyle onları bertaraf edebilir' (De Board, 1978:113). Şimdi çok daha karmaşık ve sosyal bir dünyanın pençesinde bulunmaktayız ve stresimizin izahı, temel olarak bu sosyal karmaşıklık içinde yatmaktadır, doğal fakat demode olmuş hayvani içgüdülerimizin bir sonucudur.

Stres literatürü içinde sık sık aktarılmasına rağmen, bu tarz bir fikir tamamen yüzeyseldir. Pollock'un işaret ettiği gibi 'Hangi zeminlerde sanayileşmemiş toplumların nüfuslarının, stresin daha hafif yükünü taşıdıkları şeklindeki düşüncemizde haklı çıkabileceğimizi görmek güçtür' (1988:388). Elbette antropolojik araştırma, kendi sosyal yapıları içinde sanayi öncesi toplumların da sanayi toplumları kadar karmaşık olduklarını göstermektedir (Sahlins, 1972).

Yine de stres söylemi içindeki mevcut Taş Devri temasının yaptığı şey, Cannon'un, sosyal yaşamın büyük oranda biyoloji ve doğaya dayandırıldığı ve onlarla sürekli mücadele içinde olduğu fikrini güçlendirmektir. Görmüş olduğumuz gibi insan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına çalışan bilim adamlarının kaygılarına ve sosyal Darwinci kaygılara yansıyan bir fikir, teknolojik ve sosyal olarak geliştirmiş olduğumuz gibi biz, halen hayvanlar altıyız ve ruhumuzu kavrayabilmemiz için gerçek doğamızı, içgüdüsel ihtiyaçlarımızı kavramak zorundayız.⁵ Belirti şudur ki, eğer doğamız yeterli oranda gelişmiş o

saydı, modern çağ ile ilgili problemlerimiz olmazdı. Kurumlar içindeki çalışma geçmişin bir ürünü olurdu. Çünkü öfke ve hiddet veya endişe ve korku, artık tatsız ve demode olmuş içgüdülerin sonucu olmazdı. Mesleki görevlerimizde veya ortaklarımızla çalışırken veya sermaye ve emek arasındaki mücadelelerde, stresi yaşamazdık, çünkü strese sebep olan içsel mekanizmalar bertaraf edilmiş olurdu.

Stresin bu biyolojik izahı, stresin bireyleştirilmesini de sağlamaktadır, çünkü ilk olarak stresin sorumluluğunu bizat bize (biyolojik yapımıza) yüklemektedir ve ikinci olarak, bize, demode olmuş içgüdülerimizi değiştirmeye çalışmaktan başka hiçbir şey yapamaya-çağımızı anlatmaktadır (öfke ve endişenin birikmiş sonuçlarını azaltabilecek olan stresle baş etme alıştırmaları aracılığıyla). Modern çağın karmaşıklığı, insan evriminin, aletlerin ve teknolojinin hızlı gelişiminin kaçınılmaz bir yüzü olarak ele alınmaktadır. Bireyler, bu toplumun yeniden üretilmesinde, çok az bir role sahip olarak görülmektedirler, ancak kendi kendilerinde ve eskimiş içgüdülerinin talihsiz mirasında yer alan problemlere, ciddi şekilde eğilmelidirler. Özet olarak; Taş Devri fikri, onun bireye, doğal bir stresin görünüşteki kaçınılmazlığıyla ilgilenmek için yüklediği görev ile beraber, popüler medyanın stresi sunumuyla ilgili faraziyeler ile dikkate değer koşutluklara sahiptir (1. Bölüme bakınız).

Stresi Yaratmak: Hans Selye

Çoğu yazar, stres kavramının akademik çıkışını kısmen Walter Cannon'un çalışmasına bağlarken, daha yaygın olarak Hans Selye'nin çalışması gösterilir. (Örn: Mason, 1975; Hearnshaw, 1987). Örnek olarak Hearnshaw, daha geniş bir stres kavramının, Praglı bir tıp öğrencisi olan H. Selye'nin, onu ortaya çıkardığı 1926 yılına kadar, net olarak formüle edilmediğini ileri sürdü (1987;209).

Selye'nin 2. Dünya Savaşı'ndan evcil bir stres kuramı formüle etmiş olması gerektiği şaşırtıcı görünmektedir. Çünkü, göreceğimiz gibi, savaş söylemi, akıl sağlığı ve stresle bağlantılı olarak harekete geçirme açısından oldukça önemlidir. Savaştan önce, stres, onun doğal unsurları olarak tahmin edilen psikoloji ve mesleki psikoloji tarafından çok az bir ilgi gördü. Savaş öncesi mesleki psikoloji içinde stres kuramcılığına en yakın olanlar, uzun zaman onun hedef sorununun

merkezi bir kısmını oluşturan ağır çalışmalardır (Munsterberg, 1913; Muscio, 1920), ve Hearnshaw ağır çalışmaların, geçerli stres söyleminin en eski habercileri olduklarını ileri sürdü. (1987: 207-9). Yine de, ağır çalışmalar, temel olarak mesleki görevler ve performans ve endüstriyel yeterlilik (Örn: dinlenme aralıklarının sonucu) ile bağlantılı olan konularla ve böylece Taylor'un bilimsel olarak başatma fikrine ve 1. Dünya Savaşı'ndaki levazım işçilerinin yeterliliğini sağlama problemine karşı psikolojik bir yanıt ortaya koyma ile ilgilidir (Muscio, 1920:46). Ayrıca, ağır çalışmalar içinde, strese benzeyen herhangi bir şeye en yakın olan şey, asabi bitkinliğe referanstır. Fakat bu, kuramcılık açısından çok sınırlıydı ve sadece performansın dinlenme aralıkları, ışıktandırma vb.'den daha fazla şeyle ilgili olduğunu ileri süren Hawthorne'un çalışmalarının etkisine karşı savunmacı bir duruş oluşturdu.⁶

Eğer özellikle psikolojik stres tarihiyle ilgileniliyorsa, bir savaş öncesi stres kuramı ile Selye'ye güvenmek uygunsuz olur. 1935 yılında bir yazıda stres sözcüğünü kullandığı doğrudur, ama bu aşamada kelimenin kullanımı bir kuramla bağlantılı değildi (Selye ve McKeown, 1952:20). Stres tarihiyle ilgili en ayrıntılı açıklamasında Selye (1976), daha sonra kendisinin stres kuramına dönüşen ilk formülasyonunun, 1936'da Nature dergisinde yayınlanan çok kısa bir makalede yer aldığını not etmektedir (Selye, 1936). Ayrıca savaş öncesi yayınlanan başka üç makaleyi de belgelendirmektedir (Selye, 1936); Selye ve Collip, 1936; Selye 1937). Yine de, bu savaş öncesi makaleler ile ilgili en dikkat çekici şey; hiçbirinin strese gönderme yapmamasıdır.

O halde neden Selye ilgisini tarihsel olarak, stres kuramı ortaya koyan eleştirel yazılarda stresin söz konusu edilmediği, savaş öncesi stres kuramcılığına yöneltmiştir? Selye, stresle ilgili verdiği dersler dizisinin 1952 yayımında, bize bir yanıt vermektedir: Uyum Sendromu Tarihi. Burada muhalif kamuoyunu yarattığı için 'Savaş Öncesi' terimini benimsediğini açıklamaktadır: 'İç salgısal ve diğer spesifik olmayan bedensel tepkiler nedeniyle stres sözcüğünü kullanmama çok fazla eleştiriler vardı' (1952:33)⁷ Selye, aşamalı olarak strese gönderme yapmanın daha kabul edilir hale geldiğini ileri sürmektedir: 'Mantıktan çok alışkanlık vasıtasıyla terim yaygın kulanıma doğru kaydı' çünkü kavramın kendisi popüler bir araştırma konusu haline geldi (1952:41). Bununla birlikte Selye'nin açıklamadığı şey, bu alışkanlığın neden 1937 ile 1946 yılları arasındaki bir devrede öğrenilmiş görünüyor ol-

duğudur. 1946 itibarıyla Selye, tekrar ürkütücü 'stres' terimini kullanmaktadır (Örn: 1946:119) ve 1950'de, 1025 sayfalık kitabına mutlu bir şekilde *Stres* başlığını vermiştir. Gerçekten Selye, görünüşte savaş sırasında öğrenildiği için ve güya halk ona alışık olmadığı için, savaşın hemen sonrasına kadar herhangi bir stres kuramı oluşturmaz (1946'daki makalesinde). Selye'nin yorumları bu açıdan, savaşın, stresin meşru bir açıklayıcı kavram olarak halk tarafından kabulüne sebep olduğu için tehlikeli olduğunu ileri sürüyordu (aşağıda daha karmaşık düzeyde destekleyeceğim bir fikir). Değişmeyen soru; Selye'nin kuramcılığının 'stres, etiketine uyup uymadığı sorusudur'. (Örneğin; onun savaş öncesi eleştirilerinin haklı olup olmadığı: yukarı bakınız). Bu sorunun yanıtlanabilmesi için, Selye'nin stres kuramının temellerinin, genel uyum sendromu (GUS)'un, bir izahı gerekmektedir.

GUS temel olarak hayvanların, kendilerine yüklenen stres yaratıcılara veya stresli taleplere karşı spesifik olmayan bir psikolojik tepki gösterdiklerini iddia eden psikolojik bir kuramdır; yani soğuk, sıcak ve alıştırmaya gibi farklı talepler dağılımına karşı bir tepki yaygınlığı söz konusudur (bazı eleştirilere maruz kalan bir kuram⁸). Selye'nin kuramına hız kazandıran şey, onun hem sığır yumurtalıklarının özlerinin enjeksiyonundaki ve hem de formalinin enjeksiyonundaki morfolojik değişimlerde çok benzer bir model gözlemlediği süreçte, cinsiyet hormonlarıyla ilgili bir araştırmadan geldi. Selye, daha sonra böbrek ve dalaktaki özler gibi diğer özlerin de benzer tepki modelini ürettiğini buldu. Bunun içindir ki Selye'nin araştırmasındaki mesaj, onun GUS kavramında özetlediği gibi, zararlı etkenlere karşı ortak spesifik olmayan psikolojik bir tepki var olduğu mesajıydı. Sorun yine, bu zararlı etkenler stres etiketine uyuyor mu uymuyor mu? sorunudur. Elbette onun savaş sonrası çalışmasında, sadece stres yaratıcılarla ilgili sınırlı kuramcılığı vardır; daha doğrusu onlar, spesifik olmayan psikolojik tepkiye yol açan çevre ortamda zararlı etkenler olarak görünmektedirler. Ve GUS başarısız bir farklı stres fikrine sahip olarak temelde aynı kalmıştır (Selye, 1976). Fakat değişen şey, Selye'nin GUS'u stresin psikososyal izahları içine sarmalamaya başlamasıydı.

Örnek olarak 1956 yılındaki *Hayatın Stresi* adlı kitabını, aşağıdaki kısa sözlerle açtı:

Savaşta yaralıları taşıyan asker, asker oğlu için kaygılanan anne, at ya-

nşlanını izleyen kumarbaz, bahse tutuştuğu at ve at binicisi; hepsi stres altındadır.

Açlıktan kıvranan dilenci ve çok fazla yiyen obur kimse, sürekli iflas korkularıyla yaşayan küçük dükkancı ve ağgözlü tüccar; onlar da stres altındadır.

Çocuklarını beladan uzak tutmaya çalışan ev hanımı, üstüne sıcak su döküp kendisini haşlayan çocuk ve özellikle çocuğun üzerine kaynar kahve döktüğü belirli deri hücreleri onlar da stres altındadır.

Bu, herkesin yaşamında var olan temel bir sorundur: Yaşamın ve hastalığın özüne yakından dokunur (1956:4).

Stresin bu psikososyal türleri geliştirildiğinde Selye'nin, stres psikolojisine yönelik savaş sonrası artan ilgi tarafından etkilendiği ihtimali görünmektedir. Örneğin, içinde ilginin çoğu fizyolojik kalmasına rağmen, bir çok yazının da 'yaşam olayları, endişe faktörleri', 'duygular ve kişilik faktörleri' ile ilişkili olduğu psikolojik stresi keşfettiği, 1950 yılında Wolff Etol tarafından hazırlanan bir kitap cildine (Yaşam Stresi ve Bedensel Hastalık) katkıda bulunan biriydi. Ama Selye tarafından sağlanan stresin psikolojik açıdan meşru kılınması kadar önemli bir şeyde; onun stres etrafındaki kusursuz gerçek sonucu yaratma çabasıydı (3. Bölüme bakınız). Gittikçe stresi doğal bir yarı-içgüdüsel tepki olarak asli terimlerle tanımlamaya başladı. Örnek olarak, stres kavramının çok eski bir kavram olduğunu, bu yüzden, stresin onun makul oranda kullanabildiği limitleri aştığını fark ettiğinde stresle yüzyüze gelen tarih öncesi insan tarafından kullanılmış olduğunu ifade etti (1976:3).

Kısacası, Selye'nin GUS kuramı temel olarak fizyolojik, spesifik olmayan bir tepki modelleri kuramı iken, onun kuramcılığına bağlı olan şey, 20. yüzyıl ortalarından sonlarına kadar önemli sosyolojik ve özellikle psikolojik problem olarak stresin artmasıydı⁹. Savaş deneyimleri ile anlamlı bir şekilde bağlantılı görünen stres kavramını yarattığı için Selye'ye güvenilemez. (Ve onun kavramı geliştirmesi herhalde yalnızca savaş sonrası ile ilgilidir). Yine de Selye, stresi temel konu olarak geliştirmeye ve stresin neredeyse sağlıklı yaşamlar elde etmemizi sağlayan cinsellik kadar önemli olduğunu bizi inandırmaya çalışmamasından dolayı suçlanamaz (3. Bölüme bakınız), ve psikologlar ile birlikte bu propaganda etkili olmuşa benziyor. Örneğin, Appley ve Tirumbull, Selye'nin 1955 Amerikan Psikoloji Kurumu'na

davet edilmesinden sonra, bilimsel ve deneysel psikologlar tarafından geniş oranda eleştirel olmasa da, onun stres terimini kullanışını ve onun stres kuramının geniş biçimde uygulanışını tartıştılar (1986:5). Psikologlarca bu pozitif kabulün Selye'nin kuramcılığının belirli merkezi referans noktalarına verilmesi şaşırtıcı değildir, yani bireyleştirme ve naturalizm (doğalcılık). Bir çok psikolojik kurama kaynaklık etmiş (ve hala kaynaklık eden) temalar. Pollock'un işaret ettiği gibi (1988:383), Selye çok fazla veya çok az stresin zarar veren aşırı uçlarını önlemenin, içimizdeki düşmanı kontrol etmeyi öğrenme yoluyla, bireylerin sorumluluğu olduğunu ileri sürmektedir:

Dış etkenlere karşı kendimizi kolluyoruz, ama hormonlar vücudumuzun parçalarıdır: İçeriden savaşan düşmanı tanımak ve onun üstesinden gelebilmek dirayet gerektirir. Gün boyunca tüm eylemlerinizde çok fazla heyecanlanmış olmanın işaretlerini bilinçlice aramalıyız ve zaman içinde durdurmayı öğrenmeliyiz (1956:265; Pollock'ta tırnak içine alınmıştır, 1988:388).

Bu tür düşünceler, kendimiz ve (eskimiş) biyolojimiz arasındaki sürekli mücadelenin benzer tarifiyle birlikte güçlü bir biçimde Cannon'un kileri yansıtmaktadır. Sosyal yaşamın biyolojik yaşama dayalı olarak görüldüğü stresin naturalist açıklamasını, stresin kavranışının eylemlerimizi doğal kanunlarla uyum içinde olacak tarzda yönlendirebileceği sonucuyla birlikte güçlendirmektedirler (Selye, 1956:4).

Selye'nin vurgusunun bireycilik ve naturalizm üzerinde, toplanmışlığının belirtilmesiyle birlikte, onun 1955 Amerikan Psikoloji Kurumu'na davet edilen söyleminin iyice benimsenmiş olması şaşırtıcı görünmektedir. Bu arada Selye, stresin rahatsızlık ve hastalığa sebep olabileceğini delil göstererek, stresin önemine yönelik dikkati arttırmak için son bir unsur sağladı (Pullock, 1988). Propaganda olarak bu düşüncenin, yaşam ve sağlığın gelişmesiyle birlikte Cannon ve Wallas'ta görülen kalıtsal kaygıları daha modern bir kaygı ile değiştirdiği görülebilir (Foucault, 1981). Selye, stresin biyogücü için, normal psikofizyolojik sağlığı geliştirmesi kendi kabiliyetine dayanan (3. Bölüme bakınız), onun meşruluğunun merkezi bir tamamlayıcısını şekillendirmekte olan bir iddia ortaya atmış gibi görülebilir (Örn., mesleki stresi araştırması ihtiyacının temel bir savunması, işyeri stresinin rahatsızlığa sebep olmasıdır). Stres-sağlık ilişkisi, bununla birlikte, net olmaktan çok uzak kalmaktadır (Kasl, 1983; Karasek et al., 1987;

Kessler, 1987; Cohen ve Williamson, 1991), ve Pollock (1988) ve Briner ve Reynolds'un (1993) tartıştıkları gibi, stres ve rahatsızlık arasındaki bağ oldukça şüpheli bir zan olarak kalmaktadır. Mason'un (1975) işaret ettiği gibi; Selye'nin kendisi bile, stresin ilk taşıyıcılarını, yani uyarımlar çeşitliliğine karşı spesifik olmayan tepkiden sorumlu olan etkenleri bulmada başarılı değildi.

Psikolojik Stresi Yaratmak: Laboratuvar Araştırması

Tutarsız etkilerin çeşitliliğinden dolayı, psikolojik stres ile ilgili çalışmayı tanımlamak, Cannon ve Selye'nin biyolojik ve fizyolojik vurgusunun tanımlanmasından daha zordur. 1964'te yorum yaparak Cofer ve Appley şunu işaret ettiler: 'Stres, genel olarak yazarın verilen belirli tercihlerine bağlı olarak, endişe, çatışma, benliğe bağlılık, asabiyet, tehdit ve hassasiyet ile eşanlamlı kelime olarak kullanılmıştır (1964:449).

Burada amaç, psikolojik stresin bu değişik tanımlamaları arasına ayırım koymak ve onların sonraki söylem gelişimi üzerindeki etki derecelerini incelemektir. 1950'ler esnasında iki önemli gelişme vardı: Laboratuvar araştırması ve psikodinamik çalışma. Stresle ilgili laboratuvar araştırması bu kısımda incelenecektir, ama psikodinamik çalışma bölümünde daha sonra ele alınacaktır. Çünkü stres araştırmasındaki diğer gelişmelere karşı belirgin bir tezat oluşturmaktadır.

Tutarsız bir tarzda stresle ilgili laboratuvar araştırmasının gelişmesinin, fizyolojik olmayan deneysel psikolojinin ortaya çıkmasıyla uygun duruma geldiği görülebilir. Danziger'in işaret ettiği gibi Wilhelm Wundt tarafından 1870'lerin sonunda yaratılan ilk psikolojik laboratuvar, fizyoloji psikolojik teriminin deneysel psikoloji ile anlamdaş olarak işlev gördüğü boyuta kadar doğrudan doğruya deneysel fizyolojiyi kullandı (1990:24). 20.yy'ın ortalarında, bununla birlikte, fizyolojik olmayan deneysel psikoloji, motivasyon, öğrenme, algı ve insan performansı gibi alanlarda iyi bir şekilde oturtuldu.¹⁰

Fizyolojik olmayan deneysel psikolojinin, savaş sonrası psikoloji bilimi içinde hakim konuda görüldüğü boyuta kadar, stresle ilgili araştırmanın 'bu tutarsız çerçeve içerisinde yüklenilmesi gerektiği gerçeği' şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte bu, stresle ilgili savaş sonrası

ilgiyi açıklamaz, daha çok savaş içi ile ilgili bir açıklamadır. Rose'un işaret ettiği gibi (1990) psikoloji ve psikiyatri, savaş esnasında özellikle A.B.D'de önemli bir etki yaptılar. Rose, psikoloji ve psikiyatrinin savaş zamanındaki uygulamalarıyla ilgili Eisenhower'ın yorumlarını aktarmaktadır:

Kelimenin tam anlamıyla harap edici olan bu savaşta, askeri bilimde büyük gelişmeler gördük. Bana öyle geliyor ki, spesifik ve etkili bir silah olarak psikolojik savaşın gelişmesi, bunların en ufağı değildi. Şüphesiz ki psikolojik savaş, askeri depolarımız içinde asil yerini aldı (Duright D.Eisenhower, Rose'dan aktarıldı. 1990:33).

Propaganda çabasından başka, askeri personelin seçimine, savaş birimleri üzerindeki grup psikolojinin etkisine ve müttefikler arasında moralin sürmesine dikkate değer bir ilgi verildi (Nesaton, 1994a). Aynı zamanda, hem askerler hem de siviller içinde ortaya çıkan savaş bağlantılı psikonevrozlara ilgi vardı (Gillespie, 1942; Ellery, 1945; Hava Bakanlığı, 1947). İlk Dünya Savaşı tarafından sebep olunan psikiyatri ve psikoterapiye olan ilgiyi teşvik ederek (Ahrenfeldt, 1958; Stone, 1985). Kısmen psikoloji ve psikiyatrinin bu yeni hakimiyeti, İkinci Dünya Savaşı'ndaki, yeri hava bombardımanının sivil nüfus içinde zihinsel yıkımlara ve nevroza sebep olacağı şeklindeki korkular tarafından desteklendi, daha sonra büyük oranda haksız olduğu görülen bu korku ve savaş zamanı psikonevrozlar literatüründe strese de bir ilgi vardı. Örnek olarak Ellery 'strese Psikiyatrik Reaksiyonlar', belgelen-dirmeye çalıştı (1945:61). Benzer bir şekilde, bir müşavir nöropsiki-yatrist ve İngiliz Hava Mareşal Yardımcısı Bay Charles Sumands, Mart 1943'te Harvard Üniversitesi'nde ve Mayıs 1943'te Londra Fizikçiler Royal Kolejinde 'Uçan strese insan tepkisi' üzerine bir ders verdiler (Symonds,1947). RAND şirketi tarafından görevlendirilen Irving Denis, hava saldırılarının sebep olduğu düşünülen yoğun duygusal stresleri değerlendirdi (Hiroşima ve Nagasaki'deki atom bombası saldırılarını hariç tutarak, hava bombardımanı ile bağlantılı olan geniş ölçekteki psikiyatrik rahatsızlıkların az olduğunu işaret etmesine rağmen: 1951: 72-83).

Psikonevrozlar literatüründe strese yönelik bir ilgi gözükürken, stres kuramına benzeyen herhangi bir şeyle ilgili çok az gelişme vardı. Geniş bir boyuta kadar, stres, saldırı korkusuyla anlaştı, ve psikiyatristlerin kaygısı temelde bu tür strese yönelik nevrotik veya ps-

kopatik eğilimler olarak neleri gördükleriyle ilgiliydi.¹¹ Bununla beraber savaş esnasında stres teknolojisi gelişti. A.B.D.'de Stratejik Hizmetler Ofisi'ndeki (SHO) psikologlar, İkinci Dünya Savaşı esnasında düşman bölgesinde istihbarat işleminde etkili olabilecek insanları seçmek amacıyla bir takım stres testleri geliştirdiler (Lazarus Etfal., 1952: 308-9). SHO, 1942 yılında Kongre tarafından kuruldu ve amacı; ayrıntılı bir istihbarat unsurları ağı sürdürerek, düşman hatları ilerisinde yıkıcı operasyonlar planlamak, direniş gruplarını desteklemek ve eğitmek ve radyo, broşür ve başka araçlarla düşman askerlerinin moralini bozmak ve yeraltı güçlerini cesaretlendirmektir (SHO değerlendirme personeli). SHO Değerlendirme Personeli, devam eden kuşatmayı belirlemek ve deniz aşırı düşman kuvvetlerince sorguya çekilebilme olasılığının ortaya çıkarabileceği streslerle mücadele edebilecek unsurları hedefleyerek, ayrıntılı bir seçme alıştırmaları dizisi planladı. Bu ihtiyaç, Çin'e yerleştirilecek olan acemi erlerle bağlantılı olarak, SHO Değerlendirme Personeline sağlanan görev bilgisini açıklayan meçhul bir pasaj içinde gösterilmektedir:

Basit olarak, sorumluluğu omuzlayabilen ve sağduyulu bir şekilde inisiyatif kullanabilen kişilere sahip olmak zorundayız. Basit olarak, çünkü istihbarata sahip olan kişi, kendini bu tür bir işle kısıtlamaz. Bazı örneklerde, asabi veya duygusal niteliklerin içine düşen kişilere de sahip olduk. Çinliyle birlikte yaşamak, Çin yemeği yemek ve zaman zaman baskı altında yaşamak zorunda kalabilecekleri alanlarda bu türdeki kişileri kullanamayız. Birçok vakalarda bu kişiler sinirsel yıkımlara ve başka sinirsel rahatsızlıklara katlandılar. Birleşik Devletlerde ve buradaki savaş meydanında kişiler orduya kaydedilirken, meydana elverişli olarak sunulmadan önce doktor ve psikiyatrist tarafından kontrol edilmelidirler. Bir psikiyatris tarafından yapılacak kontrol daha arzu edilen bir kontroldür (1948:13).

Bu aktarım, askeri mantığın savaş esnasında psikiyatriyi ve psikoza incelenmesini destekleyen kısmını açıklamaktadır (yukarı bakınız). Fakat SHO Değerlendirme Personeli, sadece bir 'psikiyatrist tarafından kontrolü' biçimi kuracak bu tür taleplere yanıt vermedi. Bu kısmen, onlar psikologlar ve psikiyatristlerden oluşurken öncekinin etkinliği altında kalmalarına bağlı olmuş olabilir (1948:V-VII). SHO Değerlendirme Personeli içinde yer alanlar, Robert Chin¹², Donald Fiske, Edward Tolman ve Theodore Newcomb gibi tanınmış psikologlardı, Kurt Lewin, SHO'nun danışmanları arasında sayıldı.¹³ Bu kısmen de,

SHO'nun, İngiliz Ordusu için memur adaylarını tespit etmek amacıyla, Savaş Ofisi Seçme Heyeti (SOSH) programını planlayan ve yürüten, çoğu Tavistock bağlantılı olan yaratıcı ve ilerici psikiyatristler ve psikologlar takımına özel borcunun olmasındandı (Miller ve Rose'a bakınız, 1988; Newton, 1994). SHO Değerlendirme Personeli, hem SOSH prosedürlerini kullandı hem de stres görüşmesi ve sonrasını içeren birçok ek alıştırmalar planladı. Bu sonraki alıştırmalar özellikle, etkenler ve faktörlerle ilgili 'mizaç altında duygusal denge'ye yönelme ile ilgilidir, rahatsız edici duygulara hakim olma kabiliyeti, baskı altında sabır ve metanet, karmaşık hoşgörü (Örn: Kaotik şartlarda hoşgörü), nevrotik eğilimlerden özgür olma gibi (1948:30). Stres görüşmesi ve sonrasında adaylardan bir kuşatma hikayesi geliştirmelerini isteyerek (gerçek yaşamdaki istihbarat unsurlarından beklenebileceği gibi), ve daha sonra hem nasıl mücadele edeceklerini (ve bundan dolayı onların duygusal dengelerini) hem de kuşatmayı kırıp kıramayacaklarını değerlendirmek amacıyla, onları yorucu ve kurnazlık dolu bir sorgulamalar dizisine tabi tutarak, bir iş taklidi vasıtasıyla bu kabiliyeti değerlendirdi.

SHO Değerlendirme Personelinin çalışması, gelişmiş bir stres kuramına yol göstermezken, SHO çalışmasıyla sağlanan stres ilgisi, ABD Ordusu Hava Kuvvetleri Psikoloji Programı içinde, etkili pilotların seçilmesine yardımcı olması için benzer stres testlerinin gelişmesi tarafından güçlendirildi (Meton, 1947). Bununla birlikte, bu çalışmanın uygun duruma getirilmesinin, SOSH tarafından SHO çalışmasına göre daha eksik yapıldığı ve deneysel psikoloji tarafından daha çok etkilendiği gözükmemektedir.

Vurgu, pilotların bir laboratuvar ortamında yüksek sesler, sözlü tehditler ve şaşırtıcı görevler gibi stres yaratıcılara tabi tutularak onların görev performansını test etme vasıtasıyla seçilmeleri üzerindeydi (Örn: 1947:502). Savaş sonrası geliştirilen şey, savaş zamanı stres araştırmasıyla ilgili bu laboratuvar varyantıydı. Özelde ABD Hava Gücü, Richard Lazarus ve onun psikolog arkadaşları aracılığıyla, stresin laboratuvar görev performansı üzerindeki sonuçları ile ilgili temel bir araştırma programı temin etti (Lazarus et al., 1952; Lazarus ve Eriksen, 1952). Başlangıçtan itibaren bu, Lazarus et al.'in onların etkili stres görüşme makalesinin açtığı yol aracılığıyla örneklendirildiği gibi, içinde açık bir askeri bağı barındıran bir araştırma programıydı:

Psikolojik stresin performans üzerindeki etkisinin anlaşılması, büyük ku-

ramsal ve pratik önem taşımaktadır. İnsanlar sık sık, oldukça stresli koşullar altında ustaca iş yapma gerekliliğiyle yüz yüze gelmektedirler. Bu açık olarak askeri çatışma içinde yer bulur. Bir pilotun, topçunun veya radar gözlemcisinin etkililiği, o kimse fiziksel zarar tarafından tehdit edildiğinde veya karmaşık bir görev performansında acele etme ihtiyacı tarafından taciz edildiğinde bile devam ettirilmelidir. İnsanoğlunun stres altında çalışmaya mecbur olduğu gerçeği, daha karmaşık özen gerektirmez (1952:293).

Bu aktarım, hem önemli bir çalışma alanı olarak strese olan inancın içindeki savaş sonrası rahatlığı hem de bu rahatlığın yakın savaş deneyimiyle nasıl bağlantılı olduğunu açıklamaktadır. Stresin, pilotların topçuların ve diğerlerinin performansı ile ilgili olarak düşünülen önemi, ona karmaşık düzeyde özen göstermeye ihtiyaç olmadığı anlamına gelmektedir.

Selye'e göre bir anlamda Lazarus ve arkadaşlarının savaş sonrası araştırma programı, tutarsız sömürge kurma konusunda kararlı bir çalışma ortaya koydu. Bunun içinde stres kavramı, daha önce var olan deneysel psikoloji söyleminin yüzeyine iyi ve doğru bir şekilde yayıldı. Örnek olarak, Lazarus et al (1952), orjinal makalelerin stres kelimesini hiç dile getirmemelerine rağmen, stres altında performansı açıklayan bir takım çalışmalara gönderme yaptı. Orjinal araştırmanın strese gönderme yaptığı yerde onun temel kaygısı, algı gibi deneysel psikolojinin daha geleneksel ilgisine yönelikti, ve stres kelimesinin kullanımı, sadece, algıyı etkilemek amacıyla kuramlaştırılan, deneysel olarak teşvik edilen performans ile ilgili zorluklara gönderme yaptı (Örn: Postman ve Bruner, 1948; cf. Selye, 1946). Stres içindeki bu ilginin rasyonalizasyonu bu yüzden, ilginç kuramsal sorular ileri sürebilmiş olan, ama daha doğrusu temel olarak savaş tarafından doğrulan askeri kaygıların sebep olduğu, daha önce var olan bir çalışma şekline bağlı halde gözükmemektedir. Benzer şekilde, Lazarus ve arkadaşlarının araştırma tasarıları, onların stres ve görev performansı üzerinde odaklanması sayesinde, askeri talepleri yansıttıkları şeklinde gözüktüler. Geleneksel olarak psikoloji içinde Lazarus et al'inin temel kaygısının görev performansı ile ilgili olduğu gerçeği, net sonuç önlemlerini kullanmak amacıyla fikirleri yansıtıyor şeklinde görülebilirdi. Bununla birlikte, stres konusunda temel askeri kaygıya, yani savaşçının savaş streslerine maruz kalırken etkili görev performansını sürdürme kabiliyetine uygundur. Özet olarak stres ile ilgili savaş sonrası

laboratuvar araştırmasının başlangıçları, deneysel psikoloji içerisinde daha önce var olan kuramsal geleneklerin tutarsız bir gelişmesinden çok, savaş esnasındaki askeri kaygıları (ve savaş sonrası askeri sermaye) yansıttıkları şeklinde gözükmektedirler.¹⁴

İş Stresi Yaratmak: Rol Stresi Kuramı

1950'lerin sonunda stres, akademik çalışmanın meşru bir konusu haline gelmişti. Bunun sadece bir yansımasını ele alırsak, Birleşik Krallık içinde, Akıl Sağlığı Araştırma Fonu, Temmuz 1958'de Oxford Lincoln Kolej'i'nde stres ve psikiyatrik rahatsızlık ile ilgili 4 günlük bir konferansa evsahipliği yaptı (Tanner, 1960). Başlık içinde psikiyatriye yapılan gönderme, stresin BK'ta savaş zamanı ortaya çıkışı içinde ve akıl sağlığı ve ruh sağlığının koruyan tedbirler hareketi içerisinde psikiyatrinin hakimiyetinin bir yansıması olarak gözükmektedir (Rose, 1985; 1990). Konferansa, Hans Selye'nin de içinde bulunduğu, fizyolojistler, hayvan deneycileri ve psikologlar da katıldı. 1960'ların başında iş stresiyle ilgili araştırmalar gözükmeye başladı ve bunun, kitabın temel kaygısını teşkil ettiği belirtildiği üzere, bölümün geri kalanı onun üzerinde odaklaşacaktır. Göreceğimiz gibi, ortaya çıkan iş stresi literatürü, stresli öznenin, stres söylemi içinde zaten yer almış olan birçok imajını somutlaştırdı; bu özne, çok geniş oranda apolitik, ahistorik (tarihsel olmayan) ve kolektif olmaktan çok, bireysel bir özneydi.

Michigan Üniversitesi, gelecek iki on yılın iş stresi araştırmasını tanımlayacak ve etkisi altına alacak, 'rolün stresi' fikri üzerine odaklaşmış, strese yönelik bir kuramsal yaklaşım geliştirdi. Aynı zamanda, İskandinav araştırmacılar arasında, büyük ölçüde gözardı edilmiş, psikolojik strese yönelik alternatif bir yaklaşım gelişti. Bu sonraki çalışma, temel açıklamalara karşı tezat oluşturduğu için, daha sonra iş stresi ile ilgili sosyo-psikanalitik araştırma ile beraber ele alınacaktır.

Rol stresi ile ilgili son çalışma Kuhn'ın, 'Kuramsal Stres: Rol Çatışması ve Belirsizlik ile İlgili Çalışmalar' başlığını taşıyan çalışması (1964), iş stresi araştırması içinde küçük sanayiye ortaya koyan bir çalışmaydı. Örnek olarak, sadece 1970 ve 1983 arasındaki dönem üzerinde yoğunlaşarak, Jackson ve Schuler, rol stresi ile bağlantılı 200 makale keşfettiler (1985:18). Rol stresinin mesleki stres literatürü

içindeki öneminin verilmesiyle beraber, ona ve onun hem geliştiği hem de sınırlandığı yönetime ayrıntılı dikkat göstermeye değerdir.

Eğer gelişmenin bir (kırılmış) çizgisi aranmak istenirse, rolün stresi araştırması belki de en iyi şekilde, Michael Rose'un A.B.D. insan ilişkileri hareketinin psikolojik kanadı olarak nitelediği şeyin içinde (1988:175) ve özellikle Michigan Üniversitesi'ndeki Sosyal Araştırma Enstitüsü'ne ait Teftiş Araştırma Merkezi'nin (TAM) çalışması içinde tutarsızca yerleştirilmiş olarak anlaşılabilir. Rose'un işaret ettiği gibi 1947'de kurulan TAM, kurumlar içindeki insan ilişkileri üzerine belirli bir odak ile beraber, İnsan İlişkileri Tavistock Enstitüsü ile benzer amaçlara sahiptir. Rensis Likert, bu alanda, 1947'den ileriye doğru, 'faal kurumların verimliliği ve üyeleri' aracılığıyla denenen edilen tahmin ve tatminsizlikler ile ilgili olarak liderlik ilişkisi ve kurum yapısı ile ilgili olan bir araştırma programına önderlik yaptı (Likert ve Campbell, 1951; Likert, Sosyal Araştırma Enstitüsü ve Teftiş Araştırma Merkezi'nin müdürüydü). Bu aktarılmış söz, onların çalışmasının, klasik yeni-insan ilişkileri metinlerinde iyice ifade edildiği gibi, bir ekonomik etkililik anlaşması ve işçilerin moral ve refahını sağlamaya talip olduğu şeklindeki birimsel uyumu açıkladı; Likert'in (1961) 'Yeni Baş Etme Modelleri' ve McGregor'un (1960) Teşebbüsün 'İnsan Tarafı' metinleri gibi.

TAM'ın ilk çalışması, Sağduyulu Güvenlik Şirketi'nde grup verimliliği ve morali ile ilgili bir incelemeydi. Bu, doğrudan doğruya Hawthorne'un çalışmalarını ve Mayo ile Roethlisberger tarafından yürütülen öncü çalışmayı değerlendiren bir çalışmaydı. Fakat psikolojik faktörlerin ölçüleri ve grup performansının ölçüleri arasındaki ilişkilere verilen özel bir ilgi sayesinde çalışanların hisleri, yaklaşımları ve değerlerini ele alan psikolojiyle ilgilenen daha bilimsel bir yaklaşım keşfetti (Katz et al., 1950, 2-3).¹⁵ Bu ve sonraki çalışmalar, yüksek performans gruplarının, üretim merkezli olmaktan çok, çalışan merkezli olan ve aşırı derecede yakın denetlemeyi önleyen müfettişler tarafından yönlendirildiğini belirttiler. Liderlik üzerindeki, temel yeni-insan ilişkileri endüstrisinin tutarsız öncüleri olarak (örnek McGregor, Likert ve Argyris'in çalışması) bu çalışmalar ayrıca, TAM içerisindeki kavramsal tartışmayı da teşvik ettiler. Sosyal Sorunlar Gazetesi'nin TAM'ın çalışmasını ileten ilk özel sayısında Jacobsen et al, rol beklentilerini çevreleyen sorunların, bir müfettişin davranışını ve müfettişlerle çalışanların tutumlarını açıklayabileceğini tartışarak, TAM'ın ilk çalışmalarındaki buluşları açıklamak amacıyla rol kuramını kaynak

olarak kullandı (1951:18). Jacobsen et al, rol analizi için bir metodoloji planladığı gibi, rol çatışması problemine de özel ilgi gösterdi. Rolün stresi kuramı ile ilgili fikirler ilk olarak, 1962 yılında Sosyal Sorunların Psikolojik Çatışması Topluluğu tarafından yayınlanan, Sosyal Sorunlar Gazetesi'nin özel bir sayısında ileri sürüldü. Bu topluluk, Kurt Lewin tarafından etkilenen sosyal psikolojik çerçeve içerisindeki insan ilişkileri ile ilgili fikirlerin gelişmesiyle uzun süre ilgilenen bir topluluktan (TAM ve Lewin'in, Michigan Üniversitesi'nde hareket eden Grup Dinamiği ile ilgili Araştırma Merkezi arasında yakın bir ortaklık vardı).¹⁶ Rolün stresi ile sonraki kuramlaştırmaların çoğu, French ve Kahn (1962) tarafından bu özel sayıda yayınlanan bir yazıda ortaya konuldu. Bu yazı özellikle, doğrudan doğruya endüstriyel işçinin akıl sağlığı ile ilgili olan savaş sonrası çalışmaları kaynak olarak kullanılarak, Lewin'in sosyal psikolojisine ve akıl sağlığının önemine vurgu yaptı.¹⁷ (Örn: Fraser,1947; Walker ve Guest, 1952), özellikle bu çalışmanın sosyal psikolojik varyantı (Örn: Jahoda 1955; 1958; Kornhauser, 1960).¹⁸ French ve Kahn'ın 1962 yazısı, özellikle, kısmen rol kavramı, kurumların ve bireylerin karmaşıklığı aracılığıyla bir rota sağlıyor gözüktüğünden, rol kuramının uygunluğunu vurguladı. Katz ve Kahn'ın tartıştığı gibi:

Kavramların seçiminin çok karmaşık bir senteze katkıda bulunabileceği boyuta kadar, rol kavramı oldukça ümit vericidir. Şimdi, sosyal sistemlerin çimentosu ve sistemin bireysel üyeyle karşılaştığı gereksinimlerin özetidir. Gerçekte nesil için, sosyal psikolojik incelemeler kurama eşsiz derecede elverişli olan bir kavram örneği olarak sunuldu (Katz ve Kahn, 1966: 171).

Bunun gibi fikirler ile Kahn, kendilerinin rolün stresi ile ilgili son çalışmalarının içindeki herhangi bir şeye nasıl bakmış olabilir? Ayrıca stresli öznenin stres kuramı ve araştırması içerisinde nasıl açıklandığı ile ilgili olarak özel sonuçlara sahip olduğu görülebilen Levin'e ait çok özel bir rol kavramı seçtiler. Onların rol kavramı, ilk TAM çalışmaları içerisinde uygulananndan çok farklıydı, örneğin Jacobsen gibi TAM araştırmacılarına göre 'rol çatışması, kültürel farklılıklara gönderme yapar ve farklı beklentilerin öznesinin onları mutlaka anladığını veya onların bir sonucu olarak psikolojik çatışmayı yaşadığını ifade etmez' (1951: 22-3).

Bunun aksine, Kahn'a göre (1964) rol stresi, Jacobsen'in kabul etmediği, öznel/algısal koşullar türü içinde tanımlanmaktadır. Yani öz-

nenin sorunları anlaması ve yaşamasıdır. Onların kuramı içindeki bu vurgu, onların rol beklentilerini yorumlarken, Lewin'e ait kavramı yeniden teyit etmelerinin bir sonucu olarak görülebilir, stres söyleminde bireyleştirmeyi ilerletmede oldukça önemli olan bir değişmeydi. Örneğin, rol kavramıyla ilgilenen bir çok yazara göre, rol kavramı, bireylerinin işgal ettiği sosyal statülere dayanan, sosyal ilişkilerin yapılandığı yol için bir bakış aracı sağladı: Fizikçi, baba, koca, profesör, kilise mütevelli heyeti üyesi, Muhafazakar Parti üyesi gibi statüler (Merton, 1957:111). Bu tür rol kavramı içerisinde sosyal davranış, daha önce tanımlanmış sosyal bağlamın bir parçası olarak kalır (Burrell ve Morgan, 1979:91). Sosyal bağlam içindeki sosyal ilişkilerin (roller gibi) anahtar noktaları, bireyin işgal ettiği sosyal pozisyon sayesinde tahmin edilebilir. Yine de bu tür bir sosyal yapısalcı fikir, temel vurgunun herhangi bir özel rolün yapısal özelliklerinin üzerinde bulunmadığı, fakat bireyin onları algılamasının üzerinde olduğu, rol stresi araştırmacılarının yaklaşımına tezat oluşturmaktadır. Nitekim Kahn şunları ifade etti: 'Biz rol çatışması ile, kişinin çevresi ve onun iç, psikolojik yaşamı ile ilgili olduğu için ilgileniyoruz'. (1964:19); içinde davranışın, birey ve onun psikolojik ortamının etkileşimi sayesinde olduğu şeklinde görüldüğü Lewin'e ait yaşam mekanı kavramını kullanan bir fikir (Lewin, 1952).¹⁹

Bu, Lewin'e ait vurgunun kuramsal sonuçlarını açıklamamanın bir yolu. Söylemin gelişmesi için, 1960'larda, 1970'lerde ve 1980'lerde stres araştırmaları tarafından takip edilmeyen, bazı olası yolları araştırmaktır. Burada ilginç olan şey; bireysel algıdan çok, sosyal yapıyı vurgulayan araştırmanın zaten yayınlanmış olmasıdır. Bu tür bir örnek, Selye'nin stres yaratıcılar ve durumlar arasındaki ayrımını kullanan, yine de, stres yaratıcı-durum ilişkisine içsel ve dışsal sınırlamaların aracılık ettiğini ileri süren Dohrenwend'in (1961) çalışmasında bulunmaktadır.²⁰ İçsel sınırlamalar ile ilgili olarak Dohrenwend, mesleki stres kuramcılığı içinde bir boyuta kadar yer kaplayan bir alan işaret etti: Bireyin itkileri, arzuları ve içselleştirilmiş kuralları. Bunun aksine dışsal sınırlamalar, halen büyük ölçüde dikkate alınmamakta olan bir kaygıya, sosyal tabakalaşmanın sonucuna, özellikle sosyal sınıf ve ırka gönderme yaptı.

Kendilerini temel bir köprü yaklaşımı içinde yapılan islahatlar yolu içinde (yaşıyor) bulan 1800 New York Şehri ailelerinin yasa dışı strese bakmayı üstlendiği bir çalışmanın sonucu olarak (1961:297) Dohrenwend dışsal sınırlamalar fikri ile ilgilenmeye başladı ve sonuç olarak

yerini yeniden tayin etmek zorunda kaldı. Ailelerin bu stres yaratıcıyla mücadele etme kabiliyetlerinin, sadece onların bireysel ihtiyaçlarına ve yeteneklerine bağlı olmadığını aynı zamanda onların sınıf yapısı içindeki pozisyonlarından ve etnik geçmişinden kaynaklanan dış sınırlamalara da bağlı olduğunu gözlemledi. Kabaca söylersek, beyaz olanlar ve daha varlıklı geçmişleri olanlar yeniden yerleşirken; fakirlerden veya siyah ve İspanyol olanlardan daha az güçlük çektiler.²¹ Bu tür dışsal sınırlamalar mücadele etme kabiliyetini ciddi şekilde etkiledi, ve Dohrenwend, cinsiyet ve yaş gibi diğer faktörleri ileri sürerek, sınırlama şekillerinin sadece bunlardan oluşmadığını belirtti (1961:299).

Dışsal sınırlamanın, bireyin ilişki sistemi içinde (rol kavramı) başka normlara bağlı olduğu, ama daha geniş toplum tarafından tanımlanan statüler nedeniyle ve bireyin kendi pozisyonunu çevresinde bulunan diğerleriyle karşılaştırdığı zaman, tecrübe ettiği görece dışlanma nedeniyle değiştiği sonucuna vardı (1961:297).²²

Kahn'ın çalışmasıyla karşılaştırılırsa Dohrenwend, hem sosyal yapı hem de ırk, cinsiyet, yaş ve gelir bağlantılı olan siyasi eşitsizlikler ile ilgili bir stres analizi sundu. Kahn, uygun bir şekilde, temel kaygısı bireyin sosyal yapıdan çok, psikolojik ortamı algılaması ile ilgili olan rol kuramının oldukça özel bir versiyonunu kullanarak, bu tür sorunları ortadan kaldırdı ve çalışmalarıyla ilgili yeni değerlendirmelerin artmasına rağmen (Newton ve Keenan, 1987): Onların oldukça apolitik olan rol kavramıyla ilgili çok yargılama bulunmaktadır (onu uygulayan çok sayıda çalışmaya rağmen). Cevaplanmayan soru; özellikle 1960'ların başında halen geçerli olan alternatiflerin sunulması ve rol kuramının sonraki eleştirisinin verilmesine rağmen, stres araştırmacılarının bu kavrama neden bu kadar sadık oldukları sorusudur. Bir taraftan rol kuramcılığı içinde tasfiyeler vardı (Örn: Dahrendorf, 1968). Diğer taraftan rol kuramının temelini oluşturan determinizm ile ilgili eleştiriler ve rollerin uyumluluk kadar yaratıcılığı da içerdiğine dair fikirler vardı. Salaman (1980) John Urry'den, insanların kendi sosyal dünyaları içerisinde yorumlayıcı ve amaçlı etkenler oldukları, böylece rol almanın sadece daha önce var olan sosyal normların sonucu olmadığı fikrini savunan bir örnek olarak bahsetmektedir (Salaman, 1980; 159). Crozier ve Friedberg'in (1980) daha sonra ileri sürdükleri gibi, 'kişinin rolü ile bağlantılı olan beklentilerden ve normlardan ayrılma kabiliyeti anlaşma olasılığını açan bir güç kaynağı ve bir avantajdır'. Şöyle devam etmektedirler:

Herkes kendi rolü içinde bulunan belirsizliklerden, tutarsızlıklardan ve çelişkilerden faydalanmaya muktedir görünmektedir.

Robert Kahn ve arkadaşları (1964) gibi yapısal-işlevselci yaklaşımın en iyi örnekleri, bu gerçeği kabul etmelerinden dolayı kendi kuramlarınca öncelendi. Rollerin açıklığı ve tutarlılığının sadık taraftarları olarak, onlar rol çatışmasını -patolojik bir nedeni yoksa- anormal olarak teşhis ettiler. Onlara göre rol çatışmaları ve belirsizlikleri, stres örnekleridir ve bu yüzden modern endişelerin önemli kaynakları olarak gözükmektedirler. Onlar bu belirsizlikleri ve çelişkileri yaşanan patolojik vakaların, kazananlar veya daha güçlü hasımlardan ayrı olarak, aşağı bir pozisyonda bulunan insanlardan oluştuğuna dikkat çekmeyi başaramadılar (1980:49).

Benzer bir yol için de Salaman şunları ifade etmektedir:

Kuramsal roller fikri, kendi rollerine katkıda bulunan tüm üyeler (aktörler) ile beraber, entegre olmuş veya ortaya çıkmış bir ürün olarak kurumun belirtisini taşımaktadır. Bu düşünce, muhtemelen, özellikle yöneticilere çekici gelmektedir... İş deneyimleri onları, teşebbüsü dayanışmadan çok, çatışmaya dayalı olarak kavramlaştırmaya yönlendiren kurumlardır veya üyelere çok daha az uygulanabilir durumdadır (1980:140).

TAM'ın birinci hedefinin, uyumlu bir şekilde verimliliği ve morali birleştirme olduğunun verilmesi ile birlikte, belki de sonraki TAM araştırmacılarının, yeni bir stresi, refah dili içerisinde bireyselleştirilmiş bir rol kavramı olarak kullanmak zorunda kalmaları bizi şaşırtmamalıdır. Kavramın daha sonra küçük bir araştırma ile ortaya çıkarması kısmen, içinde bu bireyciliğin ve apolitik oluşun, hem kurumsal psikoloji hem de personel idare uygulamasının merkezi tavırların doğurduğu yola bağlıdır (3. Bölüme bakınız). Görünüşte hiç bitmeyen bir üretim hattı tarafından üretilen makaleler yığını ile beraber, rol stresi araştırma-sının ele alınabileceği kolaylıktan da kaynaklanmış olabilir. Bu hızlı, kullanışlı, modern makine içerisinde, bazen oldukça gevşek kalan deneysel gereksinimlere dikkat çekme ile beraber, bütün ihtiyaç; onu yayınlamak amacıyla bir anket hazırlamaktı (Örn: iş stresi yaratıcılarının ölçüleri ve psikolojik durum, Kahn'un yeni ufuklar açan çalışmasından pek başarılı olmayan bir şekilde ayırt edildi. 1964'ten ileriye doğru: Kasl'e bakınız, 1978; Newton, 1989). Olay elbette tüm stres araştırmasının çok programlı olması ve nitel araştırmanın küçük bir miktarının ele alınması değildi (Örn: Dewre., 1979; Newton ve Kenian, 1985). Bununla beraber bu makine araştırması, hem stresin hem de

diğer kurumsal psikoloji araştırmasının teşhis edilebilir bir özelliğidir. Kınanacak bir şekilde stres üretim hattını açan makaleler, rol kuramıyla ilgili çok az kuramsal özen gösterdiler ve bu çalışmayı çok iyi tanımlayan bireyciliğin ve apolitik oluşun hemen hemen hiç mühakemesini yapmadılar.

Sosyo-Psikodinamik Araştırma

Yukarıda işaret edildiği gibi, temel stres araştırmasına alternatif olanları, yani 1950'lerin psikodinamik çalışması ve 1960'lardan ileriye doğru gelişen İskandinavyan araştırmasını temsil eden iki tutarsız gelişme vardı. Bu alternatif söylemlerin her ikisi de, temel stres söylemi içerisinde devreden çıkarılmış olan kuramsal yolları incelemek amacıyla kısaca ele alınacaktır. Bu kısım sosyo-psikodinamik araştırmayı gözönüne almaktadır.

Stresle ilgili psikodinamik çalışma özellikle Tavistock İnsan İlişkileri Enstitüsü ile bağlantılıdır (Miller ve Rose, 1988). Bu çalışma, temel stres araştırmacılarınca neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir. Yine de bunun sebebi, daha sosyo-psikonalitik bir inancı taşıyanların stresi ele geçirmeye ve onu kendi terimleri içinde yeniden yazmaya çalışmaları değildi. Örneğin; stres ve psikiyatrik rahatsızlık ile ilgili 1958 Oxford konferansında Jock Sutherland, daha sonra Tavistock Kliniği'nin müdürü oldu, psikanalize ve uygulanmış analitik yöntemlerin kullanımına özel gönderme yaparak, Tavistock'un stresi anlamaya yönelik çalışmasının uygunluğunu göstermeye çalıştı (Sutherland, 1960). Tavistock, İnsan İlişkileri Enstitüsü'nün aynı konferansında Erie Trist, İngiliz kömür madenciliği endüstrisinin klasik çalışma dizileri içinde gelişen sosyo-teknik sistemlerin uygunluğunu göstermeye çalıştı (Trist ve Bamforth, 1951). Trist, araştırmalarının 'insanın strese yönelik tepkisinin özellikle bir sosyal faktör grup örgütünün şekli veya sosyal yapı tarafından nasıl etkilendiğini' gösterdiğini ileri sürdü (Sutherland, 1960; 115). Bu aktarımın ileri sürdüğü gibi; bu yaklaşım, stresli özneye ilgili çok farklı bir düşünceyi, daha az bireyselleştirilmiş ve kurum ile sosyal yapıya daha fazla bağlı olan bir düşünceyi kullandı. Ve Tavistock araştırmacılarının çalışması, bu öznenin nasıl farklı gözüktüğünü açıklamak amacıyla, daha karmaşık düzeyde incelenmeye değerdir.

Stresle ilgili laboratuvar çalışması gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın as-

keri talepleri, Tavistock Kliniği'nin odağına daha yakındı (1947'de dağıldı. Klinik, Ulusal sağlık Servisi'ne dahil oldu ve Sosyal Bölüm, bağımsız Tavistock Sosyal İlişkiler Enstitüsü haline geldi: Miller ve Rose'a bakınız, 1988; Trist ve Murray, 1990). Menzies Lyth'in (1988) klasik çalışması, özellikle iş stresi ile ilgili olduğu için, bir örnek olarak burada kullanılacaktır.

Onun çalışması, bir Londra öğretim hastanesinde iş stresinin bir analizine dayanıyordu. Öğrenci hastabakıcıları, hastane koşullarına, dağıtma sistemine bağlı problemleri çözmek amacıyla müşavirliği üstlenmesi için, Tavistock İnsan ilişkileri Enstitüsü'ne yapılan bir rica ile ortaya çıktı. Neredeyse bütün stres araştırmalarının nicel öneminin aksine, Menzies Lyth'in analizi, grup mülakatlarından, bireysel mülakatlardan ve gözlemden faydalanarak, geniş oranda nitel veriye dayanıyordu. Öğrenci tahsisi problemini mevcut problem olarak ele alan Menzies Lyth, hastane içerisindeki iş örgütünün çoğunun hastabakıcılık tarzı ile mücadele etmenin ilkel şekillerine dayandığını ileri sürdü. Bu iş örgütü, etkisizdi ve Menzies Lyth, bunun öğrenci hastabakıcılarının yüksek oranda harcanmasına yol açtığını ileri sürdü. Çünkü en yetenekli olanları, iş örgütünün dayattığı ilkel mücadele etme yöntemini kabul etmekte güçlük çektiler. Zaman boyunca hastabakıcılar, ölümler ve ölen hastalarla ilgilenerek, hastalarla yakın fiziksel temas kurarak vb., hastabakıcılık mesleğinin doğası gereği ilkel şekillere geri dönmüşlerdi (Parker, 1985). Mücadele etme, hastabakıcılık görevlerini en basit seviyeye düşürmekle, karar vermeyi mümkün olduğu kadar azaltmak ve daha sonra, görevleri, alışkanlık tarzında uygulamak gibi sosyal savunma tekniklerince karakterize edildi: 'Kesin eğitimler, bu tür kesin eğitimler, nesnel olarak gerekli olmasına veya hatta tamamen arzu edilen eğitimler olmasına rağmen, her görevin uygulanmasının gerekliliği, görevlerin sırası ve performans zamanları ile ilgili olarak verilmektedir' (Menzies Lyth, 1988:55).

Menzies Lyth'in analizindeki psikolojik tarz, ilkesel olarak kolektif mücadelenin zaman boyunca, iş örgütü üzerindeki etkisinden ortaya çıkmaktadır. Onun analizi, temel mesleki stres araştırmasına karşı belirgin bir tezat nokta sağlamaktadır. Örneğin, Menzies Lyth'in rol stresi kavramı içerisinde iş görüyor olması, muhtemelen onun hastabakıcılarla yüzyüze gelen temel stres yaratıcısının normal altı nitel rolün yüksek bir seviyesi olduğunu ifade etmiş olmasındandır. Yani çalışan kimsenin kabiliyeti ve yetenek derecesinin altındaki işi yapması. Onun

işaret ettiği gibi, 'Bir çok öğrenci hastabakıcılar, görünüşte çok sorumlu bir meslek içinden, aslında lisede kız öğrenciler olarak sahip oldukları sorumluluktan daha az bir sorumluluğa sahip olduklarından acı bir şekilde yakınmaktadırlar' (1988:69). Hastabakıcıların yüksek nicel normal-altı rolü de yaşadıklarını ifade etmiş olabilir. Onun temel araştırması, ağır strese bakmasına rağmen (Newton ve Keenan, 1985), hastabakıcıların nicel olarak fazla yüklü oldukları doruk zamanları da gözlemlemiş olabilir (Menzies Lyth'e bakınız, 1988:65). Temel mesleki stres çerçevesi içerisinde çalışan Menzies Lyth, meslek stres yaratıcıları ve endişe ile meslek tatminsizliği gibi durumlar arasındaki bağlantıları aktarmaya devam etmiş olabilir.

Bununla beraber, eğer Menzies Lyth'in analizine herhangi bir geçerlilik atfedersek, model geniş oranda iş örgütü, mücadele etme ve meslek stres yaratıcıları arasındaki ilişkiyi örtüyor şeklinde görülebilir. Nicel ve nitel normal-altı rolün yüksek seviyelerinin olduğunun aktarılması, iş örgütünün şekline dokundurma yapar ama, a) İş örgütünün göze çarpan karakteristiklerini (örneğin ritüel görev performansı) ayrıntılı şekilde anlatmaz ve b) normal-altı rolü iş ortamının daimi bir dışsal özelliğiymiş gibi tanımlamaz. Buna karşılık Menzies Lyth'in analizinde normal-altı yükün, temel endişelerle mücadele etmek amacıyla gelişmiş olan iş örgütü şeklini yansıttığı görülmektedir. Bu yüzden meslek stres yaratıcısı kavramının belirttiği gibi; dışsal bir gerçekliğe sahip değildir, daha doğrusu, devamlı bir şekilde sosyal açıdan yaratılan ve yeniden üretilen şeklinde görülmektedir. Örneğin, görevleri ritüel anlamda yerine getirmek gibi rutinler içinde yansıtılan normal-altı yük, hastabakıcıların, güçlü endişeleri dikkate alarak devam etmelerini sağlayan bir tarzda onları kendi iş örgütlerini kolektif olarak yeniden üretmelerini muktedir kılar (5. Bölüme bakınız). Daha genel olarak mücadele etme, hastabakıcılar arasındaki büyük ölçüde bilinçsiz olan bir hileli etkileşime dayalı olarak tarif edilmektedir. Bu vasıta ile kurumun eski ve yeni üyelerinin uzlaşmak zorunda oldukları (mevcut iş örgütü içinde yansımış olan) dışsal bir gerçeklik noktası haline gelmektedir (Jaques, 1955).

Bu yüzden Menzies Lyth gibi Tavishock yazarlarının çalışması, stresi kolektif deneyim dışında anlaşılamayan biri olarak stresli özne ile ilgili oldukça farklı bir imaj sunmaktadır. Stresle mücadele etme, sosyal savunmaya ve belirli bağlam türleri içerisindeki ortak deneyime bağlıdır (Örn: hastabakıcılık gibi). Stresli özne böylece kolektifleştiril-

miş ve bağlamlaştırılmış hale gelir. Bunun temsil ettiği ilginç varyanta rağmen, psikodinamik çalışma, halen stres araştırmacılarınca neredeyse tamamen gözardı edilmektedir (psikodinamik gelenek halen bunun içinde ve ilişkili alanlarda aktif olmasına rağmen. Örne, Hirschhorn'a bakınız, 1989).

İskandinav Araştırması

İskandinav araştırması özellikle, temel stres söylemi unsurlarını çalışma reformu ve toplumsal değişme kaygısıyla birleştirdiği ilişki nedeniyle ilginçtir. İskandinav araştırmacılar bir taraftan, onların sonraki çalışmalarında rol stresi araştırmacılarının yaklaşımları bir araya getirilirken, öbür taraftan Selye'nin çalışmasını ve laboratuvar stres araştırmasını Norveç çalışmasında olduğu gibi güçlü bir biçimde, çalışma reformu hareketini (Kelly, 1982; Rose, 1985) ve sosyo-teknik sistemleri kullandılar (ve Tavistock İnsan İlişkileri Enstitüsünün çalışmasını).

İlk çalışma ilkesel olarak İsveç'te yüklenildi ve özellikle Levi ve Frankenhaeuser ile bağlantılıydı. Önceki, Stockholm'de Klinik Stres Araştırması Laboratuvarı'nda yapıldı (1973'te Dünya Sağlık Örgütü'nün merkezi haline geldi: Levi ve Kagan, 1980: 124) ve sonraki, Stockholm Üniversitesi'ndeki Psikolojik Laboratuvarlarda yapıldı. Her iki yazar da, içinde stres gibi sosyal problemlerin, bizim sınırlı ve demode olmuş biyolojimizin bir sonucu olarak görüldükleri, Selye ve Cannon tarafından geliştirilen natüralizmi kaynak olarak kullandı.

Rahatsızlık doğabilir, çünkü fiziksel tepkiler, yaşlı biyolojimiz ve yeni sosyo-teknik dünyanın talepleri arasındaki uyumsuzluğa bağlı olarak, bugünün yaşam baskılarıyla mücadele etmede tamamen uyumsuz olabilirler (Frankenhaeuser, 1989:748).²³ Hem Levi hem de Frankenhaeuser, stres, kate-kolamin verim (adrenalin) ve hastalık belirtileri arasındaki ilişkileri analiz etme vasıtasıyla, demode olmuş biyolojimiz ve rahatsızlık arasındaki sözde bağı incelediler. Bununla birlikte böyle bir ilişkiyi kurarken güçlük çektiler. Örneğin, Levi, 'bu tür (psikolojik) uyarıcıların hastalığa sebep olduğu kanıtlanmamaktadır' fikrini kabul etti (1974:43). Karasek ve Gardell gibi İsveç okullarıyla bağlantılı olan araştırmacılar, kesin başarıdan uzak kalsa da, bu hipotezin peşine düşmeye devam ettiler. Nitekim Karasek (1987), belirli özel stres yaratıcılar ve belirli fiziksel hastalıklar arasında net bir bağ

bulamadıklarını ifade etti ve başka araştırmacılar, tahmin edilebilenlerin aksine stres ve psikofizyolojik ölçüler arasındaki ilişkileri gözlemlediler (Örn.: yüksek kan basıncından çok, düşük kan basıncı ile bağlantılı olan stresi Örn: Fletcher ve Jones, 1993).

Levi ve Frankenhäuser'in çalışmasında, sosyal yapılara bazı vurgular yapıldığı gerçeği hariç, ağır natüralizm ve temel stres söylemi ile ciddi şekilde aykırılık taşımaktadır. Bununla birlikte, 1970'lerin başında ABD'de ve BK'daki araştırmaya daha az uygun olan, İsveç araştırması ortaya çıkmaya başladı. Bu çalışma içerisinde, Stockholm Üniversitesi'nin Psikolojik Laboratuvarlarında çalışan Bertil Gardell'in araştırması, alternatif bir gündem tasarlamada nihai olarak ilan edilmektedir. Örneğin, Karasek şunu ileri sürdü: Gelecekteki araştırma, sosyal araştırma ve onun siyasi imalarını birleştiren bütüncü düşünmeyi gerektirecektir -Bertil Gardell'in çalışmasının mirası (1989:506). Gardell, Frankenhäuser'in arkadaşı ve onun uzun süreli işbirlikçisi olsa da (Johnson ve Johanson, 1989:722) Frankenhäuser ve Levi'nin çalışmalarına ilgi duyan oldukça farklı bir araştırmayı takip etti. Bir taraftan onun çalışması, BK'da Goldthorpe (1968) ve A.B.D'de Kornhauser (1965) gibi araştırmacıların çalışmasıyla benzerliklere sahipti. Kornhauser gibi Gardell, otonomi ve yeteneğin düşük seviyeli olduğu mesleklerin genel olarak birey açısından "düşük ihtiyaç tatmin değerine" sahip olduklarını ve bunun düşük özgüven, düşük genel yaşam tatmini ve düşük akıl sağlığının belirtileri ile bağlantılı olduğunu işaret etti (1971:893). Buna göre, Gardell'in çalışması, mesleki sağlık ile ilgili olan geleneksel kaygılara daha yakın durarak, rol stresi araştırmacılarının çalışmalarına benzer gözükmektedir. Öbür taraftan Gardell, sosyal yapı ve tabakalaşma ile ilgilenme ihtiyacını tartışmaya hevesliydi:

Sanayileşmenin ortaya çıkışından beri, Batı toplumları temel olarak belirli bir göreve bağlanmış olan eğitim ve gelir esasına göre tabakalara bölünmüşlerdir. Kurum içindeki geniş statüler, toplum içindeki statüleri belirledi. Niteliksiz işçiler, düşük ücret, tehlikeli ve sıkıcı çalışma ve mesleki hedef ve çalışma koşulları üzerinde çok az söz sahibi olma veya hiç olmama ile karakterize edilmişlerdir (1976:886).

Bu tür fikirlerin, hem Gardell'in Stockholm'deki çalışma zeminine karşı, hem de çalışma reformu hareketinin ve onun İskandinav'daki uygulamasının bağlamı içerisinde görülmesi gerekir. Önceki, çalışma reformuyla ilgili olan İskandinav araştırmasına dönmenden önce kısaca

açıklanacaktır.

Gardell'in çalışması, özellikle 1970'lerde ele alınan, rol stresi araştırmasının daha az bir bireysel varyantı olarak görülebilir. Gardell'in çalışmasında bireyin öznel yaşam mekanı ile ilgili az vurgu vardır (Lewin'den sonra) ve 'çalışma ortamı' ve mesleki sağlık ile ilgili büyük kaygı vardır. 1970'lerin çalışması ile ilgili bir örnek, ortaklaşa olarak Frankenhaeuser tarafından ele alınan ve Mesleki Güvenlik ve İşveç Sağlık Ulusal Heyeti tarafından desteklenen bir projeydi. Bu proje, bıçkıcılık ve dülgelik endüstrileri içerisindeki çalışma koşullarını inceledi (Ager, 1975; Frankenhaeuser ve Gardell, 1976; Johansson, 1978). Bu proje teftişi, mesleki monotonluğu, önemli talepleri, psikolojik durumu, bir kontrol grubuna göre daha yüksek katekolamin verimi, psikosomatik rahatsızlığın daha yüksek derecelerini ve mesleğinin bulunduğu yerde yaşamamayı anlatan bıçkıkane çalışanlarının, temel olarak da makineleştirilmiş bıçkıkanelerdeki bıçkıcıların, sınır koruyucularının ve dereceden sorumlu olanların yüksek risk altında olduklarını gösterdi (Johansson: 1978:583). Franken Haeuser ve Gardell'in sosyal psikolojik çerçevesinden çıkan 'psikobiyojik' çerçeve içerisinde ortaklaşa ifade edilen proje, daha sonra, bilgisayarlarla çalışmaya karşı psikofizyolojik tepkileri inceleyerek devam etti (Johansson, 1979; Johansson ve Aransson, 1984). Onların çalışması, işçilere bırakılan meslek dikkati ve kontrolünün derecesinin önemini altını çizdi: Onun meslek durumunun iki eksenli modeli olarak gösterdiği meslek talepleri ile beraber Karasek (1979) tarafından popülerize edilen bir noktadır (Karasek'in modeli, onun, kısmen Stockholm Üniversite'sindeki Sosyal Araştırma Enstitüsü'nde temellendirilirken üstlendiği araştırma sayesinde gelişti: Karasek, 1978).

Gardell'in çalışması, bu geniş sosyal psikolojik ve akıl sağlığı çerçevesi içerisinde kalmış olabilirdi, eğer onu İskandinav çalışma reformu araştırması bağlamı içerisinde yorumlamamış olsaydı.²⁴ Çalışma reformu kaygılarının temel strese sağladığı zıtlıkların verilmiş olması ile birlikte, bu çalışmanın gelişimi daha ayrıntılı bir şekilde incelenmeye değerdir.²⁵

İskandinav Çalışma Reformu Araştırması

İskandinav çalışma reformu araştırması, 1970'lerin akademik ve siyasi söyleminin bağlamı içinde ortaya çıktı ve en dikkate değer ifa-

desini Norveç Araştırma Enstitüleri içinde buldu (Örn: Oslo Üniversitesi İş Araştırma Enstitüsü). Norveç araştırması, insan ilişkileri ve sosyo-teknik sistemler (STS) kuramını kaynak olarak kullandı, ama onları daha fazla politize olmuş bir çerçeve içerisinde yorumladı. Örneğin, 1960'ların başında Lysgaard (1961), Hawthorne'un çalışmalarında gözlenmiş olan informal (resmi olmayan) ilişkileri yansıtmak, ama ayrıca siyasi 'işçilerin işyerindeki' kolektifliklerine olan ihtiyacı vurgulamak amacıyla işçilerin kolektifliği terimini buldu.

Bu terim sadece somut delillerden ilham almaz, aynı zamanda, sosyalizmde olduğu gibi, genel siyasi fikirlerden de etkilenirdi (Gardell, 1983:354).

Yaklaşık olarak aynı zaman içinde endüstriyel demokrasinin problemleri ile ilgili bir araştırma programı, yeni kurulmuş Trondheim Endüstriyel Sosyal Araştırma Enstitüsü'nde başlatıldı. Bu program, Norveç Sendikalar Kongresi ve İşverenler Konfederasyonu tarafından desteklendi ve Norveç Sosyal İşler Bakanı Olav Bruvik tarafından da geliştirildi. Eric Trist ve Fred Emery'nin direk katılımıyla Londra'daki Tavistock İnsan İlişkileri Enstitüsü ile ortaklaşa yürütüldü ve onun etkisinde kaldı (Emery ve Thorsrud 1969: VII-VIII; Trist, 1981:25). Araştırma, sosyal ve teknik sistemlerden ortak bir fayda sağlamak amacıyla yarı otonom çalışma gruplarından yararlanarak, 1950'lerde Tavistock'ta ele alınan STS araştırmasını kaynak olarak kullanan endüstriyel demokrasi ile ilgili bir çok deneye önderlik etti (Emery ve Trist, 1969:132). Çalışma, endüstriyel demokrasi alanındaki gelişmeler üzerindeki sosyo-politik etkilerle ilgili bir kaygı sergilediyse de, McGregor gibi yeni-insan ilişkileri yazarlarınca yaratılan yeni değerlerin gelişiminin etkisi altında kaldı (Emery ve Trist, 1969:254; Emery ve Thorsrud, 1976: 158). Emery ve Thorsrud, endüstriyel demokrasiye gösterilen bu ilginin, Norveç'in kültürel düşüncelerini (Norveç toplumunun otonomi ve özgüven ilişkili gelenekleri:1976:9), ve daha sonra yönetime gelen (1960'ların başında) Norveç İşçi Partisi'nin sol kanadının artan hareketliliğinin neden olduğu sebep olunan siyasi baskıları yansıttığını ima ettiler (1976:9).

Bu deneylere bağlı olarak, yeni meslek tasarımı uygulamalarının yayılmayacağı, ama aynı zamanda daha genel sosyal değişmelere yol açacağı şeklinde beklentiler vardı (Herbst, 1976). Bu tür bir yayılmanın meydana gelişi yavaş oluyordu (Bolveg 1976). Problemin kısmen, sendikaların ve yönetimin çatışan çıkarlarına yönelik STS kuramı içe-

risindeki dikkat eksikliğinde yattığını ileri sürdü, çünkü önceki, endüstriyel demokrasi ile ilgilenirken yönetimin temel kaygısı verimlilik ile ilgiliydi (Blackler ve Brown, 1978). STS deneylerinden kaynaklanan sınırlı bir yayılma olsa bile, çalışma reformunun hızı kaybolmadı. Blackler'in (1982) işaret ettiği gibi, 1970'lerin ortalarında siyasi bir konu olarak işyerinde sağlığın ve güvenliğin gelişmesinden kaynaklanan çalışma reformuna etki etmek amacıyla daha karmaşık bir fırsat doğmuştu. Bu politik kaygıyı yansıtarak Norveç parlamentosuna yeni bir kanun tasarısı sunuldu ve Oslo'daki İş Araştırması Enstitüsü'nde çalışan Bjorn Gustavsen'e (daha sonra Stockholm'de İsveç Çalışma Yaşam Merkezi'nde) yeni bir İş Ortamı Kanunu için ilk teklifi geliştiren bir çalışma grubuna katılmak vasıtasıyla yaşama sürecini etkilemesi fırsatı verildi (Gustavsen, 1988; 683). Gustavsen, bu konunun bir kısmının doğrudan doğruya kendisi ve Gardell gibi İskandinav araştırmacıları tarafından etkilendiğini ileri sürdü:

Yukarıda belirtildiği üzere; özellikle Bertil Gardell'in araştırmasında iyice yer kaplayan bir nokta -çalışmaya, rekabetin gelişmesine, sosyal temaslara ve karar verebilme kabiliyetine- yol açacak şekilde örgütlenmelidir. Bu zemine karşı Norveç Kanunu aşağıdaki maddeyi kapsadı (Kanunun 12. Maddesi) (1988:684).

Madde 12, kanunun iş örgütüne gönderme yapan temel maddesiydi ve Gardell gibi stres araştırmacılarının çalışmaları ile uygunluk taşır. Çalışanlara mesleklerinde profesyonel ve kişisel gelişmeler sağlanması için uygun fırsatlar verilmesi gerektiğini belirterek, kanun, vurgulayan ayrıca, değişmeyen, sıkıcı ve makine veya meclis tarafından idare edilen çalışma-dan sakınılması için çaba harcanması gerektiğini de belirtmektedir.²⁶

Gustavsen, kanunun 12. maddesinin 1980'lerde Norveç'te bazı etkilerinin olduğunu ileri sürdü. Oslo İş Araştırma Enstitüsü'nce yürütülen teftişlere dayanarak Gustavsen, 1988'de Norveç'te işgücünün yüzde 20'sinin, rekabeti, sosyal temaları ve karar verebilme kabiliyetini geliştiren imkanların sağlanması çabaları içinde yer aldığını hesapladı (1988:687). Daha ileride şunu ileri sürdü:

Bir bütün olarak çalışma yaşamıyla karşılaştırıldığında yüzde 20 seviyesi sınırlı bir seviye olsa bile, ilk dönemlerde bir kaç askeri deneyin ve Volvo Kalmar'ın İsveç'te tohumlarını attığı bazı 'ünlü vakalar'ın sorunla veya iş örgütüyle güçlükle ilgilendiği durumları aşmaz (1988:687).

Gustavsen'in 'yüzde 20' hakkındaki fikriyle ilgili olan problem, doğruluğuna bakmaksızın, onun dava sonucunu hangi boyuta kadar temsil edebileceğini kararlaştırmanın çok zor olmasıdır.

Kısmen dava sonuçlarına olan inanç, Gardell ve Gustavsen'in yasal-idari stratejiler içinde sahip oldukları güçlü inancı yansıtmış olabilir. Örneğin, 1980'de Gardell ve Gustavsen şunları ileri sürdüler:

Sosyal bilimcilerin çoğu, çalışma yaşamındaki sosyal gelişmeyle hiçbir uygunluk taşımadığı için yasal idari stratejileri tamamen çürütmeye yönelmektedir. Bu tür çabaların katkıda bulunacağı şey, genellikle ilerlemeden çok, bürokrasi olarak düşünülmektedir. Bu, makalenin yazarlarının tam olarak paylaşmadığı bir görüştür. Yasal idari stratejilerin bürokratikleşmeye ve telefonlu (phoney) sonuçlara yol açabileceğini kabul ediyoruz, bununla birlikte öncelik bu şekilde işlev görmelidir. Biz, gerçekte eğer bu tür alanlar içerisinde çalışma reformu gibi temel gelişmeler sağlanacaksa, toplumun doğal kaynaklarının örgütlenmiş emeği de içererek bu sorunlarla ilgili hale getirilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Yine de Gardell, yasamanın en azından İsveç'te (İsveç Ko-Determinasyon Kanunu, 1977) çalışma reformu üzerindeki etkiyi sınırladığını ve yasamanın öneminin tartışmaya açık olduğunu kabul etti.

Yasamanın etkisi ile ilgili bu sorunlara rağmen, İskandinav Çalışma Reformu Hareketi, onun kanuni, sosyal ve kurumsal kaygıları birleştirme çalışmalarından ve bunların, sosyo-teknik sistemler kuramı ve İskandinav çalışma stresi araştırması gibi sosyal bilim söylemleriyle bağlantılı olabileceği nedeniyle halen ilginç bir konumdadır.

Çalışma Reformu ve Stres Araştırması

Gardell, çalışma reformunu stres araştırmasına bağlayan bir çalışma gerçekleştirdi. Çalışma, AB ALMEX'te çatışan otonom grubu inceledi. AB ALMEX, otobüslerde ve diğer kitle ulaşım araçlarında kullanılmak üzere, taşınabilir mekanik bilet makineleri imal etmede uzmanlaşan bir şirkettir. ALMEX vakası, temsil şekilleri ve otonom üretim grupları içindeki ko-determinasyonun birleştirildiği demokratik iş örgütünün gelişmesi için, sendika merkezli stratejinin bir örneğini temsil etti (Gardell, 1983; 360).²⁷ Ko-determinasyon, sendika temsilinde ve sendikanın her tarafta yatırım yapılması ve seçme, eğitim ve gelişme gibi personel sorunları üzerinde kararları etkileme siyasetinde

iyi netice verdi. Ayrıca iş örgütünü de etkiledi ve Gardell (1983), şirket tarafından açılan otonom çalışma gruplarının, üretim planlaması ve alışveriş, kurum ve iş dağılımı hakkında bilgilendirilerek, bu etkiye nasıl yakın olduklarını açıklamaktadır.

Otonom çalışma gruplarının oluşturulması aracılığıyla Gardell, işçilerin özgüveninin arttığını ve kendilerini daha rekabetçi ve daha etkili gördüklerinde, kendileri hakkındaki fikirlerinin değiştiğini ileri sürdü. O, fikirlerini, otonom çalışma gruplarına sahip olan bölümler ve olmayanlar arasındaki kıyaslamalara göre temellendirdi. İş stresi perspektifinde onun en ilginç gözlemi şudur: 'Otonom çalışma gruplarının oluşturulduğu yerlerde işçiler, psikolojik zorlanmanın daha düşük seviyelerde olduğunu aktardılar'.

Gardell'in (1983) çalışma reformu araştırması ile ilgili yapılabilecek çok sayıda eleştiri vardır. İlk olarak, ko-determinasyonun sonuçlarıyla veya ko-determinasyon ve otonom grup çalışması arasındaki etkileşimle ilişkili sınırlı veri sundu. İkinci olarak, streste sözde azaltmalar çok sınırlı gözükmemektedir. Örneğin, onun, otonom çalışma gruplarının daha az stres yaşadıkları ile ilgili fikri, (otonom bölümlerde bu oran yüzde 7 iken, otonom olmayan bölümlerdekinin yüzde 18'inin stresi çok sık veya tamamen yaşadıklarını söyledikleri) şeklindeki buluşa dayanıyordu (1983:377). Bu tür sonuçların, az sayıda çalışanın çok fazla stres yaşadığını ileri sürdüğünü söyleyerek, onların önemini tayin etmek güçtür. Ayrıca Gardell'in analizi vasıtasıyla, stres noksanlığının, ko-determinasyonun çıkışıyla ve otonom grup çalışmasıyla ilişkili olup olmadığını belirlemek mümkün değildir. Sonuç olarak AB ALMEX, özel bir vakayı temsil ediyor görünmektedir; Gardell'in işaret ettiği gibi 'işlerin çoğunu kuşatan düşük seviyeli makinanlaşma ve el işi, şimdiye kadar bilimsel mücadelenin geleneksel metotlarına uygun olarak detaylı kontrol sistemi kabul ettirmeyi olanaksız hale getirmiştir' (1983:370). Verilmiş olan bu bilgi, işçi katılımında idarenin ilgisinin, temelde iş örgütünün doğasından kaynaklandığı ve onun daha geleneksel metotlar aracılığıyla verimliliği arttırmak için empoze ettiği sınırlamalar ile ilgili olmuş olabilir. Bu bağlamda, stresi azaltmak, hakim olan verimlilik kaygısının sadece bir parçasını temsil edebilir, ama refah ve demokrasi dili içinde üstü kapandı. Yine de, dürüst olmak gerekirse Gardell'e göre bu, kendisinin farkında olduğu bir konuydu:

Sosyoteknik değişimler ve artan işçi katılımı ile ilgili farklı Batı ülkelerinde -İsveç de buna dahildir- devam etmekte olan deneylerin ekonomik kaygılar üzerinde çok dar bir şekilde odaklandıkları görülmektedir. Şirket yönetimleri onlarla ilgilenmektedir. Çünkü iş dünyasının elemanlarını, dokunulmamış geleneksel verimlilik düşüncesini idare eden terimler sayesinde, yeni gelişmelere adapte etmeyi araştıran bir yöntem taklit etmektedirler: Pozitif sosyal sonuçların gösterilebildiği vakalarda bile verimlilik düşerse firmaların kar kaybedeceğine dair fazla miktarda risk vardır (1976: 97).

Gardell bu tür oranların farkında olmasına rağmen, İskandinav çalışma reformu ve stres araştırması, çalışanların katılımı ve çalışma reformu ile ilgili başka çalışmalara uygulanan aynı eleştirinin çoğuna maruz kalabilir (Kelly, 1982). Emek süreci perspektifinden (Örn: Friedman, 1977; Ramsay, 1983; Thompson, 1992) bakılırsa, idari gruplar için, refahcıl ve demokrat bir hareket grubu sunarak, emek değerini arttırmak ve sermayenin kaprisleri ile emek piyasalarını uzlaştırmak amacıyla uygun bir araç olarak görülebilir (3. Bölüme bakınız).

Bu tür eleştirilere rağmen (veya yasal etki ile bağlantılı olanlar) İskandinav çalışması hâlâ ilgi görmektedir. Çünkü o, stresli özne ile ilgili oldukça farklı bir görüş açısı sunmaktadır: Birisi, psikodinamik çalışmada olduğu gibi, daha kolektif ve bağlamsaldır ve tamamen ahistorik (tarihsel olmayan) değildir. Stres, aslında bireyin çevresel stres yaratıcıları hakkındaki değerlendirmesi ile ilgili olarak değil, iş örgütünün siyaseti ile ilgili olarak tanıtılmaktadır. Sonuç olarak stres, ayrıca işçilerin kendi kolektiflikleri hakkındaki duyguları ve kolektif olarak örgütlenebilme kabiliyetleridir; çünkü bu onların çalışmayı yeniden düzenleme kabiliyetlerine yakındır ve şahsi karar verebilme yetkisini uygulama (İskandinav kuramı) ve stresi azaltma ile ilgilidir. Çalışma reformuyla ilgili çalışmaların bizzat kendileri, idari grupların verimlilik ve emek maliyetlerini en aza indirmek ve sermayeye bir geri dönüş elde etme ihtiyacı ile ilgili geleneksel kaygılar tarafından sınırlandırılmaktadır. Ve kısmen sonuç olarak, reform hedefleri sadece şirket idarecileri tarafından yapılan gönüllü değişikliklere bağlı olduğu görülmektedir, ama hem işçilere karar verebilme yetkisi ve otonomi sağlamak hem de örgütlü emeğin temsilini yasallaştırarak yasal gereksinimlerle desteklenmelidir.

Sonrakinin savlarıyla tezat oluşturdukları, temel stres araştırmasından bu tür fikirlere gösterilen dikkat yoksunluğu fazla şaşırtıcı de-

ğildir. İskandinav araştırması başka yerde benimsenmiş olduğu boyuta kadar, temel stres söyleminin bireysel apolitik savlarıyla uygun olmaya yönelmiştir. Nitekim Karasek'in kendi meslek nezaketi modelinde İskandinav stres söyleminin unsurlarını popülarize etmesi açık bir dikkate maruz kalmıştır, ama kaygı, büyük ölçüde onun çalışma reformuyla ilgili imalarından çok, psikofizyolojik durumu tahmin etme kabiliyetiyle ilgili olmuştur.

Sonuçta dikat, BK/ABD temel stres araştırmasıyla açık bir uygunluk taşıyan İskandinav araştırmasının natüralist noktası üzerinde odaklanmış (ve Cannon ve Selye'nin çalışmasını kaynak olarak kullanan benzer tutarsız miras). İşaret edildiği üzere, Karasek'in modeli, stres hastalık bağlantılarını ileri süren testlere de uygulanmıştır ve yine, bu, temel stres söyleminin natüralist temeline uygun olan bir projedir. İskandinav gelenek içinde çalışma, bununla birlikte, devam etmektedir (en dikkate değer olan, Johnson ve Johannson'un basılan kitabıdır, 1991). Fakat bu çalışma, büyük ölçüde stresle ilgili olan gazetelerde yayınlandı (Öm: Uluslararası Sağlık Hizmetleri Gazetesi).

Bu İskandinav çalışması tartışmasına bir dipnot eklenmelidir. Bu şudur ki, neo-liberalizmin mevcut üstünlüğü içerisinde (3. Bölüme bakınız), İskandinav söylemi, özellikle bazı İskandinav ülkelerinin hükümetlerindeki yakın değişikliklerle birlikte, oldukça eski ve bitkin görünme tehlikesi içindedir. Örneğin, Theorell son zamanlarda 'İsveç sisteminin sonu'nu tasvir etti (1993:201). Mesleki sağlık bütçesi zorla kesilmiştir (mesleki sağlık bakım ekiplerindeki personelin yaklaşık üçte biri işten çıkarılmıştır: 1993:201): Kollektif pazarlık, çalışma güvenliği ve iş tazminatı ilkeleri artan bir şekilde sorgulanmaktadır ve hükümetin, on yıllar boyu yapılmış olan sistemleri altüst etmekte olduğu şeklinde kaygılar bulunmaktadır (1993:202). Bu tür gözlemler, can sıkıcı olsa da, stresi bağlamsız, apolitik, ahistorik bir başlık içinde anlayabileceğimiz şeklindeki fikri yeniden sorgulayan bir etkiye sahiptir. Bu görüş aktif olarak psikoloji ilmi ve onun objektif apolitik oluş iddiası tarafından geliştirilen bir görüş olsa bile, streste olduğu gibi, öznellik söylemlerinin, ekonomik söylem ve uygulamadan bağımsız olarak varolamayacağını (Öm: neo-liberal, karşı Keynesci, karşı sosyalist) açıklamaktadırlar (3. Bölümde daha karmaşık düzeyde inceleyeceğimiz bir tema).

Aynı zamanda, İskandinav ve ABD/BK stres araştırması arasındaki

farklar, söylem üzerinde düşünmenin, zaman ve coğrafik mekan ile ilgili sorunları göz önüne almanın faydalı olabileceğini belirtmektedirler (Giddens, 1984). Örneğin, İskandinav stres söyleminin, özellikle savaş sonrası İsveç ve Norveç'te ortaya konulan demokratik sosyalist hareket türünün bağlamı içinde görülmesi gerekir. Bu hareket ile birlikte giden müdahaleci düşünce türü ile birlikte, hem stresin daha politik bir tarzda kavramlaştırılması hem de devlet desteği ve kanunlara bağlı olan reformist işyeri değişikliklerinin kavranması çok daha kolay hale gelmektedir. Kısaca, strese yönelik olarak savaş sonrası İskandinavya'da stresle ilgili olarak daha kolektif bir görüş benimseyen reformist bir yaklaşımın gelişmesi, rastlantı olarak gözükmemektedir.

Sonuç

ABD/BK üniversitelerinde stres söylemi, kitapların, makalelerin ve doktorluk payelerinin göreceli olarak açık ve kolay bir toptan üretimine izin verdi ve görünüşte objektif ve bilimsel bir yöntem temelinde akademi içerisinde ve üzerinde meşruluk kazandı. Psikodinamik ve İskandinav çalışma araştırması gibi alternatif yaklaşımlar çok fazla etki yapamadılar. Genel olarak, sosyo-politik bağlam yüzeysel kaldı, çünkü:

a) Sosyal olan, biyolojik olana indirgendi, Cannon ve Selye'nin evvelki çalışmasında görüldü, ve b) sosyal alanın gözönüne alındığı yerde bile, Lewin'e tabi olan 'psikolojik ortam' veya Karasek'e tabi olan 'meslek kontrolü' ile ilgili dar sorunlara indirgenmektedir. İnsanların sıkıntı verici buldukları sosyal yapıları yeniden üretebildikleri fikri, temel stres söyleminin savlarıyla içice geçmiş araştırmacılara oldukça garip gözükürdü. Aynı derecede, bu tür yeniden üretimin işyeri içerisindeki ve dışındaki politik eşitsizliklerle (cinsiyet, sınıf) bağlantılı olabileceği fikrini göz önünde bulundurmamak, temel stres modellerinin çoğunun içerisinde imkansız görünmektedir (Pearlin, 1989). Ve sonuç olarak, stres söyleminin kendisinin güç etkilerini kapsadığı fikri neredeyse idrak edilemez görülmektedir.

Stres söyleminin, akademik araştırma, streste baş etme uygulaması ve medya sayesinde gelişmesi çok başarılı olmuştur. Aynı zamanda ilerledikçe, stresin bağlam dışı ve apolitik olan izahı içinde daraltılmıştır. Bu görüş, stresin bireyselleştirilmesi ve doğallaştırılması ile birlikte elden ele dolaşmıştır. O zaman ana soru, bireyin filogenetik olarak demode olmuş davranış örneklerinin sınırları içerisinde stresle nasıl

mücadele ettiği ve onu nasıl değerlendirdiği sorusuydu. İşyeri, sadece bir stres kaynağı olmaya indirgenmektedir ve stres, temelde bireyle ilgili olduğu için, daha ayrıntılı analiz gerektirmektedir. İşyeri reformu ve sosyal değişim fikirleri de bu yüzden, büyük ölçüde yüzeyseldir. Bu sunuların, popüler medyanın stres tanımlaması içinde görülen savlar olduğu 1. Bölümden anımsanabilir. Bilimsel retorik ve onun akademik benzeri bir dereceye kadar aşmış olsa bile gazeteci ağzı kullanan medya izahları, akademik stres söyleminin ana öğretilerinin oldukça güvenilir bir çevirisini sunmaktadır (bu bölüme bakınız). Her ikisinde de doğallaştırılmış, bireyselleştirilmiş ve bağlamdan ayrıştırılmış stresli bir özne görmektediriz.

Bu bölümde sunulan stres tarihi, Foucault'nun sosyal bilim söylemiyle ilgili soy incelemeleriyle dikkate değer benzerliklere sahiptir. Örneğin, sosyal Darwinizmin ve insan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına çalışan bilim dalının etkisi, stres söylemine uzak görünmektedir (3. Bölüme bakınız; ve Hallyway'e bakınız, 1989; Rose, 1985; 1990). Naturalizm üzerindeki vurgu, psikolojinin ve örgütsel psikolojinin başka alanları ile ortaktır (Rose, 1990; Halyway, 1991). Aynı derecede, İkinci Dünya Savaşı, sosyal bilim söylemi ve uygulamasının gelişimi içinde kritik bir dönem sundu (Miller ve Rose, 1988; Rose, 1990). Sonuç olarak, stres söyleminin analizinin psikoloji ve diğer sosyal ve tıbbi bilimlerde görülen gelişmelerle ilgili temel bir örnek sağladığı görülmektedir (3. ve 7. Bölümlere bakınız).

Sonraki bölümde, Foucault ve Elias'ın emek süreci kuramınca sağlanan çeşitli perspektifler arasından stres söylemini ve uygulamasını düşünerek, stres tarihini kuramsal bir bağlam içerisine yerleştirmeye çalışacağım. Bölüm içindeki kaygı, stresli öznenin, devamlı olarak neden yaptığı gibi görüldüğünü açıklamak ve daha sonra stres söyleminin savaş sonrası çıkışını ve hızını çevreleyen sosyo-politik koşulları incelemek olacaktır. Aynı zamanda bu bölüm, faaliyet, söylem ve öznellik ile ilgili kuramlaştırmının bazı güçlüklerini incelemeye çalışacaktır.

Dipnotlar

1. 'Stres' teriminin ortaya çıkışının tarihsel bir analizi ile ilgili bazı sınırlı çalışmalar olmuştur. Bu çalışmaların çoğunda kesin olan fikir, stres teriminin günümüzdeki şekliyle kullanımına çok yakın bir kökenden geldiği ve büyük ölçüde tıp ve sosyal bilim araştırmacılarınca şekillendirildiği fikridir. Örneğin, Hinkle (1973) stres kavramının gelişiminin, tıp ve sosyal bilim araştırmacılarının tıbbi olaylar (örn: kalp krizi) ve sosyal vakalar (örn: işsiz bırakılmak) arasındaki açık bağları açıklarken yaşadıkları kuramsal güçlüklerden çıktığını ileri sürdü. Stres kavramı, aracı bir bağ değişkeni sağlayarak, ikisi arasındaki boşluğu doldurdu. Kendi antropolojik analizinde Pollock, stresin ortaya çıkışının ve onun toplum içine hızlı yayılımının, doğrudan doğruya onun kuramsal bir kavram olarak keşfi ve özenle işlenmesi ile paralellik taşıdığını ve mevcut stres kavramının köken olarak sosyal ve davranışsal bilim araştırmasının bir ürünü olduğunu ifade ederek (1989: 390), Hinkle'ın araştırmasında ima edilen şeyi kesin bir ifadeye kavuşturdu (1988:388).

Her ne kadar Pollock (1988) iyi tartışılmış bir vaka sunsa da, stres teriminin mevcut kullanımının, sosyal bilim adamlarının etkinlikleri sayesinde ortaya çıktığını saptamak güçtür. Hinkle'in stres kavramının sosyal bilimsel gelişimi ile ilgili kanıtı, Kısa Oxford İngilizce Sözlüğü'nce (OIS) sağlanan edebi kaynaklar analizine dayanmaktadır. O, bu yüzden stresin 'sıkıntı, darboğaz, zorluk, keder' şeklindeki 17. yy tanımının yerini 'güç, baskı, zorlama veya güçlü çaba' şeklindeki 18. ve 19.yy tanımına bıraktığını, (1973:32) tıp ve sosyal bilim tarafından geliştirilen ve ilerletilen stresin bir sonraki anlamı olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte, stresin günümüz anlamının geliştiği tarih ile ilgili tecrübeye dayanan sonuçlar dışında herhangi bir şeye ulaşmak güçtür. Daha uzun ve bitmiş OIS'yi analiz ederken sosyal ve tıbbi bilimlerdeki mevcut kullanıma çok yakın olan 16.yy tanımlarını buldum. Örneğin, tamamlanmış OIS içinde aktarılan bir 16.yy kaynağı, stresi zıt güçlerin veya etkilerin yıkıcı baskısı olarak tanımlamaktadır, Lazarus ve Launier'inkiler gibi çağdaş olanlara çok benzer bir tanım: Stres, içinde çevresel veya içsel taleplerin (veya her ikisinin) üstün olduğu veya bireyin, sosyal sistemin veya doku sisteminin adapte edici kaynaklarını tükettiği bir olaydır (1978:296). Her iki tanımda da, talep veya baskıya gönderme vardır ve her ikisinde de, taleplerin aşın, yorucu ve yıkıcı olduğu koşullar tarafından tanımlanan strese bir vurgu vardır. Fark, stres teriminin nasıl

uygulandığındadır. Örneğin, yukarıdaki OLS 16.yy tanımı, stres alıcısının cansız bir nesne (genellikle bir gemi) olma eğilimine sahip olduğu edebi kaynaklardan türemektedir ve stres yaratıcı genellikle çevreseldir ve kontrol edilemezdir (genellikle hava), üç ay denizde kalan ve hava stresi tarafından geri gönderilen gemide olduğu gibi (Douglas 1965). Terimin fizik ve mühendislikteki kullanımının bu tanım olması mümkündür. Bu alanlarda stres, madde, fiziksel yüke maruz kaldığında onun fiziksel çarpıklığı olarak görülmektedir. Sosyal bilim stres araştırmacılarının yapmış olabileceği şey, onu cansız nesnelerden çok insanlara karşı uygulayarak, stresin bu fiziksel tanımından faydalanmaktır.

Bununla birlikte bu kullanım yenidir, çünkü 17.yy'ın sonundan başlayıp ileriye doğru OLS'nin varyantları vardır (Örn: Locke'in 1698 uygulaması: Zihin yetenekleri alıştırma sayesinde geliştirilse bile güçlerinin üzerinde bir strese sokulmamalıdır).

Özet olarak, en azından 16.yy'dan ileriye doğru stres teriminin kullanımında açık bir tutarlılık derecesi olduğu, bu hususta sıkıntı üzerinde bir vurgu olduğu ve 17.yy ile, bu sıkıntının alıcılarının açıkça insanoğlu olabileceği ileri sürülebilir. Bu, bizim stresi çağdaş bir şekilde kavrayışımızı ortaya çıkarırken sosyal bilim adamlarının hiç bir imtiyazlı pozisyonunun olamayacağını ileri sürmektedir. Daha doğrusu, içinde sosyal bilim adamlarının, stresin mevcut anlamlarını kullanarak ve onları tutarsız bir şekilde geliştirerek ve ilerleterek, var olan sosyal manzara dan beslendiği ve onu desteklediği, çifte açıklamanın kavranması için daha uygun görünmektedir (Giddens, 1984).

2. Wallas, 20.yy başındaki sosyal psikolojiyi eugenik çabayla birleştirme ihtiyacı ile ilgili tartışmalara dair bir örnek sağlamaktadır. Şunu ileri sürdü: 'Sosyal psikoloji, Bay Francis Galton'un eugenik dediği insan ıslahı bilimiyle kendi ilişkisini gözönünde tutmadıkça, insanları pratik sonuçlar hakkında haberdar etmede önderlik edemez' (1914:55). Aynı zamanda eugenik güdülerin ve yöntemlerin sağlıksız, eğitimsiz ve örgütsüz bir toplumda etkili olamayacaklarından; eugenik'in, sosyal psikolojiye nasıl ihtiyaç duyduğunu vurguladı.
3. Cannon, kendi araştırması esnasında geçerli olan fikirlerin etkisi atında kalmış gözükmektedir. Nitekim sonraki çalışmasında natüralistik tanımlamalar ileri sürmektedir ama, eugenik ve ırksal refaha yapılan ima yollu gönderme yerini, içinde doğal vücut mekanizmalarının sadece bir

metafor değil aynı zamanda sosyal kontrolün pratik bir modelini de sağladığı refah kapitalizmine olan bir bağlılığa bıraktı:

- Bir devlette veya bir ulusta bulunan, işlevsel anlamda hayvan organizmalarının akıcı maddelerine en çok benzeyen şey, bütün yönleriyle dağılım sistemidir. Yaygın taşıyıcılar olarak kan ve lenf gibi hizmet yapan kanallar, nehirler, yollar, demiryolları, kayıklar, kamyonlar ve trenler (1932; 296).

Bu tür dağılım sistemleri, tarla ve fabrika, maden ve orman ürünlerinin birinden birine taşındığı çok geniş ve anlaşılması güç bir akım oluşturdular (1932:296). Tıpkı hayvan organizmasının bir homostazi sürdürmesi gibi, sosyal organizma da, üretim ve dağılım süreçlerini akıllıca düzenleyerek bunu yapmalıdır (1932:304-5). İstikrar yoksunluğu hayvan organizmasını tehdit ettiği gibi sosyal organizmayı da tehlikeye atar ve bu yüzden sosyal homostazi, toplumun temel hedefi olmalıdır. Bu hedefe yönelik olarak Cannon, geçici işsizlik zamanlarında kullanılabilecek olan maaş rezervlerinin birikmesi veya yeni iş kabiliyeti türleri için eğitmek gibi, homostatik araçlar öne sürdü (1932:300). Sonraki çalışmasında Cannon, bu yüzden bilimden ve vücudun farkında olduğu biyolojik alanın, sosyal alanın temelini oluşturduğu şeklindeki fikirden kendi mantığını elde eden refah kapitalizmine benzer sosyal homostazi vizyonu sunmaktadır.

4. Cannon, kavga/kaçma ile ilgili fikirlerinin doğrudan doğruya McDougall'a dayandığını kabul etti.
5. İnsan davranışı ile ilgili izahlarında halen oldukça naturalistik olabilmesine rağmen, içgüdü kuramlarına oldukça eleştirel yaklaşan bir hale gelen Taş Devri fikri de psikolojideki sonraki gelişmeleri görmezlikten gelmektedir. Baritz'in 'on yılın sonu ile birlikte (1920'ler) sosyal psikoloji içgüdülerden koparıldı ve her türlü kuramsal temelden mahrum bırakıldı' şeklinde işaret ettiği gibi, içgüdüler kavramı zaten 1920'lerde önemli eleştirilere maruz kalıyordu (1960:26). İçgüdü kuramı devam ederken, temel psikoloji içindeki eski pozisyonunu bir daha elde edemedi. Mevcut stres yazarları, hem içgüdü kuramının yok oluşunu tamamen görmezden geldiler hem de eleştirel olmayan bir tarzda kavga/kaçma içgüdülerini benimsediler (aynca içgüdü kavramı içinde var olan gelişmelerle ilgili hiçbir ilgi yoktur, Bowlby'de olduğu gibi, 1969).
6. Örneğin, mesleki psikolog olan Ryan, A.B.D. Ulusal Araştırma Konseyi'nin (Endüstride Çalışma ile ilgili Komite) 1941 raporunun en büyük

kısının nasıl Batı Elektrik Şirketi çalışmalarıyla ilgili tartışmaya adan-
dığını belirtmektedir. Daha sonra, aşağıdakileri ileri sürmeden önce,
Hawthorne'un belirsiz, nitel ve etkisiz yöntemlerini şiddetli bir şekilde
eleştirmeye devam etmektedir (1947:193):

"Geçerli personel literatüründe şikayet edilebilir bulduğumuz şey; ça-
lışma yöntemlerinin etkileri ile ilgili çalışmaların ve benzerlerinin, işçilerin
mücadele ve denetlemeye yönelik tavırları ile ilgili çalışmalarla kıyaslan-
dığında, çok az değere sahip olduklarıdır (Hawthorne'un çalışmalarında
göze çarptığı gibi). Göz önüne alınması gereken soru şudur: İşçinin nor-
mal koşullar altındaki etkinliğini araştırırken çalışmanın sonucunun bilgi
değeri nedir? Bu bilginin, mevcut eğilimler, özellikle Batı Elektrik Şir-
keti'nin buluşları içinde kendisine isnat edilen önemden daha fazlasına
sahip olması gerektiğine inanıyoruz" (1947:194).

Kısacası Ryan, eski çalışmaları araştıran mesleki psikologların ilgisini
(ve araştırmaya sermaye kılmayı) savunan bir çalışma sunmaktadır.

Eski çalışmaların ilginç bir noktası, onların kısmen eugenik ve hijyenik
kaygılara karşı bir reaksiyonu temsil etmeleridir (Rose, 1985). Viteles'in
işaret ettiği gibi onlar, bebek ölümleri, düşük doğum oranı ve ırkın de-
jenerasyonu, ilk araştırmacılar tarafından endüstriyel bitkinliğin sonuç-
larına yüklenmişti (1992: 440; Viteles bir çok örnek sunmaktadır). Aynı
zamanda eski çalışmalar, savaş öncesi endüstriyel projenin bilimsel mü-
cadeleden farklı yönünü göstermeye yardım ederek, bu projeye yakın gö-
züken hümanist ve ekonomik kaygı türlerini birleştirmeyi temsil et-
mektedir. Nitekim Viteles, Taylor'un planlarının, endüstriyel psikolog
tarafından, endüstriyel etkisizliğin bireysel huzur feda edilmeksizin ba-
şarılabilceği şekilde düzeltilmesinden bahsetmektedir (1932:18).

- 7- Bu, Selye'yi derslerinde stres etiketini kullanmayı terketmeye yönelte-
bilmişken, basılı olarak terkedilebilecek az şey vardı. Savaş öncesi
Selye'nin yayınlarında keşfedebildiğim tek referans, McKewn ile beraber
yazdıkları deney fareleri üzerinde denemiş olabilecekleri şiddetli strese
gönderme yaptıkları bir makalede bulunuyordu (Selye ve McKewn,
1935:15). Fakat bu kullanımın herhangi bir kuramsal referans noktası
yoktur ve bu kullanım onların yazılanındaki psikolojik kaygılara tamamen
teğet görünmektedir.
8. Mason, stres yaratıcılara gösterilen fizyolojik tepkilerin spesifik olmayış-
larından çok, spesifik oluşlarını tartıştı (Örn: soğukluk, sıcağa göre daha
farklı bir fizyolojik durum üretebilir: Mason, 1975). Mason, strese yönelik

spesifik olmayan bir tepkiyi farklı koşulların olduğu bir sahada meydana gelen duygusal canlanmanın yaygınlığına bağlıyordu.

9. Mason, psikolojik stres alanında gelişen kavramların, Selye'nin spesifik olmayan fizyolojik tepki örneği diye tanıttığı stres kavramı ile, mantıklı süreklilik ve uygunluk taşıyıp taşımadığının tartışılır olduğunu ifade etmektedir (1975:12). Cevap; belki de Selye'nin araştırmasının bir destek sağladığı, ama şu anda psikolojik stres olarak görülen şeyin bir fizyolojik izahı olarak dahi teğet kaldığı şeklindedir. Selye'nin stresin babası olarak değerlendirilmesi, onun GUS fizyolojisi ile birlikte savaş sonrası stresin psikolojik açısını geliştirmesi ile ilgili olabilir.
10. Gerçekte bazı yorumcular, deneysel psikolojide, fizyolojik psikoloji üzerinde daha az bir vurguyu savundular. Örneğin Lanier, yakın zaman önce yayınlanan 'Deneysel Psikolojinin El Kitabı' (Stevens, 1991) üzerinde yorum yaparak, fizyolojik bölümlerin kapsamının şüphe götürür olduğundan yakındı ve bu tür bir malzemenin, motivasyon ve algı gibi konuların genişçe ele alınmasına adanmış olan eş mekandan daha fazla psikologların işine yarayıp yaramadığına karar vermede bir anket gerektiğini ileri sürdü (1952:157).
11. Psikiyatristler, aşırı stresin normal bireyde patolojik reaksiyonlar yaratabileceğini kabul ederlerken asıl vurgu, strese yönelik nevrotik veya patolojik eğilim üzerindeydi. Bu boyuta kadar, bazı psikologların strese yönelik reaksiyonların normalliliği ile ilgili fikirlerini benimsemediler (daha sonra psikolojik stres araştırmasının yaygın iddiası haline gelen fikirler). Örneğin, Stone (1985), 1935'te şunları ileri süren ünlü bir psikologtan, Bay Cyril Burt, aktarmaktadır:
 "Belki de normal zihin ve onun anormal durumu arasındaki yapay ayrımı en etkili şekilde yaratan Birinci Dünya Savaşı idi. Askeri hastanelerde savaşın sebep olduğu ruhsal çöküntü ile ilgili çalışma, iyice tanımlanmış psikozlar kadar ciddi belirtilerin basit stres ve zorlama aracılığıyla doğabileceğini ve yine de psikoterapik araçlarla çabuk iyileşmeyi ispat ettiğini ortaya koydu. Ve nitekim anormal olarak düşünülmüş olan şeyin, ortalama insanın zihninde keşfedilebileceği aşamalı olarak açık hale geldi" (Burt, 1977:55).
12. TAM araştırma programının zihin sağlığı ile ilgili ilk raporları yayınlandığı zaman Chin'in, Sosyal Sorunlar Gazetesi'nin editörü olduğunu bildirmek ilginç olacaktır (French ve Kahn'ın rol stresi kuramcılığının ço-

ğunu göz önüne seren 1962 tezini kapsayarak): İçinde French ve Kahn'ın tezinin gözüktüğü yayının baş sayfasına bakınız.

13. SHO Değerlendirme Personelinin göze çarpan noktası, çalışmalarının nasıl eğlenceli görüldüğüdür. Onların çoğuna göre, onlar sadece cep-heden uzakta iş görmediler ama aynı zamanda çalışmalarını, mem-nuniyet verici köy evlerine, sözde acemi erlerin moralini yükseltmede ve yol boyunca yaşadıkları sıkıntı ve rezaletlere katlanma kapasitelerini art-tırmada önemli bir determinant olarak kullandıkları mekanlara da-yandırdılar (SHO değerlendirme alıştırması), (SHO Değerlendirme Per-soneli, 1948:24).

Bu tür ortamlar ayrıca (SHO değerlendirme) personel üyeleri için büyük tatmin kaynaklarıydı (1948:24). Bunlar, buna ek olarak, şunu buldular: 'Deneyimin tümü fazlasıyla neşeli ve mükafatlandırıcıydı.' SHO etkinlik-lerinin başarısını ilerlettiğimiz ve bu yoldan faşizmin yenilgisine katkıda bulunduğumuz şeklindeki temel görüşün yanısıra cana yakın, uyanıcı, adanmış bir grubun elemanları olarak çalışmanın ortaya çıkardığı sayısız tatminler vardır (1948:6).

14. Psikolojik stresi inceleyen laboratuvar araştırması, erken bir devrede onun savlarıyla ilgili, laboratuvar araştırmacılarının kendileri arasında bile eleştiriler olmasına rağmen, 1950'ler ve 1960'lar boyunca devam etti. Lazarus bile, deneklerin bu durumu hakiki olarak kabul etmeyebilecek-lerini teslim etti, çünkü öznelere deneye karşı reaksiyonları septsizmden (şüphencilik) şiddetli ben-ilgisine kadar değişmektedir (1952:207). Bir bo-yuta kadar, bu yorumlar, stres gibi denenmiş konuları değerlendirirken, deneysel psikolojinin geçerliliği ile ilgili olarak artan şüpheleri önceden haber vermektedir (Lazarus daha sonra laboratuvar araştırmasının uy-gunluğu ile büyük ölçüde ilgilenmeyi bıraktı, Örn: Lazarus ve Launier, 1878). Dahrenwend, laboratuvar stres araştırmasının sınırlamalarının ilk özetini ortaya koydu:

Laboratuvar yerleri, insani öznelere için göreceli olarak iyi ve kısa ömürlü olmalıdır. Hedefleri gereği zihinsel bozukluk evresine sahip olamazlar. Bu yapay mekanlar, laboratuvar dışındaki sosyal ve kültürel ortamlarda ya-pılan stres mekanlarıyla karşılaştırıldığında, belirli bir yapaylığa geniş bir etkisizlik derecesi katmaktadır. Ayrıca laboratuvar stres koşulları, stresin temel kaynakları olarak gösterilen sosyal koşullara yönelik ku-ramsal uygunluktan bile yoksundurlar (1961:294). Bunlardan başka la-boratuvar araştırması, bir dereceye kadar gayri ahlaki ve biraz da özne

için acı verici görünebilir. Örneğin, Pronko ve Leith (1956) talihsiz öğrencilerinin bileklerine elektrod jelatin uygulayarak, elektrodları bağlayarak ve daha sonra onlara şunu anlatarak 'deneysel stres'i yarattılar: 'Haydi size kaldırabileceğiniz yoğunlukta şok verelim' (1956:212).

Laboratuvar araştırmasının bir başka özelliği de belirtilmeye değerdir. Bu şudur; laboratuvar araştırmasının ilk devresinde stres yaratıcı/performans ilişkisini hafifleten bireyler arasındaki farklar üzerinde bir yoğunlaşma vardı. (Örn: belirsizlik idrakı veya hoşgörü ihtiyacı gereği). Kendi inceleme yazılarında Lazarus, 'Psikolojik stres ile ilgili çalışmalarda bireysel farklılıkların temel buluşlardan biri olmaya yöneldiğini', belirtti (1952:295). Appley ve Trumbull'un işaret ettiği gibi (1986), bireysel farklılıklar üzerindeki bir odak noktası, psikologların stres çalışmasına getirdikleri meşguliyetlerinin temel araçlarını temsil etti. Psikologlar şu temel görüşleri ile beraber bu araçları stres çalışmasına getirdiler: 'Bireysel farklılıklar, Selye ve daha geniş bir tıbbi çevrede çalışan başkaları tarafından kullanılan kriterlerden faydalanan çalışmalarda dahi kabul edilmelidir' (1986:7). Bir kez daha, laboratuvar araştırmasındaki bu geleneğin, Cannon, Wallas ve Selye'nin çalışmasında açıkça yer alan, bireyciliğin gelişmesi ile beraber ortaya çıktığı görülebilir.

15. Yorgunluk ile ilgili olarak Michigan araştırmacılarını bir çok yazardan ayıran önemli bir fark, önceki grubun, sosyal psikologlar gibi, Hawthorne tarafından yapılandırılan sosyal psikolojik konuların meşruluğunu doğal bir şekilde kabul etmeleri ama onların uygun psikolojik araştırma özeni ile araştırılmamış olduğunu ileri sürmeleri idi.
16. Rol stresi araştırması programının idarecileri French, Kahn ve Mann idi. Kahn ve Mann, aynı zamanda Michigan'da da bulunan Teftiş Araştırma Merkezinde görevliyken, French, Grup Dinamiği araştırma merkezine bağlıydı (French et al., 1962; önsöz).
17. Zihin sağlığı söylemi, Tavistock (Miller ve Rose) ve Teftiş Araştırma Merkezi (büyük ölçüde A.B.D. Donanma Araştırma Ofisi tarafından desteklenen) gibi müesseselerin kurulmasına yardımcı olan zihin sağlığı ve nevrozlar hakkındaki savaş zamanı kaygılan kaynak olarak kullandı. Söylem içerisinde ifade edilen kaygılar, bizzat kendisi McDougall ve Burt gibi yeni psikoloji yazarlarıyla bağlantılı olan, 20.yy'ın başındaki eski zihinsel hijyen hareketi ile kayda değer paralelliklere sahiptir. Rose'un belirttiği gibi, bu gelişen psikoloji içerisinde:

İşçinin davranışı, kişilik ve işin yer aldığı endüstriyel çevreler arasındaki ilişki sayesinde açıklandı. Sosyal ve endüstriyel etkisizlik ve mutsuzluk, bireyin içsel yaşamının onun içinde yaşadığı ve çalıştığı dışsal gerçeklik ile olan uyumundaki başarısızlıkların sonuçlarıydı (1990:68).

Böyle bir kaygı, stres söylemi içerisinde halen temel bir kaygı durumundadır. Özellikle onun rol stresi kisvesi ve kişi-ortam uygunluğu kuramından kaynaklanan varyantları içinde. Rol ahengi veya kişi-ortam uygunluğu derecesi etiketlenmişse de uyum ile ilgili olarak benzer kaygı vardır ve bireysel uyumsuzluk (stres ve endüstriyel verimsizlik, düşük meslek performansı) ile ilgili benzer problemler bulunmaktadır. Sağlıklı uyum ve sağlam yapı hedefleri, eugenik nüfus dejenerasyonu dilinde daha az yer alsada ve normallik fikri üzerinde daha sıkı yoğunlaşsa da (3. Bölüme bakınız), zihin sağlığı hareketinin A.B.D. sosyal psikolojik varyantı, daha eski hijyen hareketi dilinin çoğunu paylaşmaktadır (Rose, 1990). Her ne kadar Jahoda (1958) normallik kavramına aşın güvenmenin tehlikelerini işaret ettiyse de, daha çok, uygun şekilde bir istatistiksel frekans kavramı olarak ve anlaşılması güç zihin sağlığı kavramı ile anlamdaş olarak nasıl kullanılabileceğini gösterdi (1955:300).

Normallik fikrinin, kuramsal tanım ve yöntembilimsel prosedürün cazip bir bileşimini ortaya koyduğu görülebilir. Ve eğer ruhsal sağlık hareketinin, savaş sonrası misyoner coşkunuğu kavranmış olsaydı, bu tür bir pratik çabaya ihtiyaç duyulacaktı. Tufts, onun işlevini bireyleri aydınlatma ve ruhsal sağlık konusunda sadece eğitilmiş olmayan aynı zamanda yükümlü olan bir vatandaşlık yapılandırma şeklinde gösterdi (1955:41); bu, sadece normal ve uyumlu ruhsal sağlık arzusu ile ilgili olarak aydınlanmamış, aynı zamanda, bizzat kendilerinde ve etrafında bulunanlarda bunun devamını sağlamada yükümlü olan otonom, kendi kendini yöneten vatandaşlar yaratma idealidir (Rose, 1990; Rose ve Miller, 1992). Özet olarak savaş sonrası ruhsal sağlık hareketi, Foucault'nun normallik ve idarecilik ile ilgili düşünceleriyle olağanüstü bir uygunluk taşımaktadır (3. Bölüme bakınız).

Bu, Johada'nın (1955), aslında Jasiah Macy'di tarafından haber verilen özel bir toplantı için hazırladığı ruhsal sağlığın sosyal psikoloji ile ilgili tezi tarafından açıklanmaktadır. Bu, Bebeklik ve Çocukluk ile ilgili olan Vakfın konferansıydı ve Ortaçağ Beyaz Saray konferansının (Çocuklar ve Gençlik üzerine) Gerçeği Bulma Komitesi tarafından ortaya atılan belirli

sorulan tartıştı (Kotinsky ve Witmer, 1955:VII). Ortaçağ Beyaz Saray konferansının özü, kendi ruhsal sağlık araştırmasının, konferansın 'çocuklarda, bireysel mutluluk ve sorumlu vatandaşlık için gerekli olan zihinsel, duygusal ve ruhsal nitelikleri nasıl geliştirebileceğimizi ve hangi fiziksel, ekonomik ve sosyal koşulların bu gelişme için gerekli sayıldığını göz önüne almak' şeklindeki hedefine nasıl yol gösterdiğini bildiren Johada tarafından özetlenmektedir (Johada, 1955:297). A.B.D. hükümetinin kaygısı, zihinsel hijyenci fakat sorumlu otonom vatandaşlık ihtiyacına duyarlı bir dil içinde yazılmıştır.

18. French ve Kahn özellikle ruhsal sağlığı, ruhsal anormalliğin yokluğuyla eşitlememek ile ilgilendiler ve sonuç olarak şunu ifade ettiler: 'Ruhsal sağlık kriterlerini, pozitif kriterler üzerinde duran ve patoloji üzerinde yoğunlaşan kaynaklardan ödünç alacağız' (1962:95). Bu eski tez içinde yer alan ruhsal sağlığın merkeziliği, A.B.D. Savaş Sonrası Ruhsal Sağlık Hareketi tarafından ve ayrıca onun TAM'ın A.B.D. Ulusal Ruhsal Sağlık Enstitüsü'nden almış olduğu dört bağışa bağlı olarak yapılan daha pratik ifadesi tarafından uygun hale getirildi (French et al., 1962. önsöz).
19. Lewin, bu belirli zaman içinde birey için mevzu bahis olduğundan, psikolojide nesnelliğin zeminini doğru bir şekilde tarif etmeyi gerektirdiğini belirtti (1952:240). Bireyin davranışını belirleyen şey, bu yüzden, onun ortamı algılayış biçimidir, onun psikolojik ortamıdır.
20. Ele alınmayan eğilimleri açıklayan bir veya iki örnek daha bulunmaktadır. Birisi, Merton'un (1957) rol gruplarını birleştiren 'mekanizmalar' görüşünü genişleten Goude'un (1960) çalışmasıdır. Goude, mevcut mesleki stres kuramlarının çoğuna benzemeyen bir mücadele etme stratejileri listesi sunmaktadır. Bu stratejiler temel olarak bireyin içsel kaynaklarınca (örn: yaklaşma-sakınma eğilimleri) belirlenmedi, ancak çalışma ortamının sosyal yapısı içerisinde meydana getirilen dışsal kaynaklarca belirlendi. Goude'un araştırması, Karasek'inkinden neredeyse iki on yıl önce varolmasına rağmen, onların yaklaşımları arasında bir çok benzerlikler vardır. Örneğin Karasek'in (1979) mesleki irade serbestisi olarak gönderme yaptığı şeyi, Goude, rol zorlamasını azaltan mekanizmalar olarak adlandırmaktadır. Odak noktası aynıdır: Stresin çalışma ortamıyla ilgili yapısal zorlamalara dayanan işlevselci bir açıklaması. Her ne kadar hiçbir stresin siyasi veya tutarsız bağlamını hiçbir boyutta incelemese de (gerçi bu Karasek'in sonraki çalışmasında düzeltilmektedir), ikisi de, mesleki stres araştırması içinde vaka olan çevresel görünüme daha büyük

önem vermektedir. Onların çalışmaları arasındaki belirli benzerliklere rağmen (1) Goude'un düşüncelerinin sonraki stres araştırmacıları tarafından tamamen görmezden gelinmesi ve (2) Karasek'in çalışmasının, A.B.D. değil de, İskandinav stres araştırma geleneği ile onun teması aracılığıyla gelişmesi, ilginçtir.

21. Pearlin'in ileri sürdüğü gibi, 'insanların görünmeyen ve ayrıntısal nitelikleri çok sıkça, stres analizlerinde ya göz ardı edilmekte ya da sadece sınırlı dikkat verilmektedir' (1989:243). Pearlin'in yeni çalışması, stresin yapısal bağlamının önemini ve sosyal ve ekonomik sınıflara, ırk ve etnisiteye, cinsiyet ve yaşa göre inşa edilenler gibi toplumları parçalara ayıran çeşitli tabakalaşma sistemlerini vurgulayarak, Dahrenwend'in eski araştırmasını yansıtmaktadır (1985:242). O, stres araştırmacılarının bu tür tabakalaşma konuları ile ilgilenmeleri gerektiğini, çünkü insanların yaşamlarının yapısal bağlamlarının stres süreci için konu dışı olmadıklarını, bilakis bu süreç için asli önem taşıdıklarını, onların darlığın ve ayrıcalığının, tehdidin ve güvenliğinin, çatışmanın ve uyumun kaynakları olduklarını ileri sürmektedir (1989:242). Bu görüş, E.M. Hall'un (1989) çalışmasından destek aldı. Hall'un araştırması, strese en çok maruz kalanların çalışan kadınlar sınıfı olduğunu, en az maruz kalanların da üst ve orta sınıf erkekleri olduğunu ileri sürmektedir.
22. Bu tür görüşlerin mesleki stres sahası dışında yakın zamanda ilgi çekmiş olması ilginçtir. Örneğin, Lennon (1989), güç ve bağımlılık ile stres deneyimi arasında bağlantı kurmaya çalıştı.
23. Frankenhauser şunları dile getirdi:

İnsanlar ve onların çevreleri arasındaki bugün yaşadığımız uyumsuzluk, evrimsel bir perspektif içinde görülmelidir. Bugünün talepleri genel olarak doğaları gereği fiziksel olmaktan çok, psikolojik olduğu halde, atalarımızı savaşa dayanıklı hale getirerek onlara hizmet eden benzer bedensel stres tepkileri başlatmamaktadırlar (Caton). Bu bedensel tepkiler elbette günümüzün yaşam baskıları ile mücadele etmede tamamen yetersiz olabilirler. Koroner kalp rahatsızlığı, hipertansiyon, psikosomatik rahatsızlıklar ve sıkıntı şekline bedel ödememiz, biyolojimiz ve yeni sosyoteknik dünyanın talepleri arasındaki bu uyumsuzluk nedeniyledir (1989:748-9).

Lewin doğrudan doğruya Cannon ve Selye'nin çalışmasını kaynak olarak kullanarak, benzer naturalistik bir dil kullandı:

'Stres' terimi Selye'nin onu kullandığı gibi kullanılmaktadır. Yani, bedene yüklenen herhangi bir talebe karşı bedenın gösterdiği spesifik olmayan tepkidir (Selye, 1971). Organizmayı kaçmaya veya savaşmaya hazırlayan bu kalıplaşmış, filogenetik olarak eksi uyum modelinin yoğunluğu ve sürekliliğinin organizmadaki yıpranma ve hırpalanma ortamı ile yakından ilişkili olduğu sanılmaktadır (1974:31, yazarın vurgusu).

24. Çalışma reformuyla ilgili kaygı, Gardell'in eski yazılarında ve onun 'Meslek Tatmini ve Çalışma Yaşamının Niteliği' ile ilgili İsveç'te yayınlanan kitabında görülebilir (1976). Diğer araştırmacılarla, özellikle Norveç, Oslo İş Araştırma Enstitüsündeki İş Psikolojisi Enstitüsü'nde çalışan Gustavsén ile yapılan işbirliği sayesinde güçlendirilmiş olduğu gözükmektedir (Gardell ve Gustavsén, 1980). Gustavsén'in (1988) yakın bir zamanda işaret etmiş olduğu gibi, çalışma reformu içinde ortak bir çıkan paylaşımlar da İskandinav dayanışmacılar farklı zeminlerden geldiler:

Farklı zeminlerden gelen dört araştırmacı -deneysel aslında oldukça pozitivist araştırma içindeki yeri ile Bertil Gardell; açıklayıcı veya yorumlayıcı sosyoloji içindeki yeri ile Sverre Lysgaard; eleştirel kuram içindeki yeri ile Ragnavald Kalleberg; ve eylem kuramı içindeki yeri ile ben- bu iş reformu sorunları üzerine çalışmaya başlamak üzere bir grup oluşturduğumuz zaman bir çaba gösterilmiş oldu.

25. İskandinav çalışma reformu araştırmasının gelişimini çevreleyen sosyopolitik bağlamın daha detaylı bir analizi için Norveç deneyimi ile ilgili Gustavsén ve Hunnius'a bakınız.
26. Bazı yazarların Madde 12'nin, STS düşüncesinin doğrudan bir çevirisini temsil ettiğini ileri sürmelerine rağmen (Elden, 1986:240) Gustavsén, araştırma zeminini Madde 12'yi açıklarken devamlı olarak Gardell ve diğer Stres araştırmacılarından (Dr. Karasek) bahsetmektedir. Yine de, meslek iradesi ve yeteneği üzerindeki vurgularının, Emery ve Thorsrud (1976) tarafından ileri sürülen endüstriyel demokrasi fikrine paralel olduğunu belirtmektedir (Gustavsén 1983: 547).
27. Gardell, evvelce, sendikaların çalışma reformunun işler hale getirilmesinde merkezi bir rol oynadıklarını vurgulamıştı. İşçilerin kolektifliğinin temsilcileri olarak (Lysgaard, 1961) sendikalar, işçinin katılım süreci sayesinde çalışma koşullarını siyasi bir konu haline getirebilirler. Gardell'in 1976 Kongresinde İsveç Sendikalar Konfederasyonuna sunmuş olduğu bir görüş (Gardell, 1983:359).

Bölüm 3

Stresi ve Duyguyu Yeniden Kuramlaştırmak: Emek Süreci Kuramı; Foucault ve Elias

Bu bölümün amacı, stres söylemini güç ve öznellik ile ilgili daha geniş konulara bağlamaya muktedir olan kuramsal bir analiz yapmaktır. Stres diye etiketlediğimiz duygular, diğer duygular gibi, insanoğlunun çevreye verdiği tepki türü ile ilgili olarak değişmez doğal veya biyolojik gerçekler değildir. Daha doğrusu, sıkıntılı duyguların kültürel olarak ve tutarsız bir şekilde sınırlandırıldıkları ve sermaye/emek ilişkileri, aile ilişkileri ve cinsiyet ilişkileri gibi daha geniş güç ilişkilerine bağlandıkları tartışılacaktır. Bu görüş, emek süreci kuramına ve Foucault ile Elias'ın çalışmasına gönderme yapılarak incelenecektir. Emek süreci kuramı ile başlayacağım, çünkü geçerli stres söylemi içinde yaratılmış olan özne imajına karşı çok net bir tezat nokta sağlamaktadır.

Foucault ve Elias'ın çalışmasına gönderme yapmak, stres söylemini tarihsel ve genbilimsel bağlam içerisine yerleştirmede faydalı olur. Onlar, içinde stres gibi öznellik söylemlerinin depolitize ve bağlam dışı edilmiş özneleri kazara üretmedikleri yola yönelmektedirler. Yine de Foucault'nun çalışması, insan faaliyetiyle bağlantılı konularla ilgili kendi göreceli ihmali içinde, emek süreci kuramıyla birlikte bir sınırlamayı paylaşmaktadır.

Bu, yazısı stres söyleminin insan faaliyeti sayesinde işlediğini göstermede kullanılan Elias için geçerli değildir. Bu yazı, duygusal ifadenin bazı zımni sosyal kurallarına meydan okurken (Örn: duygular bir tabu değildir), diğerlerini güçlendiriyordu (Örn: duygular özeldir, bireyin sorumluluğu: 'Kendi görevinize sahip çıkın').¹

Bu tezat kuramlar, sonraki tartışmalarımız hakkında bilgi verecektir. Ama onları tanımlamayacaktır. Bu bölüm içinde ele alınan tüm kuramsal ele alışırlar ile birlikte, ilk olarak kuramların ilgili noktaları hakkında kısa bir açıklama sunulacaktır (notlar içinde genişletilecektir). Bu açıklamalar daha sonra stres söylemi ile ve stresle başetme uygulaması ile ilişkilendirilecektir.

Emek Süreci Kuramı

Neo-Marksist bir çerçeve içerisinde işleyen emek süreci kuramı, sermayenin ihtiyaçları ve kapitalist ekonomiler içerisindeki emek arasında aslı bir gerilim tespit etmektedir. Emek süreci yazılarının çeşitliliği içerisinde Marksist fiyat tespiti kavramı üzerinde veya emeğe ödenen miktar dışında kapitalistin değere el koyduğu süreç üzerinde yani artık değer üzerinde ortak bir vurgu vardır. Fiyat tespiti nedeniyle sermayenin emekle olan ilişkisi sürekli baskıcıdır; çünkü işçinin, emek değeri tarafından soyulduğu görülmektedir. Burawoy'un söylediği gibi; gerçekte onlara (işçilere), çalışma günü içinde ürettikleri değerin parasal anlamda eş miktarı, yani sekiz saatte beşi ödenmektedir (1979:23). Bu ekonomik sömürüye ek olarak işçiler aynı zamanda ücret-emek ilişkisi nedeniyle kendi emeklerinin ürünlerine yabancılaşmaktadırlar. Çünkü işçi artık emeğinin ürünlerine sahip değildir ve onları denetleyememektedir, işçinin kendi içinde bir yabancı gibi hissetmesi psikolojik sonucuyla birlikte, bireysel ihtiyaçlar ve kapasiteler sermaye birikimi gereksinimine indirgenmektedir (Thompson ve Metlugh, 1990:309).

Artık değeri en üst düzeye çıkarmak, emek sürecinin şekline bağlıdır, çünkü satın alma ve emekten faydalanma arasında basit bir ilişki yoktur. Emek, bir düğme gibi açılmayan değişken bir sermayedir; daha doğrusu kapitalist, esas emeği onun şu anda yasal olarak sahip olduğu emek gücünden çıkarmaya çabalamalıdır (Edwards, 1979: 12). Emek süreci yazarları, kontrolün kapitalist için problemli olduğunu kabul etmektedirler, çünkü işçiler bir mal gibi davranılmaya karşı durmak için gücü ellerinde bulunduruyorlar (1979:12). Sonuç olarak emek süreci yazarlarının odak noktası, kapitalist kontrol şekilleri ve yönetim stratejisi üzerinde olmuştur. Emek süreci kuramı, Braverman'ın (1974) evrenselci tek yönlü tavrından gelişmiştir. Bu tavır, beceriksizlik ve emeğin bozulmasının, (Taylorizmden dolayı) kontrolün hem farklı şekillerini hem de farklı döngülerini ayırma ihtiyacının ka-

bulüne yönelik kapitalist denetimin temel ve değiştirilmez şeklini kurduğu anlamındadır (Rumsay, 1983; Thompson, 1983; 1992). Buna ek olarak, yönetimin emeğin idaresini amaçlayan sistematik uygun stratejilere sahip olarak görülmesi gerekip gerekmediği şeklinde bir şüphe vardır. Thompson'un ileri sürdüğü gibi tek bir kontrol eğilimine spesifik gereksinim yoktur (1990:105). Yine de rasyonalistik ötesi stratejinin tasarımları işlevsiz kalırken ve idari fonksiyonlar arasında önemli, profesyoneller arası rekabet olabileceği kabul edilirken (Öm: sermaye içerisinde kontrol etme mücadelesi), temel fikir sermayenin artık değer çıkarılmasına yönelik olarak emeği kontrol etme ihtiyacından kaynaklanan çatışma ve çelişkiler olarak kalmaktadır (Thompson, 1992).

Benim burdaki temel kaygım stres söylemi ve uygulaması için onun imalarını incelemek olduğundan, yukarıdaki, emek süreci kuramının sadece çok gelişmiş bir tanımını ortaya koymaktır. Temel ima, stres söyleminin ve stresle baş etme uygulamalarının genel olarak çalışanların rızasını alma ile tutarlılık taşıdığıdır. Stres söyleminin emeğin kontrolü ve bağlılığı arasındaki çelişkiyi yumuşattığı görülebilir. Çünkü büyüttüğü ideal şudur: Kendi psikolojik ve fiziksel sağlığını iyi bir mücadeleci olarak kabiliyeti uyarınca açıklayan bir birey, kendi mesleğini iyi bir şekilde yerine getiren, iyi, ufak bir işçi olan biri. Stresle baş etme uygulamaları, strese dayanıklı birey yaratma aracılığıyla bu hedefe yönelik olarak tasarlanmaktadır. Aynı zamanda stres söylemi bize, strese dayanıklı olmayan ve onunla mücadele edemeyen kişinin ruhsal ve fiziksel rahatsızlığa yakalanma ihtimalinin olduğunu anlatmaktadır. Strese dayanıklı işçi aynı zamanda verimli işçi olduğundan, stres söylemi bireyi ve kuramsal sağlığı birleştirmektedir. Thompson ve McHugh'un idarecilerde strese dayanıklılık konusunda ileri sürdükleri gibi 'yüksek basınçlı bir çalışma ortamıyla ilgilenmek ve ondan bir boyuta kadar zevk almak, idarecilerde bulunan değerli bir karakteristik' olarak görülmektedir (1990:335). Emek süreci perspektifinden bakıldığında, stres söylemindeki özne, Marksist bir karaktere benzemeye başlamaktadır: Strese dayanıklı kalmayla ümitsizce ilgilenen bir birey, tüm baskılara rağmen, emeğinin son damlasını işverenine teslim edebilen iyi bir mücadeleci.

Stres söylemi, birliktelik sağlayan görünüşteki potansiyeli bakımından orijinal değildir. Emek süreci yazarları uzun süre, işçi bağlılığının işçilerin kendilerini girişimin rekabetçi mantığı ile özdeşleştirmesi yönünde teşvik edilmeleri vasıtasıyla desteklenebileceğini tartışılar.

Nitekim Friedman (1977), doğrudan denetim ve disiplinden çok, çalışanların otonomisine ve sorumluluğuna dayanan 'çalışanları denetim stratejilerini' ayırt etmek amacıyla, sorumlu otonomi kavramını ortaya koydu. Emek süreci perspektifinden bakıldığında stresle baş etme uygulamaları, bireysel ve (tamamıyla) toplu performans için sorumluluğa sahip olmaları yönünde bireylerin teşvik edilmesi aracılığıyla çalışanların bağlılığını ve ilgisini gayretlendirmek ile uygunluk taşımaktadır.

Meditasyon, stres aşılması veya danışma gibi stresle baş etme uygulamaları, insan makinesini etkili bir şekilde işleyen bir durumda tutmaya yardım eden bir yağ gibi gözükmektedir. Yine de stres söyleminin gelişiminin daha genel olarak insani faktörlerin ve insan ilişkileri ile ilgili fikirlerin gelişmesi bağlamında görülmesi gerekir (Baritz, 1960; Rose, 1988; Hallyway, 1991). İnsan ilişkileri ile ilgili olan eski fikirlerle karşılaştırıldığında, stres içindeki vurgu, Maslow ve McGregor gibi yazarlarca geliştirilen kendini gerçekleştirme yolunda insani bir zaruriyet sorunu değildir, ama en azından yeterli olmak, normal olmak, yetersiz bir mücadelecilik ve başarısız bir işçi olarak azarlanmaktan kaçınmak sayesinde yaşayabilme öğüdü meselesidir. Bu yüzden, kendini gerçekleştirme, otonomi ve yetiştirme gibi oldukça karışık yeni insan ilişkileri ideallerine başvurmaktan çok, çalışma davranışının iyi standartlarını sürdürme yönünde bir örgüttür. Çalışma etiği üzerinde bir faaliyet olarak, iş performansını sadece öz saygısına bağlamamakta (Dubin, 1956) aynı zamanda kişilik sağlamlığı ile ilgili samimi kaygılara da bağlamaktadır.

Ve ne yazık ki stres müşavirlerine göre stres söyleminin gelişimi, sadece şirket sağlığı gelişimine dayanmamaktadır, aynı zamanda kitle iletişiminin stresin tehlikelerini teşhir etmesi aracılığıyla haftalık olarak güçlendirilmektedir (1. Bölüme bakınız). Bunun içindir ki, stresle baş etmenin şirket ve çalışanlar için iyi olduğunu söylemek kolaydır ve her ne kadar rasyonalize edilmemişse de, onun denetim üzerindeki vurgusu (emek süreci perspektifinden), çalışanların denetimi ve bağlılığı arasındaki çelişkiyi kapsasa da, en iyi eğilimlerden birini sağlıyor görülebilir.

Emek süreci kuramı bu yüzden, stres söylemi konusunda bazı ilginç sorular ortaya koymaktadır. Çünkü söylemin, emeğin sermayenin ihtiyaçlarına göre konumunu destekleyen ideolojik unsurları kapsıyor gözüktüğü yola dikat çekmektedir. Bağımsız olarak bu, söylemin

neden 1970'lerde ve özellikle de 1980'lerde ünlendiğini açıklamaktadır. Bununla beraber emek süreci eserinde buraya uygun düşen bazı öneriler vardır. Örneğin, Friedman (1977) ve Ramsay (1983;1985), çalışanların ilgisi ve katılımıyla ilişkili söylemlerin, emek piyasası koşulları ile bağlantılı olarak nasıl değişken bir şekilde yerleştirildikleriyle ilgili örnekler ortaya koydular. Ramsay'ın 1860-1970'ler arası dönemdeki ayrıntılı analizi, emek arzından az olduğu zamanda katılımcı uygulamaların yayılımının nasıl yaygın olduğunu açıklamaktadır. Daha genel olarak onun çalışması, emek dar bir arz içinde olduğunda en yeni insan ilişkileri ile ilgili uygulamaların (stresle başetme uygulamaları dahil) daha popüler olacağını ileri sürmek için okunabilir (daha geniş bir şekilde yayılması) potansiyel olarak, stres söylemi ve uygulamasının doğuşu ile ilgili olarak bir tanıma sahibiz. Yine de stresle başetme uygulaması ile ilgili gözlemler böyle bir fikirle uyuşmamaktadır. Örneğin, 1980'lerin önemli beyaz ve mavi kuşak işsizliği verilerine göre, stresle başetme yatırımının kesilmiş olabileceği beklenebilir. Nihayet, neden sadece başarısız mücadeleciiyi kormayalım? Yine de yorumcular, 1980'ler boyunca stresle başetme ortak yatırımında keskin bir artışa işaret ettiler (5. Bölüm'e bakınız). Öznenin genel medya tarafından amansız takibiyle beraber, stresle ilgili akademik makalelerin toptan üretiminin yapılması yine 1980'lerde oldu (1.Bölüm'e bakınız). Firmaların iç/dış ayrımları barındırdığına dair delil yoksunluğu hariç, şirketlerin kendi işgüçlerinin daimi özü için yeni insan ilişkileri ayrıcalıklarını muhafaza ettikleri tartışılabilir (Pollert, 1981; 1991). Özet olarak, stres söyleminin ve 1980'lerin diğer tanınan söylemlerinin doğuşu ile ilgili açıklamalar (Örn: kurumsal kültür, yeni HRM) emek piyasasında değişkenliğe kolayca indirgenemez.

Stres söyleminde olduğu gibi, emek süreci kuramının öznellik söylemlerinin doğuşunu açıklamadaki sınırlı kabiliyeti, onun öznellik ile ilgilenmedeki göreceli başarısızlığından kaynaklanabilir (bununla ilgili itirazlara rağmen: Willmatt, 1989; Thompson; 1990; 1992). Thompson'un işaret ettiği gibi, kayıp özne ile ilgili doğru bir kuramın yapılandırılması, muhtemelen emek süreci kuramını karşılayan en büyük görevdir (1990:114; O, bu noktayı 1992'de tekrarladı: 249-50).²

Bu sınırlamanın bir örneği, Hochschild'in (1983) emek süreci analizinden gelmektedir. Bu çalışma, yolcuları devamlı olarak memnun etme ve daimi bir gülümsemeyi sürdürme ihtiyacı ile bağlantılı olan duygusal emeğe katlanan havayolu hosteslerinin çalışma streslerini

incelemektedir (4. ve 6. Bölümlere bakınız). Bu tür stresler kısmen bayan havayolu hostesleri ve erkek yolcular arasında beklenen yarı kurumlaşmış flört etme ile bağlantılıdır. Bu havayolu reklamcılığını şöyle yansıtmaktadır: Continental Havayollarının sloganı 'Her türlü arzularınızı gerçeğe dönüştürmek için kuyruklarımızı hareket ettiriyoruz'. veya National Havayolları'nın dileği 'Benimle uç, memnun kalacaksın' (Hochschild, 1983:93). Emek süreci kuramının ilginç bir uygulamasında Tanered-Sheriff (1989), içinden belirli kadın imajlarına ve kaçınların cinselliğinin gelişiminin, sermayenin tam dolaşımı içerisinde uygun olduğu yolun bir analizini ortaya koymaktadır. Yine de Tanered-Sheriff'in analizinde, bu tür cinselliğin nasıl yapılandırıldığına dair az önem verilmektedir ve bunun yerine neredeyse kuramsal bir veri olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak, insan faaliyeti ile ilgili sınırlı bir analiz bulunmaktadır. Fakat eğer çalışma stresi ve cinsiyet ilişkilerinin kapitalizm içerisinde nasıl işlediklerini anlamak zorundaysak aynı zamanda, öznellik süreçlerinin kaçınılmaz gözükecek kadar nasıl geliştiklerini de analiz etmemiz gerekir (Örn: havayolu kabin personellerinin ve işyeri sekreterlerinin neden daha fazla hafif kadınlar olarak görülmekte oldukları). Eğer bir emek süreci tanımı kurumlar içerisindeki stresi ve cinselliği açıklayacaksa, bu tür sorularla ilgilenmek ve öznellik kuramlarını daha doğru bir şekilde geliştirmek zorundadır. Filby (1992) bu yönde hareket eden bir çalışma örneği ortaya koydu. Bahis endüstrisi içindeki daha çok kadın olan kasiyerlerle ilgili bir çalışmada Filby, sadece içinde satılan cinselliğin emek sürecine merkezi bir konumda olduğu yolu açıklamamaktadır, aynı zamanda cinselliğin bahis dükkanları içerisindeki cinsiyetleştirilmiş güç ilişkilerinin parçası olduğu yolu ve bunun erkek yöneticiler, erkek müşteriler ve bayan kasiyerlerin öznelliği ile nasıl karşılıklı olarak bağlantılı olduğunu analiz etmektedir.

Özet olarak, emek süreci kuramı, akademik stres söylemi içinde bulunan özne imajına karşı keskin bir zıtlık sunmaktadır. 2. Bölümde gördüğümüz gibi bu özne bireyleştirilmekte, naturalize, dekontekstualize (bağlam dışı) ve depolitize edilmektedir (onun popüler medyadaki karşılığı gibi, 1.Bölüme bakınız). Belirgin zıt görüşe göre emek süreci kuramını uygulamak, çalışanların denetimini elde etme ve onların bağlılığını sağlama arasındaki gerilimleri iyileştirmede çok elverişli olan strese dayanıklı öznenin nasıl biri olduğunu vurgulamaktadır. Strese dayanıklılık, yüksek baskıya rağmen mücadele etmek ve bir

mesleği iyi bir şekilde yapmak tarafından tanımlandığı için, strese dayanıklı özne, emek süreci içerisindeki pozisyonuna kendisinin verdiği rızadan daha fazlasını yapan kimsedir. Potansiyel olarak her şeyini verebilecek ve böyle yapmak için kabiliyetini arttırmak amacıyla stresle başetme uygulamalarına bağlanabilecek biridir. Yine de bu tür analiz, geçerli akademik stres söyleminin apolitizmine güçlü bir çare ortaya koyarken, emek süreci kuramı, hem faaliyet ve öznellik süreçlerini (örneğin stresli özneler olarak kendimizi nasıl tanıyoruz) hem de stres söyleminin nasıl ve niçin belirli bir tarihsel dönemde üne kavuştuğunu açıklayabilmek amacıyla, halen gelişme gereksinimi duymaktadır.³ Bu konulara yönelmeye çalışarak, şimdi, sonraki proje konusunda daha başarılı olan fikirlere döneceğim: Michel Foucault.

Foucault, Güç ve Söylem

Emek süreci kuramında olduğu gibi, buradaki çalışma, Foucault'nun kuramında bulunan, stres söyleminde uygulama önceliğine sahip olan temel unsurların altını çizmek olacaktır.⁴ Belirtilecek olan ilk şey, Foucault'nun emek süreci kuramında yer alandan oldukça farklı bir güç görüşü sunduğudur. Foucault'ya göre, güç, bilgi ile yakından bağlantılı olarak görülüyordu. Yani 'güç ve bilgi' doğrudan doğruya birbirlerini çağrıştırmaktadırlar (1979:27). Bilgi, daha sonra kontrol altına alınan ve daha üstün bir güç tarafından kullanılan ayrı bir şekilde üretilmiş bir şey değildir. Daha doğrusu bilgi, hem güç ile ilişkili olarak hem de gücün etkisiyle üretilmektedir. Özellikle sonraki çalışması içinde Foucault, psikologlar, psikiyatristler, öğretmenler ve sosyal işçiler gibi 'ruh pratisyenleri'nin çalışmasını yakalayarak, güç ve bilgi arasındaki bu karşılığı inceledi. O, kendi disiplinleriyle bağlantılı olan söylemlerin, vücut üzerine karmaşık bir güç teknolojisi üreterek, insan ruhunu incelemek için tam donanımlı bilimsel teknikler, metotlar ürettiğini ileri sürdü (1979:29). Örnekler şunlardır: Kişilik testi, psikiyatrik değerlendirme, öğretmenin raporu ve sosyal işçinin raporu.

Foucault, Bentham'ın panoptikonuna gönderme yaparak, gözlem ve teftişin bu tür tekniklerinin önemini yazdı (Foucault, 1979). Panoptikon, Bentham tarafından üretilen, muhteşem bir gözlem evi ortaya koymayı hedefleyen, bütün mahkumların her zaman kontrol edilebildiği bir örnek hapishane projesi idi. Proje, hapishane muhafızlarını, her bir hücreyi ve hepsini görebilecekleri merkezi bir gözlem

kulesine yerleştirdi. Aynı zamanda, mahkumlar, ne muhafızları ne de mahkum arkadaşlarını görebilirlerdi. Onlar, bu yüzden görüldüklerini biliyorlardı ama kendileri göremiyordu.⁵

Cinsellik Tarihi kitabının birinci cildinde Foucault, Hristiyanlıktaki günah çıkartma hüccesinden psikiyatrik divana kadar yapılan analizin bir incelemesi aracılığıyla, bu tür tutarsız uygulamalar ve güç arasındaki ilişkiyi geliştirdi. O, insan analizinin bu farklı şekilleri arasındaki bağın, seksle ilgili her şeyi anlatma görevi olduğunu ileri sürdü. Örneğin, Foucault, Katoliklik içerisinde insan bedeninin bütün kötülüklerin kaynağı olduğunun görülmeye başladığını, böylece bedenin günahlarını anlatmanın temiz olan ruhun korunması için hayati önem taşıdığını delil gösterdi. Bentham'ın panoptikonundaki mahkum gibi, günahkar kimse ruhunu açıkça ortaya koymalı ve Allah'ın bakışlarına açık olmalıdır. Bu seks problemitizasyonu, tıp ve psikiyatrinin giderek çocukların cinselliği ve 'gençliğin evrensel günahı' üzerinde odaklaştığı Viktorya çağında (muhafazakar çağ) laikleştirildi. Seksin daha genel akademik analizinde, nüfus, biyoloji, tıp, psikiyatri, psikoloji, ahlak, pedagoji ve politik eleştiri içinde şekil alan farklı tutarsızlıkların geniş bir çeşitliliği doğdu (1987:33). Genel olarak farzedilen Viktorya çağıının seks sansüründen çok, bu ayrıntılı, tutarsız ilgi bir giz olarak onu sömürürken, onunla ilgili olarak sonsuz bir şekilde konuşulması yönünde bir teşvik olduğu anlamına geldi (1981:35). Ve Hristiyanlıktaki pastoral yöntembilimi halen kullanırken laik söylem, tartışmayı normalliliğin bilimsel fikirlerine göre yerleştirerek dönüştürdü: Kendi karşısı ile ilgili konuda tanımlanmış olan bir kavram, anormalliliğin dünyevi günahı (sosyal ve tıbbi bilimin terapik tedaviler önerdikleri şey).⁶

Foucault ayrıca ortaya çıkan cinsellik söyleminin, ölümü denetlemeden yaşamı denetlemeye doğru bir değişimi ortaya koyduğunu tartıştı; kralların asi uyrukların yaşamına son verme hakları vasıtasıyla isteklerini empoze etmeleri ile sembolize edilen gücün hak aracılığıyla kullanılmasından uzak bir tarihsel değişimin sonucu (Foucault'nun 'kraliçenin, kralın kılıcının gölgesi' dediği şey). Modern çağda Foucault, bu monarşik ve kanuni gücün giderek gözlem ve disiplin aracılığıyla bir güç operasyonu lehine etki kaybettiğini tartıştı, kendini ölümcül saltanatı içinde göstermekten çok onun vasıtasıyla nitelenebileceği, ölçebileceği, değerlendirebileceği ve hiyerarşi kurabileceği mekanizmalar kullandı (1981:144). Bir kez daha, tıp, eğitim, psikoloji,

psikiyatri, sosyal çalışma vb., bu tür gözlemsel mekanizmaları barındıran tutarsız uygulama örnekleri ortaya koydular. Ve onların amaçları ölümü tehdit etmek değildir, daha doğrusu normal ve (bu yüzden) sağlıklı psikolojik ve fiziksel sağlamlığın gelişimi sayesinde yaşamı denetlemektir.

Foucault'nun *Cinsellik Tarihi* kitabı, tutarsız gelişmenin ilginç bir açıklamasını sunmaktadır. Fakat bu aynı zamanda özellikle stres söylemi ile alakalı görünmektedir. Örneğin cinsellikte olduğu gibi, stres yaşamı denetleme, sağlık, enerji, uzun ömürlülük ile ilgili bir kaygıyı yansıtıyor gözükmektedir. Yaşamın sürmesi, modern çağın belası stresin üstesinden gelebilmeye ve insan neslinin strese dayanıklı olmasını sağlamaya bağlıdır. Çünkü aksi takdirde modernliğin değişimlerine ayak uydurmaya güçleri yetmeyecektir. Buna ek olarak stres söylemi, normallığe gönderme yapılarak tanımlanan bir normallik görüşü yolu ile problematizasyonun Foucauldien açısını açıklamaktadır (Örn: davranış modelinin A türü ve Genel Sağlık Anketi vakası). Viktorya toplumundaki bireyin sapık cinsellik olasılığına karşı tedbir almaya sevk edilmesi gibi, stres söylemindeki birey de anormal durumun tehli-keleğine ve tutuşma olasılığına karşı kendisini korumalıdır. Cinsellik gibi, stres de, her yerde ilgi gösterilmesi gereken potansiyel bir problem olarak, şeylerin yüzeyine yayılmıştır (1. Bölüme bakınız). Foucault'nun, Viktorya çağının cinselliği bastırma hedefi ve ona verilen bunaltıcı ilgi arasındaki çelişkiyi gösterdiği gibi, burada da stres pratisyenlerinin stresi denetlemeye yönelik belirli hedefleri ve yaşamın kaçınılmaz ve doğal bir özelliğini ele aldığı boyuta kadar stresin yaygınlığını vurgulayan söylem arasında bir çatışma gözükmektedir (2. Bölüme bakınız).

Stres söylemi⁷, özellikle çalışanların istişaresini ilgilendiren teknoloji ile birlikte, işyeri ile ilgili panoptik bir görüşü iletirmektedir. Foucauldien perspektiften bakıldığında Hawthorne, içinde danışmanların, günahkar işçinin en canlı düşüncelerini gözleyebileceği ve inceleyebileceği, işyeri içinde büyük günah çıkartma gereksiniminin giriş noktasını işaret etti. İstışareyi iş yerinde bulunan diğer gözlemsel metotlardan ayırt eden şey de, onun için verdiği gözlem boyutudur. (Örn: Zuboff (1988) ve Sewell ve Wilkinson) (1992).

Zuboff (1988) Sewell ve Wilkinson (1992), en aşağı derecede bulunan işçiyi gözetlemede baş yetkiliyi muktedir kılabilen bilgi tek-

nolojisindeki son yeniliklerin, panoptik gücünü izah ettiler. Fakat gözetim altında tutma imkanı veren bu tür teknoloji, işçilerin düşüncelerini açığa çıkarma yetersizliğinden dolayı sınırlıdır. İşçilerin belirli bir görevi zamanında tamamlayıp tamamlamadıklarını gösterebilir ve sisteme ihanet edip etmediklerine karar verebilir. Bununla birlikte, iştişareden farklı olarak, görevi yerine getirirken ne hissettiklerini ve örneğin, sisteme ihanet etmeyi düşünüp düşünmediklerini açığa çıkaramaz. Bunun aksine Wilensky ve Sewell'nin (1951) uzun zaman önce işaret ettikleri gibi, işçiyle iştişare gibi stresle baş etme uygulamaları, işçilerin ruhuna inmeleri için işveren temsilcilerine doğrudan bir araç sağlamaktadır. Böylece, Foucault'nun panoptikona referansında ifade edilen ilahi güç oyununu gerçek bir biçimde oynayabilirler. Ve işçi itirafının gizliliği temin edilmek zorunda iken, toplam veri, kurum içindeki yöneticiler ve yetkililerle paylaşılabilir.

İş stresi söylemi bu yüzden, normalizasyon ve gözlem üzerindeki bir vurgu yoluyla sağlıklı bir yaşama kavuşmanın çağdaş ayrıcalığı ile ilgili Foucauldien görüşlere uymaktadır. Cevapsız kalan temel bir soru, stres söyleminin neden 1970 ve 1980'ler içinde önlendiği sorusudur. Bununla beraber, stres söyleminin yanıt verebildiği tutarsız bir alanın nasıl açıldığı hakkında bir takım fikirler öne sürülebilir. İlk olarak, Batının önemli vebalarını; yani koroner kalp hastalığı (KKH) ve kanseri tatmin edici bir tarzda açıklama yetersizliğinden dolayı tıbbi söylem tarafından bir alan yaratıldı. Pollock'un (1988) antropolojik çalışmasının izah ettiği gibi, stres, sağlık alanında anlaşılamaz olanı açıklamada yaygın bir araç haline geldi (1. Bölüme bakınız). Stres söyleminin, tıbbi açıklamalar tarafından, yetersiz bir şekilde işgal edilmiş olarak bırakılan tutarsız alanı doldurma yönündeki kabiliyeti, kısmen stresin gizeminden ve onun gizemini zorlamanın hayal kırıklığına uğratan güçlüğünden çıkmaktadır. Stresin bir vücut hücresinin gözlenebildiği tarzda gözlenemeyeceği araştırmacılar tarafından sürekli şekilde vurgulandı. Stres yalnızca dolaylı yoldan, kendi psikolojik alanları konusunda hata eğilimi olan analizler kullanarak, stresli bireylerin kişisel gözleri aracılığıyla bilinebilirdir (2. Bölüme bakınız). Nöro-endokrinale etkinlik sayesinde bir psikofizyolojik değerlendirme yapılabileceği doğrudur. Ama bu tür ölçüler hata yapmaya açıktır. Ve sadece öznel olarak gerçek bir şekilde bilinebilen bir stres deneyiminin göstergeleridirler. Bunun neticesinde stres, cinselliğin ketumluğuna sahip değilken, tamamen bilinemez olma gücüne sahiptir. Cinsellik

gibi, açıkça görülemediğinden, her zaman potansiyel olarak her yerdedir; tıpkı birinin daima cinsel açıdan sapık olabileceği gibi, onların oldukça stresli olabilecekleri her zaman muhtemeldir (onu inkar ediyor olabilirler, gizliyor olabilirler). Böylece, örneğin, eğer insanlar kalp krizinden ölürlerse, onların hastalığını stres temelinde yeniden yapılandırma olasılığı her zaman bulunmaktadır ('Asla stresli görünmediler, ama bu onların sorunuydu, onu asla açığa vurmadılar'). Öznellik üzerinde temellenen ifadelerde olduğu gibi, onun bilinemezliği (dış gözlemci açısından), bilinmeyenler (KKH, benzer gibi) tarafından bırakılan tutarsız alanları doldurma da onu oldukça uygun hale getirmektedir. Bu problematik bilinmeyi meşrulaştırmak için bilimsel örtü sağlayan araştırmacılar, söylemin gelişmesine çok geniş bir uygulama ile birlikte katıldılar. Foucault'nun büyük bilinmeyenlerinin bazılarının (Örn: Günah, cinsellik) yayılmışlıklarına sahip olamayabilir, fakat özel bir tutarsız güç türünü muktedir kılan bir sırra sahiptir.

Önemli hastalıklarla ilgili tıbbi beyanların yetersizliğiyle çakışan, savaşla başlayan teknolojik ve pazar değişim oranıdır. Stres söyleminin özellikle 1980'lerde gelişmesi, modernlik söylemleriyle, özellikle de değişim söylemleriyle bağlantılı olabilir. Örneğin, yöneticilere etkili bir liderin değişimi kucaklaması gerektiği ve sürekli değişim ve uyum kabiliyetleri sayesinde kendi performanslarını değerlendirmeleri gerektiği anlatılmaktadır (Peters, 1988). İnsanlar onun istikametini etkilerlerse de (Örn: bilgi teknolojisi üzerinde tercihe sahip olabilirler) değişimin kendisi kaçınılmazdır ve arzu edilen şekilde ilerlemektedir (1. Bölüme bakınız). Değişimin bu ilerlemesinin, iki yoldan stres tarafından tamamlanmış olduğu görülebilir. İlk olarak, stres söylemi çevresel değişimin normallüğünü desteklemektedir, çünkü her türlü değişim ile başa çıkabilen insanlar imajı çizmektedir. İkinci olarak, problemin nasıl çevresel değişim oranında yatmadığını, bundan ziyade bireysel insan davranışının filogenetik olarak eskimiş modellerinde yattığını vurgulamaktadır (2. Bölüme bakınız). Problem, bizim mağara adamının savaşma/kesme modellerinin dar kalıpları ötesine geçme ve değişim tehditlerini fırsatlara dönüştürerek esnekliği geliştirme gereksinimimizden kaynaklanmaktadır. Stresle baş etme teknikleri, bu tür esnekliği teşvik etme süreci konusunda bir araç sağlamaktadır. Bu bakımdan stres söylemi, bireyin modernliğin artan tehlikeleriyle nasıl başa çıkabileceği üzerinde durarak, bireyseliği güçlendirmektedir.

Ve genel olarak 1980'lerde stres söyleminin bireyselci mantığı, Reagancı ve Thatcher'ci neo-liberalizm ve Doğu Avrupa devrimi tarafından temsil edilen anti-kollektivist politikalarla dikkate değer bir biçimde uygunluk taşıyordu (Burrows, 1991). Stres söyleminin 1980'lerdeki geçerliliği bunun içindir ki onun bireyselcilik, girişim ve değişim söylemleriyle kenetlendiği tarzdan kaynaklanmış olabilir. Bu söylemlerde vatandaşlık, bir seçenekler çeşitliliği arasından tercihin özgürce yapılması şeklinde gösterilmektedir (Miller ve Rose, 1990;24).

Vatandaşlığın girişim dili tarafından özetlenen bireysel bir tanımı aracılığıyla, Miller ve Rose gibi Foucault takipçileri, birey, kurum ve devlet arasındaki sırayı açıklamaktadırlar (Miller ve Rose, 1990; Rose ve Miller, 1992). Onlar, bu dilin, kendi kendini düzenleyen bir yaşam biçiminin dikatli montaj aracılığıyla, insanın yaşam kalitesini, maksimum düzeye çıkarma fikrini geliştirdiğini savunmaktadırlar.⁸ Rose ayrıca psikoterapinin, girişim diliyle nasıl ahenkli olduğunu, çünkü onun özgürlük, otonomi ve icra ahlakını kabullenmesinin ruhsal sağlık ve bireysel özgürlük dilinin iki taraflı çevrilebilirliğini sağladığını işaret etti (1990:256; Rose'a da bakınız. 1991). Benzer yorumlar, stres söylemi konusunda yapılabilir. Çeşitli tutarsız temeller kullansalar da hem stres araştırması kuramı hem de stresle başetme uygulaması, stres söylemi raporu tarafından yönlendirilen otonom strese dayanıklı bir kişi ile ilgili bir görüşe dayanarak, bireyin yükümlülüğü üzerinde durmaktadırlar.⁹

Genişçe bir Foucauldien yapının, bu yüzden, stres söylemi ve uygulamasını analiz etmemiz ve söylemin neden 1970'ler ve 1980'lerde parladığını düşünmemiz için bize bir araç sunduğu görülebilir. Yine de, Foucault'nun çalışması ile ilgili bazı güçlükler vardır. Birisi, Foucault'nun gücü potansiyel olarak pozitif ve verimli olarak vurgulayışının çevresindeki soru işaretleridir, özellikle işyerindeki gücü göz önüne alırken ana bağlamdaki belirli güçlük. Örneğin, stres söylemi, kendilerini tanımları ve iyi psikofizyolojik sağlığa sahip olmaları yönünde bireylere yol göstererek, sağlıklı yaşamın bir kutlaması olarak görülebilir. Yine de stres söylemi ve uygulaması, sağlığın gelişmesi ile az olarak ilgileniyor gözükken bir iş ortamı içerisine yerleştirilmektedir. İş ortamı kanun hükmünü kapsadığı için, Foucault'nun aksine, monarşik ve adli gücün tamamen azaldığı görünmemektedir. İşverenler halen çalışanları işten çıkarmak, onların ekonomik yaşamına son vermek için mo-

narşi-benzeri güce sahiptirler ve çalışanlar sonuç olarak, onları iş-verenin kılıcının gölgesi altında çıplak bir şekilde yatmaya zorlayabilecek potansiyel bir baskıya maruz kalmaktadırlar. Ve bu güç, emek süreci kuramı içinde çok iyi açıklanan sermaye-emek çelişki ve çatışmaları ile güçlü bir şekilde ilişkilidir. Bir taraftan, özne, stres söylemi içine özgürce girmeye çağrılmaktadır, danışma odasının iyice dışına yayılan bir temel özgürlük terapisi, ve fiziksel ve psikolojik sağlığını iyileştirmek için hepimizi çağırılmaktadır (Miler ve Rose, 1990). Öbür taraftan, öznenin diğer yeni insan ilişkileri yapıları gibi (Hallway, 1991) stres söylemi ve onun tekniklerinin yayılması, sağlam, modası geçmiş cebri olasılıklar tarafından karakterize edilen işyerleri içerisinde yer bulmaktadır. Biz, tamamen tahakküm altında değilken bile, eğer onlardan bir iltifat alacaksak, üstlerimizi teskin etme ve onları memnun etme ihtiyacını zımnen kabul ederiz ve bunları yapabilmek amacıyla her türlü sağlıklı ve stresli koşullara katlanabiliriz.¹⁰

Foucault'nun çalışmasıyla ilgili diğer bir problem, onun insan faaliyeti sorunlarına yönelik ilgi noksanlığından gelmektedir. İnsan eylemi, belirli söylemler içerisinde oluşturulan öznelerin kimliğinin bir sonucu olarak gösterilmektedir. Söylemler, insanların eylemleri aracılığıyla şekillendirilirken Foucault'nun eseri, öznelerin imajını söylemin prensiplerinin bir dereceye kadar pasif takipçileri şeklinde göstermektedir. Benhabib bu görüş ile ilgili problemi şöyle özetlemektedir:

Eğer söylemi üreten özne aynı zamanda söylemin yarattığı bir ürün ise... bu söylemin sorunluluğu yazara yüklenemez ama, tutarsız düzlemlerin kesişmesi tarafından meydana getirilen hayali bir yaratıcı fikre yüklenebilir olmalıdır (1992:216).

Onun eklediği gibi tutarsız yapı ile ilgili bu tür bir vurgu, modern Foucault'cu görünüş içinde bir tür Locke'un boş levhasına (tabula rasa) benzemeye başlar (1992:217). Foucault'ya adil olarak yaklaşıldığında, onun bu imajı olumsuzlamaya çalıştığı doğrudur. Örneğin, öznelerin söylem içinde ona olan dirençleriyle olduğu kadar, onu kabul etmeleri sayesinde oluşturulacağını savundu. Ayrıca gücün, içinde birçok sayıda davranış yolunun kavranabileceği bir olanaklar sahasıyla yüzleşen özgür özneler üzerinde denenmekte olduğunu savundu (1982:221). İnsan faaliyeti aşamasında bu noktayı uygulamaya çalışarak Knights ve Morgan, bireylerin ve grupların söylemin bazı unsurlarını genişletmek ve diğerlerine karşı durmak için gücü uy-

guladıklarını savundular (1991:35). Fakat Foucault'nun çalışmasında insanların söylemi niçin ve nasıl genişletebildikleri, değiştirebildikleri ve ona karşı kurdukları ile ilgili hiçbir açıklama yoktur, sadece insanların gücü uyguladıkları sürecin, kısmi bir tanımı vardır. Eğer söylemler, 'öznelliğin bizzat kendisi yapılandırılır' ile ilgili bir temel ortaya koyarlarsa (1991:5) biz de çok geniş bir boyuta kadar deneyi atlayan bir öznellik kuramına sahip oluruz. Foucault, insanların bir olanaklar sahası'nın sürekli provakasyonu içinde nasıl acı çektiklerini işaret ettiyse de (1982:221-2), bu sadece, eylem özgürlüğünün bir kabulü olarak kalmaktadır; öznelerin bu belirli özgürlüğü nasıl ve niçin uygulayabildikleri açıklanmamaktadır.¹¹

Bu sınırlamalara rağmen Foucault'nun stres söylemi, çalışması güç ve öznellik arasındaki ilişki üzerinde ortaya koyduğu odak noktası nedeniyle ilginç durmaktadır. Streste olduğu gibi öznellik söylemlerinin neden belirli zamanlarda üne kavuştuklarına dair açıklamalara ulaşarak, emek süreci kuramından daha ilginç bir yapı sunmaktadır. İnsan faaliyetini açıklamada sınırlı kalırken Foucault'nun çalışması bununla birlikte, stresli öznenin imajlarını gözönüne almak için bir temel ortaya koymakta ve bu boyuta kadar bu öznenin nasıl kendisini tanımayaya başladığı ile ilgili bir fikir vermektedir.

Bu bölümün son kısmında, emek süreci kuramında ve Foucault'nun çalışmasında yer alan gücün farklı görüşleri arasında bir uzlaşma yolu meydana getiren kuramsal bir yapı ortaya koyan Norbert Elias'ın fikirlerine döneceğim. Elias, ayrıca insan faaliyetini gözönüne almak için gelişmiş bir temel ortaya koymaktadır; özelde bireylerin stres söylemini nasıl öğrendikleri ve kamu ile duygunun özel ile bağlantılı zimni sosyal kodların yeniden birleştirilmesinin nasıl görülebileceği ile ilgili kaynak sunmaktadır. Elias'ın bazı düşüncelerini uygulayan ve yayan Wouters'in çalışmasına da kısa bir dikkat çekilecektir.

Elias

Wetherell ve Potter (1992), esas söylem ve kurulmuş söylemi ayırarak Foucault ve Elias'ın çalışması arasında bir köprü kurdular.¹² Önceki, öznelerin söylem içerisinde meydana getirildiği yolun genel Foucauldien açıklamasına gönderme yapmaktadır (yukarı bakınız). Sonraki, söylemin belirli-sosyal koşul türleri altındaki insan faaliyeti

aracılığıyla geliştirildiği ve kurulduğu ve bir boşluktan çıkmadığı şeklinde bir kabulü ifade etmektedir:

Söylem, tarih içinde yer alır, zaten oluşturulmuş olan maddi çıkarlardan, sosyal gruplardan, sosyal manzaradan beslenir. Kuramı analiz ederken, Marksist kuram içinde iyice tarif edilen hakimiyet yolları, şimdiki kampanyaları yazan eski kampanyalar, hizmet edilen çıkarlar, yerleştirilen ve hakim olunan güç hakkında konuşmak ve bazı işlevsel uygulama aygıtları ve eklemlerine başvurmak mümkündür (1992:86).

Elias'ın çalışması, söylemin sosyal yapıları öznelliğe bağlayan tarihsel bir çerçeve aracılığıyla nasıl kurulduğunu yoklamanın bir yöntemini ortaya koymaktadır. Onun kuramının temel unsurları ilk olarak tarif edilecek ve onların stres söylemiyle ilgili önemlerine daha sonra bakılacaktır.

Elias, duygu ve duygusal olarak kendine hakim olma ile ilgili mevcut fikrimizi, değişmez bir monarşik müesseseye bağlı olan güç yapılarındaki değişikliklere bağlamaya çalıştı. Tarihsel kaynakların geniş bir dağılımını kullanarak, yeni öznellik şekillerinin, coğrafik olarak rakip kabile reisleri arasına dağılmış olmaktan çok, gücün bir monarşinin elleri içinde yoğunlaşması sonucu doğduğunu savundu. Örneğin, Ortaçağda bireylerin bugün genel bir nefretle karşılanan şiddet eylemlerinden açık haz duyabildiklerini öne sürdü (Ortaçağ savaşçısı, savaşı sadece sevmedi, onu yaşadı) (1978:195). Fakat monarşi ile oluşan şiddet tekeli ile beraber Elias, merkezileşmiş bir gücün yeni kölelerinin, öncekinden çok daha geniş bir nezaket göstermek zorunda kaldıklarını savundu. Bu yeni nezaketin duygusal gösterimleri, içinde başkaları sorguya giriş için dilenirken, saray mensuplarının kral veya kraliçeden lütf dilendiği, saray toplumu tarafından sembolize edilmektedir. Şiddet ve saldırganlığın yerini politik sürecin zımni bir anlayışı olarak, ölçülü gösteriş ve kibarlık aldı. O halde, şimdiki nezaketimiz şiddet ve saldırganlıktan duyulan hazzın ilk inkarının ve uygun sivil duyguların korunmasına yönelik zımni bir gereksinim ile yer değiştirmelerinin sonucu olarak görülebilir.¹³

Bu davranış ve duygu formalizasyonunun daha karmaşık bir analizi olarak Elias, Ortaçağdan saray aristokrasisine ve artan güç tekelleşmesine doğru hareket ettiğimizde, tavırların giderek nizama konulduğu yolu analiz etti. Masa tavırları veya yatakodası tavırları gibi hal ve hareketlerin incelenmesi vasıtasıyla Elias, sıkılma eşiğinin giderek nasıl zorlanır hale geldiğini gösterdi.

Daha önemlisi bu duygusal ve davranışsal sınırlamaların, saray aristokrasisi ile ve saray mensuplarının kendi üstlerine yerinde bir sıklıkanlık gösterme zorunlulukları ile nasıl yakından bağlantılı olduğunu gösterdi (günümüz kelimelerine saygı, nezaket, kibarlık olarak yansımıştır). Bu denetimin saray aristokrasisinden toplumun daha düşük seviyelerine doğru aşamalı olarak yayıldığını savundu: 'Duygular ve hisler ilk önce üst sınıf içinde dönüştürülür ve bir bütün olarak toplum yapısı, değişen duygu standardının yavaşça baştan sona topluma yayılmasına izin verir' (1978:115).

Elias ayrıca duygu sınırlamalarının gelişiminin, duygunun artan bir özelleşmesi ile nasıl bağlantılı olduğunu vurguladı. Bunun içinde tüm dürtülerini (özellikle cinsel olanları) özelleştirmeleri yönünde yetişkinler üzerine yüklenen bir baskı vardı (1978:182). Örneğin, yatak odası insan yaşamıyla ilgili olanların en özel ve mahrem olanlarından biri haline gelmesine rağmen (1978:163), Elias yataklarına ziyaretçileri almanın tamamen normal ve bir odada geceyi geçirmenin çok sayıda insan için alışılmış bir şey olduğu Ortaçağ toplumunda bunun nasıl sorun olmadığını göstermektedir (1978:163). Artan duygusal denetim, büyük ölçüde öncekiyle sınırlanmış duygusal ifadenin mahremiyetiyle birlikte, özel ve genel arasındaki keskin ayrımlarla ilişkiliydi.

20.yy'daki duygusal ve davranışsal normların bu artan formalizasyonunun, güya canlı-altmışlı yıllar tarafından ve sosyal kodların görünüşte daha büyük keyfiliği tarafından özetlenen bir dönüşüm içine girdiği görülebilir. Yine de Elias ve onun takipçileri, bu informalizasyonun duygusal ve davranışsal sıklıkanlığın olumsuzluğunu yansıtmadığının, fakat 'duygusal denetimlerin kontrol edilmiş bir kontrol dışı oluşlarını' yansıttığının görülmesi gerektiğini savundular (Elias, Amsterdam Üniversitesi dersleri, 1970-1: Wouters içinde aktarıldı, 1987:426). Wouters (1977; 1986; 1987) 20.yy'da görülen açık informalizasyonun artan sıklıkanlık ihtiyacını örttüğünü ileri sürerek, özellikle bu görüşü geliştirdi. Wouters, informalizasyonu kadınlar ve erkekler veya ebeveynler ve çocuklar arasındaki güç eşitsizliklerinin azalmasına bağlar. Yine de kendini sınırlamaya yönelik daha geniş eşitlik, daha geniş talepler getirir; böylece, örneğin, çocuklar ebeveynlerinden daha az bir otoriter denetim gördüklerinde kendi kendilerini denetlemeye yönelik davranışsal kodlar geliştirmeyi öğrenirler ve bu bağlamda daha geniş bir çekince ortaya koyarlar. Kadınlar er-

keklere, çocuklar ebeveynlere ve pek çok Batı insanı dış kurallara daha az minnettar olabilirler, yine de, aynı zamanda hem kurnaz hem de esnek olan kişisel davranış kodlarının kullanılmasına yönelik bir ihtiyaç bulunmaktadır.¹⁴

Özet olarak, Elias ve onun Wouters gibi takipçileri, duygusal denetimimizin, sadece sosyal gelenekler ve özel kültürlerin hassasiyetleri ile ilgili olmadığını, aynı zamanda değişen güç ilişkileri ile yakından bağlantılı olduğunu öne sürdüler. Burkitt'in vurguladığı gibi, Elias, bize hem duyguların tarihsel bir izahını sağlamakta, hem de duygunun sosyal olarak yaratıldığı ve tarihsel olarak değişken olduğu şeklindeki görüşü desteklemektedir (Burkitt, 1991:200). Elias ve takipçilerinin odak noktası genel olarak sosyal bilim söylemi üzerinde değilse de, onların çalışması stres kuramı ve uygulamasını anlamamız yönünde ilginç implikasyonlar (imalar) sunmaktadır.

İlk olarak, stres söylemi bir formalizasyon örneği ve duygusal kontrolün önceden var olan zımni kollarının karmaşık bir ifadesi olarak okunabilir, stres retorisi, daha geniş duygusal denetim talebi içinde karmaşık bir taktik olarak gözükmemektedir. Örneğin istenen hedefe yönelik olarak saldırganlığımızı göstermek yerine, rahatlatma, meditasyon ve stres aşılması aracılığıyla gerilimi hafifletmek için eğitiliyoruz (5. Bölüme bakınız). Eğer strese dayanıklı isek, bizden onunla ilgilenebilme kabiliyetimize ve baskıya sadece hükmetmemiz değil, aynı zamanda, onları tatmin etmemiz beklenmektedir. Bu kabiliyet, soğukkanlı kaldığımız ve kendi görevimize sahip olduğumuz gerçeğinde görülmektedir. Biz elbette hislerimizi açığa vurmuyoruz ve açık saldırganlık göstermiyoruz, çünkü bu, mücadele etmemekte olduğumuzu gösterirdi ve en kötüsü sinir krizi geçirdiğimizi otaya koyabilirdi (6. Bölüme bakınız).

Temel stres söyleminin büyük bir kısmı, özellikle ön sahnede iş görürken (Goffman, 1971), tüm duygusal güçlükleri kulise veya sahne arkasına atarak, işte duygusal kontrolü sürdürmeleri beklenen işçiler ile beraber duygunun özelleşmesi ile uygun olarak gözükmemektedir. (Hochschild'e bakınız, 1983; ve Wouters'in Hochschild hakkındaki 1989 kritiği). Stresle baş etme uygulamaları ayrıca, ya işte güvenilir aramalar yarattıkları (danışmanlık gibi), ya özel destekleyici eğitim ortamları (Örn: sürekli adale gevşemesi öğrenmek) ya da özel uygulama (Örn: özel bir şekilde meditasyon uygulamak) yarattıkları için, çok büyük ölçüde sahne arkası arenaların yetki alanıdır.

Stres söyleminin analizi içinde formalizasyonun genel ve özel arasında değiştiği yöne dikkatinizi çekmektedir. Bir taraftan, ev yaşamı içinde soğukkanlılığın zımni kuralı ve duyguları sürekli gizleme zorunluluğu yerini, aşamalı olarak 'nasıl hissettiğinizi dışarı vurun' şeklindeki gelişen ihtiyaca bırakmıştır (belki de özellikle Batının orta sınıf evlerinde gözlenen bir değişim). Oysa ebeveynler ve çocuklar duygusallığı en aza indirmeye teşvik edildiler (çocukların önünde değil), ebeveynlere ait bu davranış gittikçe sorun haline geldi. Çünkü duygunun inkarı, hem çocuklar hem de onların ebeveynleri tarafından zararlı olarak görülmektedir (Newton, 1994c). Gerçekte, haftada iki veya üç kez hep beraber düzenli aile terapisi uygulanan sağlıklı aile teşvik edilmektedir.¹⁵ Bunun düşünce üzerinde bir çok tutarsız etkisinin olduğu ileri sürülebilir, fakat belki de seçkin olan şey ruhsal enerjiyi serbest bırakma yönündeki psikanalitik uyarı ve nasıl hissettiğini dışa vurmaktır (Foucault'nun bildirdiği gibi psikanaliz içindeki cinsellik problemi, onun ifadesi haline gelmedi, ama onun baskısı haline geldi). Bu, sadece informalizasyon ile beraber bireyin kendini içe kapama gereksinimi olayı değildir, aynı zamanda eski davranış kollarını problematize eden (soğukkanlılık vb.) ve duygusal ifadenin yeni sağlıklı normlarını ilan eden söylemler içerisinde 'özel' kavramı olarak meydana gelmesidir. Yine de zımniliğin bu yeniden yazılımının, Giddens'in bizim pratik bilincimiz dediği şey, kamu şahsına ve elbette işyerine çok fazla yayıldığı görülmemektedir. İş başında Viktorya çağından daha büyük bir resmîlik olabilirken, kendilerini soğukkanlı vb. tutmaları beklenen çalışanlar ile beraber, halen açık bir duygusal ve davranışsal akışkanlık derecesi bulunmaktadır.

Bu tür zımni kolları değiştirmekten çok, stres söylemi, çalışma baskısından kurtulma çaresinin açıkça uygulanmaması gerektiğini ve sınırları verici duyguların, rahatlatma, meditasyon, danışmanlık ve geri kalanların şahsi kullanımı aracılığıyla kontrol altına alınmaları (eğer gizlice kapatılmamışlarsa) ve halledilmeleri gerektiğini savunarak, onları geliştirmektedir. Özet olarak, stres söylemi ve uygulamasının, hem önceden var olan formalizasyon kodlarını ve işyerindeki duygusal sıklıkla hem de duygunun özelleşmesini (şahsileşmesi) aktif olarak desteklediği görülmektedir.

Bu gözlemlerden doğan soru, işyeri ve evdeki sınırlamalar arasında neden böyle bir fark olduğu sorusudur. Eğer Foucault'yu takip edersek,

iki alan arasında az bir fark olduğunu düşünebiliriz. Çünkü tutarsız uygulamaların işyeri içinde olduğu kadar ev içinde de yayılması gerktir. Foucauldien kurama göre, psikoanalitik bakışın neden evden daha az olarak işyerine nüfuz etmesi gerektiğinin ve sonuç olarak neden duyguların açık ifadesine yönelik psikoanalitik bir yasak yaşamamız gerektiğinin mantıklı bir sebebi yoktur. Foucault'ya ait bir açıklama bu yüzden işyerindeki ve evdeki duygusal sınırlama arasındaki farkları açıklamada sınırlı gözükmektedir. Bunun aksine sosyal güç ilişkileri üzerinde durarak, Elias, içerisinde tutarsız uygulamaların kurulduğu politik bağlamı incelemenin bir aracını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, ev/işyeri farklılıklarının bir izahını sağladığı için okunabilir. Örneğin, işyerindeki duygusal sıkılğanlığın normlarının (stres söylenince desteklenenler), kısmen çalışanların kendi üstlerinin lütfuna olan bağlılıklarının bir sonucu olduğu tartışılabilir. İşverenlerin, yetkilerini kullanarak tamamen hüküm sürmemelerine rağmen, çalışanlarının neler yapacağını dikte ederek, yine de işverenin cezalandırma ve ödüllendirme yetkisinin halen bir çok cebri olanaklar yarattığı savunulabilir. Bu monarşik yetki gücü nadiren açıkca gösterilse de, insanların genellikle itaat ettikleri, üstlerini nasıl memnun ve teskin etmeye çalıştıkları, böylece günün birinde kendilerine lütuflar ihsan edilebileceği yolu ile alakalı görünmektedir; kralların ve kraliçelerin saray mensuplarını duygusal sıkılğanlıklarından ve nezaketlerinden dolayı bir zamanlar ödüllendirdikleri gibi (Newton ve Findlay, 1994: Elias analizinin uygulaması ile ilgili bir örneği, Grey'in eğitimci ve imtiyazlı muhasebecilerin performans değerlendirmesi ile ilgili 1994 Foucault çalışmasının bir yeniden yorumlanması içinde ortaya koymaktadır). Elias'ın kuramı, işyeri içindeki duygularımızı ve öznelliğimizi çevreleyen gösteriş kodlarının işteki güç ilişkileriyle nasıl alakalı olduklarının altını çizmektedir.

Elbette duygusal ve davranışsal sıkılğanlığın sadece iş sözleşmesinde zımni olarak anlaşılan güç ilişkilerine bağlı olmadığı savunulabilir. Örneğin, bu tür sıkılğanlığı iş ile bağlantılı alanlardan ayrı olarak başka ortamlarda da sık sık gösterebiliriz. Yine de Elias'ın vurguladığı nokta, duygusal ve davranışsal denetimin, değişen sosyal yapıların ve güç ilişkilerinin tarihsel bağlamı içinde görülmesi gerektiğidir, değişmez monarşilere bağlı olan güç tekeli gibi. Geleneklerimiz ve kültürel alışkanlıklarımız bu tür sosyal ilişkilerden ayrılamazlar, çünkü tarihsel olarak onların içerisinde şekillenmişlerdir. Bu görüşü

genişletirsek, duygusal sıkılganlık sadece iş ilişkilerine bağlı değildir. Çünkü bu sıkılganlık, geçmiş yüzyılların değişen güç ilişkileri içerisinde uygun duruma getirildi (saray aristokrasisine bağlı olan güç te-kelleşmesi gibi).

Aynı zamanda, kraliyet sarayı metaforunun halen iş ortamlarıyla uygunluk taşıdığı savunulabilir. Çünkü modern çağda çok daha geniş özgürlükler bulunsa da, çalışanlardan halen, eğer üstlerinin gözüne gireceklerse ve onların lütfunu kazanacaklarsa, nezaket ve duygusal sıkılganlık göstermeleri beklenmektedir. İşyeri içindeki daha büyük informalizasyon, onu kuşatan güç ilişkilerinin bir sonucu olarak görülebilir.¹⁶

İşverenlerin monarşik gücü ayrıca söylem ve uygulamanın şekillendiği yola da uygun görünmektedir. Örneğin stresle baş etmenin ve söylemin yönetsel terimler içinde şekillenmesi sadece bir rastlantı mıdır? (5. Bölüme bakınız). Elbette stres söylemi ve uygulaması, çalışanların uygun nezaket ve soğukkanlılık göstermelerini sağlamada faydalı gözükmektedir. Stres yazarları duygusal kodları değiştirmek için nadiren ciddi çalışmalar yapmaktadırlar. Örneğin, stres sorununun bir kısmının, bireylerden işyerinde sıkı bir duygusal denetim sürdürmelerinin beklenmesi olduğunu öne sürmeye yönelmemektedirler. Onlar, stresin bir tabu olmaması gerektiğini savunabilirlerken, genel olarak hiçbir radikal alternatif savunmamaktadırlar. Örneğin, insanların iş başındayken hislerini açığa vurmaları gerektiği, çalışanların, hislerini açıkça paylaşmaya teşvik edilmelerinin gerektiği veya (belki de hepsinin en kötüsü) örgütlenmemeleri ve şikayetlerini kollektif bir şekilde ifade etmeleri gerektiği (4. ve 6. Bölümlere bakınız). Problemin bir kısmı şudur: Zimni duygusal kodları değiştirmek, güç ilişkilerini düşürmek anlamına da gelip (6. ve 7. Bölümlere bakınız), 2. Bölümde de gördüğümüz gibi, stres söyleminin en çok reddettiği konudur. Bunun yerine stres söylemi ve onun pratisyenleri, işyerindeki güç ilişkilerinin hem destekleyicileri olarak hem de işyerindeki ve evdeki duygunun ifadesinin arasındaki ayrımı keskinleştirmeye yardımcı olarak gözükmektedirler.

Özet olarak, Elias'ı okumak stres söylemin hem öznellik hem de güç ile bağlantılı olarak anlaşılmasını sağlayan bir çerçeve ortaya koymaktadır. Öncekine dayanarak, stres söyleminin halen alenen ve (belki de özellikle) işyeri ortamlarında uygulanan zimni duygusal sıkılganlık kodlarını yeniden beyan ettiği görülebilir. Sonraki ile ilişkili

olarak, söylemin ve onun uygulamalarının yönetsel şeklinin işyerini kuşatan güç ilişkileri tarafından etkilenmekte olduğu görülebilir. Bu boyuta kadar, Elias'ın çalışması emek süreci kuramına ve Foucault'nun eksikliklerini gidermeye yönelik bir tarza gitmektedir: O, hem doğrudan doğruya öznelliğe yönelmektedir, hem de güç ilişkilerinin insan faaliyetiyle ilişkili olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Foucault ve emek süreci kuramı ile birlikte Elias'ın kuramcılığındaki belirli sınırlamalara yönelmek mümkündür. Örneğin onun çağdaş kapitalizm ile ilgili analizi, saray aristokrasisi hakkındaki incelemesinde gözlenen derinlikten yoksundur. Bogner'in işaret ettiği gibi, onun en etkili metninde yer alan analizler, Uygarlaştırma Süreci, temel olarak saray aristokrasisi ile ilişkilidir (1987:256). Buna ek olarak, Elias'ın ve onun takipçilerinin çalışması, cinsiyetin etkilerine uygun olsa da, onun implikasyonları tamamen analiz edilmiş olmaktan uzak gözükmektedir. Örneğin, zımni duygusal kontrol kodlarının çoğunun, sadece, oldukça androsentrik olan bir toplumun bir yansıması olduğunu savunmak olasıdır. Hearn'ın savunduğu gibi, iş başındaki erkeklerden genellikle belirli duygu kategorilerini, özellikle kadınlarla ilişkili olanları, göstermeleri beklenmektedir (1993:143).

Erkekler de tipik olarak kurumlar içinde güç ve otorite pozisyonlarına sahip olduklarından sadece kendi bakımlarından değil, aynı zamanda başkaları bakımından uygun olan duygusal gösterimin ne olduğunu açıklayabilirler. İşyerindeki duygusal sıkılganlığın sadece erkek soyunun bir işlevi olduğunu savunmak, aşırı eksik bir yaklaşım olarak gözükürken, Elias'ın ayrıntılı tarihsel izahının, cinsiyet konularının daha geniş bir tarihsel analizinden yararlandığı savunulabilir. Ve Elias, cinsiyet meseleleriyle ilgili olsa bile (Örn: Elias, 1978; 1982; 1987), duygusal ifadenin cinsiyetleştirilmiş doğası ve özelliğinin onun çalışması içinde sadece kısmen incelendiği halen vaka olarak durmaktadır.

Bu sınırlamalara rağmen, Elias'ın çalışması, Foucault ve emek süreci kuramının stres söylemine yönelik uygulamalarında güçlenen eksikliklere yönelmeye başladığı için ilginçtir. Örneğin, Elias, söylemin sadece bir boşluktan çıkmadığını, bundan ziyade, onun kuruluşunun duygunun ve duygusal denetimin önceden var olan kodlarının yeniden biraraya getirilmesiyle görülebileceğini öne sürmektedir. Buna ek olarak onun yayılımı, karmaşık bağımsızlıklar içerseler de Elias tarafından analiz edilen monarjik güç ilişkileri ile halen bazı benzerlikler taşıyan

iş ortamları içerisinde meydana gelmektedir. İnsan faaliyeti aşamasında söyleme yönelik yükümlülük, sadece tutarsız düzlemlerin kesişmesinin bir sonucu değildir (Benhabib, 1992: 216: yukarı bakınız), bundan ziyade söylem, ortaya çıkan sosyal ve güç ilişkilerin ürünüdür. Bu bakımdan stres söylemi (1) işyerindeki geçerli sosyopolitik ilişkilerin bir ürünü (Örn: idari koşullara göre tanımlanmaktadır) ve (2) önceden var olan sosyopolitik ilişkilerin bir ürünü (Örn: monarşi, kapitalizm), ve sonuç olarak önceden var olan duygu kodlarının bir ürünü olarak görülebilir.

Sonuç

Bu bölümün amacı, içinde stresi düşündüğümüz yönü değiştirmek ve onun geçerli kuramsal sunumuna karşı bir alternatif sağlamak olmuştur. Mevcut şekli bakımından söylem, hem medyadaki sunumuna (1. Bölüme bakınız) hem de akademik açıdan ele alınış tarzına göre, bireysel, natüralist ve dekontekstüredür (bağlam dışı) ve apolitiktir (2. Bölüme bakınız). Emek süreci kuramı, Foucault ve Elias, aynı zamanda hükümda ortaya çıkan, stres söyleminin neden bu kadar cazip olduğu ile ilgili soruya yönelik ipuçları ortaya koyarak, bu stres imajına karşı alternatif eleştirel analizler sağladılar. Emek süreci kuramı, stres söylemi ve sorgulamasının, çalışanların gönlünü kazanma ihtiyacının dışında hareket etmek ve işçilerin sağlığını en üst düzeye çıkarmaya yönelmek için işverenlere nasıl yardım ettiğini açıklayarak, temel stres söylemi içinde yer alan stresli özne sunumuna karşı net bir ilk alternatif ortaya koydu. Etkili mücadelenin gelişimi sayesinde stres söylemi, kendilerini mesleki baskıları başarılı bir şekilde ele alma kabiliyetlerine göre tanımlamaları ve bu tanımlı ruhsal ve fiziksel sağlık ile ilgili kişisel kaygılara bağlamaları için çalışanları cesaretlendirmektedir. Foucault'nun çalışması, bilgi ve güç üzerindeki vurgusuyla beraber, stres söyleminin yarattığı stresli özne türünü daha ayrıntılı biçimde incelemek ve stres söyleminin neden 1970'lerde ve 1980'lerde ortaya çıktığını analiz etmek için bir araç sağladı. Foucauldien bir vurgu, bireyin ve yönetimin bir teknolojisi olarak bizi strese karşı ve onun stresle baş etme uygulamaları içinde duyurulması sayesinde, dergi, gazete, akademik yayın, ve konferans gibi medya çeşitliliği sayesinde ve üniversite, hastahane ve muayenehane gibi bir takım kurumlar aracılığıyla stresi tanıdığımız yöne karşı uyarmaktadır.

Stresin, Foucauldien nakaratın temel noktalarını birleştirdiği görülebilir: Panoptisizm, normallik, sağlık ve biyogücün gelişimi, stresin kapsamı ve onun yaşamın evrensel bir özelliği olarak ilanı arasındaki çelişki. Genişçe bir Foucauldien perspektif, stres söyleminin, otonom, girişken, strese dayanıklı bir birey geliştirmesi vasıtasıyla seçkinlik, girişim ve kültür söylemleriyle birleştiği yolu göz önüne almamızda bize yardımcı olmaktadır: Neo-liberal yönetimin benimsenmiş hedefleriyle uyum içinde gözüken bir birey. Yine de Foucauldien tutum, sosyal ilişkiler fikrini bastırdığı (Burkitt, 1993), böylece, en kötüsünden, öz-nelerin neredeyse yazılmayı bekleyen ünlü boş levha (tabula rasa) gibi gözüktükleri suçlamasına açık görünmektedir (Benhabib, 1992). Bunun aksine Elias'ın çalışması, sosyal ilişkiler, güç ve öznellik arasında bir bağ geliştirmekte ve bunun içindir ki, insan faaliyetinin rolünün düşünülmesi için bir platform sağlamaktadır. Bireylerin zımni anlayışlara ve davranış kodlarına devam etmeyi öğrendikleri yollar (Giddens, 1984) değişen güç ilişkileri ile yakından bağlantılı görünmektedirler. Değişen bu güç ilişkileri ile beraber Batı, Ortaçağ'da gözlenen güç çekişmesinden ayrılarak saray aristokrasisiyle ilgili sonraki güç tekelleşmesine doğru ve burjuva kapitalizminin gelişile daha fazla kişisel olmayan mekanizmalar (Örn: emek ve üretim pazarları) aracılığıyla yeni bir ifadeye yöneldi. Duygu ve öznellik, bu tür güç ilişkileriyle yakından bağlantılı olarak tasvir edilmektedir ve stres söylemi, hem mevcut hem de tarihsel bakımdan benzer bir açıdan görülebilir: Onun sunumu, mevcut iş ortamlarındaki güç ilişkileri tarafından etkilenmiş olarak görülebilir, kuruluşu ise, kısmen, duygusal tavır ve davranışın çok eski kodlarını bir araya getirme ve güçlendirme ile ilgili olacaktır.

Bu bölümde ele alınan üç kuram, stres söyleminin bize neden ve nasıl hitap ettiği şeklinde 1. Bölümde ortaya çıkan soruya değişik yanıtlar ortaya koymaktadırlar. Emek süreci perspektifinden bakıldığında, işyerindeki güç ilişkilerini dikkate almadan, söylemin bize nasıl hitap ettiğini göz önüne alamayız. Sadece bu bağlam içinde stres söylemi anlam ifade etmektedir (Örn: onun yönetsel ifadesi). Foucault'ya göre stres söylemi, akademisyenler, pratisyenler ve gazeteciler tarafından duyurulan geniş bir tutarsız uygulamalar dizisi dolayısıyla ve onun biyogücü, normallliği, sağlığı, insan gelişimini ve girişimi ilerleten diğer söylemler ile birleşmesi sayesinde bize hitap etmektedir. Elias'ın çalışmasına göre söylem, önceden var olan duygu

kodlarımızı birleştirme ve duygunun özelleşmesini tamamlama yoluyla bize hitap etmektedir. Emek süreci kuramına göre işyerindeki güç ilişkilerini göz önüne alma gerekliliği olduğu gibi durmaktadır.

Bu kitabın geri kalanı içinde, yukarıdaki kuramsal şemayla ilgili analizlerimin basit hiçbir planı bulunmamaktadır. Bu bölümün başında ifade edildiği üzere, bu çeşitli kuramsal perspektifleri sunmadaki temel amaç, stres ve iş stresi ile ilgili olarak çok dar gördüğümüz düşünceleri genişletmektir. Bununla birlikte, böyle yaparak ilgi, daha sonra kitabın geri kalanı sayesinde kuramsal incelemelerimizi daraltmada kullanabileceğimiz yeni, her şeyi kapsayan meta-kuramsal bir izaha ulaşmamıştır. Geri kalan bölümler bu üç kuramsal perspektifin çeşitli noktalarını vurgulasalar da, ender olarak onlara bağlı kalacaklardır. Nitekim stres söyleminin 2. Bölümde sunulan teşviksel analizi açıkça Foucauldien çalışmanın etkisi altında kaldı, ama amaç Foucauldien bir şecere sunmak değildi. Aynı şekilde, 4. ve 5. Bölümlerin, stres söylemi ve uygulamasının çalışanların denetimi ve ittifakı ile olan ilgisini vurguladıkları dereceye kadar emek süreci kuramının safhalarını yansıtmaktadırlar. Bununla beraber, onlar sadece emek süreci beyanlarından oluşmamakta, aynı zamanda radikal yapısalcı kritik gibi diğer etkileri de kullanmaktadırlar.

Sonuç olarak, açık ve zımnî hissetme kurallarının 6. Bölümdeki incelemesi Elias'ın çalışmasıyla paralellik taşısa da, onun odak noktası, tarihsel analizden çok, şimdiki analiz üzerinedir. Özet olarak mevcut bölüm kitabın geri kalanıyla ilgili bir tekrar sunmaktadır, ama bundan sonraki kaygımız tamamen ona bağlı kalmaktan çok, bu kuramsal devre etrafında çalışmaktır.

Gelecek bölümde Jocelyn Handy, güç ve yapısal bağlam ile ilgili değişik bir görüş sağlayacaktır. Bu bölüm, hakim iş stresi modellerini Burrell ve Morgan'ın (1979) paradigmatik ayrımlarına bağlayacaktır. Daha sonra ise stresli sosyal yapıların yeniden üretimi içinde yer alan kolektif insan faaliyetini açıklayarak, Tavistock ve İskandinav çalışmasında örneklendiğini görmüş olduğumuz kolektif stres deneyimi üzerindeki vurguyu geliştirecektir. 5. Bölümde, daha sonra, rahatlama, meditasyon ve danışma gibi stresle baş etme uygulamalarının kurumlar içindeki yayılımına bakarak, stres kuramının bireyciliği ve stresle baş etme arasındaki uyumu inceleyeceğiz.

Dipnotlar

1. Bununla birlikte, emek süreci üzerinden sermaye dolaşımına bakma gereksinimi (Kelly, 1985) ve emeğin iyileştirilmesi ve üretim piyasalarındaki artık değerin kavranması ile ilgili onaylamalar olmuştur. Daha açık bir ticaret diliyle söylenirse, idare, satışlar, pazarlama veya para akışı ile ilgili olarak, emek sürecinin sonuçlarıyla daha çok ilgilenmektedir (Thompson, 1992:231). Emek ve üretim pazarları ile ilişkili faktörlerin analizi, bunun içindir ki, üretim süreci üzerinde odaklaşanlar kadar önemlidir.
2. Emek süreci yazarları sayesinde işyerinde çalışanların ittifakının kazanılacağı sosyal psikolojik süreçleri inceleyebilen bir Marksist psikoloji zorunluluğu savundular (Buraway,1979). Thompson'a göre, Marksist bir yorum tarafından şekil verilen bir psikoloji kaçınılmaz olarak sınırlı bir psikolojidir, çünkü kapitalizmin Marksist analizi, bireysel kimlik konularına yönelmemektedir. O, işyerindeki öznel faktörü inceleyerek, emek süreci ve sınıf formasyonunun bireysel kimlik ile nasıl ilişkili olduğunu araştırmaya yönelik temel bir ihtiyaç olduğunu öne sürmektedir. Emek süreci yazarlarının öznellik analizine olan katkıları yeniden gözden geçirilirse, Thompson, kimlik ve işçi direnişinin varlığı veya yoksunluğu arasındaki ilişkiye çok az bir ilgi gösterildiğini savunmaktadır. İşçi sınıfı içinde her türlü güvenceye sahip olmanın (Thompson, 1990; Braverman'ın sözünü aktardık, 1974:116), veya bir devrimsel değişim ışığı sunmak amacıyla bir inanç patlamasıyla ilgili başka varyasyonlara sahip olmanın yetersiz olduğu üzerinde durmaktadır.
3. Emek süreci kuramı ayrıca, sosyal değişimin bir tarafı olarak işyerinin önemini abarttığı eleştirisine maruz kalmıştır. Braverman'ın tezi, işyerinin mücadelenin ana tarafını oluşturduğu şeklindeki önermeyle ilgili olarak ciddi şüpheler ortaya koyduysa da, sonraki temel emek süreci metinleri, bilinç devrimi ile ilgili bir görüşün ana hatlarını çizerek, kendi kafa yorushlarına son vermeye yöneldiler. Bu görüşün içinde, kendi gerçek çıkarlarının ve kapitalizm içinde gördükleri baskının farkına varmaları işçilere bağlıdır (Örn: işçiler firma içindeki mevcut denetim sistemine karşı bir meydan okuma ortaya koyduklarında kendi mücadelelerinin ortak kapsamını göreceklerdir, şeklindeki Euard görüşü: 1979:215). Günümüze yakın, emek süreci fikri bu yanlış bilinç determinizmini ve değişimin devrimsel izahından çok, parça parça olan bir izaha doğru hareket etmeyi reddettiyse de (Örn: Thompson,1990), işyerinin halen mücadelenin birinci tarafını, insanların politik bilinçlerine ve kimliklerine yönelik bir değiş-

menin temel aracını temsil ettiğinin düşünülmesi bir vaka olarak durmaktadır. Fakat Tanner'in (1992) yakın bir zamanda savunduğu gibi, bu görüşü destekleyen çok az araştırma kanıtı bulunmaktadır. Bundan ziyade, onlar, sosyal işçi sınıfı hayali ve nesnel çalışma deneyimleri arasında güçlü bir bağ belgelendirme de nasıl başarısız olduğunu ve ne de olsa çoğu araştırmacının, çalışma merkezli faktörlerin işçi bilinci eylemi üzerinde diğer sosyal deneyimlerden daha az etki kullandığını belirttiğini göstermektedirler (1992:447).

Onlar, emek süreci kuramcılarının tümünün sosyal değişim bakımından işyerinin merkeziliğini desteklemediğini ve Thompson'un 'işyerindeki çalışma ve sömürü ile daha geniş sosyal dönüşümler arasında sorunlu herhangi bir kuramsal veya deneysel bağ yoktur' şeklindeki fikri savunduğunu belirtmiyorlar (1992:448, Thompson'dan alıntı, 1990:448). Yine de, Tanner'in daha ilerde savunduğu gibi bu nokta bir kez terkedildi mi, emek süreci kuramı, kendi temel kuramsal enerjisini kaybetme tehlikesine girer. Farzedelim ki işyeri önemli değildir ve devrimsel değişim beklentisi uzak görünmektedir (Thompson, 1990:445), o zaman şu soru ortada kalır: Emek süreci kuramı kuramların çoğulcu izahından neye göre ayrılmaktadır? Tanner; Thompson'un kendi öz kuramında ifade edilen yeniden formülasyonunun, daha temel formülasyonlardan ayrılmaz olan (değişen) paradigmayı geri verdiğini savunmaktadır (1992:448).

Tanner'in çalışması, emek süreci kuramını kalbinden vuran güçlü bir kritik sunmaktadır. Yine de burada dürüst olmak gerekirse, emek süreci kuramının, onun hem işyeri hem de işyerindeki denetim süreçleri üzerindeki vurgusundan dolayı, halen farklı olarak durduğu savunulabilir. Bu konuda hemen hemen tek olduğu doğrudur, fakat denetim süreçlerinin, negatif ve baskıcı güç olanakları ile mütemadiyen ilgili olan radikal bir çerçeve içerisinde ele alınmasına hizmet etmiştir.

4. Öznellik düşüncesi ile olan uygunluğundan dolayı, onun sonraki çalışması üzerinde odaklaşarak, Foucault ile ilgili çok kısa bir açıklama sunulmaktadır burada. Bununla birlikte, Foucault'nun önceki ve sonraki çalışmaları arasında bir takım benzerlikler varken, aynı zamanda bir takım farklılıkların da olduğu belirtilmelidir (Örn: analizin arkeolojik ve gen-bilimsel dönemlerinde ortaya konan vurgular arasında ve Cinsellik Tarihi'nin sonraki ciltlerinde etik üzerindeki odak noktası: Rabinow'a bakınız, 1984).

5. Foucault'ya göre, bu muhteşem denetim yapısı, ideal şekline düşürülen bir güç mekanizması diyagramını temsil etti (1979:205). Psikiyatrik, psikolojik ve eğitimsel sunmalar ve testler sayesinde yargıları normalleştirme kabiliyeti etrafında temellenen, denetim ağları tarafından modernliğin nasıl karakterize edildiğini açıklayan panoptikon sembolünden faydalandı. Tavır ve davranışları ayrıntılarıyla ortaya koymak, karakterleri değerlendirmek, şiddetli sınıflandırmaları tanzim etmek mümkün olduğundan, panoptikon naturalistin görevini yapmaktadır (1979:203).
6. Sosyal bilim ve tıbbi söylem, asabi kadın, soğuk karı, ilgisiz anne veya daha kötüsü, ölümcül saplantı altındaki anne, iktidarsız, sadist, huysuz koca, histerik veya nevrastonik (sinir hastası) kız, vaktinden evvel gelişen ve şimdiden yorgun düşmüş çocuk ve evliliği reddeden ve kainsını ihmal eden genç, homoseksüel gibi vakalarla destekleyerek, cinsel çarpıklığı açığa çıkarmalıydı (Foucault, 1981:110). Bu tür vakalar, günahkarın dünyevi eşdeğeri olarak gözükmetedir ve tıp; psikiyatri ve psikoloji gibi söylemler, normalin ve sağlıklılığının bu sapıklıklarına yönelik çözümler önerdiler. Bu tür söylemlerin gücü, cinsel anormalliklerin sonraki nesillere genetik olarak geçtiği şeklindeki eugenik fikirler tarafından güçlendirildi. Bu nesiller içindeki sapıklıklar, yığılıp genişleyebilir ve sonuç olarak, nüfusun tümünden dejenerasyonuna yol açabilirdi. Foucault tamamladı: Sapıklık-kalıtım-yozlaşma'dan oluşan dizi, yeni seks teknolojilerinin katı çerçevesini şekillendirdi (1981:118).

Foucault, daha sonra, seksin öneminin, psikonalizin gelişimi tarafından arttırıldığını öne sürdü. Freud'a göre, seks, halen tehlikeli bir giz olarak gözükmetedir, ama şimdi onun tehlikesi, onun ortaya konuluşundan çok, onun bastınılmasında yatmaktadır. Psikanaliz söylemi, bu baskıyı hafifletmek için bir teknoloji ortaya koydu ve daha sonra seksin gizlediği gerçeği keşfetme sayesinde bireylere kendilerini bulmada yardımcı oldu, seksin gizini zorlamanın sonsuz görevinde onlara yol gösterdi (1981:159).

Bu sözde özgürlüğün ironisi, bizim psikonalitik söylem ve ondan doğan söylemler içerisinde tuzağa düşmemizdedir (Örn: kendi kendine gelişme ve psikoterapik söylem). Bu tür söylemler, herhangi bir baskı çeşidinin tehlikelerinin üstesinden gelme yoluyla kendimizi özgürleştirmemiz gerektiğini öne sürmektedirler. Foucault, gelecek yüzyıllarda insanların bu tür söylemin gücüne ve onun, bizi, özgürlüğümüzün dengede olduğuna ikna etme kabiliyetine şaşabileceklerini söylemiştir (1981:156). Cinsellik ruhumuzdan daha önemli hale gelmiştir (1981:156) ve yine de Ortaçağ

mantığına göre şehvet bir delilik, vücut üzerindeki bir yara idi. Cinselliğin farzedilen önemi (ve daha genel olarak baskı) ve kendimizle ilgili gereği öğrenmemizden çıkan özgürleştirici potansiyel ile ilgili günümüz açıklamalarını bulmak güç değildir. Sadece bir örnek alınırsa, Cosmopolitan'da çıkan cinsel kimya alakalı bir makaleyi şöyle sonuçlandırmaktadır: Seks bizim için gerçekten bir aynadır, zihnimizin, kalbimizin ve ruhumuzun durumunu yansıtan bir ayna. Bunu bilerek, gerçekten cinsel yaşamınızı gizemli olmadan ve hem aydınlatıcı hem de sihirli olan bir şeyle karıştırmadan dönüştürebilirsiniz (Ocak 1993:143). Cinsellik gizini zorlamak aydınlatıcı ve büyümlü olacaktır; Çünkü seks, kalplerimize, zihinlerimize ve ruhumuza göre sadece bir aynadır.

7. Stres söylemi, bir konsensüsün daha ince bir yayılımı olarak da görülebilir: Esnek firma modeli gibi, 1980'lerin diğer söylemleriyle bağlantılı olan birimsel veya endüstriyel uyum imajı. Personel istihdam aşamasında sonraki model, işçi imajını esnek bir kaynak olarak ortaya koymuş gibi görülebilir ve sonuç olarak mesleğin büyütülmesinden emeğin yoğunlaştırılmasına, gündelik işçi olayına ve sendikalaşmadan mahrum bırakmaya kadar dağılan bir idari uygulamalar dizisini meşrulaştırabilir (Pollert, 1991:27). Stres söylemi, esnek firma modelinden politik olarak daha az şeffaf olma avantajına sahiptir. Yine de, onun yarattığı işçi öznesi, bir işverenin neredeyse isteyebileceği her şeyi yapmaya hazır ve onu iyi bir şekilde yapmaya hevesli olan, güzelce bilenmiş ve renklendirilmiş, strese dayanıklı bir kaynak olarak, esneklik imajıyla uyum içindedir.
8. Tamamen farklı bir çerçeveyi kullansa da Giddens (1991), kendine dönüşlülük konusundaki tartışmasında benzer bir noktayı ortaya koymaktadır.
9. Stresle baş etmenin girişken mücadeleci geliştirmedeki hedefi 1980'lerin diğer tutarsız gelişmesini, yani kültüre ve seçkinlik ile ilgili kültürlerle yönelik ilgiyi tamamlamaktadır (Peters ve Waterman, 1982; Deal ve Kennedy, 1982). Çünkü, bir kültürü döndürmek, hızlı değişim ile mücadele edebilecek strese dayanıklı çalışanlara sahip olmak anlamına gelir. Nitekim, stres ve kültür, hem devlet hem de kurum yönetimi içindeki 1980'lerin gelişmeleriyle bağlantılı girişkenlik idealleriyle içice geçen tamamlayıcı söylemler sağlamaktadırlar.
10. Bununla birlikte, stres söyleminin, tamamen baskıcı olarak görülemeyecek ve gerçekte pozitif olabilecek bir açıdan, insanların nasıl strese dayanıklı öznel olarak üretildiklerini açıkladığı savunulabilir, çünkü in-

sanlar, yaşamlarına anlam vermede yardımcı ve değerli buldukları anlayışları ve uygulamaları öğrenebilirler ve hem çalışma hem de aile yaşamlarıyla daha iyi mücadele edebilirler. Bu fikri takiben, Dews'in 'standart geri çekilme pozisyonu' dediği, Foucault tarafından ele alınan genel olarak tarafsız tutum kabul edilebilir (1987:162).

11. Cinsellik Tarihi'nin ikinci ve üçüncü ciltleri, kişinin ahlakına daha fazla dikkat çekerken ve Foucault (1988), öznelik söyleminin implikasyonunu incelese de, öznelin söylem ve uygulama ile ilgili olarak nasıl tedbir aldıkları konusunda halen ayrıntılı hiçbir açıklama yoktur.

Foucault'nun çalışmasıyla ilgili son bir nokta, onun fikirlerinin görüldükleri kadar garip ve eşsiz derecede ilham verici olmadıklarıdır. Örneğin, tamamen farklı bir kuramsal çerçeve içinde çalışsa da Sennett, cinselliğin onun vasıtasıyla genital organlarımızdan geçerek, sonsuzca ve asap bozucu bir şekilde kendimizi araştırma yoluna gittiğimiz bir keşif olduğunu savunarak, cinselliğin modern anlamı üzerine Foucault'nunkilere benzer yorumlar yaptı (1977:7).

Benzer bir şekilde Lasch, yeni sosyal denetim şeklinin disiplinin nüfusu sayesinde işlediğini savundu (1977:185). Açıklamaya göre o, asi gençlerin disiplin altına alınmaları gerektiği konusunda nasıl düşündükleri sorulan ABD.lise öğrencileriyle ilgili bir çalışmayı aktarmaktadır. Onlar, bu tür öğrencilerin ne dövülmeleri ne de alenen rezil edilmeleri gerektiğini savundular. Bundan ziyade, öğrenciler, suçlunun okulun psikiyatristine gönderilmesi gerektiğine karar verdiler (1977:185). Lasch'ı takiben disiplin bedenin basit cezalandırılmasından çok, söylemin her yerinde bulunmaktadır, Foucault'nun Disiplin ve Ceza adlı eserinde benimsenmiş olanlara çok benzer bir tema.

12. Foucault ve Elias arasındaki diğer köprü, Burkitt'in (1993) Foucault ile ilgili kritiği tarafından sağlanmaktadır. Burkitt, söylem ve uygulama arasındaki ilişkiyle ilgili Foucault'nun açıklaması içerisinde sosyal alanın inkar edildiğini savunmaktadır. Nihayetinde belirli uygulamaların gelişim motoru, ya okul, yetimhane ya da işyeri ile ilgili olan uygulamalar, herbiri kendi yaşamı ve içgüdülerinin tatmini için mücadele eden birbirinden farklı bireyler arasındaki uyuşmazlıktan dolayı, çatışmanın kaçınılmaz olduğu şeklindeki Nietzsche'ye ait fikirler içinde yatmaktadır (Burkitt, 1993:60). Çatışma temel içgüdülerden doğuyor olarak görüldüğü için bu tür bir izah sosyal olanı reddetmektedir. Foucault, Nietzsche'nin Neo-Darwinizmini toptan benimsemese de Burkitt, çatışmanın kaçınıl-

mazlığı ile ilgili temel fikirleri geliştirerek, onun halen temel olarak asosyal bir görüşe dayanmakta olduğunu savunmaktadır...

13. Elias'ın çalışması ile Giddens'in zimni kurallara verdiği önem arasında dikkate değer paralellikler bulunmaktadır. Giddens, sosyal uygulamaların üretimi ve yeniden üretimi içine dahil edilen kuralların çoğunun aktörlerce sadece zimni olarak idrak edildiğini savunmaktadır: 'Onlar, nasıl hareket edileceğini bilirler' (1984:223). Nasıl hareket edileceği ile ilgili bu bilgi kabiliyeti konusunda bir örnek, Goffman'ın sosyal etkinlikleri tanımlayan kurallar demeti veya onların şekillendirilmesi ile ilgili fikri tarafından sağlanmaktadır. Bu fikre göre, bir kavga'nın 'oyun' ve ciddi bir yorumun bir şaka olabileceğini biliyoruz (Giddens, 1984:88). Çünkü Giddens, kuralların bireyler tarafından sadece zimni olarak idrak edildiğini görmektedir, onlar aynı zamanda Giddens kuramının, öbür temel kavramıyla da yakından bağlantılıdır, yani pratik bilinç ile veya etkenin kendisini ifade edebilmeksizin eylemin sürekliliği içinde bir yola sahip olduğu, anımsama ile bağlantılıdır (1984:49). Pratik bilinç, bireyin kendisini söz ile ifade edebildiği tutarsız bilinçten ayrılmaktadır. Giddens'a göre, nasıl hareket edilebileceği ile ilgili bilgi kabiliyeti ve sonuç olarak, sosyal yapılar ile sistemleri yeniden üretme, pratik bilinçten daha az olarak tutarsız bilinç konusunda bulunmaktadır (1984:26). Bu fikri takiben, pratik bilinç kodları ve onların üzerindeki etkiler, insan davranışını anlamada merkezi konuma gelmektedir. Elias'ın çalışmasının, güç ilişkilerinin, pratik bilincimizin önemli safhalarının şekillenmesiyle alakalı olduğu yolun tarihsel bir analizini sağladığı görülebilir.
14. Wouters da, akademik, sanatsal ve sosyal ilgi merkezlerinin (1987:424) informalizasyonunun en yakın döneminin destekleyicileri olarak hareket etmelerini savunmaktadır (1966-79 olarak tarih belirlemektedir). 1979'dan sonraki dönem içinde Wouters, eşitlik idealleri, ekonomik güvence ve işsizlik ile ilgili endişeler sebebiyle solduğundan dolayı, daha büyük bir formalizasyona doğru geçici bir geri dönüş görmektedir. Bu tür, güvensizlikler şu anlama gelmekteydi: İnsanlar, kendilerini şimdiki üstlerine ve ticari ve yönetsel merkezlerdeki seçkinlere bir kez daha çok daha fazla bağımlı olduklarını hissettiler (1987:425).

Sonuç olarak, 1980'ler, bizzat kendileri daha geleneksel eşitsizlik fikirleriyle birleşen (Örn: kadınların geçimini erkeklerin sağlaması gerektiği) bu tür elitlerin adetlerine ve hippie değerlerine şahit oldu. Yine de, 1980'li yıllara rağmen Wouters, (1989), yörüngenin daha büyük informalizasyona

doğru olduğunu savunmaktadır (Örn: 1980'lerin Hollandalılara ait etiket kitaplarının, sosyal kuralların şimdi çok daha az net oldukları ve belirli sosyal koşullara uysal bir şekilde tepki göstermenin bireye bağlı olduğu şeklinde strese yöneldiklerini bildirmektedir). Wouters'ın burada söylem (Örn: eşitlik üzerine), onun kurumlaştırılması (Örn: akademik, sanatsal, sosyal ilgi merkezleri) ve zımni davranışsal/duygusal kodlar arasında bir ilişkiyi ima etmesi ilginçtir.

15. Sağlıklı ailelerin, duygusal olarak açık olanlar olduğunu savunan genel söylem medyası ile ilgili örnekler bulmak güç değildir. Böyle bir örnek The Independent on Sunday'de (27 Aralık 1992:37) yayınlanan, mesajları tipik olmayandan uzak bir makale tarafından ortaya konulmaktadır. Noel'e yakın yayınlanan bu makale, ailelerle mücadele etme veya evde savaş ve barış gibi güncel konularla ilgilenmektedir. Yazar, Angela Neustatter, kavgaların sizin için iyi olabileceğini, çünkü aile kavgalarının zararlar verdiğini, ama gerilimleri de salverdiğini açıklamaya çalıştı. 1. Bölümde baktığım stres makalelerinde olduğu gibi, bu makale, aile içindeki duygusal ifadenin problematizasyonu yoluyla, bir uzmanlar ordusunun çağırılması sayesinde dayanıklılık uygulaması talimatlarını takip etmektedir. Örneğin, bu makale, hiç ifade edilmeyen taşkınlıkların nasıl gerilimler ve bir düşmanlık atmosferi yarattığını gösteren Hugh Senkins'in, Aile Terapisi Enstitüsü Müdürü, bir açıklamasını aktarmaktadır:

O (Jenkins), kocanın duygularını, özellikle öfkeyi, bir çocuk gibi kontrol etmeyi öğrendiği bir aileye yönelmektedir. O, karısı duygusal olarak patlama durumundayken, çatışmadan kaçınmak amacıyla uzak mesafelere giderdi; karısı şeyleri ortaya çıkarmaya, onlarla ilgilenmekte ve onları arkasında bırakmaya alışkındı. Kocasının kendisiyle ilgilenmediğine inanmış hale geldi, çünkü kocası ona tepki vermedi. Kansının uzun saplı tencereyle ona vurduğu güne kadar gerilimler tırmandı. Kocasını gırtlığını sıkarak ona yanıt verdi. Bu noktada aralarında bir kriz olduğunu fakettiler ve yardım aramaya başladılar.

Açık olarak, duygusal ifadenin çok sıkı denetimi, şimdi bir problem alanı durumundadır: Soğukkanlılık, cinayete yeltenme gibi bir şeyle sonuçlanma tehlikesi içinde olmak olarak görülebilirdi (ve tabii ki cinayetin genelde sevgililer ve akrabalar tarafından işlendiğini biliyoruz). Modern çağda, insanlar yardım arayabilirler ve aile kurumunu dayanıklı hale gelmeyi öğrenebilirler. Örneğin tekrar Senkins'ten aktarma yaparsak, bu makale, ai

lenin, herbir üyesinin söyleyecekleri bir şeyleri olduğu esnada, haftada iki veya üç kez yaklaşık 15 dakika için biraraya geldiklerini öne sürmektedir. Bu, şimdi demode olmuş zorunluluklarımızdan gelen, duygusallığı en aza indirmeye yönelik uzak bir istektir. Çünkü aile, kendi düzenli grup terapisini yaratma yoluyla, onu tamamen dışarı bırakmaya teşvik edilmektedir. Makale ayrıca, yeni zımni kuralın, aile yaşamının daha fazla kabul edilemeyeceği olduğunu ironik olarak ima etmektedir.

Söylemi, Foucault tarafından gözlemlenen problematizasyon türü sayesinde ve problemi, hem gözlemleyen hem de ona hitap eden yeni tutarsız uygulamaların özenle işlenmesi sayesinde, doğrudan doğruya pratik bilincinize, insanların aile içinde normal olarak nasıl hareket ettiklerine yönelmektedir.

16. Ayrıca güç ilişkilerinden ayrı olarak işyerindeki duygusal sıkılganlığı destekleyen faktörlerin olduğu da savunulabilir. Böyle bir örnek, çalışanların çoğunun yaşadığı fiziksel sınırlamadır. Örneğin insanlar işyerinden kolayca kaçamadıkları için, (cuma günü bir mesai arkadaşıyla tartışmaya girmekten sakınabilirler). Çünkü onlar pazartesi günü yine bura-dadırlar ve sonuç olarak sınırlılık anlamı kazanır. Yine de, aynısı, kaçılması çok daha güç olabilen fakat çok daha az duygusal sınırlamanın bulunduğu evcil ortamlar için de geçerlidir. Evcil ortam ve iş ortamı arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Daha geniş duygusal ifadeyi teşvik etmesi beklenen evcil ortam, daha geniş mahremiyet ile yasal olarak bağlantılıdır. Yine de bu sık sık olay olabiliyorken, hem mahremiyetin hem de işyerindeki duygusal ifadenin önündeki engellerin neden var olduğu sorusunu açıklamamaktadır. Elias bununla birlikte, güç ilişkilerinin duygusal ve davranışsal sınırlama ile nasıl ilişkili oldukları sorusuna yönelmede bize bir yanıt sağlamaktadır. Nezaketin ve üstlerimize riayet etmenin postmonarşik tarihi içerisinde, tümünü asılı olarak bırakmaktan ziyade, duygusal öncelik ve diplomasi göstermemiz o kadar da şaşırtıcı değildir.

Bölüm 4

Stresi Yeniden Düşünmek:

Kollektif Olanı Görmek

Jocelyn Handy

2. Bölüm stres araştırmasının tutarsız gelişiminin taslağını ortaya koydu. Bu söylemin kuramsal darlığını açıklamak amacıyla bu bölüm, onu Burrell ve Morgan tarafından sağlanan örnek analiz ile ilişkilendirecektir (1979). Daha sonra söylemin, bu dört deneysel çalışmanın incelenmesi sayesinde yazılmış olabileceği alternatif yolları inceleyecektir. Bu çalışmaların her biri, işçilerin kolektif yaşamları ve içinde çalıştıkları koşullar arasındaki karmaşık ilişkinin farklı safhalarını teyit etmektedirler.

Geçerli Modeller

Kurumsal analiz ile ilgili yeni ufuklar açan çalışmalarında Burrell ve Morgan (1979), farklı kuramlar kullanan çekirdek varsayımların, toplumsal değişmeye karşı toplumsal düzenleme ve nesnellığe karşı öznellik gibi iki anahtar boyut üzerinde çözmeye vesile olacak bir merkez oluşturmaktan faydalanma yoluyla açıklanabileceğini iddia ettiler. Onlar, eğer bu iki konu düz olarak ele alınırsa göreceli olarak kendi kendine yeten dört örneğin ortaya çıkacağını savunuyorlar. Her bir örnek, bireyle, toplumla, kanıtla ve müdahale ile ilgili kendi içinde tutarlı varsayımlara sahiptir. Ama hepsi de, başka görüş açıları tarafından sağlanan öngörülere ya aldırmakta ya da karşı çıkmaktadır. Bu nedenle, eğer belirli bir alandaki araştırma, özel bir meta-kuramsal varsayımlar setinin hakimiyeti alanında yürürse, yüzeysel olarak olası olan ama, yeniden değerlendirildiğinde, kendi içinde, tetkik edilmemiş olarak yatan oldukça şüpheli bir takım varsayımlara sahip olduğunu

tanımlayabilecek bir toplumsal gerçeklik görüşü sağlamaya yönelmektedir.

Görünüşte apolitik ve oldukça bireysel olan bir yaklaşımın hakimiyetinin Burrell ve Morgan'ın işlevsel modelinin içerisine sıkı bir şekilde yerleştirdiği stres araştırmasıyla birlikte vücut bulduğu görülen bu görüş; alternatif bakış açılarının, iş stresi ile ilgili İskandinavyalı araştırmayı tanımlayan toplumsal ağırlıklı çalışmalar gibi, marjinal bir şekilde kalmasını sağlamıştır (2. Bölüme bakınız).

Değişme

Radikal hümanist

Toplumsal temel görüşü: Devlet, çok uluslu şirketler ve meslekler gibi, toplumsal kuruluşlar bilgi üretimini hakimiyetleri altına alır.

Stresin kaynakları: Bu kuruluşlar tarafından ortaya konan toplumsal ve kurumsal, yapısal yapılar, yabancılaşmaya, bireyselliğe ve toplumların bozulmasına sebep olurlar.

Tipik Çözümler: Ekonomik ve yapısal değişmelere yol gösteren karşılıklı, yardım ve bilinç.

Radikal Yapısalcı

Toplumsal temel görüşü: Temel ve çözümlenemeyen çatışmalar; farklı sınıflara, eşit olmayan bir şekilde para, güç ve fırsat sağlayan kapitalist ekonomik yapılar içinde doğar.

Stresin kaynakları: Ekonomik sömür, eğitimde ve sağlıkta eşitsizlikler ve ekonomik olarak durumu uygun olmayanlarda marjinalleşme yaratan kapitalist ekonominin talepleri.

Tipik çözümler: Toplumun ekonomik esaslarının radikal yeniden yapılandırılması.

Öznel

Yorumlayıcı

Yorumlayıcı İşlevselci Toplumun Temel Görüşü: Toplum, ortak niyetler ve öznel yorumlar sayesinde korunur.

Stresin kaynakları: İnsanların, kendi eylemlerine veya başkalarının eylemlerine verdikleri anlamlar.

Tipik çözümler: Vakaların yeniden şekillendirilmesini kolaylaştırmayı hedefleyen terapi.

Nesnel

İşlevci

Toplumsal temel görüşü : Toplumsal yapılar; tamamen fayda sağlayan ve hem dayanıklı hem de uyum sağlayabilen genişçe bir ortak değerler sistemi üzerine kurulur.

Stresin kaynakları: Kişisel talihsizlik veya patoloji, belirli alt kültürlerin veya toplumların uygun olmayan uyumları, küçük yapısal işlevsizlikler.

Tipik çözümler: Bireysel önlem veya tedavi, egemen değer sisteminin yükseltilmesi, mevcut yapıların iyileştirilmesi.

Düzenleme

Geleneksel iş stresi literatürü birçok rakip modeller içermektedir (2. Bölüme bakınız). Kısa oluşundan dolayı; yeni stres örneklerinin genel özelliklerinin çoğunu ortaya koyan, Burrell ve Morgan'ın modelinin ilham kaynağı olduğu, yani Cooper tarafından sağlanan modeli ele alacağım (1986).

Cooper'ın modeli, 1980'lerin stres örneklerinin çoğunda görülen 'karşılığında cevap gerektiren görüş açısını' benimser (Örn: Fletcher ve Payne 1980). Bu görüş içinde stres; bireyin şu anki çevresinde yer alan bireysel ihtiyaçlar ve kaynaklar ile çeşitli talepler, sınırlamalar ve kolaylaştırıcılar arasındaki etkileşimin bir sonucu diye görülmektedir.

Cooper'ın modeli, başlangıç olarak hem iş stresinin sebepleri hem de bireysel işçi bu stresleri yaşadığında ortaya çıkan örgütsel ve bireysel problemler ile ilgili bilgilendirici ve anlaşılabilir bir genel fikir sunmaktadır. Cooper kendi modelinin içerisine bireysel işçi merkez aşamasını yerleştirmekte ve daha sonra, kurum veya çekirdek aile sınırları içerisinde sıkıca konumlanmış düşük seviyedeki farklı stres dizilerine dayanarak stresin sebeplerini incelemektedir. Stres, inkar olunmaz şekilde öznel, psikolojik bir deneyim olduğundan, bu, ilk bakışta iş stresi örnekleri için belki de tek, mantıklı başlama yeri olarak görülmektedir. Bununla birlikte, bireysel merkez aşamasını yerleştirmek yoluyla Cooper, stresin aslında, bireysel işçinin karakterindeki eksiklikler (kişilik özellikleri ile açığa çıkmış; A kategorisi, evhamlı oluş, vb.) ve örgütsel yaşamın olumsuzluklarıyla mücadele etmede yetersiz oluşu ile ilintili olduğunu ima eden bir açıklamayı okuyucularına sunmaktadır. Bu tür bir analizde kesin olan, strese uygun ve verimli hale getirilmek için tasarlanmış bireyler üzerinde çare bulmaya yönelik stresle başa çıkma uygulamasındaki odak ve onun bireyciliği arasındaki ortak yaşama ilişkisidir (5.Bölüm, bu ortak yaşamın toplumsal kontrol ve düzen imgelerini ortaya koyan daha ayrıntılı bir analiz sağlamaktadır).

Cooper, bu yüzden, okuyucularına; içinde belirli işçi gruplarının ortak deneyimlerinin yaygın algı ve eylem çeşitlerini doğurduğu yollardan çok, işçiler arasındaki farkları vurgulayan kuramsal bir fikirle yola çıkan bir model sunmaktadır. 2. Bölümde incelenen stres modellerinde işaret edildiği gibi, bunun sonucu; ortak deneyimlerin önceliğini inkar etme yoluyla ve ortak olanı, stresin ölçüsü ve mücadele yeteneği ile ilgili bireysel farklar sorunu olarak değiştirerek, kuramsal

konuları azaltma yoluyla iş stresinin bütünsel problemini depolitize etmektedir.

Cooper tarafından benimsenen tıbbi terminoloji ayrıca, stresin hem bireysel hem de kurumsal sonuçlarının, kesin olarak patolojik olduğunu ve bu nedenle izahtan çok, tedavi gerektirdiğini belirterek, örgütsel yaşamı makul hale getirme görevini kolaylaştırmaktadır. Tıbbi mukayeseyi, idarece açıklandığı gibi, işçinin fiziksel problemlerinden örgütsel problemlere genişletme yoluyla, Cooper, kurumun kendisinin, işin bulunduğu yerden uzak olma gibi belirtiler gösteren ve grevlerden başlayıp kronik düşük performans kadar yayılan rahatsızlıklardan yakınan bir organik varlık olduğu aldatıcı görüşünü yaratmaktadır. Örgütü bu şekilde somutlaştırmanın iki etkisi vardır. İlk olarak, bu strateji, dikkati, insani etkinliğin sonuçlarından örgütsel yaşamın yaradılışına çevirmekte ve böyle yaparak kurum içerisindeki rakip grupların güç kaynaklarını, hedeflerini, değişen politik bağlılıklarını örtmeye yardımcı olmaktadır. İkinci olarak, bu metafor, stresle başa çıkma eğitimi gibi bireysel ve tıbbi çözümlerin kullanımını haklı çıkarmaktadır (5. Bölüme bakınız). Kurumların; daha geniş bir sosyal sistemin özel alt sistemleri olduğunu ve toplum olarak paylaşılan çeşitli hedeflerin rasyonel başarısı ile donatıldığını varsayan, toplumun fikir birliği içinde olduğu bir model, bu yüzden, politik tarafsızlık ve bilimsel otorite elde etmek amacıyla güya tıbbi teknoloji kullanılarak meşrulaştırılmaktadır.

Bu tür analitik çerçeve, örgütsel yaşam üzerinde kabul edilebilen tek görüş açısı değildir. Daha doğrusu, bu görüşün Amerikan ve İngiliz stres literatürü içerisindeki hakimiyeti, bu alan içindeki temel tutuculuğu yansıtmaktadır. Geçen on yıl içerisinde değişim için çok sayıda çağrının yapılmış olduğu doğrudur (Örn: Kasl, 1978; Payne, 1978; Parkes, 1982; Brief ve Atieh, 1987), ama doğan sorunlar, ya genel olarak tanımlar, ölçü teknikleri ve deneysel tasarım gibi intra-paradigmatik konuları ilgilendirmiştir ya da işlevselci bir görüş açısından Burrell ve Morgan'ın, yorumlayıcı görüş açısı içerisinde bir düşüşü ancak hala temel olarak düzenleyici örnek olarak tanımladıkları kuramsal bir fikre yönelmek amacıyla mazeretler içermiştir.

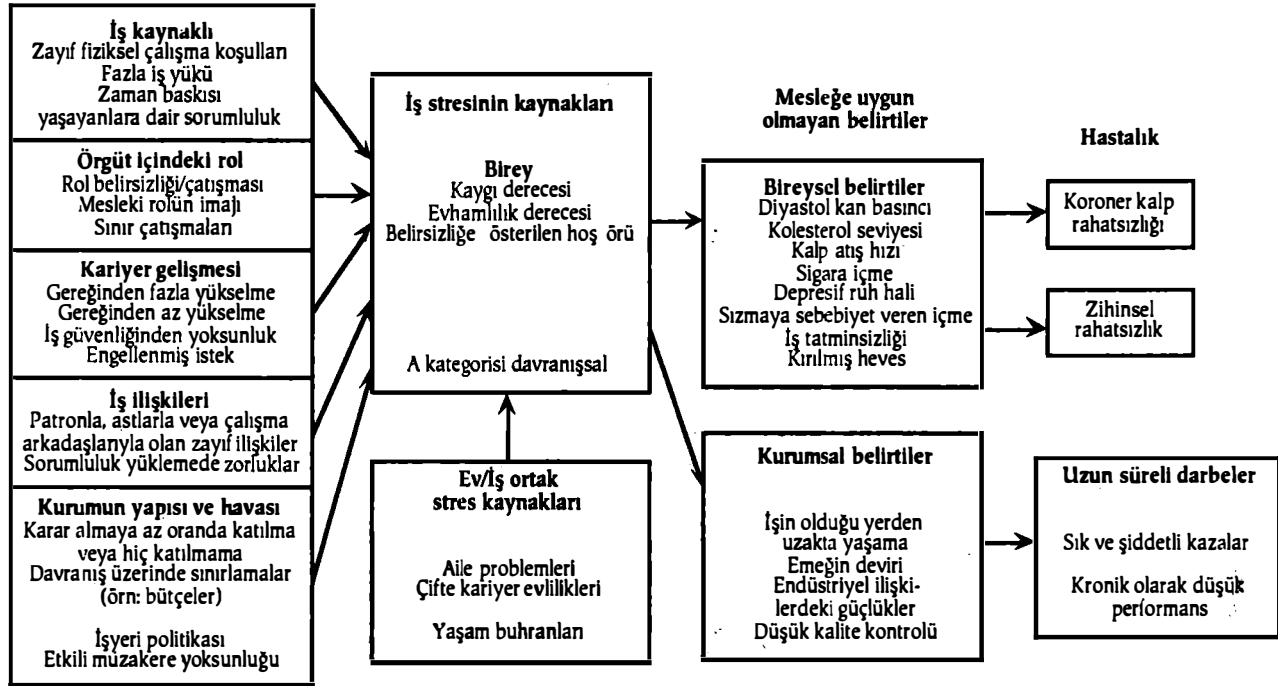
Bu tarz bir yaklaşım, geleneksel bir psikanalitik çerçeveyi benimseyen ve ilk etapta iş bağlantılı olduğu görülen problemlerin; kökleri çocukluğa kadar giden ve birey kaynaklı bir psikanalitik kuramsal

çerçeve kullanan tedaviye yönelik müdahaleye mahkum olan, ruh içi ikilemler olarak yeniden yorumlanabileceğini ileri süren Firth-Cozens'ın çalışmasında en açık şekilde açığa çıkmaktadır (Firth, 1985; Firth ve Shapiro, 1986, Firth-Cozens, 1992). Bu yaklaşım, iş stresine yönelik geleneksel kanun koyucu yaklaşımdan daha net bir tarzda bireyin ruh karmaşıklıklarını açığa çıkarırken, geçmişin ve özel sarsıntıların önceliğini vurguladığı için kendi politik belirtileri içinde oldukça tutucu kalır ve şu anki toplumsal çevre ile bireyin herhangi bir derinlikteki öznel deneyimi arasındaki ilişkiye hitap etmekte başarısız olur.

Sıkıntının öznelliğini yeniden düşünmek; bireysel işçiyi geri kalan işgücünden ayıran basit modellerin ötesine geçmek ve hem insanların iş çevresine uyumlarının kollektif doğasını hem de gücün merkeziliğini ve örgütsel yaşam içerisindeki çatışmayı kabul eden daha karmaşık analizlere doğru hareket etmek anlamına gelir. Bu, farklı genetik (miraslar) ve yaşam deneyimlerinin bir sonucu olarak farklı bireylerin kişiliklerinin bir dereceye kadar değişebileceğinden dolayı, bireysel farklılıkların konu dışı olduğunu göstermez. Bununla birlikte, 2. Bölümde işaret edildiği gibi, bireysel tahmin süreçleriyle zihnin meşgul olmasının ve kaçınılmaz suretle mücadele etmenin, belirli bir sosyal grubun üyeleri arasındaki pek çok ortak noktayı örttüğünü ileri sürmektedir. Sonuç olarak, stres araştırması ve öznellik; iş çevresine ortak uyum sürecinin, birçok işçinin stresli gördüğü çevreleri yeniden yapılandırmaya yardım edebilecek ortak mücadele etme stratejilerinin dinamik gelişmesini kapsadığını bilmek durumundadır.

Kısacası, öznellik söylemleri, belirli mesleki grupların ortak çalışma deneyimlerinin önemini azaltmaları yüzünden halen sınırlıdır.

Bu bölümün ikinci kısmı, stres araştırması gibi geleneksel olarak sınıflandırılmamasına rağmen, işçilerin ortak stres ve sıkıntı deneyimi ile ilgili olan dört araştırma çalışmasını açıklama yoluyla, içinde, söylemin yazılmış olabileceği alternatif yolları incelemeye çalışacak.

Şekil 4.2. Bir Stres Modeli (Cooper, 1986)

Dört Örnek

Bu kısımda tarif edilen dört çalışmanın hepsi, Burrell ve Morgan tarafından tanımlandığı gibi geniş olarak radikal hümanist; işlevselci görüş açısı içerisine girer ve birçok ortak özelliklere sahiptir. İlk olarak, hepsi de, birbirine bağlı toplumsal gruplar arasındaki ilişkiyi, çalışmanın anahtar birimi olarak alırlar ve bu odak sayesinde sağlanan öngörüler bireysel deneyimlerin artan değerini ortaya çıkarmak için kullanır. İkinci olarak, hepsi de, öznel stresi deneyimlerinin; ya bireysel deneyimi, onun bağlamından ayırıştıran kuramsal bir tutum sayesinde ya da insanları, onların ilgileri olmaksızın işleyen acımasız yapısal güçlerin kuklaları olarak gören bir yaklaşım sayesinde tam olarak anlaşılamayacağını vurgular. Üçüncü olarak, hepsi de, eylemlerin genellikle onaylanmamış koşullar içerisinde yer aldığı ve tasarlanmamış sonuçlara sahip olduğu gerçeği ile beraber, toplum ve kurumlar içerisindeki çelişkilerin, insanların onların durumu ile ilgili eksik ve belirsiz anlayışı içine yansıdığını tartışmaktadır. Dördüncü olarak, hepsi de, bu tasarlanmamış sonuçların, insanların mücadele stratejilerinin, böylece öznel stres deneyimlerini arttırmalarının, verimliliğini azaltmaya yöneldiğini ileri sürer. Sonuç olarak, hepsi de, bu süreçlerin zaman üzerine karmaşık yayılmasını göstermek için nitel veriyi derinliğine kullanır.

İlk örnek, Pollert'in, kadın işçilerin çalıştıkları tütün fabrikasının kapanmasına karşı verdikleri tepkiler ile ilgili çalışmasıdır. Bu çalışma, sosyolojik literatür içerisinde ilgi çekmişken, onun sıkıntıyı anlamaya yönelik geçerliliği, temel stres araştırmacılarınca gözardı edilmiştir. İşçilerin kendi iş koşulları ile ilgili öznel beyanlarına güvenmiş olan stres literatürü içerisindeki birçok çalışmanın aksine, Pollert, net bir şirket yapısı analizi ve kadınların temel çalışma koşullarını geliştirmek için, kendisinin geçmiş endüstriyel ilişkilerini ele almaktadır. O halde bu faktörler, kadınların öznel deneyimlerine ve fabrikanın kapanışına gösterilen uyum sürecine bağlıdır. Pollert'in kitabının gücü, sadece fikirlerini kanıtlamak için sunduğu etnografik veri bolluğunda yatmamaktadır, aynı zamanda Pollert'in sosyal gerçekliğin toplumsal, yapısal ve öznel unsurlarını dikkatlice birbirine dokumasında yatmaktadır. Pollert'in işgücünü kapsayan koşullar ile ilgili analizi, kadınların, hem yönetiminin hem de sendika etkinliklerinin, erkeklerin egemenliğinde olduğu bir şirket yapısı içerisinde, göreceli olarak okumamış işgücünün çoğunluğunu oluşturduklarını ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, kadınların emek süreci içindeki ilgileri, gücü elinde bulunduranlarca önemsiz gösterildi, mesleklerindeki üstalık ve zorluk şirket-iş değerlendirme şemalarında değerinin altında gösterildi ve onların çoğunu çalışmaya iten ekonomik zorunluluk hesaba katılmadı.

Pollert'in iş çevresi tarafından yaratılan stresler, iş ve aile sorumluluğunun çifte yükü ile ilgili net açıklamaları, geleneksel stres literatürü içerisindeki çoğu araştırmaya uygundur. Bununla birlikte o, fabrika yaşamının hakim ideolojisine karşı kadınların alışılmış tepkilerini tanımlayan karmaşık direnç ve hile ağı ile ilgili analizi ve bu yaklaşımın ötesine ilerlemektedir. Bir yandan, kadınlar emeklerinin değerinin düşürüldüğünü anladılar ve buna gücendiler, ama öbür yandan, asıl kimliklerinin seks objeleri, eşler ve anneler gibi rollerde yer aldığı şeklindeki erkek görüşü ile uyuştular. Sonuç olarak, onlar ya işi okul ve evlilik arasında geçici bir araç olarak kavramlaştırma yoluyla, ya da erkek çalışma arkadaşları ve idare ile olan etkileşimlerinde kendilerinin diğer geleneksel rollerinin önemini vurgulama yoluyla çalışma koşulları ile uzlaşmaya çalıştılar. Bu tepki örneği, sendika ve idarenin kadın işçiler ile ilgili stereotiplerini güçlendirdi ve nitekim kadınların erkekler tarafından yürütülen sınırlı kontrolü reddetmesine yardım etti (ef.E.M. Hall. 1989).

Kadın işçilerin sendika içindeki ilgilerini sınırlayan nesnel engellemeler kabul edilmeden süregiderken, bu kontrol eksikliği kadınlar tarafından kendi kabahatleri olarak yorumlandı. Sonuç olarak, pasif oluşlarını kişisel veya cinsiyetle ilişkili zaaflarına dayanarak kavramlaştırdılar. Aşağılık duygularını güçlendiren ve fabrikanın kapanışına yönelik kadercı ve uysal bir yaklaşımın devamlı hale getirilmesine yardım eden bir nitelemedir bu. Nitekim Pollert'in gösterdiği gibi, kadınların çevresi içerisinde yer alan sosyal yapılar, hem stres yaratıcılar olarak, hem de kadınların algılamalarını ve eylemlerini, fabrika çevresinin çoğu stres üretici özelliklerinin devamına onların katkıda bulunmasına sebep olan yöntemlerle şekillendiren faktörler olarak rol aldı.

İkinci örnek, Hochschild'in (1983) satılabilir bir mal olarak duyguyu pazarlayan mukaveleli yükümlülüğün, büyüyen hizmet sektörü içerisinde işçilere zarar verdiği yolları inceleyen duygusal emek ile ilgili çalışmasıdır. Hochschild, büyük bir Amerikan şirketindeki havayolu hosteslerini örneği için kullanarak, öncelikle kadın işçilerin de-

neyimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte kendinden önce Pollert'in yaptığı gibi, odak grubunun deneyimlerini, müşteriler ve diğer personel ile olan bir cinsiyet ilişkileri ağı içerisine yerleştirmekte ve 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında havayolu endüstrisine yönelik değişen ekonomik koşulların daha geniş bir incelemesi içinde analizini denemektedir.

Hochschild, insanlara duygusal ilgi sunmaları için ödeme yapmanın temel bir çelişki barındırdığını ileri sürmektedir. Bu, insan ilişkileri içerisinde var olan güvenilirlik ve hile arasındaki farkı bulanıklaştırarak, bu tür suni deneyimler içinde yer alan hem alıcıları hem de satıcıları eninde sonunda rencide edecektir. Hochschild'in gösterdiği gibi, Delta Havayollarının kabin mürettebatı ilk eğitimleri sırasında, sadece müşterilere çok sevildiklerini ve onlar tarafından değer verildiklerini hissettirmek zorunda olmadıklarına, ama aynı zamanda, gerçekten kendilerine yönelik olumlu bir bakış elde etmek ve havayolu müşterilerine yönelik hem olumsuz davranışları hem de olumsuz duyguları önlemek zorunda olduklarına inanmaları yönünde toplumsallaştırıldılar. Hochschild'in deyiimiyle personele, yüzeysel davranıştan öte derin davranış ile meşgul olmalarını ve şirketin piyasa oranını, karını ve ününü arttıracak, içten bir karşılama sunmaları için duygusal kaynaklarını tanzim etmelerini gerektiren bir mukaveleden doğan yükümlülüğe sahip oldukları telkin edildi. Müşterilerin ise bilet ücreti içinde personele bakmak için ödenmiş olan tutarı karşılıklı ilgi sunumları nedeniyle personel duygusu için yeniden ödeme yükümlülüğü yoktur. Yine de, müşteriler, personel tarafından gösterilen arkadaşlığın rutin bir tepki mi olduğu, ki bu durumda duygusal değer azalabilir, yoksa personelin kendilerine özel bireyler olarak bazı ek bilgiler mi gösterdiğini düşünme aşamasında bir sorun yaşadılar. Bu iki faktör müşterilerin davranışlarını bazı kişisel ilgilerden yola çıkarak personelden ek hizmetler talep etmeleri yönünde etkiledi. Bu problemler, kısmen havayolu hosteslerinin cinsel ve annelik rollerine dair sosyal tiplerlerinden dolayı, kısmen de bir kısmı sanki cinsiyetleri ve personel ile olan ekonomik ilişkileri onlara kadın personel ile bir mahremiyet ilişkisine girme hakkını vermiş gibi davranan erkeklerin havayolu müşterilerinin çoğunluğunu oluşturmalarından dolayı, kadın kabin personeli açısından daha kötü olmuştur. Bu problemler, 1970'lerde kitle seyahatlerinin ortaya çıkmasıyla hizmet edilmesi gereken yolcuların sayısı, personele tahsis edilmiş görevlerini yerine ge-

tirmek amacıyla tarifeleri daha sıkı tutmaya çalışmalarını temin ettiğinde ve bu yüzden havayolunun reklamında taahhüt etmeye devam ettiği bireysel korumayı müşterilere vermeye muktédır olmadıklarında, şiddetlendi. Bu, personelden müşterilerin ihtiyaçlarına öncelik veren duygusal emek yoluyla mücadele etmelerinin beklendiği, canı sıkın müşteriler tarafından yaratılan bir tarz tepki doğurdu. Bu streslerle yüz yüze gelmiş olan personel, her biri kendi duygusal risklerini içlerinde barındıran iki yoldan biriyle karşı koymaya yöneldiler. Bazı işçiler, işlerine gerçekten duygusal olarak bağlı oldukları bir pozisyonundan hem işlerinde hem de kişisel yaşamlarında bir duygusal ayrılık pozisyonuna yöneldiler. Nitekim başlangıçta, kendilerini işleriyle özdeşleştirmeleri yönünde şirketin verdiği öğütlere karşılık vermiş olan bu işçiler, müşterilerin düşmanca davranışlarını kendi içtenliklerinden çok, mesleki rollerine bir tepki olarak kavramlaştıramadılar ve hissetme kapasitesinin küresel olarak azaldığından yola çıkarak işlerinin duygusal itinasıyla ilgilenmeye zorlandılar. Diğer personel, hareket ettiklerinde onlara tanıma olanağı veren meslekten sağlıklı bir kayıtsızlık geliştirerek kendi iş problemleriyle ilgilendiler. Bu çözüm, personelin kendi duygusal sığılığı içinde rahatsız edici bir duygu yaratmasına rağmen personel, işlerin gidişi ile ilgili bazı kontroller yapmayı sürdürürken tatmin edici şekilde işledi, ama iş oranı arttığından ve duygusal hareket için gerekli olan zamanı kısıtladığından başarısızlığa uğradı. Tatmin edici iş performansının temel önkoşullarından biri, tüm zamanlarda arkadaşça ve koruyucu bir tavır içinde davranma kapasitesi olduğu için, bunun gibi personelin artan ayrılımları, onların işlerini kötü bir şekilde yaptıkları biçiminde algılanmaları ve müşteriler tarafından olumsuzca karşı konulmaları anlamına geldi ve bu, personelin daha ileri düzeyde duygusal çekilmesiyle gerekçelendirildi, Nitekim Hochschild'in tanımladığı gibi, başarılı performansı aleyhe etkileyen koşullar altında duygusal emeği yerine getirmenin barındırdığı stresler, insan olarak personelin hem işlerine hem de kendi kişisel kimliklerine yabancı hale geldikleri bir durum yaratabilir.

Üçüncü örnek, Satyamurti'nin (1981) sosyal işçilerle ilgili çalışmasıdır. Bu araştırma içerisinde yer alan hem kuramsal görüş açısı hem de yöntemibilim, onu temel literatür içinde ortaya çıkan sosyal iş stresi ile ilgili çok sayıda çalışmadan ayırmaktadır. Bu tür çalışmalar genellikle günlük yaşamlarında sosyal işçilerin belirli kaygılarıyla ilgili konuları teşhis etmekte, ama içinde bu konuların olağanüstü işlevler

ve bir kurum olarak sosyal iş yapısı tarafından etkilendiği yöntemleri ender olarak analiz etmektedir. Aksine Satyamurti'nin çalışması, bireysel meslekleri daha geniş bir çerçeve içerisinde yerleştirmekte ve kurumun doğasında yer alan çelişkiler ile sosyal işçilerin öznel deneyimleri ve eylemleri arasındaki karşılıklı ilişkileri vurgulamaktadır.

Satyamurti tarafından geliştirilen ana fikir, sosyal işçilerce yaşanan streslerin köklerinin devletin sosyal işçilere yönelik talepleri ve onların hizmetine koyduğu kaynaklar arasındaki dengesizlikte yer aldığı şeklindedir. Satyamurti, sosyal işçilerin müşterileri tarafından yaşanan pratik ve duygusal problemlerin çoğunun işçilerin yaşadığı kronik malzeme yoksunluğundan kaynaklanabileceğini savundu. Ne yazık ki sosyal işçiler, müşterilerinin problemlerinin temel sebeplerini hafifletmek için gerekli olan malzeme kaynaklarına giden yolu sınırlamışlardır. Sonuç olarak, müşterilerinin davranışlarını değiştirmeyi veya onlara duygusal destek sağlamayı hedefleyen birey merkezli stratejiler sayesinde, bu problemlerle uğraşmaya ve onların hakkından gelmeye zorlandılar. Satyamurti, ayrıca bu tür stratejilerin, sosyal işçileri yetersiz ve boşuna didinmiş hissi ile başbaşa bırakarak, genellikle başarılı olamadığını savundu. Sosyal işçilerin müşterileriyle olan birey merkezli günlük etkileşimleri genellikle hem yardıma yönelik stratejilerinin olumsuz sonuçlarından, hem de mesleki yetersizlik ve tatminsizlik sonucu oluşan hislerden dolayı sosyal işçilerin müşterilerden şikayetçi olmasına sebep oldu. Bu nitelikler, sosyal işçilerin duygusal emeklerini geri alarak ve müşterileriyle olan ilişkilerini bir rotaya koyarak kendi stresleriyle mücadele etmeye çalıştıkları değişmiş iş örneklerine yol açtı. Ne yazık ki bu sosyal işçilerin müşterilerine yardım etmeye yönelik zaten sınırlanmış kabiliyetlerini azaltmanın ve müşterileri ile olan ilişkilerinde gerilimi kızıştırmamanın paradoksal sonucuna sahipti. Nitekim, işlerindeki çelişkilerden doğan stresle ilgili kişisel duyguların bir sonucu olarak sosyal işçilerin çoğu yardım etmeye yetlendikleri insanlardan şikayet etmeye son verdi. İlginç bir şekilde, Satyamurti ayrıca bu çelişkilerin açık bir kavrayışına sahip olan sosyal işçilerin yardıma yönelik stratejileri başarısız olduğunda, kişisel olarak yetersiz hissetme eğilimlerinin azaldığını ve bunun içindir ki, müşterilerinden vazgeçmeden işlerinin olumsuzluklarıyla mücadele etmek için daha iyi donatıldığını keşfetti.

Son örnek, Handy'nin (1990) psikiyatrik hemşirelerdeki stresle ilgili olan çalışmasıdır. Diğer çalışmaların yazarlarının bu kısımda açık-

ladıkları gibi Handy, bir oyuncu grubuyla olan geleneksel zihin meşguliyetinden kaçınmaktadır. Bunun yerine, personelin karşılaştığı streslerin, insanların psikiyatrik sisteme katıldıkları çeşitli yolları yorumlamadan tam olarak anlaşılamayacağını savunur. Handy'nin çalışmasının ana teması şudur: Psikiyatrinin zihinsel hastaları kontrol etmeye ve onlarla ilgilenmeye yönelik çifte işlevi, personel ve hastalar arasındaki günlük etkileşimlerde somut ifadesini bulan temel çelişkiler yaratmaktadır. Sonuç olarak onların ilişkileri, bütün ilgili olanlar için çok acı verici olan ve psikiyatrik kuruluşlar içerisindeki örgütsel yaşamın kötü niteliklerinin çoğunun artmasına katkıda bulunan çeşitli planlanmamış ve belirsiz sonuçlara sahiptir.

Bu çalışmanın en açık bulgularından biri, hemşirelerin günlük etkinliklerinin sosyal kontrol merkezli olduğuydu. Bu tür etkinlikler hastaların anlamasına, değişmesine veya kendi yaşamlarının kişisel koşullarıyla ve aynı zamanda, profesyonel bakıcılar olarak hemşirelerin kendi imajlarıyla uzlaşmalarına yardım etme olasılığı olan stratejilere genellikle uymuyordu. Hemşireler, problemi olan hastaları ya kötü ya da deli diye kavramlaştırarak bu çatışmayı çözmeye çalıştılar. İlk grup, sistemi suistimal edenler olarak görüldüler. Bunlar, sadece yardımı hak etmemekle kalmıyorlar, ama aynı zamanda öbür hastaların hak ettikleri yardımı almalarına da engel oluyorlardı. İkinci grup, hastalıklarının bir sonucu olarak kontrol ihtiyacı olan diye kavramlaştırılmaya vesile oldular. Bunlar, yıkıcı hastalara sakinleştirici ilaç tedavisi nezareti gibi, tedavi edici etkinlikler olarak yeniden yorumlanabilecek, kontrol merkezli etkinlikleri mümkün kılıyorlardı.* Hemşirelerin hastaların davranışlarıyla ilgili alışılmış yorumları, onlara günlük eylemlerini kendi imajları olan yardımcılarla bütünleştirmeleri konusunda yardım ederken, görüşmeden çıkan veri, daha genç hemşirelerin çoğunun kendi günlük eylemleri ile tedaviye yönelik idealleri arasındaki ayrılıkların farkında olduklarını ve bundan tedirgin olduklarını ortaya çıkardı. Bu farkında oluş, bireysel hastalarla tedavi merkezli ilişkiler geliştirmeye yönelik ayrı ayrı çalışmalara yol gösterdi. Ne yazık ki, bu tür yenilikler hem hemşirelerin deneyimsizliğinden, hem de hastane çevresinin kontrol merkezli yapısından dolayı ge-

* Bu yorum, gönüllü bakımın psikiyatrik ideolojisinin sürdürülmesine yardım eden tarzda personelin tedavi kaygıları ve sosyal kontrol ile bütünleşti ama hastaların hemşirelere olan düşmanlıklarına daha ileri kontrol merkezli etkinlikleri artırmanın hesapta olmayan sonucuna sahiptir.

nellikle başarısız oldu. Yardıma yönelik çalışmalarının tekrarlanan başarısızlığı, personelin yoğun güvensizlik duygularını ateşledi ve hastaların değişikliğe karşı motive olmayışları nedeniyle şikayetçi oldukları savunucu tepkiler başlattı. Bu reddetme ve yetersizlik duygularına yönelik bir çözüm, işe karşı daha etkili ve alışılmış (merkezli) bir yaklaşımı benimsemekti.

Bu strateji, deneyimli personel tarafından teşvik edildi. Çünkü kısmen koğuş rutinlerinin pürüzsüz idamesini kolaylaştırdı ve kısmen de yakın hasta temasının yarattığı hayal kırıklıklarını önlemede genç personele yardımcı bir yol olarak görüldü. Genç hemşirelerin çalışma koşullarından doğan tatminsizliklerinin tabiatında yer alan değişme potansiyeli, bu yüzden mevcut örneklerin himayesine girmiş oldu ve çok sayıda hemşirenin yetersiz ve stres (yaratici) buldukları tek sistemin yeniden yaratılmasını kolaylaştırdı.

Sonuç

Bu bölüm, iş stresi ile ilgili geçerli modellerin çoğunu destekleyen kavramsal ve yöntembilimsel bireyselliğin bu tür araştırmayı işlevsel bir örneğin içerisine sıkıca yerleştirdiğini savunmuştur. Yukarıda verilen örnekler bunun, stres söyleminin yazılmış olabileceği tek yoldan farklı olduğunu göstermektedir. Daha doğrusu geçerli söylem metni, onun bireyi yüceltmesinin ve çalışanların zaten stresli buldukları çalışma koşullarını ortak olarak iyileştirebilecekleri yolların inkarının bir sonucu olarak görülmektedir. Aynı zamanda aşağıdakileri önemsemektedir:

- a) Stresin ekonomik, kurumsal ve mesleki bağlamı,
- b) Cinsiyet ve stres arasındaki ilişkide olduğu gibi, sosyal tabakalaşmanın ilgisi,
- c) Bireyselci ve işlevselci bir söylemin düzenleyici belirtileri.

Bu bireyselliğin belirtileri, stres söylemiyle bağlantılı olan kurumsal uygulamaların ayrıntılı bir analizini veren sonraki bölümde, stresle başa çıkma teknikleri daha karmaşık bir tarzda incelenecektir.

Bölüm 5

Strese

Dayanıklı Hale Gelmek

'Ama ben suçlu değilim', dedi K., 'yanlış bir anlama var. Ve eğer bu noktaya ulaşırsa, herhangi bir insana suçlu denebilir mi? Hepimiz sadece insanız burada, biri diğeri kadar.'

'Bu doğru' dedi rahip, 'Fakat tüm suçlu insanlar bu şekilde konuşur.'

(Franz Kafka, Dava)

Bu bölümde iş stresi söylemi ve ona alternatif olanlar ile ilgili düşünceden, onunla bağlantılı olan kuramsal uygulama türlerini incelemeye doğru hareket edeceğiz; yani, kendi çalışanları arasındaki stres ile baş etmede kurumların neler yaptıklarını göreceğiz. Stres söyleminin bu uygulamaları tanımlamak amacıyla kullandığı etiketi, yani 'stresle baş etme'yi kullanacağım ve bu uygulamaları, içinde kullanıldıkları kurumun sosyo-politik bağlamı içerisinde analiz etmeye çalışacağım.

Göreceğimiz gibi, stres araştırması ve kuramı ile stresle baş etme uygulaması (SB) arasında direkt bir uygunluk yoktur. Bundan ziyade SB uygulaması, temel bilimsel iş stresi kuramı tarafından büyük ölçüde atlanan psikodinamik ve psikoterapik çalışmayı kaynak olarak kullanılmaktadır (2. Bölüme bakınız). Bununla birlikte 4. Bölümde gösterildiği gibi stres kuramı, araştırması ve uygulaması arasında birinin diğerini meşrulaştırdığı bir simbiyotik (ortak-yaşama) ilişkisi bulunmaktadır (Örn: iş stresinin tıbbi olarak zarar veren belirtilerinin kanıtı, 'hasta' olan kuruma stresle baş etme uygulaması 'tedavisini' uygulamayı zorunlu kılmaktadır) ve üçü de stresin oldukça bireysel ve apolitik bir izahına dayanmaktadır.

Stresle Baş Etme Uygulaması

Halen iş stresiyle baş etme konusunda yazarların çoğu, SB uygulamasının üç şeklinden birine gönderme yapmaktadır: İşçi yardım programları (IYP); stresle baş etme eğitimi (SBE); ve stresi azaltma veya strese müdahale etme (SM) (Murphy, 1988). Bu şekillerin ilki, işçi danışma servisleri şartına gönderme yapmaktadır. İkincisi, SBE, meditasyon, biyo-geriitilim, adale gevşemesi ve stres aşılınması gibi teknikler dahilinde eğitim kapsayarak, işçileri geliştirilmiş mücadele yetenekleri (stres ile) ile donatmak amacıyla planlanmış eğitim kurslarına gönderme yapmaktadır (Newton,1992). Üçüncüsü, SM, mesleğin yeniden tanımlanması veya çalışma reformu aracılığıyla, işçiler tarafından yaşanan mesleki stres yaratıcılarının şeklini veya derecesini değiştirmek için amaçlanan müdahaleleri göstermektedir. İlk ikisi İYP ve SBE, çok yaygın olarak gözükmektedir. Macload (1985), son zamanlarda danışma servisleri ortaya koyan Postane, Whitebread Bravers ve TSB Bankası gibi kuruluşlarla birlikte BK içinde kullanımları artıyor görünürken, ABD'de İYP'leri sunan en az 8000 şirketin bulunduğu hesapladı. SBE ile ilgili olarak Murphy, onun popülaritesinin son yıllarda dramatik bir şekilde arttığını bildirdi (1987:217); BK içinde ise Arroba ve James, SBE'ye olan talebin son on yılda dikkate değer bir ölçüde arttığını savundular (1987: XIII). Son aşama, SM, bununla birlikte, az sayıda araştırmacı tarafından sunulan bir reçete olarak gözükmektedir ve bir SB uygulaması gibi çok az bir şekilde denemiştir (Murphy, 1988).

ABD Ulusal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Enstitüsü için Neale (1982) tarafından yürütülen bir çalışma vasıtasıyla bir takım veriler sağlandıysa da SB uygulaması ile ilişkili yoklama kanıtı sınırlıdır (UMGSE). Neale, 217 kuruluşun telefon yoklamasından faydalanarak (bunun içinde sendika grupları, özel ve kamu sektör kuruluşları da var) ve iş dünyası ile sendika temsilciliğinin daha küçük modellerine yönelik anket yoklamalarını takip ederek, ABD idari ve sendikal grupların SB'ye yönelik perspektiflerini kıyasladı. SBE ve İYP'ler ile çalışma reformu hakkında sorular sordular. Ankete yanıt veren şirketlerin % 57'sinin % 80'i edebiyat, sınıflar ve atölyeleri kapsayan stres eğitim olanaklarına sahip olduklarını söylediler (1982:34). SBE'ye spesifik bir bakış ile birlikte, rahatlama eğitimi veya meditasyon gibi müdahalelerden, yanıt veren şirketlerin %50-%60'ı yararlanmaktadır (1982:34). Hem, stresle baş etme yollarının hem de stres eğitiminin pro-

fesyonel personele daha uygun bir şekilde sunulduğunu buldular. SB programları, insan kaynakları, personel, işçi danışma servisleri, tıbbi bölüm, eğitimsel talim, işçi hizmet kuruluşları, psikolojik servisler ve stresle baş etme ofisi gibi şirketin değişik bölümleri tarafından yürütülmekteydi (1982:32). SB'yi ortaya koyanlar arasında psikologlar, sağlık eğitmenleri, alıştırma fizyologları, teslim ve geliştirme personeli ve yasa koruyucu personel bulunmaktaydı. Bu araştırma bunun içindir ki, öbür sosyal bilim söylemlerinde olduğu gibi, stres söyleminin, aynı zamanda psikoloji, tıp, fizyoloji, yönetim ve hukuk gibi karmaşık ve farklı tutarsızlıklar dizisi içinde çalışan geniş bir uzman çeşitliliğine çağrı yapmakta olduğunu öne sürmektedir. İş stresiyle baş etmenin tarif edilmiş sınırları üzerinden sağlık gelişimiyle ilgilenen yazarlara baktığımız zaman, benzer bir tutarsız bilgi gözükür. Sonraki literatür içerisinde, yukarıda gösterilen SB şekilleri, çalışanların davranışlarını sağlık yönünde değiştirmek ve sağlık riskini azaltmak için planlanmış eğitim, koruma veya müdahaleden oluşan yerel sağlık geliştirme programlarının parçası olarak gözükmektedir (Conrad, 1986). Bu yüzden sağlık gelişimi, İYP'ler ve SBE, ve hipertansiyon kontrolü, sigara içmeye son verme, gıda eğitimi, alıştırma ve dayanıklılık programları gibi uygulamaları kapsamaktadır. Bununla beraber genellikle sağlık geliştirme programları (SGP'ler) ve İYP'ler arasındaki bu literatür içinde de farklılık vardır. Bu yüzden Roman ve Blum, SGP'leri proaktif bir tarz içinde sağlık risklerini en aza indirmekle ilgili olarak tanımlamaktadır. Oysa İYP'ler, zaten ortaya çıkmış belirtilerle ilgilenmek amacıyla planlanmaktadır (1988:504). Bu tür bir sınıflandırma içerisinde SBE'nin pozisyonu açık değildir. Fakat sağlık gelişimi yazarlarının onu SGP'lerin parçası gibi ele aldıkları görülmektedir (Örn: Conrad, 1988; Kronenfeld, 1988), çünkü belki de SBE genellikle, proaktif eğitim programlarının parçasını oluşturmaktadır ve sadece çalışanların problemlere sahip insanlar olarak algılandığı yerlerde kullanılmamaktadır. Hangi SB sahasına bakılırsa bakılsın, geliştirilmiş meslek performansı temelinde, programların mütemadiyen satılmakta olması, mesleğin bulunduğu yerden yarı yaşamanın azaltılması vb. ile birlikte, temel saygı emek maliyeti ile ilgili gözükmektedir. Örneğin, Eylül 1986'da BK Postanesinde başlatılan stres danışma servisini tarif ederken Allinson, onun mantığı ile ilgili net konuşmaktadır:

Temel insani idealler hariç, bir kuruluş için kendi personellerine yönelik danışma olanakları sağlamada, sadece bir tane temel çıkar vardır: Art-

tırılmış performans derecelerine ve işçi maliyet göstergelerindeki düşüşe onun katkıda bulunma başarısı (Örn: hastalık yokluğu, emek devrinin kabul edilemez dereceleri) (1989:385).

Benzer bir şekilde 'nasıl, hangi ve niçin stresle baş etme eğitimi' sorusunu gözden geçirirken Mattason ve Ivancevich, insani kaygıdan başka, gerçekten hangi perspektiften bakılırsa bakılsın emek maliyeti sorununun SBE için zorlayıcı bir neden olduğuna işaret ettiler (1982:770) ve sonuç olarak SGP'ler ile ilgili bir örnek olarak Bertera, kapsamlı işyeri sağlık geliştirme programlarının mavi yakalı işçiler arasındaki güçsüzlük günlerini azaltabileceğini ve işe iyi bir geri dönüş sağlayabileceğini savunmaktadır (1990:1101).

Buradaki temel kaygımız SB uygulamasının halen kullanılan şekilleri, yani İYP'ler ve SBE ile ilgilidir. Ben, İYP'ler üzerinde duracağım, çünkü onlar uzunca bir kullanım tarihine sahiptirler ve bu sebeple, daha ayrıntılı eleştirel analize maruz kalabilirler. Bunun içindir ki, İYP'lerin içeriğine aşağıda ayrıntılı bir şekilde bakılmaktadır. Bununla birlikte, SBE'ye aşına olmayan okuyucular için, onu ayırmak ve sonraki İYP'ler analizi ile kıyaslamak amacıyla, ilk olarak bazı SBE örneklerinin anahatlarından bahsedeceğim.

Yukarıda işaret edildiği üzere SBE, meditasyon, biyo-geriitilim, yavaş yavaş artan kas gevşemesi ve bilişsel talim gibi uygulamaların eğitimini içermektedir. Stres belirtilerini kontrol edebilmeleri için insanları eğitime üzerinde odaklaşan uygulamalarla, meslek stres yaratıcılarını zaptetme kabiliyetini sağlamaya çalışanlar birbirlerinden ayırt edilebilirler. Meditasyon, onun derin bir şekilde rahatlama olarak tecrübe edilen bir bilinç durumuna sebep olan kabiliyetinden dolayı, SB literatürü içinde ilerletilmektedir ve psikolojik canlandırmanın düşük halleri ile başkalaşmış beyin alımı etkinliği tarafından karakterize edilmektedir (özellikle artan alfa dalga etkinliği). Biyo-geriitilimi, benzer gayeler elde etmeye çalışmakta, fakat dışsal araç kullanmaktadır. Örneğin, bir rahatlama hali başarısı ile ilgili bilginin geriitilimi amacıyla insan vücudu üzerine elektronik alıcılar yerleştirilebilir; alfa beyinakımı etkinliğinin derecesi gibi sürekli yapılan kas gevşemesi etkinliği, vücut kaslarını kasmak ve daha sonra gevşetmek için bireyleri eğitmektedir. Böylece bireyler vücut gerilimini tanımayı ve sıkıntıyı hafifletmeyi öğrenebiliyorlar. Bu belirti odaklı tekniklerin aksine, stres aşılmanması gibi yaklaşımlar (Meichenbaum, 1975), işyerindeki stresli

hallerin üstesinden gelene dek onları dağıtmada bireyleri muktedir kılan yeteneklerin gelişimi üzerinde durmaktadırlar. Bu yüzden stres aşılması insanlara, sayesinde stresin anlaşıldığı kavramsal bir yapı vermektedir. Onlara stresle ilgilenmede etkili olabilecek bilişsel ve davranışsal gelenekler sunmaktadır ve daha sonra gerçek yaşamın mesleki stres yaratıcılarının benzerlerine maruz kaldıklarında onların bu tür yeteneklerini uygulamasını sağlamaktadır.

SBE'nin bu kısa anahatlarıyla beraber, stresle baş etme uygulamasının bir analizine doğru ilerleyebiliriz. Yukarıda işaret edildiği üzere burada İYP'ler üzerinde duracağım ve daha sonra SBE'lerle ilgili olan bu analizin implikasyonlarını inceleyeceğim.

İşçi Yardım Programlarının Gelişimi

İYP'lerin habercisi, Şikago'daki Batı Elektrik Şirketi bünyesinde Hawthorne'un çalışmalarında yüklenilen danışma programıydı (Le-winson, 1961; Murphy, 1988). Hawthorne danışma programı, bir takım eleştirel analizlere maruz kalmasına rağmen (Baritz, 1960; Rose, 1988; Hollway, 1991), yeniden incelemeye değerdir. Çünkü (a) diğer tüm İYP'lerin öncüsüydü, (b) geniş bir ölçekte uygulandı ve (c) sonraki İYP'ler ve SBE içindeki tekrarlanan konuları açıklamaktadır.

Batı Elektrik, Amerikan Telgraf sistemini telefonlar ve öbür iletişim araçlarıyla donattı (Baritz, 1960). Çalışmaların kendileri geniş, halen cazibeli, endüstriyel bir kompleks oluşturdular:

Hawthorne çalışmaları ilk bakışta ufak bir kenti çağnştırmaktadır. 1950 sonlarına doğru yaklaşık 20.000 insan burada çalıştı; 1947 baharında 135.000'in üzerinde insan çalıştırdı. Onun sarmaşıkla kuşatılmış binaları Kampüs'ün etrafını sarmaktadır- bahçeler, yüzme havuzları ve mermer bir dans pisti ile birlikte güzel manzaralı bir park (Wilensky ve Wilensky, 1951:266).

Danışma programı, uzun dönem Hawthorne araştırma programından, 1920'lerin ortasında başlayan endüstriyel tavırlar ve davranışlar içine doğru evrim geçirdi (Rose, 1988). Danışma programı, tek bir danışman ile 1936'da başladı. Fakat ondan sonra hızlı bir şekilde büyüdü. 1956 sonunda beş, 1938 sonunda on, 1941 sonunda 29, 1945 sonunda 40, 1948 sonunda 55 ve son olarak 1954 sonunda tam gün çalışan 64 danışman vardı (Dickson, 1945; Baritz, 1960; Dickson ve

Roethlisberger, 1966). 1956'da program gözden geçirildi ve sonradan şirket tarafından gösterilmeyen sebepler yüzünden sona erdirildi. 1936 ve 1955 arasında yaklaşık 550.000 danışma mülakatı yüklenildi; bu mülakatların büyük çoğunluğu (% 73), içinde yer alan işçinin rızası alınarak danışmanlar tarafından başlatıldı (Baritz, 1960:104). Dickson'a göre, Hawthorne danışma programında her danışmana, onun tüm zamanının ayrıldığı 300 işçi tahsis edildi (1945:343). Dickson ve onun çalışma arkadaşları, duygusal bir ferahlama ve gerilimlerden kurtulma sağlamak için planlanmış talimat şeklinde olmayan bir danışma biçimi geliştirdiler (1945:347). Dickson'un işlemi özetlediği gibi:

Danışman asla sözü kesmemekte, tartışmamakta ve tavsiye vermemektedir. İşlevi, usta bir dinleyici işlevidir ve ortaya koyduğu tavır, işçiyi onun için önemli olabilecek her şey hakkında konuşmaya cesaretlendirmektedir. Danışman, dinlerken, kişinin kendisi hakkında neleri açığa vurduğunu, ciddi bir şekilde anlamaya çalışmaktadır (1945:346).

Bu aktarmanın açıkladığı gibi, odak bireyleri analiz etme ve onların kendileri hakkında neler açıklayabileceği üzerindeydi, yaptıkları işin özellikleri üzerinde değil. Bununla birlikte, işçilerin anlattıkları problemlerin onların meslekleriyle ve çalışma deneyimleriyle doğrudan bağlantılı oldukları gözükmemektedir. İşçilerin kaygısı ile ilgili beş temel sınıflandırma şunlardı: Bir mesleği elde tutmak ve kaybetmek, tatmin edici olmayan iş ilişkileri, hissedilen haksızlıklar, yönetim ile yaşanan tatmin edici olmayan ilişkiler ve meslek gelişimi. Bunlar, geleneksel şikayet nedenlerinin özü olarak gözükken sorunlardır.

Bununla birlikte, bu tür şikayetleri esas değer olarak kabul etmekten çok, Hawthorne danışmanları belli problem ve gözükmeyen veya daha önce var olan sorun arasındaki psikanalitik ayrımı benimsediler: Belirtildiği gibi şikayet, bireyin sıkıntısının gerçek kaynağı değildi. Netice olarak, şikayetin belli içeriğine dayanan eylem, güçlüğün ortadan kaldırılabilmesi ile ilgili olarak bize güvence vermedi (Dickson, 1945:244). Bu yüzden otorite ile yaşanan yetersiz ilişkiler veya haksızlıklar gibi sorunlar meşru şikayet sebepleri olarak kabul edilmelidir. Bundan ziyade mevcut problem şeklinde ele alındılar ve birey ve onun yaşadığı gözükmeyen güçlükler hakkında bir şeyler açığa çıkardıkları derecede analiz edildiler. İstisna mülakatı, işçiye temel hislerini ve onun yanlış olarak inşa etmiş olabileceği fikirleriyle ve hayalleriyle ilgili olası problemleri keşfetme olanağı sağladı:

Mülakat, onun kendi zihninde inşa etmiş olduğu fikirleri, inançları ve hayalleri yeniden inceleme yönünde işçiye harekete geçirir. Bu süreç, bireyin kendi yaşantılarından yola çıkarak yaptığı yorumlarda bir değişiklik meydana getirir. Örneğin bir birey için, belirli bir bireye karşı aşırı haksız ithamlarda bulunmaya başlamak ve mülakatın sonunda 'Ha, sanırım onun kendine ait problemleri var ve sonuçta bu o kadar da kötü bir şey değil,' demek olağandışı değildir (Dickson, 1945:347) .

Bu yüzden bireysel işçiye, ilk etapta aşırı haksızlık ile ilgili meşru bir şikayet olarak düşünmüş olabileceği şeyin gerçekten 'o kadar, kötü olmadığı'nı anlaması için yardım edilebilir, Dickson'un tartıştığı gibi, 'işçiyle danışman ilişkisi önemli bir istikrar kazandırıcı güçtür' (1945:347). Elbette burada çok açık bir soru doğmaktadır: Kime göre istikrar kazandırıcı, işçiye göre mi yoksa onun işverenine göre mi? Dickson'un neticelendirdiği gibi: Uyumsuz kişiyle (istişarede bulunan işgücünün üçte ikisi) onun normal yaşam rutinlerini bozmadan ilgilenilebilir (1945:347). Bu bakımdan istişare, onun istikrar kazandırıcı potansiyelinden dolayı, Hawthorne yönetimi tarafından değerlendirilmiş olabilir, çünkü 20.000'den fazla uyumsuz Hawthorne işçisinin verimliliğindeki düşüşü en aza indirmeye ümidini vermiştir.

Şu an itibarıyla, Hawthorne istişare programlarınca yaratılan manipülatif imkanlar net olmalıdır. Bu tür bir manipülasyon Hawthorn'daki herhangi bir ihtiyatlı idari stratejinin parçası değilken, saf işçi denetimi konusundaki potansiyel, akademik yorumcular tarafından atlanmadı. Wilensky ve Wilensky'nin (1951) makalesi, Hawthorne'da 1947'den 1950'ye kadar personel danışmanı olarak çalışan ilk yazar, Jeanne L. Wilensky, tarafından ortaya konulan katılımcı gözleme dayanan çalışmaları içinde bu izahın niteliğini oluşturdu. Wilensky ve Wilensky'nin işaret ettiği gibi, istişare programı Hawthorne yönetimine işçilerinin ruhunu keşfetme olanağı sağladı: 'Batı Elektrik sadece işçinin sosyal yaşamına, ekonomik yaşamına ve entellektüel yaşamına girmede, aynı zamanda personel istişaresi sayesinde, onun en gizli düşüncelerine, işlerine ve arzularına girdi' (1951:266). Onlar, istişarenin etkinliğinin, danışmanın şikayete yönelik düşünceleri azaltma ve yeterli üretim ve meslek performansı sağlanmasına yardımcı olma kabiliyeti yoluyla değerlendirildiğini işaret ettiler. İşçileri kontrol etme kabiliyeti temelinde istişare programını açıkça satmaya çalışan dahili bir Hawthorne raporundan uzun uzadıya bahsettiler. Asabiyetleri ve mantıksız talepleri açığa çıkararak, herhangi bir saldırganlık tehdidine

karşı önceden tedbir aldı ve başka kurallarda ifadesini bulabilecek şikayet hallerine karşı korumaya yardım etti (1951:276). Lasch'ın daha sonraları ifade ettiği gibi, bu tür personel idaresi, şikayet halini terapik müdahale yoluyla tedavi edilebilir bir tür hastalık olarak ele almaktadır (1977:184).

Wilensky ve Wilensky, Batı Elektrik yönetiminin elemanlarının, istişareyi sendikanın saldırganlığından kaçınmaya yönelik bir strateji olarak kullandıklarını belirtme konusunda dikkatli davrandırlarsa da, Hawthorne tarihinde bir grev tehdidinin hiçbir zaman yaşanmamış olduğu gerçeğini not ettiler. Gözlemledikleri gibi: 'Eğer şikayet halini işleme tarzının aktif yerel bir sendikanın işlevinin özü olduğunu kabul edersek, iyi işçi ilişkileri ve etkilileştirilmiş bir sendika arasındaki bağın, rastlantının ötesinde bir bağ olduğu sonucuna varmamız gerekir' (1951:277). Wilensky ve Wilensky, Hawthorne yönetiminin, kendi gücüne yönelik tehditlerle başa çıkmak amacıyla bir manipülatif araçlar dizisi kullanmış olduğu sonucuna vardılar.

Hawthorne'a göre, İkinci Dünya Savaşı'na kadar istişare alanında çok az gelişmeler oldu. Bununla birlikte, savaş, mantar gibi büyüyen personel danışma kurumlarına şahit oldu (Wilensky ve Wilensky, 1951:278) Danışma konusundaki savaş zamanı bu hızlı gelişme bağlamıyla ilgili hiç bir ayrıntılı analiz yapılmamıştır. Örneğin, Baritz, istişarenin savaşın çok büyük üretim ve idare⁶ taleplerinden dolayı yayıldığını ifade ederken, Wilensky Wilensky onu, savaşın yol açtığı yerinden olma durumlarına bağlı olarak (1951:278) ve kendi problemleriyle ilgilenmek amacıyla ne zamana ne de yeteneğe sahip olmadıkları için yöneticileri sıkıntıya sokan kadın işçilerin istihdamına bağlı olarak açıklamaktadır (1960:163). Savaşın sonra, birkaç kurum işçi danışma programları sundular. Örneğin, 1945'te, Caterpillar Traktör, bir psikologlar ve psikiyatristler ekibinin yardımıyla bir ruh sağlığı programı ortaya koydu. Üç yıl sonra Sağduyulu Hayat Sigortası, işçilere, kendilerini ve başkalarını anlama imkanı vermeyi hedefleyen bir psikolog başkanlığında bir program oluşturdu (Lewinson, 1956:78). Yaklaşık olarak aynı zamanlarda Standart Oil'de, öfkeli olanlar için bir emniyet sübabı sağlamak, canı sıkılanlar için bir uyarıcı sağlamak, asabi olanlar için bir kaçış sağlamak, korkak olanlar için bir sığınak sağlamak amacıyla bir danışma programı oluşturdu (Baritz, 1960:164).

Bununla birlikte, bu tür belgelenmiş örneklerin ötesinde, Hawthorne'da gözlenen işçi danışma türünün savaş sonrası uzantısı göreceli

olarak sınırlı gözükmetedir. Buna ek olarak, normal durumda bulunan işçilere öğüt verme üzerindeki odakta tedirgin durumda bulunan işçilerin, özellikle alkolik problemleri olanların tedavisine yönelik bir değişiklik oldu. Bu değişimin sebepleri net değildir. Baritz (1960) üç çeşit etkidenden bahsetmektedir: (1) Savaşın sonra kadın işçilerin eğitimi; (2) iyi eğitilmiş danışmanların yüksek maliyeti; ve (3) müfettişlerin dış yardıma gereksinim duymadan kendi istişarelerini yapmaları gerektiği düşüncesi. Murphy (1988), 1954 yılında Menninger Vakfı tarafından yürütülen endüstriyel ruhsal sağlık programları tetkikini aktarmaktadır. Bu tetkik, şirketlerin çalışanların ruhsal sağlığı ile ilgilenmekten rahatsız olduklarını öne sürdü.

Bu, Hawthorne'un işçilerle istişare tarzının bu zaman içinde neden yayılmadığına dair sınırlı bir açıklama ortaya koyarken, alkoliklerle istişarenin neden aşamalı olarak yayıldığını açıklamamaktadır. Weiss (1986), 1942 yılında Du Pont'da oluşturulmuş olan ilk alkol tedavi programını aktarmaktadır. Bu programın personeli, şirketin fizikçileri ve Anonim Alkolikler (AA) programını takip ederek alkolizmden kurtulan işçiler tarafından oluşturuldu. Sonraki alkol programları, Eastman Kodak, Consolidated Edison, Illinois Bell, Allis Chalmers ve Batı Elektrik gibi şirketler izledi (Weiss, 1986:68). Bununla beraber alkol tedavisinin gerçek yayılması, 1970'ler esnasında oldu. ABD'de Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bölümü (1980), programların 1973'de 500 iken 1977'de 2400'e ve 1979-80 içinde 4400'e doğru yayıldığını aktardı (Murphy, 1988:306). Bu sırada, işçi yardım programı teriminin gittikçe alkol tedavisinin etiketi haline geldiği görülmektedir. Blum ve Roman (1987), ABD Alkol İstismarı ve Alkolizm Ulusal Enstitüsü'nün (AIAUE: 1970'de Kurulan bir ABD hükümeti faaliyetidir) İYP yöntemlerinin gelişiminde temel bir rol oynadığını savundular. İYP'ler, alkolizm dışındaki davranışsal problemlerle uğraştıysa da, Murphy, İYP'lerin genelde alkolik işçiler üzerinde odaklaşmaya devam ettiklerini savunmaktadır (1988:307).

Weiss (1986), alkolizm tedavisi ve İYP'lerle ilgili ayrıntılı eleştirel bir analiz ortaya koydu. Onun çıkış noktası, hem İYP'ler hem de iş stresi söylemi ile daha genel olarak ilişkili olduğu için ilginçtir. Weiss, İYP'lerin uygun bir idari ideolojiyi kutsal kabul ettiklerini savunmak amacıyla Bendix'i (1956) kaynak olarak kullanmaktadır, çünkü İYP'ler değerlendirilmesi güç olan, fakat geniş bir uygulama alanları olan fi-kirlerle bağlantılıdır. Örneğin, kimin alkolik olduğu veya olmadığı ta-

nımlaması tamamen belirsiz olma eğilimindedir, yine de herkeste alkolik olma potansiyeli vardır, ve alkolizmin sonuçları son derece ciddi olarak görülmektedir (böylece bir 'dayanıklı sevgi' politikası temin edilmektedir).

Birtakım sebeplerden dolayı alkolizmi tanımlamak güçtür. İlk olarak alkolizm modelleri, alkoliklerin kendi alkolizmlerini inkar edeceklerini, böylece bazılarının alkolik olmadıklarını söylemelerinin, onların alkolik olmadıklarına dair bir kanıt olarak alınamayacağını düşünme eğilimindedirler. Weiss'in işaret ettiği gibi bu, 'yakala-22' örnek doktrinine göre birinin alkolik olarak tanımlanacağı en iyi kaynak, o kişi için alkol ile ilgili problemlere sahip olduğunu inkar etmektir (1986 126). Sonuç olarak, bir bağımlının alkolik olduğu şeklinde şüpheleri belgelemek çok kolay olabilir. Alkolizmi tanımlamak ile ilgili bir ikinci sorun, alkolik ile alkolik olmayan arasındaki son noktayı nereye koyduğunuzdur. Weiss, son noktanın nasıl genellikle çok alçak bir şekilde konulmakta olduğunu açıklamak amacıyla bir takım örnekler ortaya koydu. Bunlardan bir tanesi, evet/hayır yanıtı 26 soruya dayanan genişçe kullanılan alkolizm testi ile ilgili örnektir. Bu test, diğer insanlardan çekindiğiniz için mi içiyorsunuz? gibi oldukça zararsız başlıklar dizisi kapsamaktadır. Yine de cevap veren kişi testte sadece bir tane evet yanıtı verse bile, bu genellikle belirli bir alkolizm uyarısı olarak alınmaktadır: Eğer iki tane evet yanıtı verirlerse, olası alkolikler olarak tanımlanırlar. Weiss'in belirttiği gibi, eğer cevap veren kişi yalnız olarak ve aynı zamanda her gün içtiğini kabul ederse o zaman teste göre, bu kişi muhtemelen bir alkolik olarak sınıflandırılacaktır. Bu test alkolikleri ortaya çıkarabiliyorken, çekingen veya yalnız olduğunda içilmesi az bir ihtimalle alkolizmin ispatı olarak alınabileceğinden belki de korkunç bir hatalı mutlaklar oranı üretecektir.

Bu tür sonucu şüpheli testler, bir işçiye alkolik olarak sınıflandırmada kullanılmaktadır. Bir kere bu tür bir sınıflandırma yapıldı mı sonraki adım yüzleştirmedir. Weiss, daha önce Hawthorne danışmanı iken, IYP danışmanı olan Wagner tarafından tarif edilen yaklaşımı aktardı. Alkolizmi tespit etmek için yukarıda açıklanan 26 sorulu testi kullanmış olarak, Wagner daha sonra işçiye aşağıdaki soruyu sormaktadır: Kendi alkolizmin ile ilgili bir şeyler yapmayı istiyor musun? Eğer yanıt hayır ise, işçi kendi meslek geleceğine yönelik bakışını ifade etmiş olur (Wagner, 1982:61). Mesleğinizin şimdiden risk altında olduğu belirliyse nasıl yanıt verirsiniz? Bu senaryo, bir itirafı ortaya çı-

karmaya yönelik tamamen cebri bir yol olarak gözükürken Wagner tarafından tanımlanan alkol tedavi programı 'gerçekte olması gerekenden daha arıdır. Bu değerlendirmenin geçerliliği 'oldukça şüpheli' olsa bile, en azından alkolizmin bulunup bulunmadığını değerlendiren bir çalışma yapılmış olur. Diğer İYP'ler içinde, alkolizmin meydana çıkarılması, tamamen bir işçinin meslek performansına dayandırılırken, bu tür değerlendirmeler dahi yapılmayabilir ve ABD'de böyle bir yaklaşım aslında AİAUE'nin önerilerine uygun düşmektedir. Bir AİAUE başışı sayesinde temin edilen bir kitapta Blum ve Roman, AİAUE'nin yeni İYP modelini önceki AA programlarından ayıran şeyin, yüzleştirmenin (baskı terimi ile yer değiştirme) belgelenebilir meslek performansı eksikliğine dayanması olduğunu, çünkü bunun işçinin inkar etme olanaklarını en aza indirmeye yardımcı olduğunu işaret ettiler (1987:18). Weiss (1986), İYP programlarını tanıtan şirket literatürünün yoklanması sayesinde, kurumların bu tavsiyeyi nasıl ciddi olarak düşündüklerini belgeledi. Örneğin, Weiss, Kemper Güvenlik Şirketlerine ait 'İçki Problemi Olan İşçi Konusunda Ne Yapmalı' başlıklı geniş ölçüde dağıtımı olan bir broşürden aktarmaktadır.

Bu broşür, mesleki alkolizm alanında oldukça tanınan bir araştırmacı olan Trice'dan aktarma yapmaktadır: 'Alkol kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan, tekrarlayan düşük meslek performansı, basit, direk ve net bir alkolizm tanımı haline gelmektedir... Alkolizm, kabaca tekrarlayan verimsiz çalışma demektir' Weiss'ın gözlemlediği gibi: Bazılarına göre bu tanım bir Marksist'in kapitalist toplum içinde mesleki tıp ile ilgili karikatürü gibi yorumlanabilir. Bu karikatür, tek belirtisi verimliliğin ve şirket karının düşüşü olan tehlikeli bir hastalık yapılandırmaktadır. Bununla birlikte dikkate değer geçerliliğe sahiptir' (1986:116). Alkolizm 'hastalığı' üzerinde yoğunlaşmak, İYP'nin potansiyel olarak sorun olan işçileri gözaltında tutma gücüne güç katmaktadır. Çünkü 'dayanıklı sevgi' doktrinini rasyonalize etmektedir. Alkolizm, popüler bir şekilde bir 'öldürücü' olarak düşünüldüğü için, şirketin İYP literatürünü, örneğin, şunu ifade etmede haklı gözükmektedir: 'Yardımcı olduğunuz düşüncesiyle, arkadaşlığınızın veya sempatinizin işçinin alkolizmini örtme yönünde sizi yanlış yönlendirmesine izin vermeyin (Weiss, 1986:125). Alkolizmin belirli korkunç sonuçları ile birlikte, bir iş arkadaşını korumak, yapılabilecek tek duyarlı eylem yolu haline gelmektedir. Ve eğer bu iş arkadaşı kendi alkolizmini inkar edebilir ise, çünkü bu sadece tahmin düzeyindedir, bir kimya firmasına ait İYP broşüründe özetlendiği gibi, 'alkolizm bir inkar hastalığıdır' (Weiss, 1986:127).

Stres Söylemi, Stres İstişaresi ve Stresle Baş Etme Eğitimi

Weiss (1986), alkolik istişare ile ilgili yakala-22 dinamiğinin ilginç bir analizini sunmaktadır. Fakat ilginç olan başka bir şey de, alkolik istişare ile stresle baş etmenin başka şekilleri arasındaki benzerliklerdir. Alkolizm gibi stresin de tanımlanması çok güçtür. Genel Sağlık Anketi gibi yerleşmiş önlemler bile geçerlilik açısından şüphelidir (Nevton, 1989), bu yüzden sınıflandırma dürüst değildir. Alkolizmde olduğu gibi stresin kesin işaretleri, işçinin meslek performansında bir gerileme ve mesleğin bulunduğu yerden ayrı yaşama gibi başka kişisel problemlerdir: Bu tür işçi davranışı, bir işçinin mücadele etme kabiliyetsizliğinin güçlü bir belirtisidir. Nitekim stres söylemi de, tek belirtisi verimliliğin ve şirket karının düşüşü olan tehlikeli bir hastalık ortaya koymaktadır. Müdahale etme hakkı, mücadele etme kabiliyetsizliği kanıtı ve stresin, alkol gibi, öldürücü olduğu kanıtı, vasisıyla sağlanmaktadır. 2. Bölümde işaret edildiği gibi, stres literatürüyle ilgili temel bir fikir, stresin koroner kalp hastalığı ve kanser gibi ölümcül bir hastalık türü ile birbirine bağlandığı fikridir. Pollock'un (1988) antropolojik araştırması da stresin potansiyel olarak ölümcül olduğu şeklindeki anlayışı desteklemektedir (1. Bölüme bakınız). Alkolizmde olduğu gibi, şirketin strese göğüs germeye yönelik müdahaleleri bunun içindir ki, işçinin en iyi menfaatlerini içtenlikle koruma politikası olarak gözükmektedir.

Stres metaforu ayrıca bir koruma usulünden dolayı alkolizmin üzerinde bazı avantajlara sahip olarak görülebilir. İlk olarak, dayanıklı sevgiden çok, sevgiyi ima etmektedir, çünkü işçi genellikle uyuşturucudan soğutulmuş olarak görülmemektedir (göreceğimiz gibi burada bazı istisnalar olsa bile). Bir meslektaş SBE veya danışma önermek, bu yüzden söylenen meslektaş için acı ve keder ifade etmez. İkinci olarak, yüzleşilen bir işçinin, stresten acı çektiğini kabul edeceği mantıklı olasılığının bulunması avantajına sahiptir.

1. Bölümde gördüğümüz gibi stres, çok sayıda insan tarafından katlanılan yaygın bir olgu olarak gözükmektedir: Hem genel medya hem de akademik literatürce tasvir edilen bir görüş (örnek olarak Fletcher'a bakınız, 1988). Alkolizm ile birlikte, alkolizmin yeniden tanımlanması sayesinde, alkolik olmayan bir işçiye alkolik olduğu hissettirilebilir: Örnek olarak, 'hergün bir bardak içtiğim doğrudur ve onu

birakmanın güç olacağını düşünüyorum belki de bir tiryakiyim ben'. Bununla beraber, bu tür yeniden tanımlamalar her vaka için kanaat oluşturmaz. İşçiler alkolik olmayabilirler de ve alkolizm inkarının bağımlılık profilinin parçası olduğu fikrine sinirlenebilirler. Böylece alkolizm tedavisinin dayanıklı ve koruyucu sevgisine kendilerini teslim etseler bile bu, samimi inançtan uzak bir şekilde yapılabilir. Bunun aksine stres metaforu daha ikna edicidir. Çünkü onun halkın geneli üzerinde, alkolizmden çok daha geniş bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Pollock, 1988). Bunun içindir ki, değerlendirme güçlüğünden doğan, geniş bir uygulanabilirlik ile birleşmiş özel bir güce sahiptir (Weiss, 1986). Böylece strese bağlı bir leke olabiliyorken, bir kez yüzleşildi mi, işçilerin bir alkolik olduklarını itiraf etmektense biraz stresli olduklarını kabul etmeleri daha muhtemeldir. Ve, ilginç bir şekilde, strese bağlı olan herhangi bir leke, onun meslek performansı ile olan ilişkisiyle (ürkütücü mücadele etme kabiliyetsizliği) bu yüzden meslek performansını stresi değerlendirmede bir kriter olarak güçlendirmeye doğrudan doğruya bağlantılıdır.

İşçiyle istişare etmeye yönelik SB uygulamaları ve SBE arasında dikkate değer benzerlikler vardır. Örneğin her ikisinde de, meslekte yükselmenin işçinin geliştirme programlarına hazır katılımına bağlı olduğu şeklindeki zımni kabulden çıkan bir baskı unsuru bulunabilir (Salaman, 1979). Her ikisi de, öğüt verilen veya SBE'yi uygulayan işçinin şikayet sebeplerini ifade etmesinin daha az olası olabileceği sonucuyla birlikte, gerilimleri hafifletmek ve dalgalanmaları azaltmak için planlanmaktadır. İşçilerine SB becerilerini öğrenmelerinde yardımcı olma yoluyla, kurumlar etkili mücadeleler olma sözü verilen tüm işçilerini ilerletmektedirler; doğrudan onların meslek performansı ile ilişkili olan bir açıklama. Bu bireyin ve kurumun çıkarlarının uygun bir birliği ile sonuçlanmaktadır. Stres kavramlarına bir giriş aracılığıyla, stresin bireyin ve modern iş ortamlarına uymayan, ama mağara insanına uygun olan savaşıma/kaçma reaksiyonları ile içgüdüleri tarafından meydana çıkarılan eski davranış modellerinin bir işlevi olduğu da gösterilerek, bireye stresten sakınması öğretilmektedir (stres kalp krizlerine yol açar). Mesaj, stresli iş ortamının mutlaka kötü olmadığı, fakat insanoğlunun psikososyal değerinin inşa ettiğimiz modern teknolojik dünyaya yetişmediği şeklindedir (2. Bölüme bakınız). Nitekim, hayal kırıklığına uğramamızın ve şikayet sebeplerimizi ifade ediyor gibi hissetmemizin sebebi, iş ortamımızın aşırı stresli olmasının-

dan kaynaklanmamaktadır. Bilakis bunun sebebi, bizim kendi iç tekno-lojimizin uygun olmamasıdır. Herkesin çok alışık olduğu bu iç handikapların üstesinden gelmek için bir kaynak sağlayan istişare biçimi veya SBE sayesinde yardım artık el altındadır, böylece içinde bizzat kendimizi bulduğumuz iş kurumunun doğası nedeniyle strese yakalanmaktan çok, zamana yetiştiriliyoruz. Yenilenmiş, geliştirilmiş bir insan, eskimiş olan kendi filogenetik davranış modellerinin yerine SBE mücadele etme becerilerini yerleştirebilir, böylece meslek stres yaratıcıları olarak görülen şeyler, modern iş dünyasının heyecan verici güçlükleri haline gelebilirler (2. Bölüme bakınız).

Stresle baş etme de, sahne arkasında yürütülen özel bir iştir (Öm: meditasyon, istişare aracılığıyla). Bu sıfatla, işyerinde duygunun ifadesi üzerindeki zimni sınırlamaları desteklemektedir (3. Bölüme bakınız). Aynı zamanda insan kaynakları idaresine yardımcı olarak görülebilen bir destektir. Bununla beraber, eğer işçiler iş yerinde öfke, sıkıntı, üzüntü veya asabiyet hislerini açıkça ifade etselerdi, kendi duyguları arasındaki yaygınlığa daha fazla dikkat edebilir ve hatta onlarla bağlantılı olarak kollektif şikayet sebeplerini ifade edebilirlerdi.

Stresli bir işçi için endişe eden bir müfettişe göre, stres tartışmasına yönelik ikna edici bir mantık da bulunmaktadır. Bir müfettiş olarak, size bağlı olan memurlardan birinin veya daha fazlasının stresten yakındığını gördüğünüzde şaşırmamanız gerekir. Mücadele etme kabiliyetsizliğinin belirtileri sayesinde bunu teşhis edebilirsiniz- düşük meslek performansı gibi. Bu belirtiler, başağrısı, kaygı hisleri, endişe, uykusuzluk sıkıntısı gibi, genel halk arasında yaygın olan belirtilerin gözlemlenmesi yoluyla arttı. Sadece kendi biriminizi veya bölümünüzü ilgilendiren implikasyonlardan dolayı müdahale etmemelisiniz, aynı zamanda astınız yokuş aşağı bir yol üzerinde olabileceği için müdahale etmelisiniz. Hem özel sektör hem de kamu sektörü kurumları için işlettiğim SBE kurslarından çıkan bir anekdotal kanıt burda yer vermek faydalı olacaktır. Kursu katılanların genel bir kaygısı, onların stresli işçiyi nasıl teşhis edecekleri sorusuyla ilgiliydi. Bu soru önlerine konulduğunda hazır yanıt, düşük meslek performansı veya güya mücadele edemedikleri yönündedir. Bu tür bir yanıt hiç şaşırtıcı değildir, çünkü insanların, herhangi bir ciddi stres türünün implikasyonu olmadan da başağrıları yaşayabileceklerini veya bazen kaygı duyabileceklerini kabul etmektedir. Teşhis koymak için bir şeylere ihtiyaç duyulmaktadır ve bireyin meslekle başa çıkma ka-

biliyetsizliği ile ilgili güçlü bir kanıt tarafından bir şeyler ortaya konulabilir. Stres metaforunun bu yüzden, meslek performansına dikkati yönelten, ikna edici ve kolayca ispatlanabilir bir içsel mantığa sahip olduğu görülebilir.

Stresle Baş Etme ve Kurumsal Değişme

SB metaforlarının gücü daha ilerde Schaef ve Fassel tarafından yazılan 'Düşkünlük Yaratan Kurum' başlığını taşıyan bir kitap içinde açıklanmaktadır (1988). Onların çalışması, içinde İYP'lerin dilini kurumsal değişim için bir kaynak olarak uygulamadıkları tarzdan dolayı ilginç bir çalışmadır. Onların, müdahale hedefleri zaaf veya düşkün kurumlar dedikleri şeydir. Bu kurumlar, uyumsuzluk ve uzun dönemde 'ölümcül' davranış örnekleri tarafından karakterize edilmektedirler. Düşkünlük yaratan kurumun temelinde, düşkün bir kişiliğe sahip işçiler problemi yatmaktadır. Başka bir deyişle, kurumları kuşatan sosyal ilişkilerin ve güç ilişkilerinin karmaşıklığı, Schaef ve Fassel'e göre, bireysel kişilik sorunlarına indirilebilirdi. Aynı zamanda, 4. Bölümde gönderme yapılan benzer bir tıbbi metafor türü kullanmaktadırlar. Bunun içinde kurum, korkunç bir hastalıktan yakınan organik bir varlık gibi somutlaştırılmaktadır ki bu, hastalığın tek tedavisi, patolojik unsuru, düşkün kişiliği atmadır.

Onlar, 'Nevrozlu Kurum' adlı kitapta Kets de Veries ve Miller (1984) tarafından tanıtılan liderlik tiplerinden düşkün kişilikler bilgisini almaktadırlar: Depresif, paranoyak, zorlayıcı ve şizofren. Schaef ve Fassel, Kets de Veries ve Miller'e bu 'değerli veriyi' biraraya getirdikleri için teşekkür ederlerken, 'sonraki yazarların yanlış bir tercüme yaptıkları neticesine vardılar (1988:81).

Onlar, düşkün kişiliğe sahip bir bireyde, bu dört liderlik tipinin tümünün birlikte var olabileceğini kabul etmedikleri için yanlış yaptılar. Bu birey, günahkarlık ve yetersizlik hislerini ve net bir şekilde düşünme kabiliyeti eksikliğini barındırmakla depresif olabilir, düşkün bir kimseye ait soğuk hisler göstermekle paranoyak olabilir, aşırı mü-kemmenci ve denetimci olma eğiliminden dolayı zorlayıcı olabilir ve ahlaksal bozulma ve kalpsiz hisler nedeniyle şizofrenik olabilir (1988:82).

Schaef ve Fassel'e göre düşkün kişilik, kurumlar için temel bir problemdir ki, tedavisiz bırakılırsa, ciddi işlevsizliklerle sonuçlanma

ihtimali vardır. Onların düşkün kişilik ile ilgili tanımlamalarına yönelik sarsıcı olan şey, Kets de Veries ve Miller'in liderlik tiplerinin dördünü de bir araya getirerek, Schaef ve Fassel'in, potansiyel olarak herkesi düşkün olarak sınıflandırabilecek son derece geniş bir tanımlama sağlamalarıdır. Örnek olarak, güçlü liderlik özelliği gösteren kişi, onların denetimci eğilimlerinden dolayı zorlayıcı olarak görülebilirdi. Eğer ilgi göstetselerdi bu, kabaca günahkarlık hislerini yansıtabilirdi: Halbuki tarafsız olsalar, onların soğuk ve olası kalpsiz hisleri, muhtemelen paranoyak ve şizofrenik olduklarının belirtisi olacaktır. Schaef ve Fassel'in düşkünlere atfettikleri geniş karakteristikler dağılımının verilmesiyle birlikte, onların korkunç bir sayıya ulaştıklarını düşünmek yanıltıcı gözükmemektedir. Ve bunun nasıl bir mutlak vaka olduğunu ve varlıklarını sürdürmeleri bir mucize olan çoğu kurumlar için nasıl korkunç sonuçları bulunduğunu açıklamaya devam etmektedirler. Bir içdanışman şunu işaret eden başkan yardımcısını görünce 'Korkarım ki bu adam yok olacaktır, ama gitmeden önce bölgeyi de felakete sürükleyecektir' der. (1988:83). Gerçi 'Sue' vakası daha açıklayıcıdır. Sue, önemli bir metropol hastanesinin psikiyatri kliniğinde çalışan bir işçidir (1988:85). Kendi değerlendirme mülakatları sayesinde Schaef ve Fassel, Sue ile ilgili bir problem olduğunun farkına vardılar, 'anahtar bir ekip üyesi.' Onlar, aşağıdaki kriterlerden dolayı, düşkün kişilik yapısı gösteren Sue'yu, 'kuru sarhoş' olarak tarif ettiler: (1) 'Sue tam bir sahtekardı'; (2) 'Kaygıları hakkında bizimle konuşmayı reddetti'; (3) Danışmanlarla (Schaef ve Fassel) bir kişilik çatışması içinde olduğunun ortaya çıkmasına izin verdi. Bu kişilik çatışması, içinde insanların taraf tutmaları gerektiğine inandıkları bir ben (biz) sen (onlar) hali kurma ile ilgili onun düşkün davranışını yansıttı (1988:85-7). Sue'yu merkezin güçlüklerinin anahtar kaynağı olarak tespit etmiş olarak, Schaef ve Fassel onu kendi davranışıyla karşılaştırdılar ve şunu ifade ettiler: 'Onun kurum içinde çalışmaya devam etmesi yeniden tedavi edilmesine bağlıydı, tedaviye gitmemeyi seçti; idareci onun istifasını kabul etti' (1988:87). Şöyle sonuçlandırıdılar: 'Danışmanlar olarak kuruma ve Sue'ya ilgi gösterdik... Bu durumda, bir işçi daha iyi olmak yerine ayrılmayı seçti' (1988:87-8).

Schaef ve Fassel'in analiziyle ilgili dikkate değer üç şey bulunmaktadır. İlk olarak, Sue, sadece iki seçeneğe sahipmiş gibi gözükmemektedir: Suçunu kabul etmek veya atılmak (ikinci yolu seçmiş olması güvenilirliğin bir işareti olarak alınabilirdi). İkincisi, Schaef ve Fassel'in

alternatif açıklamalara çok az önem vermiş gözükmeleleridir. Örneğin, üstünkörü bir şekilde psikodinamik çerçeve olarak tanımlanabilecek şeyin içerisinde çalışmış gözükmelelerdir, özellikle de Kets de Veries ve Miller gibi yazarların etkisi altında kaldılar. Sue'nun, merkezin problemleri için uygun bir günah keçisi durumu ortaya koymuş olabileceği olasılığını göz önüne almadıkları şeklindeki bu belirli kuramsal yönelme şaşırtıcı gözükmemektedir, takibin geri kalanının kendi içsel kötü amaçlarını üzerine yükleyebilecekleri ve paranoyak kaygıdan rahatlama elde edecekleri bir birey (Klein, 1955; Jaques, 1955). Bu sosyal psikodinamik gelenek içerisinde işleyerek, projeksiyona açık bir yorum olarak gözükmelelerdir. Çünkü merkezin problemlerinin temelinde, sadece bir kişiyle bağlantılı olması mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde Sue'nun suçlu bulunduğu öbür davranışların bir kısmı da dikkate değer gözükmemektedir. Örneğin, onun sahtekarlık ve dedikoduculukla suçlandığı bilgisiyle birlikte, bir biz/onlar halini görmesi hiç şaşırtıcı değildir. Müdahale biçimleri yüzünden Schaef ve Fassel'in, bir dedikodu ve söylenti havasını teşvik ettikleri olası gözükmelelerdir. Gerçekte onların biz/onlar taktiğini kullandığı şeklindeki Sue tasvirinin kendisi, Sue'nun onlardan hoşlanmaması ve görünüşte haklı güvensizliğine karşı, Schaef ve Fassel'in kullandıkları bir savunma olarak görülebilir.

Sue vakasının dikkate değer son özelliği, onun 'davasında' Schaef ve Fassel'in (onların birçok vakalarında olduğu gibi), dava kanıtının kaynağını veya dava şahitlerinin isimlerini açıklamadıklarının görülmesidir. Buna ek olarak, onun veya meslektaşlarının, onun lehine ileri sürdükleri her kanıt kabul edilemez olarak ele alınabilirdi. Gerçekte Schaef ve Fassel'in tasvir ettiği vakaların çoğunda, onlar hem yargıç hem de jüri konumunda görünmelelerdir. Bu, onların düşkün kişilik kuramlarının temel unsurlarının bir sonucudur. İlk olarak, alkolik olanda görüldüğü gibi, düşkün kişilik de düşkünlük davranışını her zaman inkar etme eğilimindedir ve bu yüzden onların ifadeleri doğrudan doğruya kuşku taşımaktadır. Fakat meslektaşları tarafından sözde düşkün bir kişilik hakkında verilen her destekleyici ifade de ihtiyat ile karşılanabilirdi. Bu, Schoaf ve Fassel'in, ortak bağımlı kişi şeklindeki alkol bağlantılı kavramı ithal etmelerinden ortaya çıkmaktadır. Bu kişi, hastalığın parçası ve yardımcısı haline gelebilen alkol düşkünü ile birlikte yaşamakta veya çalışmaktadır.

Böylece meslektaşları düşkün kimseyi savundukları yerde, Schaef

ve Fassel tarafından, düşkün kişinin davranışını gizledikleri yönünde suçlanmaktadır. Çünkü düşkün kişi ilerleyen ve öldürücü bir hastalığa sahip bir hasta haline gelmektedir (1988:84). Ek olarak, düşkün bireyin, biz/onlar hallerini yaratmaya yöneleceği düşünüldüğünden ortak determinantlar, düşkün kişiyi desteklemek ve Schaef ve Fassel'in önerisini kabul etmek arasında bir seçim yapmak zorunda olduklarını düşünmektedirler. Bu, kurum içinde çalışan ortak bağımlılar, taraf tutmak zorunda olduklarını hissettikleri Sue vakasında meydana geldi ve yüzlerindeki paniği görmek kolaydı (1988:87). Bu yorumla birlikte, eğer meslektaşlar sanık lehinde konuşurlarsa, muhtemelen iyileşmeyen kurum ortak bağımlıları olarak görüleceklerdir ve bu sıfatla onların şahitliği, sanıkta olduğu gibi, kabul edilemezdir. Eğer sanık hakkında kötü konuşurlarsa ortak bağımlılıktan kurtuldukları şeklinde değerlendirileceklerdir ve bu davranıştan dolayı cesaretlendirileceklerdir.

Gerçekte Schaef ve Fassel kendi rollerini, düşkün kişilik hastalığının ilerlemesi ve karakteristikleri hakkında mevcut meslektaşlar grubunu eğiten araçlar olarak görmektedirler (1988:185). Bu tür bir eğitim konusunda başarılı oldukları boyuta kadar, sözde düşkün bir kişinin meslektaşlarının da onun söylediği şeylerin doğruluğu hakkında şüpheyi düşmeleri muhtemeldir. Çünkü düşkün kişilik davranışı, sahtekarlık ve inkar ile karakterize ediliyor şeklinde görülmektedir. Onların eğitimdeki başarısı ayrıca, sözde düşkün kişinin bir izolasyonunu da icra etmektedir. Çünkü Schaef ve Fassel, aileleri, arkadaşları, işçileri ve idarecileri veya müfettişleri kontrol edecek ve eğiteceklerdir (1988:186). Diğer önemli olanların tümü sizin hastalığınız hakkında emin oldukları zaman, alternatif bir gerçeklik versiyonu için destek bulunmadığı zaman, yargılamaya karşı bizzat sizin karşı durmanız bile güç olabilir. Her şey bir tek sonuca yönelmektedir: Siz suçlusunuz, hastasınız, itiraf ve kabul edin.

Özet olarak, bütün süreç sanığın ağır bir şekilde zor durumda olduğu şeklinde ve bir zamanlar günahkarın teşhis edildiği kendi kendini tamamlayan bir kehanet şeklin de gözükmektedir. Her iyi araştırmacıda olduğu gibi, Süchaef ve Fassel'in amacı elbette günahkara, düşkün kişilik davranışının üstesinden gelmede ve inkar, sahtekarlık, dedikoduculuk vb. döngüsünden sıyrılmada yardımcı olmaktır. Doğrudan doğruya Anonim Alkolikler'den ödünç alarak, onlar, diğerlerinin bu kişi hakkında endişe duyduklarını ve hastalığa karşı hoşgörülü olmayacaklarını göstermeleri gerektiğini savunmaktadırlar (1988:185-6);

başka bir deyişle, aykırı olan kişinin ruhu, onun günahları cezalandırılarak kurtarılmalıdır. İspanyol Engizisyonunun bu tasviri biraz zoraki olarak görülebilir, yine de tamamen uygundur. Çünkü Schaef ve Fassel, engizisyona ait yargılama usulü yorumcuları tarafından tanımlanan anahtar unsurları uygulamaktadırlar. Nitekim İspanyol Engizisyonunda: (1) Schaef ve Fassel gibi, soruşturanlar hem hakim hem de jüriydiler (Kamen, 1985:182); (2) Aykırı bir kişinin tarifi, düşkün kişilik tarifiinde olduğu gibi, çok geniş bir şekilde yapıliyordu ve genellikle kuşkulu kanıtlara dayanıyordu (Turberville, 1982; Burman, 1984; Kamen, 1985); (3) Schaef ve Fassel'in, Sue davasında olduğu gibi, asi kişiye karşı olan tüm dava tanıklarının isimleri, kesin ve açık ayrıntılardan yoksun olma eğilimindeki suçlamalarla örtbas ediliyordu (Kamen, 1985:180), böylece sanık durumundaki isyanlar çok kötü bir durumdaydı ve büyük ölçüde tahminlerle davayı söndürmek durumundaydı (Turberville, 1932:83), ve son olarak (4) Sorgucular bir dayanıklı sevgi politikası aradılar:

'Engizisyon ile birlikte suçu kabul etmek merhamet bulmaktır; bu, başka hangi mahkeme için geçerli olabilirdi? Sorgucu, mahkumiyeti değil yabancılaşılmaya son vermeyi, masumları topluma yeniden kazandırmayı hedefleyerek, bir hakim olduğu kadar günah çıkaran bir papaz gibiydi. Sanığa bu yüzden itiraf vasıtasıyla mağrifet araması tembih ediliyordu. Bu tavır, itiraf edilebilecek bir suç derecesinin bulunduğunu gösteriyordu' (Turberville, 1932:98).

İspanyol Engizisyonu konusunda olduğu gibi, Sue ile ilgili problem onun aykırı düşüncesinde ısrar etmesiydi ve bunun içindir ki, Schaef ve Fassel'in önerdikleri mağrifete kendisini açmadı.

Schaef ve Fassel'in bu analizi, uç bir vaka olarak gözükebilir. Yine de onların yaklaşımı, öbür SB türleriyle bir çok ortak noktayı sahiptir. İYP çalışması ile birlikte, örneğin, genellikle gözükmeyen bir işlev düşüncesi bulunmaktadır. Bu zan, psikanalitik kuram ile olan gevşek ilişkiden kaynaklanmaktadır.

Bu düşünceye bağlı olan fikir, işçilerin genellikle gözükmeyene karşı direnç gösterecekleri ve bu yüzden, bunun altında yatan temel problemleri inkar etmeye yönelecekleri fikridir. Sanık tarafındaki bu temel inkar düşüncesi, herhangi bir ciddi karşı kanıt ortaya koymak için sınırlı olanakların bulunması ile birlikte, bütün yapının, verinin oldukça seçici bir şekilde ele alınmasına yol açması muhtemeldir.

Problem, bir oyuncu şeklinde teşhis edilmiş olarak, bu tür bir bakımlı tedaviye maruz kalan bir işçinin acı duymaması güçtür. Buna ek olarak, eğer bu tür İYP tedavisine bir sosyal kontrol perspektifinden bakılırsa, kendi doğuş tarzı içinde hem ustaca hem de merhametsiz olduğu görülecektir. Yine de aynı perspektiften bakılırsa, SBE daha ekstrasıdır, çünkü engizisyon tipinden daha az baskıcıdır. SBE'ye karşı daha az direnç olması olasıdır. Çünkü işçi suçlanmamaktadır. Fakat sadece hem kendisine hem de mesleğini yapmasına yardımcı olabilecek, stresle baş etme becerileri dizisi verilmektedir. Alkol tedavisinden SBE'ye hareket edersek, yapıcı baskıya dayanan dışsal motivasyon kullanımından, içinde işçilerin SBE'nin yararlarını gördükleri ve onlara aktif olarak bağlandıkları içsel bir motivasyona doğru bir değişme olduğu görülmektedir. İşçilerin kimlikleri, mücadeleci olan biri ve SBE'den sonra, strese dayanıklı olacak olan biri şeklinde tayin edilmektedir.

SBE ve İYP'lerin tesiri, onların dayandırıldığı modellerin bireyselliğinden dolayı da güçlendirilmektedir. Hawthorne tedavi programı, bu bireysellik ile ilgili dramatik bir örnek ortaya koydu. Çünkü başarı, daha derin anlayış elde etmek amacıyla dikkati, mesleki faktörler üzerinden kişisel kaygılara çevirmeye bağlıydı. Bu önem işçi danışma programları konusunda devam etti. Örneğin BK Postane danışma servisi bireyselliği ve onun mesleki stres modelleri ile olan bağlarını açıklamaktadır. Postane hizmetini belgelendirerek, Allinson, danışmaya yol gösteren modeli özetledi: 'Çalıştığımız model, belirli bireylerin kendi psikososyal ortamlarında doğan olayları algılamaları ve onlarla yeterli bir şekilde mücadele etme kapasitesinden yoksun olmaları ile ilgilidir' (1989:387). Bu tarz yaklaşım, Selye'nin ve Lewin'e ait rol stres kuramının, gerçek nesnel dünyadan ziyade, bireyin algısına önem vermesi ile tamamen uygundur (2. Bölüme bakınız). Stresi azaltma konusunda önemin tekrar birey üzerinde olması şaşırtıcı değildir: Bir danışma kaynağı sağlayarak Postane, bir servis ortaya koymaya çalıştı. Bu servis aracılığıyla, kendi içlerinde mevcut problemlerle ve idari olarak gelecekteki problemlerle daha etkili bir şekilde mücadele etme kapasitesini keşfetme veya yaratma konusunda müşterilere yol gösterilebilmektedir (1989:388).

Bu benzer vurgu, baştan başa birçok SB literatürü içinde açıkça görülmektedir. İdari ideolojinin safhaları ile olan bu uygunluk, Ulusal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Enstitüsü (UMGSE) için yürütülen ABD

Neale çalışması içinde açıklanmaktadır (1982). Yukarıda işaret edildiği gibi, onların çalışması, stresle ilgili idari ve sendikal perspektifleri kıyasladı, ve bu sıfatla, bu bölümün bir sonuca ulaştırılabileceği uygun bir referans noktası sağlamaktadır. Onların sendikal perspektif ile ilgili izahları uzun uzadıya aktarılmaya değerdir. Çünkü bu tarz analiz, mesleki stres literatürünün çoğunun içerisinde görmezden gelinmiştir.

Sendika sözcüleri, Lazarus'un işyeri stres yaratıcılarıyla başa çıkma biçimindeki yaklaşımını reddetmede sert davrandılar. Lazarus'un bilişsel değerlendirme modeli, insan beklentilerinin gücü konusundaki stoik (kayıtsız) inancıyla birlikte, uyarıcıların stres değerini değiştirmeye yönelik çekici bir stratejiydi. Eğer işçi, mesleki talepler konusundaki algısını değiştirirse stres derecesi buna uygun olarak azalacaktır. Sendikalar bu perspektifi reddetmektedirler. Onlar, eğer talepler ve sınırlar, meslek kaybı tehditleri ve yukarılara doğru ilerlemeler, daha kabul edilebilir bir dereceye düşürülürlerse, kendi üyelerinin daha fazla hafifletilmiş stilleri öğrenebileceklerini savunmaktadırlar. İşçiyi bu stres yaratıcılarına adapte etmek, onları daha dayanılır hale getirmekle mümkündür. Ne kadar çok dayanılır hale gelirlirse, fertler, bu stres yaratıcıları dayatan kuruluşları değiştirmek için o kadar az motivasyona sahip olmaktadır. Kendileriyle konuştuğumuz daha muhalif olan temsilcilere göre, uğraşmak, razı olmak ile aynıdır ve bu yüzden sadece savaş hatlarını bulanıklaştırmaktadır (1982:22-3).

Bu perspektifin BK sendikaları tarafından paylaşıldığını öne sürmek için anektotsal kanıt bulunmaktadır. Örneğin, bir takım beyaz yakalı İngiliz sendikaları tarafından desteklenen (GIFU, CPSA, NALGO, NUCPS), stresle ilgili bir video kasedine eşlik eden kaynak paketi, stresin nedenlerini ortamsal (gürültü, aşırı kalabalık, zayıf çocuk, bakım olanakları), meslek dizaynına bağlı (sıkıcı çalışma, çalışmanın gidişatı ile ilgili denetimsizlik, takdir edebilme ve kararlara katılabilme hakkının yoksunluğu, VDU'larla çalışmak), mesleğin sözleşmeli olması (düşük ücret, fazla mesai ve sosyal olmayan saatler, meslek güvensizliği) ve ilişkilere bağlı (ırkçılık, seksizm, yaş, iş yerinde kişisel olmayan davranış) olarak tanımlamaktadır.

Neale buluşları ile beraber, bireysel karakteristikleri (tip A, yaşam biçimi, ailevi problemler, vb.) iş stresinin arkasındaki temel faktörler olarak vurgulayarak, ortak perspektif sendikasının stresi tanımlamadaki perspektifine karşı tezat oluşturdu. İdari gruplar içerisinde bir takım varyasyonlar olmuş olabilir ama toplam veri, hakim idari pers-

pektifin şöyle olduğunu öne sürmektedir: Stres doğmaktadır, çünkü bireysel davranış örnekleri, çağdaş iş ortamının taleplerine uygun değildir. Böyle gözlemler, stres söylemi, SB uygulaması ve strese dair hakim idari perspektifler arasında yakın bir bağ olduğunu öne sürmektedir. Buna ek olarak, Neale, ortak literatürün nasıl sık sık, mesleki stres literatürünü yansıtan, bireyselci stres modellerine referans yaptığını gösterdi. Onların işaret ettiği gibi, Stres yaratıcılar üzerinde yoğunlaşan ortak malzemenin az bir kısmı, yapısal değişim sayesinde bireysel kontrolün arttığını tartıştı (1982:35).

Neale ve onun meslektaşları, sendikal ve idari perspektifler arasındaki farkları açıkça kabul ederek bu araştırmayı yapmaya çalıştılar. Buna ek olarak, otel çalışanları arasındaki stresle ilgili sonraki çalışmalarında (Neale et al., 1987, Singer et al, 1987), onlar, araştırmacılar olarak, sendikanın pozisyonuyla daha yakın bir hizada olduklarını gördüler. Çünkü proje için sendikanın rızasını almış fakat otel idaresinin rızasını almamışlardı. Başlangıçta araştırmacılar, politik konularda üyelerinin bilincini artırmada, sendikaya yardım etme aracılığıyla, sendikanın buluşlarını kurumsal değişime için bir araç haline getirebileceğinin farkındaymış gibi gözükmektedirler (Singer et al., 1987:8).

Çok sayıda stres araştırmacısına göre, onların sendika ile aynı hizada olmaları, araştırma sonuçlarının geçerliliğine kuşku düşürüyormuş gibi görülebilirdi. Çünkü çalışmalarının sendika desteğinde ilerlemesi, daha büyük idari husumet dile getirmede cevap verenleri cesaretlendirilebilirdi. Yine de Neale ve meslektaşlarının bütün yaptıkları, içinde apolitik normal bir tepki bilgisinin sadece bir efsane olabileceği stres söyleminin, politik bağlamını kabul etmektir. Örneğin, stres araştırmacılarının idare ile özdeş tuttuğu daha yaygın senaryo, bir çok stres çalışmalarında, cevap verenlerin idari husumet ifade etmelerinin daha az muhtemel olabileceği anlamına gelmektedir. Ve mutlaka bireyselci stres modelleri içerisinde araştırmanın yapısı, araştırmanın başlangıçtan beri işlenen sosyo-politik konulardan uzağa doğru meylettirildiği anlamına gelmektedir. Singer'in tamamladığı gibi:

Sendika konusunda rolümüzü bir stres danışmanının idare konusundaki rolü ile işlevsel olarak eşit gördük. Diyet ve alıştırma hakkında sorular soran ve rahatlama konusunda eğitim öneren stres danışmanı, stresin ne olduğu ve nasıl ele alınması gerektiği konusunda belirli bir idari görüş bildirmektedir. Aynı açıdan biz de, mesleğin özellikleri, kurumsal po-

litikalar ve çalışma koşulları ile ilgili sorular sorduk. Bu sorular, daha önceleri göz önüne alamadıkları kurumsal stres yaratıcıları kavrama yönünde işçileri cesaretlendirdi. Yaklaşımımızın geleneklere aykırı ve politika meylli olarak gözüktüğü gerçeği, yöntemimize yönelik bir suçlamadan ziyade, emek merkezli danışmanların yoksunluğu ile ilgili bir bildiri olabilir (1987:26).

Sonuç

Bu bölüm, SB'nin geleneksel yatıştırıcı imajına karşı bir alternatif sunmak ile ilgilenmiştir. Bunun içinde koruyucu, ilerici bir idare tarafından uygulanabilen tarafsız bir pratik olarak görülmektedir. Bu tarz yapıya karşı, bireylerin meslek performansını, onların psikolojik ve fiziksel sağlıkları ile ilgili içten kaygılara bağlayan bir söylem içerisinde bunların yapılarından kaynaklanan politik sonuçlara sahip olacak bir SB imajı çizilebilir. Geleneksel (Braverman) bir emek süreci perspektifinden SB'nin yayılması açıkça zorlayıcı olarak görülebilir, topyekün hakimiyete ve çalışanlarını denetlemeye niyetli olan kurnaz homojen bir idarenin bir aracı gibi (3. Bölüme bakınız). Bununla birlikte, günümüze daha yakın emek süreci açıklamaları, şunun üzerinde durabilirler: SB rıza alan bir teknoloji olarak temelde önemli olsa da, düşünülerek yapılmış bir idari stratejinin parçasını oluşturmaz. Daha doğrusu sonuçlarının, emek sürecini denetlemeye uygun yollar içinde, onun işçilerin kimliklerinin yapısı ile olan geniş uyumu ile ilişkili olarak anlaşılması gerekir. (Örn: SB içinde vurgunun bireysel sorumluluk üzerinde olması, psikolojik sağlığın meslek performansına bağlanması [iyi mücadeleci] ve sonuç olarak samimi kaygı ve endişelerin mesleğe ve kurama bağlanması). Aynı zamanda SB, işçinin yaşamının gizli ayrıntılarını hem inceleyen hem de bireyselleştiren insan kaynağı ile ilgili idari yaklaşımlarla birleşmektedir (Örn: performans değerlendirmesi: 7. Bölüme bakınız).

Foucault'cu bir perspektiften SB, kendileri ile ilgili belirli bir anlayışı görmeleri için bireyleri çağıran bir uygulamalar serisi olarak görülebilir (bunun içinde stres ile ilgili olarak endişeli hale gelmekte ve stres hakkında bir kelime bilgisi öğrenmektedirler). SB, normal ve anormal arasında bir farklılık dile getirmektedir (yukarda, Sue vakası ile birlikte grafik olarak açıklandı) ve stresin tehlikeli işaretlerinin teşhis edildiği ve stres vakasının iyileştirildiği bir gözlemsel teknikler değişkeni teklif etmektedir (mülakatlar, anketler, gözlem).

Gerçekte, 3. Bölümde gösterildiği gibi, işçiyle karşılıklı istişare, onun sadece davranışı gözlemlemeyen, aynı zamanda işçinin mahremiyetlerini, endişelerini, öfkesini, umutlarını, heveslerini ve hayallerini keşfeden kabiliyeti ile birlikte, işyeri içinde panoptikona en yakın şeyi temsil edebilir. Sadece imansızın ve günahkarın ruhunu gözlemlemez. Aynı zamanda, her zaman hareketli olan modern iş yaşamının stresleri ve zorlamalarıyla başa çıkabilecekleri gösterilerek, işçiye kurtarılmaya sözü vermektedir. SB'nın öbür çeşitleri gibi, sağlıklı, uyumlu bir yaşamdan duyulan zevki en üst düzeye çıkarma fırsatı, bir biyo-güç sözü vermektedir. Bu bölümde yine işaret edildiği gibi, SB uygulamaları, kendini gerçekleştiren otonom öznelerin hakimiyetini vurgulayan 1970-1980'lerin, ekonomik, sosyal ve psikolojik uygulamaları ile birleşmektedir.

SB uygulamaları Foucault'cu bir metin içinde oldukça kolay bir şekilde yazılabilirken, onlar ayrıca Foucault'ya başvurma konusunda 3. Bölümde tartışılan bazı güçlülere de yönelmektedirler- özellikle faaliyet ve sosyal ilişkiler konularına Foucault'cu ele alış tarzı tarafından verilen ilgi eksikliği. Bu bölümde sunulan analizler, sosyal ve güç ilişkileri bağlamında tutarsız uygulamaları inceleme gereksinimini açıklamaktadırlar. Aksi takdirde, stres söyleminin bu kadar yönetsel olduğu şeklindeki gözlemi nasıl açıklayabiliriz? Veya SB yatırımı içindeki alt-sınır ilgisinin, onun emek maliyetlerini kısma potansiyelinden çıktığını nasıl açıklayabiliriz? Veya, onların yayılması konusunda, SB uygulamalarının oldukça zorlayıcı ve manipulatif bir biçimde kullanılabileceğini nasıl açıklayabiliriz? Mouzelis'in işaret ettiği gibi, 'Foucault baskıcı, boyun eğdirmeci uygulamaların ve/veya özgürlük uygulamalarının kendi karmaşık birleşmeleri içinde bir kuramsal durumdan diğerine nasıl değişikliklerini göstermek konusunda hiçbir yöntemle sahip değildir' (1993:686). Özel durumların sosyal ve güç ilişkilerine bakmadan, SB uygulamasının neden özgürleştirici bir araç olmaktan ziyade, boyun eğdiren bir araç olarak gözüktüğünü analiz etmeye başlamak güçtür. Aynı şekilde, iş ortamlarında olduğu gibi mekanlar arasındaki müşterekliği keşfetme ihtiyacı vardır. İçinde güç ilişkilerinin sosyal olarak yapılandığı yol konusunda dikkate değer benzerlikler olabilir. Foucault'nun bir açıklama yaratmaya çalıştığımız doğruluk sonuçlarının göreceliliğini haklı olarak işaret ederken örneğin, SB'yi geleneksel stres söylemine göre özgürleştirici bir araç olarak veya mevcut analizlere göre daha boyun eğdirmeci olarak görmek,

insan faaliyetinin ve güç ilişkilerinin belirli tutarsız uygulamalarının geliştiği ve yayıldığı koşulları nasıl etkilediği sorusunu yanıtlamayabiliriz anlamına gelmez (Newton, 1994).

3. Bölümde gördüğümüz gibi, Elias bu tür analize bir giriş sağlamaktadır. Çünkü özellikle işçi, Elias'ın aristokratik saray analizinde görülen saray mensubu imajıyla halen bir benzerlik taşımaktadır. Bu açıdan SB uygulamaları, saray mensubundan/işçiden beklenen riayetın parçası olarak görülebilirler; işyerinin eşit olmayan güç ilişkilerinin bir yansıması. Ekonomik yardım ayrıcalığına karşılık olarak işçiden beklenen şey uygun nezaket göstermesi ve özelde, üstlerini ve akranlarını üzmemek için duygularını kontrol etmesidir. Elias'ın çalışması, bu bölümde sunulan SB'nin görünüşte boyun eğdirmesi imajını açıklamada emek süreci kuramının gücüne sahip değil iken, bununla beraber güç ilişkileri, duygu ve faaliyetin nasıl birbirleriyle ilişkili olduklarını analiz etmeye yarayan bir araç sağlamaktadır. Nitekim Elias'ı kaynak olarak kullanarak, SB'nin uygun rekabet ve riayet temin etmede bir araç sağladığı görülebilir. Bu nezaket ve riayet, meditasyon ve istişare gibi sahne ortası tekniklere dayanan duygunun özelleştirilmesi ve bireyselleştirilmesi sayesinde sağlanan, duygusal sınırlamanın yansımalarıdır. Bu bakımdan bireyler, hareket etmek için işyerindeki uygun duygu ve davranış kodları ile ilgili mevcut zımni anlayışları yeniden birleştiren ve güçlendiren yeni yolları öğrenmektedirler (Giddens, 1984). SB ayrıca, işveren ve işçi, ast ve üst, erkekler ve kadınlar arasındaki ayrımlar yoluyla açıklanan, işyerindeki eşit olmayan güç ilişkilerini yansıtan bir duygu ve davranış formalizasyonunu da desteklemektedir. Bu temalar, daha ilerde 7. Bölümde tartışılmaktadır.

Sonraki iki bölümde güç, stres ve duygu arasındaki ilişki üzerinde daha açık bir şekilde durarak bu son perspektifi inceleyeceğiz. 6. Bölümde Stepten Fineman, işyerindeki açık ve zımni hissetme kuralları arasındaki ilişkiyi inceleyerek, duygusal ifadenin bazı zımni kurallarının ayrıntılı bir sosyal yapıcı analizini ortaya koymaktadır. Daha sonra bu analiz ile duygunun idaresinin sebebinin izah eden veya ona itiraz eden kuramsal müdahale girişiminin zorluklarının göz önüne alınması arasında bağlantı kurmaktadır. Bu temayı takip etmeye ek olarak, 7. Bölüm ayrıca, önceki tartışmalarımıza da dikkat çekecek ve stresli özneyi nasıl yeniden yapılandırabileceğimizi de içerecektir.

Bölüm 6

Stres, Duygu ve Müdahale

Stephen Fineman

Bu bölüm, müdahale ve değişim üzerine özel bir vurgu ile birlikte, stres diye etiketlediğimiz hislerin sosyal ve politik özelliklerini incelemektedir. Araştırmanın büyük bir kısmını bir duygu merceğinden bakarak yaptım-daha az geleneksel olmasına rağmen, sosyal olarak yapılandırılmış dünyanın dinamiklerinin bireysel stresi nasıl düzenleyebildiğini incelemenin güçlü bir yöntemi.

Politika ve Stres Müdahalesi:

Genel Vaka

Kişisel stres deneyimi kesinlikle bireysel olsa da, kurumun kültürel ve politik ortamı aracılığıyla etkilenmekte ve tarif edilmektedir. Bununla, elemanları, kurumun onun bir parçası olduğu daha geniş toplumdaki bir kurumu sosyal olarak yapılandıran güç, statü ve kontrol konusundaki farklılıkları olarak ifade etmekteyim. İkinci olarak, kurumsal üyelerin rekabet halindeki ve çatışan çıkarlarından çıkan neticeye gönderme yapmaktayım (Örn: Pfeffer, 1981; Morgan, 1986). Aktörler, farklı sosyal düzenlere olan bağlılıklarından dolayı farklı olmaktadır ve kendi topraklarını ve projelerini korumaya sevk edileceklerdir. Bazen stresli olan, kaçınılmaz heyecanlı bir süreç (Hasking ve Fineman, 1990).

Bireysel stres müdahaleleri, kişisel mücadeleye yardımcı olabilir, fakat onlar, muhtemelen çalışma modellerinin strese katkıda bulunan ve onu tarif eden sosyal yeniden üretilmesini atlayacaklardır. Bu, kıs-

men stres müdahalecilerinin sosyal yöne bakmadaki başarısızlıklarından kaynaklanmaktadır. Eğer yapsalardı, buna rağmen, tamamı görülecek kadar açık olmazdı. Organize yaşam, çoğu olmuş gibi farzedilen düşünceler temelinde ilerlemektedir: Sıkıntılı birey, hiçbir zaman neyin farkında olmadığını veya zımni olarak neye teslim olduğunu açıkça ifade edemez (Fineman, 1983a). Örnek olarak, mesleğin dikkat edilmeyen veya sorgulanmayan arka perdesinin parçası haline gelen çalışma yöntemleri üzerinde, yasal ve hiyerarşik denetimler bulunmaktadır. Kaçınılmaz görünen müşterilerden, alıcılardan ve idarecilerden gelen baskılar vardır. Ve kişinin sahip olduğu stresleri kabul etmenin veya onlar hakkında konuşmanın uygunsuz olduğu açıktır.

Stres ve müdahalenin, sosyal/politik bir analizi başka pencereler açmaktadır: Stresi, kimin kim için tarif ettiğiyle ilgili sorular ortaya koymaktadır. Belirli bir çıkar grubu, en çok onun nedeni üzerinde duran bir stres tanımı seçebilir. Örneğin, 5. Bölümde gördüğümüz gibi Singer et al (1987) idarenin işçilerin stresine 'uyumsuz kişi-uygun ortam' olarak bakma eğilimini aktarmaktadır. Stresin, elverişsiz çalışma koşulları, işçilerin kendi çalışmaları üzerindeki denetimleri ve fazla yük temelinde tarif edildiği sendikal perspektif ile tezat oluşturmaktadır. Taraf tutma çerçevesi, stres idarecilerinin ve müdahalecilerinin kendilerini de kapsayacak biçimde biraz daha genişletilebilir. Stres müdahalecileri genellikle açık tarafsızlık sembolleri ile gizlenmektedirler (testler, anketler, kişisel nasihat). Fakat bu bölümde gördüğümüz gibi, müdahalecinin konumu sıraya konmamış olmaktan çok uzak olabilir. Ücretli, harici bir danışman sadece idareye rapor vermesi için idare tarafından kiralanabilir: Dahili bir danışman, patron için sonuçlar çıkarmaya çok hevesli olacaktır; akademik bir danışman, belirli bir kuramı denemek amacıyla stres verilerini bir araya getirmek gibi gizli bir ajandaya sahip olabilir. Buna ek olarak, yetkili idareciler, sendika memurları veya etkili hissedarlar gibi kurumun kapı açıcıları, bir stres müdahalesinde yer alanları, çalışma şeklini ve aktarılmış olan bulguların doğasını önemli derecede etkileyebilir (Burchanan et al., 1988). Bu nokta, bir nükleer araştırma kurumu içindeki işçi rol stresi ile ilgili olarak bağımsız bir şekilde sermayesi sağlanan bir çalışmada bana ikna edici geldi. Sonuçlardan en çok korkanlar hat idarecileriydi. Bulgular hemen gizleniyordu ve çalışmalar, analizi kötüleme yönünde yapılıyordu (Fineman ve Payne, 1981).

İşbaşındaki kişiyi kontekstualize ve politize ederken, stresin kurumu ve mesleğin sosyal bağlamıyla ilişkisi olduğunu öne sürüyorum. Bu, bireyleri streslerinden arındırmaya çalışan yardımcıları için problematik olabilir, ama değişimin bireyin ötesinde görülmesi gerektiğini tartışan bazı kurumsal değişim kuramcıları ve pratisyenleri için şaşırtıcı değildir. Bu değişim, güç koalisyonlarının etkisi, informal (resmi olmayan) grup süreçleri ve kurumun refahı konusunda çeşitli hissedarların pazarlığa girme konumları ile ilgilidir (Cyert ve March, 1963). 1980'ler boyunca kurumsal değişim konusunda birtakım yazarlar, kültürel bir yaklaşımı savundular (4. Bölüme bakınız). Değişim, onların iddialarına göre, insanların, organize yaşamın kurnazca -fakat fazla kurnazca olmayan- etkileşimsel etkinliklerini ve fiziksel dayanaklarını ortaya koydukları şeklindeki yoruma dayanarak görülmelidir (binalar, daire düzenlemesi, iletişim literatürü). Spesifik idari eylemler aracılığıyla anlamları düzenlemek, yeni amaç ve değer sembolleri bundan dolayı kurumsal değişim yaratabilir (Schein, 1985; Deal ve Kennedy, 1982; Fineman ve Mangham, 1987). Bu özel kültürel yaklaşım türü, insanların kendi çalışma yaşamlarını hissettikleri yolu sistematik olarak etkilemeye çalışan kurum bazında bir değişime en yakın konuma erişmektedir. Böylece stresle baş etmeye özellikle uygun gözükmektedir. Bununla birlikte, bir kurumun kültürünü onun rasyonel retoriklerine olan uyumların ötesinde değiştirmek (Örn: görev bildirileri, hedefler, görevler ve el yazıları), ortak, zımni yorumlar ve hislerin kolay bulunabilir ve manipülasyona karşı uysal olmaları gerektiği anlamına gelir. Kültür değişim çalışmaları bu bakımdan güven verici değildir (Smith ve Peterson, 1988; Carraham ve Stevart, 1989). Bu noktaya geri döneceğim.

Stresli Duygular

Duygular, düşünceler gibi, kültürel yapılar olarak görülebilirler (Geertz, 1973). Özel his olarak kişisel stres deneyimimiz iyi bir şekilde belgelendirilmektedir. Fenomenolojik olarak duygularımız, bazen açıkça, bazen gelişmemiş bir biçimde, etrafımızdaki dünya içinde oluşan etkileşimlerimizin, performanslarımızın ve ilgilerimizin niteliği hakkında bir şeyler işaret etmektedirler. Duygular, şahsa göre geçerlidirler; hissedenler için ne anlama geliyorsa odurlar. Hisler hakkında dilbilim öncesi bilgi var olabilir (Sandelands, 1988). Bununla

birlikte, bizim duyguya sahip olmamız, hislerin dilbilimsel olarak etiktellendiği zamana rastlar. Öfke, korku, sevgi vb. Daha önemlisi sosyal etki ve müdahalenin farklı şekillerine karşı potansiyel olarak uysal olan bir sosyal ürüne sahibiz burada (Sugrue, 1982; Harre, 1986).

İnsanların stres diye nitelendirdikleri hisler farklı olarak tasvir edilmişlerdir: Kuşku, üzüntü, panik, endişe, gerilim, asabiyet, şaşkınlık, depresyon, korku ve güvensizlik. Psikologlar, onları ruhsal ve fizyolojik fenomenler olarak açıklamaya çalıştılar ama benim yaklaşımım oldukça farklıdır. Ben, strese iş yaşamının ve kurumsal yaşamın sosyal ve politik özelliklerinin bir duygusal neticesi olarak bakacağım. Ayrıca, uygun olan örnekleri ile birlikte, bu perspektiften giden belirli sosyal/politik müdahaleleri inceleyeceğim. Bizim analizimiz, bu bölümün ilk kısmında gösterilen bir takım noktalarla alakalı olacaktır.

Sosyal Yapı

Kemper (1978; 1981), duygulara sosyal dünyanın yapısal özelliklerinin doğrudan bir sonucu olarak bakmak için meseleyi tartışmaktadır. Keskin pozitivist bir ton içinde, Kemper, oynarlarken ve birbirlerini etkilerlerken aktörlerin bilişsel değerlendirilmelerini başlatan sosyal gerçeklerin sınırlanması şeklindeki Durkheim'cı fikre (1938) başvurmaktadır. Bu 'gerçekler' güç ve statü düzenlemeleri içinde yer almaktadırlar. Kemper, oldukça geniş bir insan duyguları grubunun, insan ilişkilerinin gerçek, önceden sezilen, hayal edilen veya hatırlanan sonuçlarından kaynaklandığını ortaya koymaktadır (1978:32) ve ilişkiler modelini, bir aktörün bir diğerini denetlediği ve onların bir başkasıyla pozitif olarak nasıl bağlantılı oldukları boyutuna kadar kısaltmaktadır (statüye göre). Kemper'in gücü ele alış tarzı, hem tek boyutludur hem de mekaniktir -bazı insanların kendi sosyal konumlarından dolayı sahip oldukları ve başka insanlar üzerinde kullanabildikleri bir şey. Güçlü olanlar, başkalarının isteyerek vermeyecekleri şeyleri onlardan almak amacıyla, onlara baskı yapabilir, onları zorlayabilir veya onların üzerinde otorite kurabilirler. Gücün bu mekanik sunumuyla ilgili problem, mevki veya statü farklılıklarına dayanmayan, ama insanların kendi gerçekliklerini nasıl sunduklarına, tertip ettiklerine ve yeniden ürettiklerine dayanan güç ilişkilerini göz önüne almamasıdır. Yani, Kemper'in hakimiyet şeklindeki güç görüşü, göreceli olarak daimi olan sosyal yapıların bulunduğu boyuta kadar

savunulabilir (Örn: emek piyasaları). Bu sosyal yapılar, bazı insan gruplarının başkaları üzerindeki hakimiyetini sembolize etmektedirler (Örn: erkeklerin kadınlar üzerinde, beyazların etnik azınlıklar üzerindeki hakimiyetleri), ve çünkü bu tür sosyal yapılar, gerçek ve sezgisel sonuçların tanımlanmasına yardımcı olmaktadır ve onlar ayrıca duygularımızı da temsil etmektedirler.

Kemper, endişe, ümitsizlik, korku, dehşet, öfke, düşmanlık ve değersizlik hissi gibi stres ilişkili duyguları kapsayan (stres, Kemper'in kullandığı bir terim değilse de) sıkıntılı duyguları izah etmek amacıyla kendi görüşlerini geliştirmektedir. Endişeyi bir örnek olarak okursak, bu, aktörler arasındaki güç dengesizliğinin bir neticesi olarak görülmektedir. Endişe, daha güçlü olan birinin kendi gücünü kişinin şahsına veya alanına saldırmada kullanacağı yönünde bir sezinlemedir. Eğer kişi güç açığı ile ilgili sorumluluğa sahip olduğunu hissederse (kişisel kabiliyetsizlikler ve eksikliklerden dolayı) o zaman endişe, Kemper'e göre, içeriye doğru döner ve dehşet veya yok olma hisleri temelinde ifade edilir. Aktör, olayın kahramanının karşısında kendisini çaresiz hisseder. Eğer, öbür taraftan, diğer taraf sorumlu olarak görülürse endişe, dışarıya doğru öfke, direnç veya isyan şeklinde döner.

Kemper'in güç ve statü ile ilgili bir dereceye kadar basitçe olan tanımlaması, sadece iki sosyal boyut hakkında çok sorular sormaktadır, fakat kendi kullanımı konusunda tamamen katı değildir:

Kaçınılmaz olan gerçek, bazen dayanıklı bir yapı içinde kristalize edilen, bazen akıcı ve uçucu olan güç ve statü ile ilgili sosyal ilişkilerin, cenaze törenlerinde, partilerde, evlilik törenlerinde ve benzeri etkileşim hallerinde duygulanmızı sınırladığı gerçeğidir. Ben burada, partilerde sıkıntılı durumdayken verdiğimiz zoraki tebessümlere veya cenazelerde kendimizi kaygısız hissederken ortaya koyduğumuz aldatıcı trajik tavırlara değil, gerçek duygulara atıfta bulunuyorum. Bu, katılımcı arkadaşlarımızın bize yaptıkları ve bizim onlara yaptığımız şeydir: Duygularımızı uyandıran mevcut yapıyı oluşturan sosyal ilişkiler (1981:345).

Kemper'e göre güç ve statü ile ilgili sosyal ilişkileri analiz etmek, stres duyguları hakkında farklı bir görüş ortaya koyar. Örneğin, stres hisleri, sadece sıhhatli bireylerin kendi mesleklerini nasıl denetleyebildikleri tarafından etkilenmemekte, aynı zamanda, içerisinde onların kurumunun işlediği sosyal yapıların türü tarafından da etkilenmektedir (temel stres literatürü kontrole sadece bir kişilik prob-

lemi olarak veya yerel, mevcut meslek sorunları ile sınırlanmış olarak bakmaktadır: Newton'a bakınız, 1989). Ben, iki stres çalışmasından faydalanarak bu görüşü daha ileride inceleyeceğim: İlk olarak, Handy'nin araştırması ile ilgili daha karmaşık bir inceleme aracılığıyla (4. Bölüme bakınız), ve ikinci olarak, Sugrue'nin açıklayıcı çalışması aracılığıyla (1982).

4. Bölümde gördüğümüz gibi, Handy'nin (1990;1991) psikiyatrik hemşireler ile ilgili çalışması, psikiyatrik sistemin yapısı ve ideolojisiyle hemşirelerin eylemleri, dünya görüşü ve kişisel yaşantıları arasındaki ilişkiyi izah etmektedir. O, stresin hemşirelerin psikiyatri içerisinde doğuştan var olan çelişkilerle uzlaşma mücadeleleri yoluyla en iyi şekilde açıklandığını keşfetti: Belirli hastalara aynı zamanda yardım ederken, onları yasal bir şekilde denetlemek; yeni bir 'vaka' olabilecek olanları bulurken, toplum içinde insanlara yardım etmek; hastaları aynı zamanda otonomiye yönelik olarak cesaretlendirirken, bakım amaçları için kurumlaştırmak. Bu tür çatışan beklentiler, Kemper'in basit ayrımı kullanılırsa, güç/stres ilişkilerini karıştırmak olarak yorumlanabilir. Hemşireler, hastaları ile olan göreceli duruşları ve kendilerinden başarmaları beklenen şeyi başarma yetileri ile ilgili olarak kendilerini hayretler içinde kalmış buldular. Hemşireler, beklentileri ilk sıraya koyan kurumsal kuralları etkilemede kendilerini aciz hissettiler, böylece onların ilgisi hastalarının üzerine döndü. Hastalar, hakim tehdit olarak görülüyorlardı: Onlar ortaya koydukları taleplerle işçileri tüketebilir veya zayıflatabilirlerdi. Bir hemşire şunları söylemektedir:

Müşterilerden sık sık kaçmak istiyorum. Bu yıl, içimden bir ses ayrılmam gerektiğini söylediğinde hastaları dinliyordum ve bizzat kendim belirtileri hissediyordum. Kaçmamızın imkanı yok ve bazen eğer çok çaba sarfetmişsem daha da fazlasını istiyorlar, işte o zaman kanımı içtiklerini hissetmeye başlıyorum ve onlarla çalışmaya devam etmeyi genellikle çok zor buluyorum (Handy, 1991:827).

Bu ümitsizlik, başka bir hemşire tarafından yaşanan hasta-doğrultulu öfke ile tezat oluşturmaktadır. Hemşire, günlükünde şunları belirtmektedir:

Bu bayanı tekrar kabul etme fikri beni deli ediyor çünkü tahliyesinden beri sadece 6 hafta geçti. Her kabul edilisinin ardından onun biseksüel erkek arkadaşı başka bir kız arkadaş bulmuştur. X bununla başa çıkamaz- her zaman psikiyatrik hasta rolü oynamakta ve daima kabul edilmeye hak kazanmaktadır (1991:823).

Handy'nin açıklamaları, Kemper'in endişe üzerine olan kuramında yer alan güç eksikliği özellikleri ile tutarlı bir şekilde okunabilir. Hemşirelerin duygusal tepkileri, hemşireler ve hastalar arasındaki ilişkilerin hastane ortamlarında nasıl devam ettirildiği ve yeniden üretildiği ile bağlantılıdır -bazen hemşireleri güçlü bir biçimde yetkili kılan ama başka zamanlarda bu denetimden 'feragat' edilmesini bekleyen tarzlar dahilinde. Hemşireler şaşkın durumundadırlar, denetlemeden mahrum kalma ve yetki statülerine bir tehdit ile karşı karşıyadırlar. Kurumun, politikalarının ve sosyal yapısının şekli, bunun içindir ki, stresi anlamak için önemlidir. Gerçekte kurumun doğrultusunu şekillendiren, daha geniş toplum politikaları ve kanunları olacaktır. Eğer her ikisi de, araştırılmamış olarak kalırsa, hemşirelerin streslerinin kaynakları ile ilgili az bir hafifleme olabilir.

Noreen Sugrue'nin (1987) çalışması da tıbbi bir ortam ile ilgilidir. O, etkileşimsel bir durumun duygusal bağlamını tarif etmeye ve değerlendirmeye başladı. Strauss'un (1998) kişiler arası karşı karşıya gelme konusundaki anlaşma düzenine dayanarak, aktörlerin spesifik duygusal görüş açılarının, nasıl sabit uzlaşma gerçekliğinin parçası haline gelebileceğini inceledi. Giriş içinde Sugrue politik sorunları kısaca belirtmektedir. Fakat duygusal şekillenme ile ilgili temel analizi içinde onları ele almamaktadır. Çalışma, bununla birlikte, yoğun, negatif duyguların simetrik olmayan güç ilişkileri içerisinde nasıl yaşanabileceğine dair güçlü bir kanıt olarak görülebilir.

Sugrue, Noel gecesi bir hastanenin acil bölümüne kabul edilen çok cesur bir hastanın, Kathy'nin, hikayesini anlatmaktadır. Kanayan bir ülsere sahipti. Sonunda ameliyat geçirdi ama ameliyat sonrası komplikasyonlar sonucu yavaş bir şekilde iyileşti. Kathy'nin hastaneden ayrılışı çalkantılı oldu. Doktorları onun birkaç saatliğine Noel dolayısıyla eve gitmek için hastaneden ayrılmasına müsaade etmediler (Galiba 'sesli' tıbbi sebepler). Bu, onun kendisini izole edilmiş ve korutulmuş olarak hissetmesine yol açtı. Yapmamaları yönündeki ricalarına rağmen, doktorlar, ona çok acı ve korkunç bir boğulma hissi veren burna ait bir mide tüpü yerleştirmekte ısrar ettiler. Ölüm korkusu yaşamaya başladı ve tıbbi personelin gaddar ve yetersiz olduğuna inandı. Onunla ilgili olan klinik notlar, ondan ajite olmuş, işbirliğine karşı çıkan, bastırılmış ve nevrozlu bir hasta olarak söz ediyorlardı; ve her seferinde bu sonuca bir giriş vardı, onun, Valium istediği şeklinde bir bildiri vardı. Bununla birlikte, Kathy, onun kul-

lanımıyla bağlantılı olan yan etkilerden ve güç kaybından korktuğu için, Valiumu açık bir şekilde reddettiğini iddia etmektedir. Valium, buna rağmen, onun damarına enjekte edildi. Hemşireler ona ilaç tedavisini alması gerektiğini, çünkü doktorların bunu emrettiğini anlattılar.

Bu andan sonra Kathy'nin korkusu ve sıkıntısı, açık öfkeye ve işbirliği yapmamaya dönüştü. Onun soğuması, Sugrue'nin ifade ettiği gibi, sadece personelden, etkileşimlerden ve hastalığın tedavisinden değildi, aynı zamanda kendi vücudundandı. Hemşirelerin ve doktorların yetersizliğini asla bağışlamadığını ve onlara olan nefretinin, onlarla olan tüm etkileşimleri şekillendirdiğini söyledi (1982:284). Sorunlar daha kötüye doğru ilerleyince Kathy tıbbi personele karşı açık savaş ilan etti. Kendi günlüğünde şunları yazmaktadır:

Personele karşı savaş başlattığımdan bu yana 10 gün geçti ve illallah çekmekte. Ben bundan mutluluk duyuyorum, fakat onlar, halen gerçek anlamda mutsuz görünmüyorlar. Korku, öfke ve kaygı içindeyim ama aptal ve budala oldukları için onların hakkından gelmeliyim. Yardım istemenin imkansız olduğu 3 saat boyunca yalnız başına bırakılmayı asla unutmayacağım. Ailem ve arkadaşlarım, hemşirelere karşı nazik olmam gerektiğini anlatıyorlar. Yine de onlara ihtiyacım var, onlar bana önem vermeyebilir ve beni incitebilirlerdi. Bu sadece, beni daha çok çılgına döndürüyor ve -hasta ve zedelenebilir bir kişiyi incitebileceklerini veya ona önem vermeyeceklerini düşünmek- onların domuzlardan farkı yok ve onlardan gerçekten nefret ediyorum (1982:287)

Onun yorumlayıcı çerçevesine sadık kalarak Sugrue, Kathy'nin, kendi davranışının bir ruhsal dayanıksızlık kanıtı olarak görüldüğünü kavramaya ulaştığında, kendi zihinsel yetisi için uzlaşma aradığından bahsetmektedir. Bununla birlikte, Kathy'nin endişesi konusunda Kemper'in duygusal örneğinin neredeyse tam bir ifadesini görebiliriz. Hastane doktorları ve çalışanları ile olan etkileşimlerinden dolayı onların, onun psikolojik ve fiziksel zararını düşündükleri ve kendi isteklerini ona empoze etme gücüne sahip oldukları konusunda ikna oldu. Bu sezinleme, onun hastane personeli ile olan tüm karşılaşmalarını gölgelemeye varan derin bir endişe uyandırdı. Mücadele etmeyle ilgili ilk dönemlerinde o, kendi içinde yatan eksikliği gördü: Özsaygısını onarma yönünde kendisini geliştirmeye ihtiyacı vardı. Ancak

artan bir çaresizlik duygusu ile birlikte başarısız oldu. Daha sonra suçlu karşı taraftaki başrol oyuncularının omuzlarına yüklemeye yöneldi ve hiddetli bir şekilde onlarla savaştı.

Sugrue'nin izahı, olup bitenler hakkındaki bizzat tıbbi personelin ne hissettiği ile ilgili olarak sadece az bir temas sunmaktadır. Onların kendi endişelerinin, ironik olarak Kathy'nin endişesini yansıttığı hakkında bir ima bulunmaktadır. Kuralları tanımlayan tıbbi topluluk içerisinde açık bir konum ile birlikte, eğer hasta, personelin ne yaptığını bildiği şeklindeki temel önermeyi kabul etmeyi basitçe reddetseydi, onlar kendilerini kabiliyetli bakım profesyonelleri olarak nasıl hissedebilirlerdi ve bu uygun olur muydu? Onlar, hastayı suçlayarak ve onunla bürokratik ve tıbbi olarak savaşarak, kendi profesyonel statülerini güçlendiriyor gözüksüler, onu uzaklaştırmak, teması en aza indirmek ve onu psikiyatrik tedavi için uygun bir vaka olarak etiketlemek.

Handy'nin sıkıntılı hemşireleri gibi Sugrue'nin analizi, profesyonellerin asabiyati için en anlaşılır hedefin ayak uydurmayan hasta olduğunu öne sürmektedir. Fakat Sugrue'nin beyanında sorgulanmayan şey, fazla yüklü olan profesyonel bakıcılardan, hastaların toplu halde yerleştirilmesine etkili bir şekilde katılmalarının, sesli profesyonel yargılarda bulunmalarının ve ayrıca sorumlulukları altındaki bireylere bakmalarının beklendiği hastanelerde var olan bağın türüdür. Sonunda bu tür bir kurumsal ekip, aldıkları her bir şeyi kabul etmede iyice sosyalleşmiş olan hastaları kapsayan üretim hattı denetimi olmaksızın işleyemez. Dünya içindeki Kathyler nazik bir sosyal sistemi ve güç dengesini altüst etme yönünde tehdit etmektedirler; fakat onlar, aynı zamanda, üzerinde sistemin ayakta durduğu imkansız veya çelişkili koşulları da teşhir etmektedirler.

Stres müdahaleleri -rahatlama, sempati tedavisi ve istişare gibi- bazı etkileşimsel pürüzleri ortadan kaldırmada başarılı olabilirler, fakat insanların devamlı olarak benzer stres şekillerini yeniden ürettikleri sosyal yapılar içinde bir makyaj görevi yapmaktadırlar. Kemper'in çatısı, Handy ve Sugrue'nin, çalışmalarıyla ilgili tartışmamız, onun bazen yeterince etkili olmadığını öne sürmesine rağmen, başarılı bir şekilde bizi bu doğrultuya yöneltmektedir. Stresin neden devamlı olarak yeniden üretildiğini anlamak amacıyla, kurumun sınırlarının hem içini hem ötesini gözlemeye ihtiyacımız olabilir.

Yapıların Altında

Sosyal yapıların görece bağımsız etkileri nedeniyle -güç, politikalar, çelişkili beklentiler veya yasal sınırlamalar- meslek sahibinin duygusal yaşamı ile ilgili yapılabilecek durum vardır. Birey, sosyal yapıların yeniden üretilmesi sürecinde aktif olarak yer alsa bile, onları maddi olarak etkilemek yönünde yapabileceği az şey olabilir, çünkü onlar kurumsal yaşamın zımni ve olmuş gibi kabul edilen özellikleridir (2. Bölüme bakınız) ve bunlar, ya daha fazla veya daha az bir bilinç öncesi aşamada işlemektedirler (Giddens'in pratik bilinç görüşü), ya da birey onları etkilemek için görece olarak güçsüzdür (Örn: resmi hukuk kuralı). Daha genel olarak, insan faaliyeti kurumsal yeniden üretim için temel konumda olsa da bu faaliyet, sayısal yapının mevcut şekilleri tarafından şiddetli bir biçimde sınırlanabilir. Bu boyuta kadar, içinde sosyal yapıların stres deneyimi ile alakalı olduğu tarzı denemek ve incelemek önemlidir.

Bu tür tepkilerin ayrıntısı, daha spesifik sosyal kuralların ve kişisel yorumlayıcı süreçlerin bir sonucu olarak görülebilir. Biz burada duygusal ifadeyle ilgili politika ortamına giriyoruz. Schachter (1959), Eckman (1971), Hochschild (1975) ve Averill (1980), gibi yazarlarca ifade edilen bu tez bu şekilde işlemektedir. Toplum ve kurumlar içinde belirli, sosyal açıdan tarif edilmiş hissetme kurallarını öğreniyoruz. Bunlar, belirli duygusal gösterim çeşitlerini düzenlemektedirler: Görünüşümüz, davranışlarımız, yüz ifademiz, kullanılan kelimeler ve konuşma şekli, farklı toplumlar ve farklı kurumları değişik duygusal gösterim kurallarına sahiptirler. Bazı kuralları, spesifik toplum grupları ile birleşmiş olan adetleri yansıtacaklardır; erkeklerin veya kadınların, yaşlıların veya gençlerin, işçi sınıfının veya orta sınıfın hislerini nasıl göstermeleri gerektiği gibi; diğerleri, içinde aktörün çalıştığı iş yapısı ile doğrudan alakalı olacaklardır. Duygusal kodlara uymak için (ve mahcubiyet veya suçlanma sıkıntısından kaçınmak için -sosyal kontrol için elverişli olan duygular) insanlar, sosyal açıdan arzu edilen duygusal ifade ve izlenim yaratmak amacıyla, özel olarak hisleriyle uğraşmaya veya onları etkilemeye çalışacaklardır.

Bu perspektiften, endişe, korku, dehşet vb. stresli hisler, Kemper (1981) tarafından zikredilen 'gerçek hisler', aktörün kamu tüketimi için kabul edilir bulunduğu bir tarz içinde şekil değiştireceklerdir veya süsleneceklerdir (Örn: müşteriler, idareciler, alıcılar veya meslektaşlar için). Bununla alakalı olan kişisel emeğin bizzat kendisi ilave stres

hisleri ortaya çıkarabilir. Biz, Goffman'a (1961) göre, yüz yüze çalışma yapıyoruz: Herhangi bir kişiler arası karşılaşmanın doğasında var olan riskle baş etmeye çalışıyoruz. Stresli hislerimizin icabına bakma yoluyla izleyenleri memnun edebilen bir kamuflaj içinde çalışıyoruz, yeni gerilimler yaratabilecek bir süreç, aynı zamanda eğer rol başarılı bir şekilde devam edecekse, izleyenlerimizden saklanması gereken bir süreç.

Hochschild'in, (1979) duygunun sosyal yapısı hakkındaki açık beyanında, geleneksel kültürlerin aksine, insanları hissetme kurallarının kültürel çerçevesi dışına yerleştiren ve onları kendilerinin özel duygularından daha çok uzaklaştıran modern şehir kültürünün özelliğini göstermektedir. Duygularımızdaki nefreti açığa vuracağımız, onları kime ve ne zaman göstereceğimiz hakkında daha spesifik seçeneklere bakıyor ve onları ortaya koyuyoruz. Bu bakımdan duygusal emek, kısmen kurumsal kısmen de yorumlayıcıdır. Aktörün durumu tanımlaması, onların duygusal söz veya hareketleri okumaları, bir sosyal eylem içinde sarfedilen duygusal emeğin niteliğiyle ve niceliğiyle alakalıdır (Shott, 1979).

İş başındaki duygusal emek, önemsiz, iyice içselleştirilmiş ve göreceli olarak stresten arınmış olabilir: Bayan garsonun yemek servisi esnasındaki nazik ve otomatik tebessümü, uzaklaştığı anda kaybolan bir tebessüm; araştırmamızdan dolayı bize çok teşekkür eden telefon teknisyeninin mekanik olarak heyecanlı tepkisi. Fakat bayan garson işinden ve hizmet ettiği insanlardan nefret etmeye başladığı zaman ve telefon teknisyeninin ilgisi ve kaygısı oldukça sinir bozucu bulduğu insanlara yöneldiğinde, duygusal emeğin psikolojik maliyetleri şiddetli bir biçimde ortaya çıkar

Hem analitik olarak hem de stres müdahalesi amaçları için, hissetme kurallarının iki grubunu ayırt etmek önemlidir. İlk olarak, açık olanlar bulunmaktadır. Kurumun ticari veya farzedilen stratejik hedeflerine hizmet etmenin ihtiyatlı, yönetsel olarak suni yolları. İkinci olarak, kurumun informal kültürü ile ilgili zimni kurallar bulunmaktadır, hergünkü sosyal etkileşim konusunda dayanıklı olma yönünde insanlara yardım eden prosedürler: Onlar, yüzün korunmasına veya kurtulmasına yardım ederler.

Açık Hissetme Kuralları

Açık hissetme kuralları, kitle hizmet endüstrilerinin çoğundaki iş sözleşmelerinin önemli bir özelliği haline gelmişlerdir -özellikle fast food (çabuk yemek, ayakta yemek), boş vakit ve seyahat. Örneğin, McDonald'ın 'Hamburger Üniversitesi', tüm Amerikan özelliklerinin tezgah personeli tarafından gösterildiğini temin etmeleri yönünde yöneticilerini eğitmektedir, yani içtenlik, istek, güven ve mizah (Boas ve Chain, 1976). Tamamen Amerikan kurumu olan Walt Disney World, kendi kesin hissetme kuralları ile birlikte, kendi mega girişimini Avrupa'ya ihraç etti:

İlk önce, misafirlerimizle ve kendi aramızda her zaman dostça bir tebessüm uyguluyoruz. İkinci olarak, dostane saygılı ibareler kullanıyoruz. 'Size yardım edebilir miyim'... 'Teşekkür ederiz'... 'İyi günler', 'İyi eğlenceler', ve daha bunun gibi çok sayıda ibareler, çalışma dilimizin parçalarıdır (Walt Disney Yayınları, 1982:6).

Bir pazar yeri malı olarak kişilik fikri, bazı zamanlarda bizimle olmuştur (Mills, 1956); bununla birlikte, biz şu anda, insan hislerinin ticarileştirilmesini desteklemek için planlanmış olan sosyal teknolojilerin karmaşıklığı konusunda bir artışa şahit olmaktayız (Newton'a bakınız, 1992). Yeni personel seçim teknikleri, eğitim ve teftiş, şirkete uygun duygusal görünüşler ortaya konulmasına yardım etmektedir (Newton'a bakınız, 1994). Hochschild (1981), uçuş memurları için zorunlu 'dahili-harici' tebessümün güçlendirilmesini hedefleyen sürekli eğitim konusunda ısrar eden, önemli bir Amerikan havayolu ile ilgili bir örnek vermektedir. İstenen duygusal emek, uçuş memurlarının kapasitelerini veya eğilimlerini aştığı zaman insanların stres dedikleri şey ortaya çıkar:

Genç bir işadımı bir uçuş memuruna 'Niçin gülmüyorsun' diye sordu. Kadın memur kendi tepsisini yemek karnesinin üzerine geri koydu ve şunu söyledi, 'Sana neden olduğunu anlatacağım. Önce sen gül, sonra ben güleceğim'; işadımı ona gülümsedi. 'Güzel' diye karşılık verdi kadın memur, 'Şimdi onbeş saatliğine bunu sabit tut ve bırakma' (Hochschild, 1983:127).

Hoppl bir İngiliz havayolu ile ilgili çalışmasından benzer bir açıklama sunmaktadır:

30 insana merhaba demeye çalışıyorsunuz ve sanki hiç gitmeyecekmiş gibi ses veriyorsunuz. Çoğumuz bununla alay ediyoruz. Biri sanırım bir

yöneticiyd, şunu demişti 'Bu iş tamamen kişiler arası ilişkiyle bağlantılıdır. Yanlış vardı. İş, tamamen yalanlarla ilişkilidir. Eğer yaşam bir kabareyse, bu, kanlı bir sirkir (1991:5-6).

Stresli duygular iki şekilde oluşabilir. Birincisi, izah edildiği gibi, maske çatladığı zaman oluşur. İçsel duygu ve duygunun dışarıya gösterilmesi gereksinimi arasındaki gerilim çok büyüktür. İkincisi, maske ve içsel duygu eriyip birbirleriyle kaynaşmış hale geldiklerinde oluşur; insanların kendi hisleriyle olan temaslarını kaybetmeye başladıkları boyuta kadar şirketin iletisi ciddi olarak düşünölmektedir: Bu, kişinin hislerinin yönetilmek üzere üçüncü bir tarafa teslim edilmesi gibi bir şeydir. Hochschild (1983), bu yolla ortaya çıkan kişisel endişeyi tarif etmektedir, özellikle kadın uçuş memurunun cinsel kimliğiyle ilgili şaşkınlığı (4. Bölümde gördüğümüz gibi, havayolları için kendi reklamlarında uçuş memurunun imajını cinselleştirmek nadir değildir). Genel olarak, bir meslek içinde daha fazla duygusal emek, işin ve kişisel kimliğin daha problematik hale gelmesi demektir. En iyi mücadeledeciler, mesleği, tamamen rol yapmayla ilişkili görenlerdir; onlar duygusal performansı, bir açma/kapatma oyunu olarak, ele almaktadırlar (4. Bölümde bakınız). Bazıları, kendilerini yardım edebilecek bir koruyucu kinizm tabakası elde edeceklerdir.

Bazı insanlar için, şirket tarafından düzenlenen hissetme kurallarının kesin bir şekilde zararlı olduğu sonucuna varabiliriz. Diğerlerine göre, samimiyetsizliği ve kinizmi ilerleten bir tarzda, şahsi his ve genel görünüş arasında bir ayrılığa zorlamaktadırlar -şirketçe arzulananlara kesinlikle zıt olan duygular. Fakat çalışanlar, görünüşü muhafaza edebildikleri sürece, bir kurumun yönetiminin çok fazla endişe duymasını gerektirebilecek az dürtü vardır; ölçölüp biçilmiş duygular malları satar. Gerçekte çok geniş ve güçlü transnasyonal ortaklıklar, hegemonik bir biçimde, kendilerinin duygusal performans beklentilerine aykırı olduğunda evsahibinin ulusal kültürünün etkisini aşamalı olarak hafifletmeye başlayabilirler. Örneğin, müşteriye karşı soğuklukları tarihsel olarak bilinen İngiliz İşçilerinin, şimdi Amerikan hamburgerlerini, pizzalarını ve havayolu biletlerini neşeli bir şekilde dağıttıklarını görüyoruz.

Efsaneye göre buruşuk bir suratla hizmet yapan Rus işçileri bile şu anda yoldaşlarına Amerikan yemeklerini sunarken gülümsemektedirler (Gazete haberlerine göre az bir kesim, anlamlı fikir uyum-

suzluğunu çok büyük buldular ve çok yüksek işsizliğe rağmen mesleklerini bıraktılar, bununla birlikte, onların yerini alabilecek çok sayıda insan bulunmaktadır).

Eğer duygusal gösterim ile ilgili şirket kurallarına sahip olmak zorundayız, ikinci-kural stres redaksiyonuna yönelik bir adım kurallarını özel duygulara saldıramadığını temin edecektir. Başka bir deyişle onların, işçilerin müşteriyi, üretimi, hizmeti vs. sevmek zorunda oldukları ve birleştikleri zaman doğru duygusal kişilik özelliklerine sahip olmak zorunda oldukları konusunda direktörün etiksel olarak güvenilir uygulamalarından ayrı düşünülmemeleri gerekmektedir. Bazı emek süreci kuramcılarının savundukları gibi, duygusal emek, emeği kontrol etme gereksiniminin mantıklı bir gelişimi olarak düşünülebilir (Thompson ve Mchugh, 1990). Başka bir fikir de şudur: Kapitalist üretimin sınırlamaları kabul edilse bile, hissetme kuralları iyi maskecilik anlayışından türediği zaman, şirket ve işçi çıkarlarında bir yakınlaşma olabilir. Daha çok veya daha az açık hissetme kuralları, bazı profesyonellerin, özellikle yardımcılarının dünyasının parçasıdır. Örneğin, polis memurları, provakasyon altında oldukları zaman kendi öfkelerine engel olmaları, yönünde eğitilmektedirler (Örn: Novaco'ya bakınız, 1977); rahiplerden merhamet göstermeleri beklenmektedir; gözaltı memurlarından, onların suçları hakkında ne hissettiklerine bakmaksızın, müvekkillerle sempatik bir biçimde çalışmaları beklenmektedir; ve doktorlardan, hastaların ne tür rahatsızlığı olursa olsun soğukkanlı ve tarafsız olmaları beklenmektedir. Gerçekte profesyonel olmanın tek sanısı, çok kişisel bir şekilde yakalanmaya karşı ağır yaptırımlarla birlikte bir mesleği müşteri/müvekkilden duygusal olarak uzak bir mesafede yapmayla ilgili bir takım kuralları ifade etmeye varmıştır.

Yardım eden profesyoneller mesleklerine girdikleri zaman, bu gruplarla birleşmiş olan stresle ilgili yargıda bulunarak, çok miktarda duygusal emek ve genellikle yorucu emek vermeyi kabul ediyorlar (Pines ve Aronson, 1989; Fineman, 1985a). Büyük, düzenli, profesyonel kurumların üyeleri olarak onlar, şimdi hissetme kuralları konusunda daha geniş kültürel/toplum çatısı içerisinde bir yer istemeye daha az yetkilidirler. Bu, ironik olarak, onları kendi müşterilerinden izole etmektedir. Aynı zamanda kendilerine ait stresleri ifade edebildikleri daha geleneksel olan kanalları da kapatmaktadır. Anlamlı bir biçimde, bu tür gruplara yönelik olan stres programları, profesyonel/

hissetme kurallarını veya profesyonel kişinin sayesinde çalıştığı sosyal yapıları nadiren sorgulamaktadırlar. Onlar, stresle baş etmenin daha bireyselci sistemlerini onaylamaktadırlar- tarafsız ve temel iş pratiğinden geniş oranda ayrı olan sistemler.

Zımnî Hissetme Kuralları

Hissetme kuralları, sadece idari ve mesleki talimatlarla sınırlı değildir. Strauss'a (1978) göre, insanlar kendi kurumsal düzenlerini müzakere ettikleri zaman kendi kurallarını yaratmaktadırlar. Çeşitli yollar deneyerek, çok fazla veya çok az miktarda açığa çıkararak, şu veya bu durumda, duygusal ifade için zımnî bir kültürel yapı yaratılmaktadır. Bu çerçeveye, neyin özel kalması gerektiği ve neyin açıkça ifade edilebileceği ve bunların nasıl yapılacağına yönelik kurallar iliştilirildi.

Fineman'ın sosyal işçilerle ilgili çalışması, aykırı bir beyan ortaya koymaktadır:

Toplantılarımızın birinde sosyal bir işçi, evdeki baskılar da eklenince, özel bir müşterinin talepleriyle başa çıkmadaki güçlüklerinden bahsederken dokunaklı bir şekilde konuşuyordu. Ona, herhangi bir meslektaşıyla kaygılarını paylaşıp paylaşmadığını sordum. 'Hayır' diyerek sitemle karşılık verdi, 'Onlar tarafından sosyal olarak çalıştırılmayı istemezdim'. Daha sonra yüzünde beliren bir korku ifadesi ile ırkıldı, 'Aman Tanrım, neler söylüyorsunuz? Sosyal çalışma yeteneklerini müşteriler üzerinde kullanabiliyorum ama kendim onları kabul edemiyorum' (1985a;100).

Çalışma içinde bir müfettiş, sosyal işçilerin birbirlerinin stresleriyle ilgili olarak sessiz sinema oynadıklarını ekledi. Kendi sahip oldukları stresleri kabul etmeyecekler ve meslektaşlarıyla ilgilenmede açık bir şekilde başarısız olacaklar. Burada, yürürlükte olan bir hissetme kuralı çeşidi görüyoruz: 'Başa çıkamadığınızı asla göstermeyin'; stresli hislerinizi gizleyin; hatırlayın, kabiliyetli bir 'sosyal işçi kendi stresini ele alabilmek zorundadır' (buradaki ironi, işçilerden, tamamen tersini yapmaları beklenmesindedir). Gerçekte sosyal işçilerin stresleriyle ilgili olarak yaptıkları şey, hastalanmak veya namevcut olmaktır. Bu, kurumsal açıdan kabul edilebilir bir sunumdu. İş içindeki çok yüksek hastalık ve yokluk istatistikleri, yönetim tarafından, hissetme kuralı ile birlikte yapılan gizli bir danışıklı dövüş olarak kabul edildi.

Kendi kendilerine yardım etme konusunda yetkisiz gözükmeleri,

yardımcı mesleklerin paradokslarından bir tanesiydi. Profesyonelleştirme sürecinin mutlak doğası, bu güçlüğüň tohumlarını içermektedir: Profesyonel kişiye incitilemezlik duygusu verebilen, bir güç ve statü dengesizliği; başkalarına uygulamak üzere bir rasyonel yapı; bir yardımcı, müşteri bölümü; profesyonelin hizmetlerine yönelik bir güven. Yardımcı, boşa çıkabilmeyi umar ve müşteri bunu yardımcıdan bekler. Endişe, belirsizlik, soğuma veya stresle ilgili beklenmeyen duygular, profesyonelin tavrını iyi bir mücadeleci şekilde koruyacak tarzda ele alınmaktadırlar (Fineman, 1990; Sarason, 1977).

Bazen açık bir hissetme kuralına dayanması gereken duygusal emek o kadar büyüktür ki, kural informal bir şekilde yeniden yazılır. Örneğin, Fineman'ın (1985a) çalışmasında yer alan sosyal işçiler, sosyal çalışına eğitimi konusunda anlatıldıkları şekilde, müşterilerinin üzerine daha çok düşmek ve profesyonel olmak için mücadele etmediklerini aktardılar. 'Bunun hislerinizle fazla ilişkisi yoktur', dedi bir sosyal işçi sıkıntılı bir şekilde (1985-58). Ve bir başkası şunları açıkladı:

Eğer biri onlara karşı saldırgan bir tavır içinde gözükürse, müşterilerime karşı koruyucu duygular beslerim. Bunun, bir buluşmanın hedefini şaşırtmasına izin vermemeliyiz, bu yüzden duyguları bastırıyorum; bu, stresli bir durumdur. Ayrıca, müşterilerle birlikte, duygusal tepkinin müşterinin etkisiyle oluşan kısmını ve insanın kendi biyografisinden gelen kısmını veya dün gece karısıyla yaptığı kavga sonucu oluşan kısmını yorumlamak çok zor ve çok önemlidir. Bu duygularla nasıl baş edebilirim? (1985-58).

Bu ikileme karşı bir yanıt, 'profesyonel olmak' hissetme kuralını, sosyal işçilerin politik olarak kendileri için uygun buldukları bir tarz içinde yeniden düzenlemektir. Onlar, müşterilerle kurulan sağlam bir ilişkinin kaçınılmaz biçimde yakın bir ilişki olduğunu ve kendilerini bazı müşterilere daha yakın hissettiklerini şiddetle savundular. Bu bilişsel taslak (pencere), kendi refahları ve müşterileri ile ilgili duygularına eşlik eden suçluluk duygusunu ve stresi hafifletti. Ancak duygusal kontrolün sağlam doktrinli yüzünü sunmada kullanılacak olan önemli duygusal çabayı önlemedi, -yöneticileri ve müfettişleri için. Örneğin, neyin açığa çıkarmak için uygun olduğunu ve neyden kaçınılması gerektiğini hesaplayarak, denetleme oyunları içinde yer alılabildi:

Müfettişlerimle düzenli toplantılar yapıyorum, ama rapor işiyle uğraşma

konusundaki problemlerimden daima uzak duruyorum. Ona güvenebilir miyim? Kariyerimin yükselmesi konusunda onun desteğine ihtiyacım var, fakat o böyle bir şeyi bana karşı kanıt olarak kullanacak mıdır? Hiç tartışılmamış, ama tartışılması gereken bazı üzücü alanlar bulunmaktadır. Bu bana göre korkunç bir ikilemdir (Fineman, 1985a:52).

Bu yorumlarda aksettirilen şey, resmi denetleme hallerinin çoğunda görülen yardımın ve teftişin rahatsız edici karışımıdır. Bununla birlikte, kendi kendine ifşa etme politikaları, derin sıkıntının ifade edilmesini engellediği zaman ilave ıstırap ortaya çıkmaktadır.

Değişim ve Zımni Hissetme Kuralları

Zımni hissetme kuralları, çalışma yapısı ve organize edici süreçler içinde yapılmaktadırlar. Teftiş veya değişim uğruna kabaca seçilemezler. Çoğu, bilinçli tartışmada yansıtılmamaktadır ama rutin ve alışkanlığa bağlı tepkiler içinde otomatik olarak ifade edilmektedirler (Averii, 11980). Görünüş veya başka türlü spesifik duyguların, stres dahil, sadece onun bir yüzünü temsil ettiği sayısız idari davranışlar dizisine uygun hareket etmesi için birey üzerinde güçlü sosyal baskıların olması olasıdır. Ayrıca, eğer stresi hafifletmeye ve onunla baş etmeye yönelik bir değişim arıyorsak, zımni kuralların sosyal olarak nasıl yapılandırıldığına ve onların sürekli şekilde neden muhafaza edildiklerine yönelmemiz gerekir (Fineman, 1993).

Bu, yöntembilimsel olarak problematiktir. Zımni çalışma sanıları, mülakatların veya anketlerin soru ve cevapları içinde kalmaya devam edeceklerdir. Fineman'ın sosyal çalışma incelemesi içinde teşhis edilen hissetme kuralları, kontrol ve ilişki yapısı ile ilgili aşırı uzun bir sürecin tasarlanmamış bir sonucu idiler. Ayrıca, bir iş-içi inceleme tarafından açığa çıkarılanların büyük kısmının, bu mutlak çerçevenin muhakkak addedilen doğası tarafından ister istemez engellendiği konusu tartışılabilir: İnsanlar çerçeve dışına atıldıkları zaman neleri muhakkak addettiklerini görmeye daha çok muktedir olacaklardır- işsiz kaldıkları zamanki gibi (Dahada, 1979; Fineman, 1983a; 1983b).

Zımni hissetme kurallarının doğasında var olan politik safha, değişim sorununa daha çok karmaşıklık katmaktadır. Kodlar, kurum içindeki farklı hissedarların duygusal çıkarlarını karşılamaktadır: Bir duygusal emek bölümü bulunmaktadır. Van Maanen ve Kunda

(1989), bu tür açıklık yoluyla en az riske sahip oldukları için, kurumun en üstünde ve en altında bulunanların neler hissettiklerini ifade etmelerinin daha kolay olduğunu öne sürmektedirler. Öbür taraftan, çok zengin iş adamları ve yardımcılarının, farklı hissetme kural kümeleri oluşturan kendi sosyal seçmenleri, veya referans grubu tarafından sınırlandıklarını düşünmek belki de daha gerçekçidir. Ve grupların ikisi de, koşulların uygun ve mesleklerin bolca olduğu zamanlarda değil, meslek-kısıtlayıcı bir durgunluğun ortasında duygunun idaresi ile ilgili daha çok çalışmaya meylettirileceklerdir.

Belirli bir idari inançlar veya değerler grubunu teşvik ederek, veya etkileyerek, bir kurumun kültürünü değiştirmeye başlayan değişim programlarının örnekleri bulunmaktadır (Peters ve Waterman, 1982; Schein, 1985). Bunlar, kurumsal ayin!eri, adetleri, törenleri ve bağlılıkları etkileyen bir sosyal teknolojiler dizisi barındırmaktadırlar ve onların taraftarları, duygusal gösterimin düzenlenmesi üzerinde kayda değer bir etkiye sahip olabileceklerini savunmaktadırlar.

Onlar, utanmaz bir biçimde tek taraflı ve fikir aşılایıcı bir konumdadırlar (IBM, MS, McDonald veya Disneylan'da kişiliğinin yaratılması) ve görmüş olduğumuz gibi, kendi sıkıntılarını miras bırakabilirler. Bu çabaların, değerlerin ve gayelerin (güçlü bir kültürün can damarları) yönetim ve emek tarafından samimi bir paylaşımıyla sonuçlandığı boyut, buna rağmen, şüphelidir. Daimi, başarılı kültürel değişimlerle ilgili az sayıda örnek bulunmaktadır ve böyle oldukları iddia edilenlerin çoğunun, meşru biçimde bir değer konsensusu göstermek için çok baskıcı oldukları açığa çıkmaktadır (Smith ve Peterson, 1988). Gözlemlediğimiz şey, açık hissetme kuralları ile birlikte kültürel bir aynılığın görünüşüdür. Bir yara izi, insanların geçinmesine yardım eden farklı hissetme kuralları ile birlikte başka daha önemli alt kültürleri açığa çıkarabilir (Fine:nan, 1985b; Anthony, 1990).

Günümüzde, resmi ve resmi olmayan hissetme kuralları arasındaki etkileşimi kapsamlı bir şekilde inceleyen ve değiştiren bir müdahale programının neye benzediğini sadece hayal edebiliyoruz. Bu tür bir program, anlamın girişim ile ilgili olarak yapılandırıldığı tarzın incelenmesi konusunda araştırma yapmak ve tüm seçmen gruplarına uzlaşmacı haklar tanımak zorundadır. Varyantları, Whyte (1991) ve Israel'in (1989) çalışmasında bulunabilen uygun bir model, katılımcı eylem araştırmasıdır. Katılımcı eylem araştırmasında, araştırmacıların

ve işçilerin, kurumu ortaklaşa olarak kavramlaştırarak ve kuramlaştırarak, birlikte çalışmaları beklenmektedir- nasıl olduğu ve nasıl olabileceği. Muhtemel değişim stratejileri, çıkar gruplar içinde ve arasında planlanmakta ve müzakere edilmektedirler. Bu yaklaşım, tüm gruplara fikir ve güç vermeyi ifade etmektedir. Girişkenliği temel alan, çoğulcu bir vizyonu.

Kuram bu şekildedir. Fakat bazı hissetme kurallarının değişime karşı oldukça dirençli olmaları muhtemeldir. Örneğin, idarecilerin büyük bir kısmı, kurumun işçileri rahatsız eden safhaları ile ilgili olarak işçilerin endişelerini duymak amacıyla hazır, gerçekte istekli bir açık kapı politikası ilan etmektedir. Yine de, bazı dedikoducuların merhametsiz tavırlarının gösterdiği gibi, böyle bir teklif, gözükütüğünden genellikle çok daha az açıktır ve şu zımni hissetme kuralı tarafından sınırlandırılmaktadır: 'Yönetiminizi asla utandırmayın, özellikle herkesin önünde' (Whitehead, 1990; Jackall, 1988). Hissetme kuralları (açık ve zımni), yönetsel denetim ve ayrıcalığı korumaya hizmet etmektedirler- kolayca müzakere edilmeyen çıkarlar (7. Bölüme bakınız) Bu, kurumun faaliyeti gizli sayıldığı zaman çoğu kereler büyütülmektedir, mesela araştırma ve geliştirme etkinliklerinde veya hükümetin ya da ordunun bazı bölümlerinde. Bu ortamlarda devlet, şeyleri farklı bir tarzda yapmaya yönelik yerel çalışmaları bastıracak hakim hissetme kurallarını düzenleyebilir (resmi sırlarla ilgili kanunlar, gizlilik hükümleri, bağlılık yeminleri ile birlikte). Ve değişime yönelik karşı bir dürtü bulunmaktadır: Kurumsal yaşamın güce dayanan politikası, burada değerlendirilmiş şirket ödülleri taraf tutularak dağıtılmaktadır, azimli bireylerin en çok memnun edilmesi gereken insanlara karşı sık sık gülümsemek zorunda olduklarını telkin etmektedir. Katılımcı eylem araştırması ve kurumsal değişimin öbür demokratik şekilleri, duygunun mikro-politikasına doğrudan doğruya hitap eden potansiyelleri konusunda cazip gelmektedirler. Gördüğümüz şey, bununla birlikte, bu tür çalışmaların, belirli duygusal riayet örneklerini sürdürmede güçlü bir kazanılmış halka sahip olan kurumsal üyeler veya dışsal etkenlerin etkisi veya duygusal denetimi destekleyen sosyal yapılar tarafından zayıflatılabileceğidir.

Stresle birleşmiş olanlar gibi, öznellik konularıyla ilişkili olarak nasıl müdahale edeceğimiz sorusu öylece durmaktadır. Bu soruyu yanıtlamak, stresli özneyi nasıl gördüğümüze bağlıdır. Daha önce tar-

tıslanmış olan bazı noktaları kullanarak ve onları özetlemeye çalışarak, son bölüme girişimiz bu konuyla ilgili olacaktır. Spesifik olarak, son bölüm, duygunun özelleştirilmesinden çok, alenileştirilmesi aracılığıyla eğer stresli özne tarihselleştirilseydi, duygusallaştırılsaydı, cinsiyetleştirilseydi, kolektifleştirilseydi ve yola getirilseydi nasıl görünürdü, konusunu göstermeye çalışacaktır. Buna ek olarak stres söyleminin başka söylemlerle nasıl bağlantılı olduğu ve neden çok güçlü görüldüğü sorusuna geri döneceğiz.

Bölüm 7

Sonuç: Stresli Özneyi Yeniden Yazmak

Bu bölüm, söylemin hem analiz hem de değişim ile ilişkili olarak yazılabileceği başka tarzları inceleyerek, stresin temel söylem içindeki kavramlaştırılmasına karşı konulan alternatifleri göz önüne alacaktır.

Stresi yeniden düşünürken bu kitaptaki temel kaygımız, stres söylemi içinde yer alan stresli özne imajıyla ilgili olmuştur. Benzer bir biçimde, alternatifleri göz önüne almaya başladığımız zaman temel konu, farklı bir özne türü yazmaktır. Çok basit bir şekilde söylenirse bu özne, tarihselleştirilebilecek, politikleştirilebilecek, kolektifleştirilebilecek ve cinselleştirilebilecek bir öznedir. Aynı zamanda bu öznenin, daha geniş bir söylem bağlamında görülmesi gerekmektedir. Bunu takiben hedef, stresli öznenin farklı imajlarının yazılması sayesinde ve stres söyleminin diğer söylemlerle nasıl tezat oluşturduğunun ve onun neden kıyaslamalı olarak çok güçlü görüldüğünün incelenmesi sayesinde, bunun neyi ifade ettiğini araştırma ve izah etmek olacaktır.

Stresli Özneyi Tarihselleştirmek

Öznenin tarihselleştirilmesi konusunda bir referans noktası, Foucault'nun çalışmasından gelmektedir (3. Bölüme bakınız). Foucault'ya ait bir yapıya kabaca bakılırsa, stres söylemi, stres salgını konusunda psikolojik söylemi ve pratiği uygulamaktadır. Böyle yaparak, insanların üzüntü, endişe, asabiyet, öfke gibi belirli sıkıntı verici duygu türlerini neden yaşadıklarını açıklamaya çalışmaktadır. Bunlar, elbette, insanların stres söyleminin gelişmesinden uzun zaman önce yaşamış

oldukları duygulardır. Söylemin yaptığı şey, hem sosyal hem de tıbbi bilim adamları açısından, onların önemini yeniden açıklama yoluyla, insanları zaptetmek ve onları yatıştırmak olarak görülebilir. Söylem içerisinde bu duygular, potansiyel olarak tehlikeli diye tasvir edilmektedirler. Çünkü devamlı bir şekilde canlandırılırsa, kalp hastalığı ve kanser gibi ciddi hastalıklarla sonuçlanabilecek psikofizyolojik uyumsuzluğa (Örn: adrenalin yükselmesi, noradrenalin seviyeleri) yol açabilirler. Böylece bu duygular, etkisiz mücadele etme davranışı ile ilgili örnekler gibi, söylem tarafından problematize edilmektedirler ve onların yarattığı 'tehlike' bir çözüm için işbaşına çağırmaktadır.

Bu tarihsel perspektif ile beraber, bir soru, gerçekten bir stres salgınının bulunup bulunmadığı sorusudur. Stres dereceleri gerçekten değişti mi veya psikofizyolojik söylem, insan yaşamının bundan başka bir alanını problematize etmede başarılı oldu mu? 1. Bölümde gösterildiği üzere, bu soruyu yanıtlama konusunda güvenilir hiçbir yol yoktur çünkü, stres dereceleriyle ilgili her yükselme, strese dair herhangi bir gerçek, 'nesnel artıştan ziyade, stres söyleminin artan yayılımını yansıtabilir (ve onun dilinin ve kavramlarının rutin kullanımını). Fakat farzedelim ki stres dediğimiz şey 20.yy. boyunca arttı. Bu neden böyle olabilir? Eğer stres söylemine bakarsak, ayrıntılı bir tarihsel veya sosyolojik beyanla güçlülük benzerlik taşıyan bir şey ile birlikte, sadece hızlı değişim adımı gibi oldukça donuk yanıtlar buluruz. Örneğin:, Allinson böyle bir beyan ortaya koymaktadır:

Çok sayıda stres ve stres bağlantılı durumlar, değişim ile bağlantılıdır. Orlans'ın ve Shipley'in BK'taki büyük kurumlar konusundaki tetkikleri içinde yanıt verenler, 'değişimi' kendi kurumları bağlamında en önemli mevcut stres yaratıcı olarak aktardılar. İstikrarın (sürekli değişimden kurtulma anlamında) geçmişe ait bir şey olduğu gerçeğini, çok sayıda işçi zalimce kabul etmeye başlıyor fakat bu, daha iyi mücadele etmede onlara yardım etmiyor (1989:385-6).

Bu izah şeklini sosyolojik olarak geliştiren çok sayıda fırsat bulunmaktadır. Foucault ve Elias'ın çalışmasına bakarak zaten bazı örnekleri inceledik (3. Bölüme bakınız). Stresin sosyo-tarihsel bir izahının neye benzediğini açıklamak amacıyla şimdi Giddens'in çalışmasıyla ilgili bazı implikasyonları kısaca inceleyeceğim. Buradaki amaç, sonra gelen izahın geçerliliğini saptamak değildir, daha ziyade halen hakim olan tarihsel ve sosyal olmayan görüşe alternatif stres izahlarını sunmanın nasıl mümkün olabileceğini açıklamaktır.

Giddense'in kuramı içinde stres, kısmen, modern yaşamın artan belirsizliğinin bir sonucu olarak görülebilir. Giddens'in işaret ettiği gibi, dini otoriteler tarafından geleneksel olarak ortaya konulanlar gibi açık otorite kaynaklarına artık sahip değiliz. Bunun yerine, bazı bireylerin, kabul etmeyi psikolojik olarak zor veya imkansız buldukları (1991:196) 'belirsiz bir beceri çokçuluğu' bulunmaktadır (1991:195). Bir çok insana göre, günlük hayatın değişen deneyimlerinin arka planına karşı ve modern kurumların parçalı eğilimlerine karşı bir öz kimlik yaratılması ve sürekli bir biçimde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir (1991:186). Giddens, az sayıda ve göreceli olarak değişmez otorite kaynaklarının bulunduğu feodal Avrupa ile bu durumu kıyaslamaktadır- bu kaynaklar, göreceli sabit gelenekler, yerel toplum ve iç sistemler ve dini otoritelerdi. Buna zıt olarak, modernlik içinde açık geleneksel otorite kaynakları, yaşamlarımıza nasıl yön vermemiz gerektiği ile ilgili zorlayıcı rehberler bulunmamaktadır. Buna ek olarak, yerel bağlamlar tarafından artık tanımlanmayan (Örn: geleneksel köy imajı) ama zaman ve mekan içinde yer alan ilişkilerle birlikte, hepimiz gittikçe artarak bağlam dışına itiliyoruz:

Bazı örnekler düşünün. Bir kişi, on iki bin mil ötedeki biriyle telefonla konuşabilir ve sohbetin süresine göre aynı odada oturanlardan çok, bu uzak bireyin yanıtlarıyla daha yakın bir şekilde bağlı olabilir. Bir birey kendi kapı komşusunun özelliklerinden çok, dünya çapında bir politikacının görünüşünü, kişiliğini ve politikalarını bilebilir (Giddens, 1991:189).

Lichfield, The Independent on Sunday'deki bir makalede, yerleştirilmemişliğe yol açabilecek olan sıkıntı ve soğuma hisleri hakkındaki bir popüler medya izahını ortaya koymaktadır. Makale, onun kenar kentlerinin fenomenleri ile ilgili araştırmasını aktarmaktadır. Buralar, ABD'nin meslekli sınıflarının büyük Amerikan şehirleriyle birleşmiş olan ırk, açlık ve suç problemlerinden uzak olarak, yeniden yerleştikleri yarı-kentsel gelişimlerdir. Lichfield, genel olarak benimsenmiş bir isme sahip olmayan, ama iki eyalet arasında bulunan çevre yollarının kesişmesinden sonra, yerel emlakçılarda 287-78 olarak bilinen bir şehirleşme içinde yaşamının bir şaşkınlık, hatta kendini kaybetme hissine sebep olduğunu kabul eden bu kenar kentlerinin bir sakininden, oldukça iyi ücret alan başarılı bir idareci, aktarmaktadır:

Biz, başka insanlarla daha az, ama kendimizle daha fazla ilgiliyiz. İnsanlar, kendi topluluklarını, ulus bazında aile veya arkadaş topluluklarını

yaratma yoluyla bunu telafi etmektedirler. Fakat onlar, havayolları ve şehirlerarası fakslar ve telefonlar sayesinde bağlanan, binlerce mil uzak yerlerde yaşayan dağınık insan topluluklarıdır (The Independent on Sunday, Sunday Review. 15 Kasım 1992:9).

Giddens tarafından yaratılanlara benzer imajlar, stres söylemi içinde özellikle onun popüler medya sunumu içinde bulunabilir. Good Housekeeping, bir örnek ortaya koymaktadır:

Stres, endişe, depresyon fobiler-içinde teknolojinin, boş vakit yaratmaktan uzak, sadece gidişi hızlandırıyor gözüktüğü modern yaşamın hareketliliğinin kabul edilmiş sonuçlarının parçalarıdır. Duygusal destek amacıyla geleneksel olarak başvurduğumuz, rahipler, aile doktorları, bilgili yaşlı akrabalarımız ve komşularımız, ailelerin yüzlerce hatta binlerce mil uzakta yaşadıkları hareketli, laik toplum içinde kaybolmaktadır. Çok miktardaki ıstırapı çözemeyen şu sırdaşlıklara doğru soluk soluğa koşuyoruz (GH. Ekim 1992:76).

Yine de yukarıda gösterildiği gibi, söylemin bireysel ve tarihsel olmayan doğasıyla ilgili oldukça şaşırtıcı olan bu izah türü, akademik stres araştırmacıları tarafından ayrıntılı bir analize maruz kalmamıştır (2. Bölüme bakınız). Giddens'e göre, bununla birlikte, stresi değişen sosyal ilişki modelleri ile bağlantılı olarak gören tarihsel bir stresli özne imajını yapılandırmak mümkündür. Bu ilişki modellerinde gelenek aracılığıyla yaratılan kılavuzlar şimdi anlamsızdır (1991-82).

Yukarıda sunulan stresin sosyo-tarihsel izah tarzını yeniden şekillendirmek de mümkündür. Örneğin Giddens'in beyanı içinde, stres sorunu esas itibarıyla sosyal, ahlaki ve kuramsal olarak gözük-mektedir. Aynı şekilde, söylem ve öznellik arasındaki ilişki üzerine bir vurgu sayesinde, modern Angst'ı açıklayan bir izah geliştirmek mümkündür.¹ Örneğin bir ortaçağ köyünde dışarıdan haber getirmek, rahipler, askerler, yolcular, gezginciler ve tücaarlar gibi az sayıda aracıyla sınırlıdır. Bu tür iletişimsel sınırlamalar, modern durumla az ilişki taşımaktadır. İnsanlar, hayata yönelik farklı bakış yolları tarafından bombardımana uğramaktadırlar. Fiziksel, matematiksel, edebi, biyolojik, psikolojik vb. söylemler, medya, okullar, hastaneler ve işyerleri aracılığıyla yürütülen farklı uygulamalar dağılımı ile bağlantılıdır (Gergen, 1991). Bu söylemlerin teknolojik sonuçları, mikroçipler gibi ağır teknoloji, veya psikoterapi gibi insan teknolojisi, hızlandırıcı bir sistem üzerinde gelişmektedirler. Modern dünyamızın, köy serfinin

dünyasından çok daha az güvenilir olması, bu tür tutarsız gelişmelerin çokluğundan dolayıdır. Ve ironik olarak bu güvenilmezlikten dolayı söylemin yardımına daha fazla ihtiyaç duyduğumuz görülmektedir. Böylece söylem sayesinde yaşamlarımıza nasıl yön verebileceğimizi biliriz. Örneğin, 'yeşil' reklam tarafından aldatılmaktan kaçınmak için çevresel söylemi ileri bir düzeyde araştırmalıyız. Böylece canlı olmanın doğru ve gerçek yolunu bulabiliriz. Başka bir örneğe göre psikolojik ve demografik söylem, 'bağlanmış ilişkiler açısından seksin nasıl önemli olduğunu da açıklayarak, ilişkilerin' artan bir şekilde dengesiz olduğunu bize ifade ettiği için, seks asla mutlak addedilemez. Bir istatistikler fazlalığı, dünyamızın ne kadar hızlı değiştiğini anlatmakta ve onun doğasında var olan tahmin edilemez olunuşu açığa çıkarmaktadır. Başa çıkmak için sadece 'seks'e dayanıklı olmamamız aynı anda strese dayanıklı, diyetle dayanıklı, yeşile dayanıklı vb. olmamız gerekir.

Bu tarz analiz içinde stres söylemi, diğer dayanıklılık söylemleri gibi, modern yaşamın güvenilmezliğinden dolayı önemli gözükmektedir-söylem düzeni ve otorite ile birliktelik konusunda sürekli rekabet eden rahipler tarafından geliştirilen bir güvenilmezlik. Stres söylemi, neredeyse gerekli bir yatıştırıcı söylem türü olarak gözükmektedir. Dünya gerçekliği hakkındaki rakip iletilerin çeşitliliğiyle ve çağımızın korkunç belirsizliğiyle başa çıkan bir yatıştırıcı.

Stres söylemi, bu koşullar altında stresi hissetmenin nasıl normal olduğunu açıklama yoluyla, bize güven vermektedir ve uyanık ve strese dayanıklı olma yoluyla, onlarla başa çıkınımızda bize yardım eden stratejiler sağlamaktadır.

Giddens'in çalışmasıyla ilgili yukarıdaki inceleme, stresli özneyi tarihselleştirebileceğimiz yolları bulmanın zor olmadığını izah etmektedir. Mevcut ahistorisizm (tarihselci olmayış) bunun içindir ki; kuramsal olma eksikliğinden doğmamaktadır, daha ziyade stres ve sıkıntının kavramlaştırıldığı darlığı yansıtmaktadır -tarihsel bir stres ve öznellik analizi olanağını engelleyen bir darlık.

Stresli Özneyi Politikleştirmek

Günümüzde stresi politikleştirmeye uygun, en iyi bilinen kuramsal yaklaşım belkide Hochchild'in yaklaşımı ve onun, modern işyerinde duygunun ticarileştirilmesinin gerektirdiği güçlü duygu denetimi ile il-

gili analizidir (4. ve 6. Bölümlere bakınız). Onun çalışması, doğru bir özün bulunduğu şeklindeki fikre dayandığı eleştirisi başta olmak üzere, bazı geçerli eleştirilere maruz kalmıştır: Yani, onun 'işçilerin hisleri zımnen ticarileştirilmektedir' şeklindeki görüşü, modern çağda ticarileştirilmiş ve tahrif edilmiş bireyin üzerinde bir yerlerde doğru ve gerçek kişiliğin var olduğu fikrine dayanmaktadır (Wouters, 1989). Burdaki problem, yanlış bilinç hakkındaki geleneksel Marksist görüşler içinde yer alan soruna çok benzer (1. Bölüme bakınız). Bu görüşlere göre, hem yanlış bilinç hem de doğru kişilikler, neşeli ve mutluluk dolu bir diyarda gerçek bilincimizi ve gerçek kişiliklerimizi bulabileceğimiz şeklindeki yüzeysel fikirlere dayanmaktadır. Hochschild'in çalışmasıyla ilgili diğer bir sınırlama da, onun geniş bir tarihsel bağlam içine yerleştirilmediği ve bunun neticesinde, Elias'ın ortaya koyduğu perspektif türüyle bir entegrasyondan bir hayli saydalandığı sınırlamasıdır.

Wouters da, (1989) 20.yy'lı karakterize eden informalizasyonun boyutunu eksik göstermesi ve duygunun ticarileştirilmesinden doğan soğumanın derecesini abartması sebebiyle, Hochschild'in çalışmasını eleştirmektedir (3. Bölüme bakınız). Bununla birlikte bu eleştiriler daha şüpheli görünmektedir. İlk olarak, 3. Bölümde tartışıldığı gibi, işyerinin evdeki aynı informalizasyon derecesine tabi olmadığıdır. Her şeyi olurluna bırakabileceğiniz bir yere benzemeye asla başlamamıştır. İkinci olarak, onun kendi vakasını gerçekten abartıp abartmadığının tartışılır olduğu sonucuyla birlikte, Hochschild'in ticarileştirilmiş duyguların soğuması ile ilgili imajlarıyla uygunluk taşıyan örnekler bulmak çok güç değildir. Örneğin altı İngiliz süpermarketini kapsayan beş yıllık bir çalışmada Ogbonna ve Wilkinson, süpermarket denetim operatörlerinden müşteriyi memnun etmek amacıyla kendi duygusal ve davranışsal tepkilerini dikkatli bir şekilde uydurmalarının beklendiğini keşfettiler. Bir süpermarket şirketinde bir depo yetkilisi, denetim operatörlerine duygularını belli etmemelerini ve mümkün olduğunca nazik olmalarını ve kendi kendilerine müşterilerin onlara değil, sisteme ve şirkete karşı sorumlu olduklarını anlatmalarını tebliğ ettiklerini aktardı (1990:516). Başka birinde bir müfettiş: 'Bir denetim operatörü gülmüsemiği zaman veya hatta yapmacık bir tebessüm takındığında bunu bildirme yetkiniz vardır... onu bir odaya çağırır ve onunla konuşuruz' demiştir. (1990:517)

Bu, stres söylemi içinde geleneksel olarak yer alan anlamda stres değildir (2. Bölüme bakınız), ama Hochschild'in çalışmasında izah

edildiği gibi, uygun duygusal ve davranışsal tepkiyi sürdürme, daimi tebessümü koruma ile bağlantılı önemli bir baskı olabilir (özellikle maskenin daha emin bir şekilde düşebildiği kulis ve sahne arkası alanlarını bir geçit yoksunluğu bulunursa).

Ve müşteri karşısında uygun nezaketi sürdürmeye tabi olarak gözükenler, sadece havayolu veya süpermarket işçileri değildir. Örneğin, bir McDonalds lokantasına giderseniz, işçilerin üzerlerinde yıldızlı rozetler taşıdıklarının farkına varabiliriz. Yıldız sayısı, performanslarının değerlendirilmiş olduğunu yansıtmaktadır ve onların ücret ve terfi durumlarıyla bağlantılıdır. Performans değerlendirmesi, aşağıdaki kriterleri içeren bir değerlendirme temelinde yapılmaktadır:

Müşteriyi karşılama:

1. Bir tebessüm bulunmalıdır.
2. Karşılama, hoş, işitilebilir ve içten olmalıdır.
3. Müşterinin gözlerinin içine bakılmalıdır.

(McDonalds'ın sayaç gözlemlene kontrol listesinden)

McDonalds personelleri, veya mürettebat üyeleri, O'nın yetersiz ve 4'ün yeterli diye nitelendirildiği bir 0-4 terazisi üzerinde, bu tür maddele göre değerlendirilmektedirler. Oldukça panoptik olan bu gözlem, nasıl oldukça düşük ücretli olan servis işçilerinin bile duyguyu denetlemeye yönelik ticari taleplerden muaf gözükmediklerini ifade etmektedir. Bu tür duygusal emek analizleri elbette işyerindeki stres ve sıkıntının tek şeklini göstermemektedir, fakat açık bir şekilde stresle ilgili kavramlaştırmanın genişletilmesine ve stresli öznenin politikleştirilmeye başlanmasına uygundur.

Bu kitap boyunca, mevcut stres söylemi ve güç ile öznellik konuları arasındaki ilişkiyi izah ederek, içinde stresli öznenin kaçınılmaz olarak politize bir özne olduğu yöntemin öbür imajlarını incelemeye çalıştık.

Örneğin:

1. En kötü ihtimale göre stres söylemi, bir Marksist karikatür gibi gözükme. İşçilerin artık değer son damlası için sıkıldıkları bir araç
2. Neo-liberal söylem içinde övülen girişkenin, kendini geliştiren özne ile ilgili görüşlerle bitiştiği görülebilir.

3. İş başında sıkıntının özelleştirilmesini ve kapsamını kolaylaştırmaktadır.
4. İdari grupların görüşlerine örgütlenmiş emek görüşlerinden çok daha yakın gözükten bir ifade ortaya koymaktadır.
5. Stresle baş etme uygulamalarının yayılması, bir işçiye problem olarak gören veya stresle baş etme uygulamasına inanmama veya uymama şeklindeki aykırı düşünceyi benimseyen kimseleri, günah keçisi yapmak ve sindirmek için de bir araç sağlayabilir (5. Bölüme bakınız).
6. Stres ve sosyal tabakalaşma arasındaki ilişkiyi (Pearlin, 1989) ve stresin bizzat kendisinin işveren ve işçi, üst ve ast veya erkekler ve kadınlar arasındaki güç ilişkilerinden doğan bir duygu kapsamını yansıttığını inkar etmektedir (Hearn, 1993; Parkin, 1993).

Bu tür eleştiriler kendi alternatiflerini doğurmaktadırlar. Bu bölümün geri kalan kısmında bu alternatiflerin bazılarını inceleyeceğim.

Stresli Özneyi Duygusalılaştırmak

Elias'ı takip ederek duygunun tarihsel ve sosyal olarak değişken olduğunu kabul edişimizle beraber, onun iş ortamlarında nasıl tarihsel ve sosyal olarak yapılandırıldığını göz önüne almak önemli hale gelmektedir. Genel olarak işyeri, halen uygun bir duygusal sınırlanma derecesi gerektiren bir ortam olarak gözükmektedir (yukarıya ve 3. Bölüme bakınız).

Hem stresin farzedilen nedenlerini hem de onun tedavisini bireyselleştirme yoluyla (rahatlama, meditasyon vb.), stres söylemi ve uygulaması, sıkıntıyı özelleştirme ve onu yasak bölgede tutma yoluyla duygusal sınırlanmayı destekliyor gözükmektedirler. Stres söylemi, yalnızca duygusal sınırlanmanın destekleyicisi olan bir söylem değildir, aynı zamanda stresin, mevcut insan kaynakları idaresinin görünüşte bilimselliği içinde inşa edildiği görülebilir.

Örneğin Parkin (1993), denetimsel geri itilim ve performans değerlendirmesinin nasıl HRM içinde ilkeli ve nesnel bir görev olarak görülmesi gereken bir şey şeklinde tarif edildiğini göstermektedir. Bunun sonucu olarak, bir asta negatif geri itilim veya düşük bir de-

ğerlendirme verilirse, buna kişisel bir değerlendirme olarak bakmaları gerektiği sunulabilir, çünkü bu, çağdaş idarenin rasyonel, yarı-bilimsel prosedürlerinin parçasıdır (Newton ve Findlay, 1994). Ama Parkin'in savunduğu gibi, bu tür yaklaşımlar insan duygusallığı ile ilgili şüpheli bir fikre dayanmaktadır, bir kişinin negatif geri itilim veya değerlendirme almış olsa bile kendisinin olumsuz parçasını ayırabileceği şeklinde bir fikir (1993:174) ve şeyleri kişisel olarak almama kabiliyetsizliği sadece geri itilimden kaynaklanan sıkıntı ve incinebilirlik duygularını şiddetlendirebilir ve bu tür sıkıntının özel kalması gerektiği şeklindeki iletiyi güçlendirebilir (buna rağmen ilk etapta kişisel olarak alınmamalıdır).

Duygusal sınırlanma konusundaki bu açık ve zımni taleplerin aksine, olayları kişisel olarak ele almamız gerektiği, duygularla meditasyon, rahatlatma yoluyla sahne arkasında ilgilenme zorunluluğundan ziyade, onları açığa vurmamız gerektiği tartışılabilir. Elbette bunu yapmayı tercih eden herhangi bir işçi, kurumlar içindeki güç ilişkilerini ve bunların işveren-işçi, üst-ast, erkekler-kadınlar etrafında yapılandırıldığı yolu görmezden gelmenin ciddi tehlikesi içindedir. Çoğumuz, Elias tarafından sanayi aristokrasisi ile ilişkili olarak tarif edilen duygusal sıkılganlık ve nezaket taleplerinin, halen ekonomik himayeyi sürdürmeye gereksinim duyduğumuz işyerinde geçerli olduğunun farkındayız, aynı zamanda Parkin'in performans değerlendirmesi içindeki duygu inkarı hakkındaki yorumları, onun temsil ettiği güç ilişkilerinin bir sembolü olarak görülebilir. Örneğin, işçiler 'onu kişisel olarak almama'yı sürdürebilirler. Çünkü duygusal ifade (öfkenin, asabiyetin, kederin) onların istihdam beklentilerine zarar verebilecek profesyonel olmayan bir davranış şeklinde görülebilir. Grey (1994), eğitilen muhasebecilerle ilgili performans değerlendirmesi hakkındaki Foucaultcu bu analiz içinde, bunun bir örneğini ortaya koymaktadır (Newton ve Findlay, 1994 Elias'a referans yaparak bu analizi yeniden yorumlamaktadırlar). Grey, değerlendirmeye tabi tutulanlar kendi değerlendirme oranları ile ilgili fikirlerini ifade etmeye çağrılmalarına rağmen bunu ender olarak yaptılar, çünkü ("kariyerimiz için iyi olmazdı" yeni hak kazanmış muhasebeci) şeklinde aktarmaktadır (Grey, 1994). Duyarlı saray mensubu bu yüzden kendi yerini bilir.

HRM içindeki bireyselleştirme ve özelleştirmeye alternatifler, hem kuramsal hem de siyasi bir istikamette ilerleyebilir. Kuramsal olarak Sanayi Devriminden itibaren duygu ve iş arasındaki ilişkinin daha

ileri düzeyde incelenme gereksinimi bulunmaktadır. Elias, burada bir başlangıç noktası ortaya koymaktadır, ama 1. Bölümde gösterildiği gibi, onun çalışması kapitalist üretimden çok, saray aristokrasisi üzerinde odaklaşmaktadır. Bununla birlikte, takip edilebilecek bir takım ilginç yollar vardır: Söylem ve duygusal ifade arasındaki ilişki (Örn: psikoanalitik miras 2. Bölümüne bakınız); genel duygusal gösterime karşı özeli değişen doğası; duygunun ev içinde ifadesi ile işyerinde ifadesi arasındaki ayrılık ve bu ayrılığın tarihsel gelişimi (1. Bölümüne bakınız).

Pratiksel bir derecede, müdahaleciler farklı çalışma ortamlarında uygulanan açık ve zımnî hissetme kurallarına karşı çıkmaya başlayabilirler. Örneğin, 6. Bölümde Stephen Fineman, bazı sosyal işçilerin çalışmasıyla birleşmiş bir zımnî hissetme kuralını gösterdi: 'Başa çıkamadığınızı asla göstermeyin; stresli duygularınızı gizleyin; unutmayın, işinin ehli bir sosyal işçi kendi stresini ele alabilmelidir'.

Bir yaklaşım, grup-odaklı müdahaleler aracılığıyla bu tür kuralları denemek ve tartışmak olacaktır. Yine de 6. Bölümde gösterildiği gibi, bu, sınırlamasız ve sorunsuz bir yaklaşım değildir. İlk önce, duygusal manzarayı incelemek, anketlerin veya az sayıda mülakatların kullanımından ziyade, uzun kapsamlı bir çalışma gerektirebilir. Ayrıca bir kuşumun duygusal haritası da analiz edilebilir. Hochschild (1993) ve Nurse (1994), kurumsal hiyerarşi içinde hangi bireylerin ve grupların birbirleriyle duygusal olarak konuştuklarını inceleyerek, bireyle bir harita örneği ortaya koymuştur (Nurse, onları bir kurumsal grafiğin en üstüne kelimesi kelimesine yayarak, bu tür haritaları tasvir etmektedir). Yine de kendi kendilerine bu yaklaşımlar, bir kurumdaki farklı grupların izleyebileceği zımnî duygusal kodları açığa çıkaramazlar. Menzies (1959) ve Satyamurti'nin (1931) çalışmasının öne sürdüğü gibi (2. ve 4. Bölümlere bakınız), duygu çalışması, işyerindeki güçlüklerin ve tehditlerin kolektif inkarını içerebilir. O halde duygusal kodlar sadece zımnî olmayabilir, aynı zamanda, onları kabul etmeye karşı dikkate değer savunma da olabilir.

Bununla birlikte bu tür problemler, bu tarz çalışmanın imkansız olduğu anlamına gelmez. Kurumsal hiyerarşinin duygu haritaları, bir odaklaşma tekniği sağlayabilirler. Bu teknik vasıtasıyla 6. Bölümdeki farklı hissetme kuralları gruplarını daraltmak mümkündür. Katılımcı veya katılımcı olmayan gözlem, bireysel ve grup mülakatları, bu du-

rumda, zımnî ve açık duygusal kodların özel iş ortamlarının tarihsel ve sosyo-politik bağlamı ile nasıl bağlantılı olduğu konusunda derin bir kavrayış sağlayabilirler. Bu yaklaşımlar elbette çok fazla zaman tüketimine sebep olmakta ve geleneksel stresle baş etme programlarından daha maliyetli olmaktadır. Bunun yanında, mevcut sosyo-politik bağlama itiraz ettikleri boyuta kadar, stresle baş etme rehberleri tarafından benimsenmeyebilirler. Onların alıcıları, idari gruplardır, örgütlü emek veya başka (Örn: kadınların) birlik grupları değildir. Aynı zamanda, bu tür araştırma ve müdahaleyi takip eden bağımsız araştırmacılar için kendi içinde bir görüştür.

Cinsiyet ve Stresli Özne

Parkin ve Hearn, sıkı duygusal sınırlanma yoluyla sağlama bağlanan kurumlar içindeki hakim duygusal ve cinsel kodların erkekler ait olduklarını ve bu tür kodların, düzen ve rasyonalite imajlarını geliştirdiklerini savunarak, duygunun ifadesinin cinsiyetleştirildiği yoluyla açıkladılar. Onların çalışması, kurumlar içindeki duygusallığın ve cinselliğin aynı zamanda, hem inkar edilmelerinden hem de kadınlara yüklenmelerinden dolayı, kadınların daha fazla stres yaşayabildiklerini öne sürmektedir (Klein açısından bir tür bölücülük). Nitekim duygularını ifade eden erkekler, daha zayıf ve kadın şeklinde görülmektedirler (Parkin, 1993:1984). Eğer kadınlar, kurumlar içinde duygularını ifade ederlerse, bu yüzden hem erkek rasyonalitesine davetsizce girebilirler hem de erkekler duyguları inkar etme olanağı sağlayan cinsel duygu ayrımcılığını destekleyebilirler. Aynı zamanda, bu duygusal ifade, kurumlar içinde zımnî duygusal sınırlanma kodlarını ihlal eder ve problematik ve yarı-nevrozlu duygusallığa sahip bir kadın imajını güçlendirir. Parkin'in ifade ettiği gibi, onun kurumlar içindeki sıkıntılı hisleri sadece farklı yapılar, çalışma türleri, idari biçimlerden kaynaklanmıyor, aynı zamanda duygusal, cinselleştirilmiş bir kadın olarak, 'benin' sorunlaştırılmış yapısından kaynaklanıyor (1993:186).

Clark da, kadınların stres deneyimlerinin, doğrudan doğruya erkeklerin tavırlarının, değerlerinin ve davranışlarının hakim olması ile bağlantılı olduğunu savunmakta ve cinsiyet ile ilgili sorunların stres araştırması içinde genel olarak nasıl marjinalleştirildiğini izah etmektedir (Clark, 1994, 4. Bölüme de bakınız). Bir istisna, bununla

birlikte, kadınların, erkeklere oranla daha az şahsi karar verebilme ve kontrol yetkisine sahip olarak meslekleri işgal ettiklerini öne süren bir araştırma verisi sunan temel stres söylemini kullanan Hall'ın çalışmasında ortaya konulmaktadır (1989).² Hall'ın araştırması hakkında özellikle ilginç olan şey, onun, kadınların hakim olduğu mesleklerde bile halen erkeklerden daha az şahsi karar verebilme yetkisine sahip oldukları şeklindeki buluşudur. Bu buluşun kısmi mantığı, erkeklerin kadın mesleklerinin üst kademelerine hakim olmaları şeklinde olabilir (Örn: hemşirelik). Bu kendi içinde kadınların kariyerleri konusunda kurumsal desteğin yoksunluğu ile ilişkilidir (Callison et al. 1990). Böylece bu görüş, çalışmanın cinsiyetleştirilmiş doğası ile ilgili çalışmada ortaya çıkan bir çok sorunu gündeme getirmektedir: Örneğin yeterli çocuk bakımı, annelik ve babalık izni, kariyer düşüşleri, eğitime geçiş vb. Özet olarak, kadınlar tarafından işte yaşanan düşük dereceli kontrol ve şahsi karar verebilme yetkisi daha geniş güç surları, sıkıntı, heyecan ve kurumların cinsiyetleştirilmiş doğasını kaplayan politikayla ilişkili gözükmektedir.

Stresli Özneyi Kollektifleştirmek

Stresli öznenin aşırı-bireyselleştirilmesine açık bir tepki, onu artırmak ve kollektifleştirmektir. Bu kitabın çeşitli yerlerinde bu çabaya yönelik örnekleri zaten inceledik. Örneğin, İskandinav araştırması ve Menzies'in çalışması (1959; 2. Bölüme bakınız), Satyamurti (1981) ve Handy (1990; 4. Bölüme bakınız), mücadele etmenin genellikle kollektif bir süreç olduğunu belirtmektedirler. Ancak bu çalışmaların bir kısmı bu tür kollektif sonuçların, stresin ve sıkıntının devam etmesinde yardım edebileceklerini öne sürmektedir (kollektif bir inkar yoluyla).

Strese kollektif bir süreç şeklinde bakarak çalışmak, stres müdahalecisi için değişmiş bir rolü ifade edebilir. Örneğin, örgütlenmiş emek yoluyla hareket etmeyi seçerek Neale ve onun çalışma arkadaşları, geleneksel araştırmacılara göre çok farklı bir stres görüşü elde etmediler (5. ve 6. Bölümlere bakınız), aynı zamanda yönetimden ziyade onu emeğin güçlükleriyle bir tuttular. İsrail ve meslektaşlarının çalışması (6. Bölüme bakınız) katılımcı bir araştırma yaklaşımı benimseme yoluyla analiz ve müdahalenin nasıl daha kollektif bir yol olabileceğini de göstermektedir. Katılımcı araştırma, araştırmacı ve araştırılan arasında bir eşitlik garanti edemezken,³ bu çalışma stres

bağlantılı grup süreçlerini açıklamakta ve şu anda hakim olanlardan daha az bireyselci olan stresle baş etme müdahaleleri hakkında örnekler sağlamaktadır (politik olarak çok radikal olmasalar bile).

Kollektif olanın inkarı, hem stres söyleminde hem de uygulamasında açıktır. Hawthorne'daki işçi istişaresiyle ilgili deneyimleriyle bağlantılı olarak Wilensky ve Wilensky (1951) tarafından ortaya konan nokta halen uygunluğa sahiptir: Hawthorne'un geniş işçi istişaresine ve uysal bir sendikaya sahip olması bir tesadüf değildir. Problemleri ve şikayet sebeplerini kollektif bir kanal aracılığıyla ifade etmekten ziyade, stresle baş etme uygulamaları sayesinde bireyselleşmiş hale geliyorlar, çok sayıda işçiyle paylaşılan bir sorundan çok kişisel bir sorun. Stresle baş etme, işçi yaşamını bireyselleştiren bir kaç öbür insan kaynakları yönetimi yaklaşımlarının parçası olarak görülebilir. Örneğin, performans değerlendirmesinin, kollektif problemleri bireysel problemlermiş gibi yazdığı görülebilir (Newton ve Findlay, 1994).

Performans değerlendirmesinde (bireysel) pazarlık alanı olsa da odağı, işçi yaşantısının ortak doğasından uzaklaştırmaya yönelmez. Bakış birey üzerinde kalır ve sonuç olarak müdahale bireyi hedefler ve kollektif hareket uygunluğunun önüne geçilir. Temel kaygı genellikle işçi performansı ile ilgilidir ve sosyal yardım düşüncelerinin bulunduğu boyuta kadar odak bir kez daha bireydir, kollektif değildir -şansa bağlı olan yardım.

Stresi Genelleştirmek

Stresle baş etme probleminin önemli bir parçası, işçilerden iş başında sıkıntılı hislerini ifade etmemelerinin beklendiği gerçeğinden çıkabilir (Hochschild, 1983). Bunun yerine onlardan kendi görevlerine sahip çıkmaları, soğukkanlı kalmaları ve böylece profesyonel olmaları beklenmektedir. Bu nasihat stres söylemi içinde de geniş bir boyutta yazılmaktadır. Bu, evde içini dökme veya stresle baş etme tekniklerinin kullanımı yoluyla gerilimlerle özel olarak ilgilenen ve mesleklerinin şiddetli baskılarını ele alabilen strese dayanıklı işçileri cesaretlendirmektedir.

Bunun aksine, duygusal sınırlanma kişisel olduğunda oldukça yumuşatılabilir. 3. Bölümde tartışıldığı gibi, 20.yy. boyunca soğukkan-

lılığı muhafaza etme yönündeki istekte bir değişim olduğu görülebilir (Newton, 1994c). Gerçekte bazı söylemler içinde (Örn: aile terapisiyle bağlantılı olanlar) duygusal sınırlanma patolojize hale geldi- sağlıklı bir baskının yansıması.

Kişisel durumdaki duygusal sınırlanmanın hafifletilmesi, benzer bir rahatlamanın neden genel durumda ve işyeri ortamlarında oluşmadığı sorusunu doğurmaktadır. Stresi kökten bir şekilde zaptetmenin bir yolu, kurumlar içinde sıkıntının ifadesi üzerindeki sınırlamaları ortadan kaldırmak olacağından, bu soruya da kısmen ilgi göstermek gerekecektir. Yine de stresle baş etmeye yönelik bu tür bir çözümün, birtakım nedenlerden dolayı yürütülmesi güç görünmektedir. İlk olarak, duygunun genel ve özel ifadesi arasındaki fark, onun tamamen doğal davranış biçimi olduğu şeklinde alınabilir. Bazılarına göre, onu soruşturmak çılgınca gözükabilir. İnsanların işbaşında öfkelerini, acılarını, mesleklerini, aşklarını, ağrılarını veya sıkıntılarını ifade etmeleri fikri çok tuhaf ve oldukça korku verici gözükabilir. Duygunun tarihsel ve sosyal olarak değişken olduğunu kabul etmek bir noktayken, işyerinde uygulanan zımni duygusallık kodlarında herhangi bir radikal değişimi beklemek, tamamen başka bir nokta olabilir. İkinci olarak, 3. Bölümde tartışıldığı gibi, kurumsal duygusallığın, işveren ve işçi arasındaki ve üst ve ast arasındaki ilişki bağlamında görülmesi gerekir. Bu bağlam içinde, işçilerden ve astlardan halen nezaketi sürdürmeleri beklenmektedir. 6. Bölümde sosyal işçiler konusunda izah edildiği gibi, birçok kurum içindeki güç ilişkileri, asılların kendi stresli hislerini ve endişelerini üstlerine karşı açığa çıkarmaktan sakındıkları (ve bu tür hisleri akranlarıyla paylaşmaktan aynı şekilde sakınabilecekleri) anlamına gelebilir. Üçüncü olarak, idari söylemin büyük kısmı, görünüşte bir erkek rasyonalitesi tarafından yürütülen idari bir ideal geliştirmektedir. Bu ideal, örgütlü bir nesnel veri sistemi konusundaki hedefiyle birlikte, idari bilgi sistemleri gibi yaklaşımlarca temsil edilmektedir.

Bütün bu konular, özel, genel ve özellikle kurumsal ortamlardaki duygusal ifade arasındaki ayrılık konusunda neden bir katılık olduğu şeklinde yol göstericiler ortaya koymaktadırlar. Fakat özel bir mesele olarak kaldığı sürece, stresin, depolitize durumda kalması daha olasıdır, çünkü bireylerin kendi başlarına uğraştıkları bir şey olarak görülmektedir.

Stresle baş etmeye yönelik daha radikal bir yaklaşım ile ilgili beklentiler, bu mutlak bireyselleştirme ve özelleştirme nedeniyle sınırlanmaktadır. Yine de, kurumların rasyonalitesine, cinselliğine, duygusallığına meydan okuyan tutarsızlıklar yoğunluğunun, kurumlar içinde yaşamayı denediğimiz yol üzerinde bir etkiye sahip olacağı tahmin edilebilir. Giddens'in tartıştığı gibi, zaman içinde sosyal bilim söyleminin orjinal kalitesi kaybolabilir. Çünkü tamamen aşına bir hale gelebilir. Hakimiyet fikri ve devletin kanunla bağlantılı kuramları, ilk formüle edildikleri zaman hayret verici bir şekilde yeniydiler: Günümüzde, oluşmasına yardım ettikleri mutlak sosyal gerçekliğin bir dereceye kadar parçası haline gelmişlerdir (1984). Bu tür bir kanıt ilk bakışta, cinsiyet ve cinsellik bağlantılı olan, göreceli olarak alışılmışın dışındaki söylemlerin, günün birinde şeyleri görmenin doğal yolu olarak gözükebileceklerini öne sürüyormuş gibi görünebilir. Fakat elbette söylemi, daha geniş güç ilişkileri bağlamında inceleme sorumluluğunu unutmamalıyız. Örneğin, hakimiyet fikri kendi zamanında hakim gruplara, mevcut cinsellik ve duygusallık kuramlarının beyaz erkek hegemonyasına çekici gelmesinden daha fazla çekici geliyordu (Parkin, 1993:187). Hakimiyet, bu son aktarmanın belirttiği kadar doğrusal ve monistik olmamakla beraber, eğer Elias'ı takip edersek, mevcut güç ilişkilerini tehdit eden söylemin gönüllü olarak kabul edildiğini düşünebiliriz. Ve güç ilişkileri üzerinde durulması bir kez daha, stres söylemini, bireyin idaresi ile ilgili olan diğer söylemler bağlamında anlama ihtiyacının altını çizcektir, çünkü bu tür zıtlıklar, onun mevcut şeklinin politik uygunluğu konusunda daha gelişmiş yol göstericiler sağlamaktadır.

Stres Söylemini Diğer Söylemlere Bağlamak

Bu kitap boyunca stres söylemini ilişkili olduğu diğer söylemlere bağladık. Genel olarak, herhangi bir özel söyleme baktığımız zaman bu tür bir söylemin gerekli olduğunu savunduk, çünkü söylemler tek başlarına var olmazlar ve başka söylemler içinde yer alanlara çok benzer bir özne kavramlaştırmasına dayanabilirler. Örneğin, işyerine uygulanan strese dayanıklılık tasarımları, idari özne imajlarını baskılardan korkmayan, soğukkanlı olan, kendi görevine sahip çıkan ve sızlanmayan veya inlemeyen bir gerçek idareci şeklinde teşvik etmektedirler. Zımnî olarak bu özne, otonom ve girişken, kendi problemlerine sahip

çıkan ve onlarla başa çıkabilen öznedir. Tamamlayıcı bir metin türü, bir çok başka söylemler içinde, özellikle insan gelişimi ile ilgili olanlarda, yazılmaktadır (Rose, 1990). Yalnızca kendi işlerindeki gücü kabul ederlerse, çok güçlü şeklinde bir birey imajı tasarlamaya yöneleceklerdir.

Bu tamamlayıcılığın bir örneği olarak, Susan Jeffers'in satış rekorları kıran 'Korkuyu Hisset ve Her Halükarda Yap Bunu' adlı kitabına kısaca değineceğim. Bu kitapta Jeffers, 'Ben güçlüyüm ve bu benim hoşuma gidiyor' cümlesiyle özdeşleşmeleri konusunda okuyucularını cesaretlendirmektedir (1987:35). Bu gücü kabul etmenin neticeleri çok geniş olarak tanımlanmaktadır; sadece kendi gücümüzü kabul etsek, neredeyse elde edilemeyecek hiçbir şey yoktur. Cinsiyet, sınıf veya ırk bağlantılı güç eşitsizliklerinin, içerden ve sorumluluğu alma isteğinden gelen güç ile kıyaslandığında, göreceli önemsizlik içinde soldukları görülecektir:

Yaşamda sizi bulan olayların sorumluluğunu almak, her zaman kurban olmaktan daha iyidir. 'Hastalanmak benim suçum değildir'. 'İşimi kaybetmek benim suçum değildir'. Eğer sorumluluğu almaya istekliyseniz, gelecekte neyi değiştirebileceğinizi görebilirsiniz. Hastalığa dair, deyin ki 'Hastalığımdan dolayı sorumluluk tamamen benimdir. Bir daha tekrarlanmasını önlemek için ne yapabileceğimi görelim. Diyetimi değiştirebilirim. Sigarayı bırakabilirim. Yeterince uyuyabilirim' (1987:40-1).

Bu cesur yeni dünya içinde, kurbanlar olduğumuzu hissetmenin, işten atılmış olmamız veya kansere yakalanmış olmamız gerçeğiyle hiçbir ilişkisinin olmaması gerekir. Yakıcı negatifliğimizi ortadan kaldırmak için sadece pozitif düşünmeye ihtiyacımız vardır (Jeffers, negatif arkadaşlardan ayrılmaları ve sorunlu eşlerden sakınmaları yönünde okuyucularına öğüt vermektedir: 1992:104) ve bu metin ve stres problemlerinin, genellikle bir davranış problemi olarak görülmekte olduğu stres söylemi metni arasında açık bir uygunluk bulunmaktadır; işimizden dolayı yakınmak ve sızlanmak yerine (veya hepsinin en kötüsü, resmi bir şikayet arzetmek), meydan okumaları, fırsatları, heyecanı görmemiz gerekir. Jeffers'in açıkladığı gibi: "O bir problemdir" ibaresi başka bir güç kırıcı ibaredir. Ağırdır ve negatiftir. "O bir fırsattır" gelişim için kapı açar (1987:41). Rose ve Miller'in (1992) gösterdikleri gibi, otonom, müteşebbis öznenin bu yükselişi, Thatcher ve Reagan ile birleşmiş olan neo-liberalizm yoluyla ve kendi bisikleti üzerinde giden

bir vatandaş konumu sayesinde, devletin ve kurumun yönetimi ile açık uygunluklar taşımaktadır (ve 3. Bölümde gösterildiği gibi bu kısmen, stres söyleminin 1980'lerdeki olağanüstü yükselişini açıklayabilir). Sızlanmak, inlemek ve şikayetler, sendikaların ve kollektivizmin kederli nakaratının parçalarıdır, geçmişte kalan bir devir ki artık hepimiz içimizdeki gücü kullanmak ve yaşamdaki engellerde bulunan fırsatı görmek istiyoruz (Jeffers, 1987:41).

Emek süreci perspektifinden, işyerinde bu yetki imajlarını uygulamak artık değerlin son damlasının sıkılmasına korkunç derecede uygun gözükmemektedir ve Markist bir karikatüre oldukça yakın gelmektedir. 'Yapamam' şeklindeki bir tutumun negatif olduğuna inanmaları konusunda işçilerini cesaretlendirmekte ve bunun yerine kafalarını taktıkları her türlü baskıya hakim olabilecekleri ve stresi azaltmaya yönelik adımlar atabilecekleri yönünde işçileri teşvik etmektedir. Eğer işçiler 'yapabilirim' şeklindeki bir tutumu benimserlerse, işten atıldıklarında bile sorumluluğu almanın kendilerine bağlı olduğunu kavrayan, daha bağlı ve verimli kişiler haline gelmek zorundadırlar. Stres söylemi hem verimli, baskıdan zevk alan özne türüyle ilgili fikirleri somutlaştırmakta hem de yönetimciliğin sanılarıyla bitişen sanıları içine almaktadır- yani, onu bireyselleştirmesi, apolitisizmi, alisterisizmi vb. benzer şekilde stréle baş etme uygulaması, kontrol ve sınırlandırılmayı bir etmek konusunda bireyin sorumluluğunu vurgulamaktadır: 'Meslektaşlarınıza sızlanmayın, veya en kötüsü, teslim olmayın. İşçi danışmanınızı görün veya meditasyon alın'.

Jeffers tarafından örneklendirilen pozitif düşünme söylem türünün analizi, bizim odağımız özel bir söylem ve onun uygulamaları üzerinde kalsa bile, farklı söylemlerde yaratılan özne imajı ile ilgili benzerlikleri incelemede, onun nasıl yardımcı olabileceğini izah etmektedir. Ek olarak, stres söylemini diğer söylemlere bağlamak, başka bir ilginç soru doğurmaktadır: Stres söylemi, diğer sosyal bilin söylemleriyle kıyaslandığında neden çok başarılıdır? Neden sadece akademik dilin parçası olarak gözükmemekte, aynı zamanda fikir sunmaktadır? Ve daha genel olarak, bazı söylemlerin, kendi yörüngeleri içinde bireyleri alıştırmaya kabiliyetleri konusunda diğer söylemlerden daha güçlü gözükmemelerinin nedeni nedir?

Stres Söyleminin Gücü

Aşağıdaki soruları inceleyin:

1. Duygusal emek fikri, her günkü söylemin parçası haline gelecek midir?
2. Hochschild'in kuramını, kurumlar konusundaki analiz ve müdahalede uygulayacak olan pratisyenler bulunacak mıdır?
3. Her günkü çalışmamız içinde duygularımızın ticarileştirilmesi konusunda bizi uyaran dergi makaleleri akımı ortaya çıkacak mıdır?

Benim tahminime göre tüm bu sorulara verilecek muhtemel yanıt 'hayırdır'. Duygusal emek tartışmasına otobüste kulak misafiri olmayı ummuyorum. Özneye ilgili medya incelemeleri fazlalığını görmeyi de ummuyorum, Akademik çevreler içinde bile, Hochschild'in kuramının, Khan'ın rol stresiyle ilgili eksiksiz çalışmasıyla kıyaslandığında, ağır bir ilerleyişe sahip olduğu görülebilir. Bu yanıt konusunda sosyal yapıcı sınırlara yakın bir izah, duygusal emeğe dair daha politize edilmiş fikrin iş stresiyle ilgili görüşün yerine geçemeyeceğidir. Çünkü Batının bireyselleştirmeye ve dekontekstualizasyona olan kültürel bağlılığı ile tutarsızlık taşıyan bir duygu ve kişilik görüşüne dayanmaktadır. Aynı şekilde, emek süreci perspektifinden, duygusal emek fikrinin gelişmesinin, sermayenin çıkarlarıyla tutarsızlık taşıdığı tartışılabilir ve Neale'in çalışmasının izah ettiği gibi (5. Bölümüne bakınız), idari grupların bireyselleştirilmiş bir işçi özneliği tanımını benimsedikleri görülmektedir. Fakat bu tür açıklamalar, stres söyleminin gücü, kültürel asimilasyon sorunlarına, ya da emek süreci içindeki daha güçlü çıkarlara indirilebilir, şeklindeki iddiaları ispatlamaktadır. Zira, o kadar iyi yayılmamış olan, aynı şekilde bireyselci ve apolitik olan başka söylemler bulunmaktadır. Kurumsal psikolojinin büyük bir kısmı bu kriterlerle karşılaşmaktadır. Yine de kurumsal psikoloji içindeki diğer konular, hem kurumsal hem de evcil yaşamı kapsama kabiliyetiyle birlikte, şeylerin yüzeyine o kadar iyi yayılmamaktadırlar.

Bu kitap boyunca stres söyleminin eugenik, militarist ve idari kaygılarla bir araya gelmesi konusunda neden güçlü gözüktüğü hakkında bir takım nedenler ileri sürülmüştür. Tam anlamıyla bir Foucauldien çizgi takip edilirse, stres söyleminin gücünün, ilkesel olarak kendi biyo-gücünden, yaşamı, ölümü ve sağlığı dikkatle gözleme kabiliye-

tinden ve aynı zamanda onları yönetilmesi daha güç bir hale getirmeksizin genel olarak güçleri, gelenekleri ve yaşamı en iyi şekilde kullanmaya muktedir olan güç yöntemleri sağlama kabiliyetinden çıktığı tartışılabilir (Foucault, 1981:141). Tekrar Foucault'yu takip ederek, stres söylemini iş ve kurumlarla bağlantılı olan diğer söylemlerden ayıran şey, yaşamın bu şekilde ilan edilmesi ve yaşama olan ilginin normalleştirilmesidir. Yaşamda önemli olan şeyi şekillendirme kabiliyetinden dolayı mevcut bir güç elde etmektedir (Örn: psikolojik ve fiziksel sağlığın gelişmesi), bu suretle bizim için tek önemli olan soruyu yanıtlanmaya yardımcı olmaktadır: Ne yapacağız ve nasıl yaşayacağız? (Rose, 1990:255, Weber ve Tolstoy'dan aktarılmıştır). Stres söylemi bu yüzden, yaşama anlam veren ve onu normalleştiren biyo-gücün parçası olarak gözükmektedir. Sosyal bilim söyleminin başka alanları için aynısı söylenebilirken, kurumsal söylem içinde, stresle ilgili çalışma, psikofizyolojik sağlık ve refah için bir tür başlık olması bakımından özeldir.

Yine de stres söyleminin biyo-gücüne yönelik ilgi, onun politik öneminin analiz edilmesi ihtiyacının değerini düşürmemektedir. Örneğin, 5. Bölümde işaret edildiği gibi, stres söyleminin idari terimlerle ifade edilmesi sadece bir rastlantı mıdır? Eğer öznellik sadece bizim dil ve söylem içindeki yapımız ile ve kendi kendini teftiş etmeyle ilgili bir sorunsa, neden özneliliğin kurumsal tanımları (iş stresi gibi) politik olarak tek taraflı gözükmektedirler (idari, eril vb.)? Güç ilişkilerinde görece bir denge olduğu gözükmektedir. Şöyle ki; bir ses kayırılmaktadır. Kurumlar içinde, bu, klasik olarak idarenin sesidir, ama etnik azınlıklardan ziyade beyazların, veya kadınlardan ziyade erkeklerin sesi olabilir. Ve eşit fırsatlar söylemi, emek piyasasında cinsiyet ve ırk ayrımını yıkmaya çabalasa da, bu tür ayrım nisbeten devamlıdır ve sermaye-emek ilişkileri dili içinde rasyonalize edilmektedir. Özet olarak, işyerinde gücü ve söylemi anlamak, onun nisbeten sabit sosyal yapılara nasıl bağlandığına yönelik bir ilgi gerektirmektedir.

Bazı yazarlar bununla birlikte dengenin çok sabit olmadığını tartışmaktadırlar. Örneğin, Knighst ve Vurdubakis (1994) şunları iddia etmektedirler:

Spesifik güç ilişkileri, prosedürler, aygıtlar vb. belli zamanlarda ve belirli taraflarda bir denge ölçüsünü beraber başarabilirler. Bununla beraber bu dengenin, onu belirli bir tarafta mümkün kılan spesifik koşullar temelinde

anlaşılması gerekmektedir (Knights ve Collinson, 1987). Foucault'nun (1984 yılındaki bir mülakatta) belirttiği gibi, bu tür bir denge belirsiz ve güvenilmez bir şeyden farklı olduğunu farzedemeyiz.

Onlar daha ilerde şunu tartışılar:

Söylemler, basit bir şekilde güç ilişkilerini üretmez, nakletmez ve güçlendirmezler, aynı zamanda onları korkutur, teşhir eder ve kırılır hale getirirler.

Dengeyi var gibi göstermenin bir mantığı olmasa bile, sermaye ve emek, veya cinsiyetleştirilmiş bir emek piyasası konusunda açık bir denge seviyesi olduğu gözükcektir. Ve sosyolojik ve sosyal psikolojik söylem, idari söylemi daha kırılır bir hale getirirse de, idari karar alma sürecini kuşatacak olan şeyin bir sonraki idari çalışmalar varyantı olduğu benim iddiamdır. Açıkça belirtilirse, Peter ve Waterman'ın Braverman'dan daha iyi kavrandıkları muhtemeldir. Denge, dengesizlikten daha açık görülmektedir.

Sonuç

Bu bölümde sunulmuş olan strese bakmanın alternatif yolları bu kitabın önceki bölümlerinde yapılan tartışmaların bir özetini temsil etmektedir. Temelde, 'stresli' olarak gördüğümüz özne hakkındaki görüşümüzü değiştirmeye ilgilidirler, böylece o, stresli duyguları her nasılsa diğer duygulardan ayrılan veya stresi, tarihsel veya politik bağlam dışına konulan bir kişi değildir. Aynı şekilde stresin, cinsiyet, cinsellik ve diğer sosyal tabakalaşma sorunlarına ve özel, genel ve kurumsal ortamlar içindeki kolektif yaşantıya bağlanması gerekmektedir. Çalışmaları temel söyleme yakından bağlı olan araştırmacılar ve pratisyenler, bu tür bir vurgunun stres söylemini değiştirmeyi hedeflediğine itiraz edebilirler. Bir çok yoldan bunun bir teyit olduğunu kabul etmek durumundayız, zira mevcut temel stres söylemini günümüz perspektifinden kurtarmak güçtür. Çok fazla dar bir şekilde yazıldığı şeklinde bize görünmektedir.

Son bir nokta olarak, şunu da belirtmek zorundayız ki, diğerleri gibi (Öm: Hollway, 1991), bu kitapta karşılaştığımız zorluğun bir kısmı, kurumsal psikoloji tasarımının temel safhalarına bağlı kalmada yaşanmıştır. Çünkü iş stresi söylemi, büyük ölçüde onunla bağlantılıdır (ve 1980'lerde kurumsal psikoloji içinde temel bir gelişme sahası temsil etti).

Akademik bir disiplin olarak kurumsal psikoloji ile ilgili problem, en azından ilişkili olan akademik gazetelerin yargısıyla, onun değişime karşı dikkate değer bir şekilde direnç gösteriyor olmasıdır. Örneğin, kurumsal psikoloji içinde stres söylemiyle ilgili eleştiriler olmuş olsa da (Örn: Newton, 1989), bunlar çok büyük ölçüde, halen disiplini kuşatan işlevselci ve bireyselci perspektif içinden yapılmışlardır (2. ve 4. Bölümlere bakınız). Ve ayrıca bu tür eleştirilere karşı en yaygın reaksiyon, ya neredeyse önemsemeden devam etmek, ya da mizaç psikolojisinde olduğu gibi, daha bireyselci açıklamalar içine geri çekilmek olmuştur. İşyeri içinde öznenin 'nevrozluluk' veya 'pozitif veya negatif duygu'nun daimi özellikleri sorunlarına indirgendiği ferdin güvenliği konusu (Davis-Blake ve Pfeffer, 1989 ve Newton ve Keenan, 1991; bu tür mizaç ilişkili tartışmaların yeniden ortaya çıkışı konusundaki bir kritik için bakınız). Bu, bireysel farklılıkların veya mizaçların alakasını inkar etmek değildir, ama söylemin genişletilmesinden ziyade, daraltılması şeklinde gözükmektedir.

Psikoloji bölümlerinin ve kurumsal psikoloji pratisyenlerinin mevcut kritiklerle bağlantılı olarak tepki gösterdikleri yolu görmek ilginç olacaktır. Evvelce kurumsallaştırılmış psikoloji, güçlü eleştirileri bastırmada dikkate değer bir kabiliyet göstermiştir ('radikal' psikologların önceki jenerasyonları gibi), ve onun apolitik ve pozitivist istikameti üzerine yeni saldırılar olduğu zaman bunun uygulanacağı görülmektedir. Bazı kurumsal psikologlar, bir kurumsal psikoloji dayanağı yapılandırma yoluyla bizim de 'onların' söylemiyle ilgili diğer sanıların çoğuna oldukça eleştirel yaklaştığımızı düşünebilirler. Onların söylemi eleştirilmekten ziyade genelde kutlanan bir söylemdir (Örn: Newton'a bakınız, 1994a; 1994b). Fakat Hollway gibi başka yazarların ikna edici şekilde tartıştıkları gibi, bu sanıların güçlü bir şekilde yeniden değerlendirilmeye ihtiyaçları vardır. Temel çalışmada psikolojisi eleştiriye oldukça açık görünmektedir. Örneğin, 1960'ların ve 1980'lerin iş stresi araştırmacılarının genişçe bir sosyolojik kavramı nasıl benimsedikleri, onun işlevselci yöntemliliğiyle beraber ve 1960 dolaylarında bir zaman çarpıklığında takılmış gibi gözükten makaleler üstüne makaleler yayınlamaya devam ettikleri dikkate değer durumdadır (2. Bölüme bakınız).

Kurumsal psikolojideki gelecek gelişmeler konusunda Hollway'in karamsarlık konusunda yanılıya düşüp düşmediği hakkında tereddütlüüz (1991:183). Elbette, disiplini kendi neo-pozitivist mi-

rasından, Steffy ve Grimes (1992) tarafından ortaya konan gibi, ayrılarak özgür kılmaya ve nitel araştırmayı daha ciddi bir şekilde ele almak için onun araştırma yöntembilimini genişletmeye yönelik bazı çalışmalar olmuştur (Cassell ve Syman, 1994). Bu türün daha karmaşık bir analizine açık bir gereksinimi olduğunu tartıştık -kurumsal psikolojik gazetelerinin sayfalarının dışından ziyade içinde daha fazla yer alması gereken bir analiz.

Dipnotlar

1. Giddens'in ilgisi, söylem ve öznellik arasındaki ilişkiden ziyade, ahlaki ve sosyal sorunlar etrafında daha fazla odaklanmaktır. Onun görüşünün temel bir parçası, bu tür tutarsız bilirkiliğin ve profesyoneliğin yayılımının temel olarak ahlaki sorunlar doğurduğu iddiasıdır. Problem, Giddens'e göre, normal insanların hastalık, delilik, suçluluk, cinsellik ve ölüm gibi konularla bağlantılı olan bazı temel ahlaki sorunlardan konundukları zaman bir 'yaşantı inzivası'nın doğmasıdır. Artık hasta, deli, suçlu ve ölen ile karşılaşmıyoruz (bir feodal köylünün olabileceği gibi), çünkü onlar hastanede, akıl hastanesinde ve cezaevinde tutuluyorlar. Bunun neticesinde bu modern kurulumlar, kenar uçlarından sıkılan insan yaşamının temel ahlaki ve mevcut unsurlarını baskı altında tutmaktadırlar (1991:167).

İşinden bu tür bir manevi fakirleşmeye izin verdiğimiz sorusunu yanıtlamaya çalışırken Giddens, psikodinamik söylemi kaynak olarak kullanmaktadır. Giddens, temel ahlaki konuların köşeye çekilmesiyle ilgili suç ortaklığımızın altında yatan şeyin, kişisel dünyamızın devamlılığına ve nizamını korumadaki köklü bireysel kaygılar olduğunu tartışmaktadır. Giddens'in ontolojik güvenlik dediği şeye duyulan istek. O, daha sonra dış dünyanın tehlikelerinden koruyan bir 'koruyucu koza' türü beslediğimizi ve bunu yapma kabiliyetimizin, normal çocukluk devrinde gelişen dünyamıza yönelik temel bir güven hissine dayandığını iddia etmektedir. Eğer bu koruyucu kozayı geliştirmede başarısız olursak veya o ciddi bir şekilde koparsa, dünyadaki varlığımızın mutlak köklerine ulaşan endişelerce bunalılmış olma beklentisiyle, kaos tehdidi baş gösterebilir (1991:37). Koruyucu kozamıza yönelik koruma etkinliklerinin görülmesi modern çağda güçtür çünkü, modernlik öncesi kültürlerin, genellikle kıyaslanırsa, ontolojik güvenlik çatısı kırılır hale gelmektedir (1991:167).

Giddens'in analizi, güvenli olmayan ve daha az belirli bir çağdaki yaşam imajını sunmaktadır. Bu çağda ilişkiler ve öz kimlikle sürekli uğraşmak

zorunluluğu vardır. Yine de öznellik, söylem ve bilirkişilik arasındaki bu ilişki problematik gözükmemektedir. Problem kısmen, antolojik güvenlik kavramının icap ettirdiği kuramsal çalışma miktarından kaynaklanmaktadır. Giddens'in nihai olarak, öznelliğimizin ve kimliğimizin nasıl şekillendiği konusuna anlam kazandırması, sırları çocukluğumuz içinde gömülü yatan bu gelişmemiş fonksiyonun uyandırılması sayesinde olmaktadır (Giddens, bazı yerlerde işlevselci izahlara karşı oldukça eleştirel davranırsa bile). Fakat bu ontolojik güvenlik fikri, karmaşık analizi engelleyen bir fikirdir. Burkitt'in (1992) işaret etmiş olduğu gibi Giddens, onları natüralize etme, doğal çocukluk sürecinin kaçınılmaz bir gelişimi haline getirme ve bu yüzden daha ayrıntılı olarak tanımlanmaya gereksinim duymayan bir gelişme konusuna getirme yoluyla, endişe duygularını ve mevcut yalnızlığı desosyalize etmektedir. Günümüz perspektifinden problem şudur: Kısaltılanlar sadece gelişmemiş çocukluk anizmalarının uyandırılması yoluyla desosyalize edilen mevcut ve ahlaki sorunlar değildir aynı zamanda öznellik, bilirkişilik ve söylem arasındaki ilişki hakkındaki araştırmadır. Örneğin, Giddens, onları yaşama dair politikaların ortaya çıkışı olarak görerek, çevresel söyleme ve Feminist söyleme dikkat çekmektedir. Bu ortaya çıkış, yaşantının köşeye çekilmesi sonucu doğan ahlaki çıkmazlara hitap etmektedir. Fakat birey ve bu tür söylemler arasındaki ilişki, görmüş olduğumuz üzere, ontolojik güvenlik fikirlerine bağlı olan bir temel güven çatısına ulaşıp ulaşmadıkları sorusuna indirgenmektedir. İnsanların nasıl ve neden feminist/çevresel söyleme bağlı hale geldikleri konusunda sadece sınırlı bir ilgi bulunmaktadır, yani söylem ve öznellik arasındaki ilişki bir dereceye kadar belirsiz kalmaktadır.

Başka yerde Giddens, söylem ve öznellik arasındaki ilişki konusunda kararsız gözükmemektedir. Bir taraftan, söylemin ve uzmanların hatırlanması (Örn: psikoterapik söylem) kaosa ve koruyucu kozamız delinliğinde artan korkunç endişeye karşı koruma görevi gören rutinlerin sürdürülmesinde yardımcı olarak gözükabilir. Öbür taraftan, onlar sayesinde uzman sistemlerin yaşantıyı tecrit edebilecekleri ve ahlaki açıdan anlamlı olan yaşamları inkar edebilecekleri bilgiyi ortaya koymaktadırlar. Benzer bir biçimde bazı söylemlerin bizi yaşam politikaları konusunda bağlayarak genellikle yayılımcı oldukları tespit edilmektedir (Örn: çevresel/feminist söylem). Diğerleri ise anlamlı yaşantıyı kendilerini inzivaya çekmeleri nedeniyle ahlaki olarak soğutucu olarak görmektedirler (Örn: psikiyatri, tıp). Giddens'e göre, söylemin ahlaki açıdan yayılımcı mı soğutucu mu olduğu sorusu, onun doğuşu konusundaki kaygıya bağlı gözükmemektedir:

Özel istişarede terapi, faydalı gözükmekte ama psikiyatrik hastanelerde kurumsallaştırıldığında ahlaki olarak soğutucu şeklinde tanımlanmaktadır-söylemin kurumsallaştırılması içindeki güç ilişkilerinin göz önüne alınması ihtiyacını işaret eden bir görüş.

2. Meslek takdir edebilme hakkı ve zorlama arasındaki ilişki temel stres söylemi içinde ihtilaf taşısa bile, anket yöntembiliminin kontrol, güç ve duygu arasındaki karmaşık ilişkisinin çoğunu açığa vurabileceği muhtemel görünmemektedir (İtiraf edildiği gibi, Hall'ın kendi araştırması bir anket uygulamasına dayanıyordu, ama odağı, geniş oranda meslek kontrolünün algılanmaları üzerindedir).
3. Katılımcı araştırmaya ve daha idari olan 'eylem araştırması'nın benzerine yakın, araştırmacı-özne işbirliğini içeren ortak öğrenim ilişkileri kurmaya yönelik bir çalışmadır. Morgan ve Ramus'un eylem araştırması hakkında söyledikleri gibi, 'birey veya grup (araştırmacılar da dahil) hiç kimseye anlayış ve bilgi konusunda bir tekele sahip olduklarını öne süren bir rol verilmemektedir', veya Hamnett'in katılımcı araştırma konusunda ileri sürdüğü gibi, 'otoriter bir süreçten sakınan serbest diyalog bulunmaktadır' (1984:102). Yine de, araştırmacı-özne eşitliği üzerindeki vurgu ile ilgili problem, onun, araştırma etkinliğinin politik ilişkisini kabul etmekten ziyade, önemsememe tehlikesi içinde olmasıdır. İşbirliği üzerindeki vurgu, araştırmacının ve öznenin benzer bir perspektif geliştireceklerini farzetmektedir. Fakat bunun vaka olması gerektiği konusunda hiçbir garanti yoktur. Özelde kurumsal üyeler ile eşit bir ilişkinin benimsenmesinin uygulamada başarılabilir olması muhtemel görünmemektedir. Örneğin, katılımcı araştırma ve eylem araştırmasının sonuçlarının, kendilerinin belirli tutarsız yaklaşımlarıyla uygunluk taşıdıkları görüldü. Onun daha idari yönü ile beraber, eylem araştırması idari hedeflerle uygunluk taşıyan sonuçlar yaratmaya yöneldi. Buna zıt olarak, katılımcı araştırma, gücü elinde tutanlara karşı muhalif bir duruş savunan bir söylem içinde meydana getirildi ve baskı altındaki grupların durumunu hafifletmeyi hedefleyen sonuçlar yaratmaya yöneldi (Hamnett et al, 1984). Özet olarak, her iki araştırmacı grubunun tutarsız bağlılığı, yarattıkları analizlerle dikkate değer oranda ilişkili gözükmektedir. Bu analizleri, eşit bir işbirliği bulunmasından ziyade, araştırmacıların etkisinin (ve onların kayınlı söyleminin), müdahalecilerce alınan istikamet içinde olağanüstü olduğunu öne sürüyordu. Onların zihinde konuşuyor görünerek kendilerine cevap verenleri etkileyebilirler ama zaman, söylemin izahı, araştırma problemi ve çözümü konusunda üstünlüğe sahiptir (Bhavnani, 1990).

Bu kitabın iki amacı bulunmaktadır: İlk olarak tüm yaşamımızı kuşatan iş alanındaki stres ve sıkıntı örneklerinin bilgisine erişmemiz ve bu bilgiyi kullanarak strese-sıkıntıya dayanıklı hale gelmemiz. İkinci olarak, stresle ilgili yürütülen anlama-tartışma-değerlendirme çabalarının doğru problemler etrafında ele alınarak tartışılmasını sağlamak.

Bir bütün olarak; günlük hayatın içindeki bireyden, sosyal bilimci, psikolog ve idarecilere kadar her kesime seslenen ilginç bir kitap...

Doruk Yayınevi

DORUK

ISBN 975-5532-013

9 789755 532011